MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

Jean BART — Fotografie păstrată în colecțiile Muzeului literaturii române — F II, nr. inv. 15.183. Pe verso, următoarea însemnare: «*1908 Febr. 8. În anul însurătoarei fratelui tău Eugeniu*».

Coperta și prezentarea artistică:
VICTOR MAȘEK

ANUL EMINESCU

În spațiul românesc al eternității, Luceafărul *a mai împlinit o rotire, străbătînd primul veac în care strălucinează fertilele căi ale creativității naționale.*

Printr-o fastă coincidență, în primăvara acestui an sărbătorim o sută de ani de la apariția Luceafărului *în almanahul „România jună", pentru ca la sfîrșitul anului să omagiem prima ediție a* Poeziilor *lui Eminescu — volum apărut prin străduințile lui Titu Maiorescu, acum un veac.*

Dacă mai adăugăm că tot în 1983 se împlinesc o sută de ani din momentul cînd Eminescu a părăsit redacția ziarului „Timpul", *putem numi acest an, cu deplină îndreptățire, ANUL EMINESCU.*

Rememorînd aceste date pline de semnificații, revista „Manuscriptum" *continuă să restituie în paginile sale texte descifrate din* Caietele *eminesciene, care urmează a fi incluse în Ediția academică M. EMINESCU,* OPERE *— ediție din care, nu de mult, a apărut volumul al XIV-lea.*

Acesta este, dealtminteri, modul cel mai potrivit de a omagia Poetul național, covîrșiți de marile răspunderi ce revin culturii noastre întru împlinirea ediției integrale a operei aceluia care a întrupat în forme desăvîrșite geniul creator al poporului român.

MANUSCRIPTUM

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

2/1983 (51) ANUL XIV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

246112 24

SALA DE LECTURA

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

ANUŞ BĂILEŞTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACŢIE

ADRIAN HOAJĂ, FLOREA VLAD

Documentele, însoţite de fotocopii, se primesc pe adresa redacţiei,
str. Fundaţiei nr. 4, sectorul I, Bucureşti, telefon 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

246.112

Tiparul—Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

SUMAR

6—8 **Primul partid al clasei muncitoare şi literatura revoluţionară** *(Acad. Manea MĂNESCU)*

«...eternii noştri păzitori ai solului veşnic...»

M. EMINESCU

9—11 Despre revoluţia lui Tudor Vladimirescu (Preambul de *D. VATAMANIUC*)

11—13 *«...în contra pîngăririi istoriei naţionale...»* — articole polemice

14—24 [Însemnări despre istoria universală] (Transliterare, traducere şi notă de *Gherasim PINTEA*)

25—28 *«...vechea şi demna limbă a strămoşilor noştri»* — alte însemnări în germană (cu o notă de *Mariana PETRESCU-POPA*)

90 — P.S.D.M.R. — 90

M. Gh. BUJOR

29—36 *Gherea; Carte din temniţă; Scrisoare lui George Grigorovici; De-o fi să mor* — poezii din închisoare (comunicate şi prefaţate de *Teodor PINTEAN*)

Jean BART

37—40 *«...socialismul este Progresul, este Viitorul...»* Scrisori către Ştefan PETICĂ şi C. RACOVSKI (Comentariu de *Constantin MOHANU*)

Între istoric şi literatură

Mihail SADOVEANU

41—49 Din laboratorul de creaţie al romanelor *Zodia Cancerului* şi *Nicoară Potcoavă* *(Nicolae FLORESCU)*

Liviu REBREANU

50—58 *«...e vorba de un mare scriitor al neamului...»* — pagini de jurnal (prezentate de *Puia Florica REBREANU*)

SUMAR

Epistolar

Titu MAIORESCU

59—68 *« ...țesut din multe și felurite fire... »* — scrisori către G. IBRĂILEANU, I. A. BASSARABESCU, D. NANU ș.a. (comunicate și adnotate de *Georgeta STOIA-MĂNESCU;* traducerea textelor din limba germană de *Viorica NIȘCOV*)

Dosar

B. P. HASDEU

69—84 Pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic și estetic *(Stancu ILIN)*

Restituiri

Reportaj 1848

85—90 *« ...N-au găsit dreptate pe pământ »* — o dramă bucureșteană în ajunul revoluției din 1848 (Prefață și note de *Ioan CHINDRIȘ*)

Prima verba

Mircea ELIADE

91—105 *Trebuie să scriu un roman; Taine* — primele capitole din *Romanul adolescentului miop* (cu un cuvînt înainte de *Mircea HANDOCA*)

Idei, oameni, fapte

Ștefan ZELETIN

106—122 Dialog cu Vasile BOGREA (Prezentare de *C. D. ZELETIN*) *« ...cinstea de-a reprezinta cultura română... »* — scrisori

G. CĂLINESCU

123—130 Despre activitatea editorială a fraților Șaraga (Documentar de *Ileana ENE*)

Afinități elective

G. M. CANTACUZINO

131—138 *« A organiza = a armoniza » (Zamfira MIHAIL)*
[Scrisoare către Simon] a XII-a — o evocare a lui Theodor PALLADY

SUMAR

Precizări și controverse

139—141 Din nou despre originea valahă a lui Constantin JIREČEK — scrisoare din Belgrad a prof. univ. *Radu FLORA*

Arhivă sentimentală

Alfred Margul SPERBER

142—145 evocat de: T. ARGHEZI, Ion PILLAT, Alexandru PHILIPPIDE (Documentar de *Octaviana MIHĂILESCU*)

Scriitori români în arhive străine

Al. I. PHILIPPIDE

146—163 *« Limba română cîștigă tot mai mulți prieteni... »* — dialog epistolar cu Hermann SUCHIER — I (Prefață de *I. OPRIȘAN*)

Scriitori străini în arhive românești

Pierre LOTI, G. DUHAMEL, Ernest PRÉVOST

164—168 în corespondență cu Elena VĂCĂRESCU (Prezentare de *Gabriela DUMITRESCU*)

File de album

D. ANGHEL

hors texte « Poetul florilor » — Creion de Acad. *Șerban CIOCULESCU*
Mărturii fotografice comunicate de *Maria POLOJINȚEV*

Cartea de istorie literară

169—179 În dezbatere: *Edițiile critice de referință* (anchetă întocmită de *Fănuș BĂILEȘTEANU*; comentatori: *Paul CORNEA* și *Gheorghe SUCIU*)

179—183 Mențiuni: *Construirea de sine a poetului cărturar* — M. Eminescu, *Opere*, vol. XIV (*Paul CORNEA*)

184—187 *Fișier bibliografic • Iconografie*

188—191 *Sumar* (în limbile *engleză*, *franceză*, *germană*, *rusă*)

90 de ani de la înființarea PSDMR

SE ÎMPLINESC NOUĂ DECENII DE LA ÎNFIINȚAREA PRIMULUI partid al clasei muncitoare din România, eveniment de importanță națională în istoria poporului român. Organizarea primului partid muncitoresc, pe baza învățăturii socialismului științific, a constituit o cerință obiectivă, ca urmare a dezvoltării capitalismului, a noului stadiu al forțelor și relațiilor de producție, a transformărilor economico-sociale, a schimbărilor petrecute în structura societății românești. În aceste condițiuni clasa muncitoare din România a demonstrat cu vigoare maturitatea ei politică, revoluționară, manifestîndu-se ca puternică forță socială a țării, încă din ultimele decenii ale secolului trecut. Se cunoaște că Marx și Engels au remarcat și apreciat valențele revoluționare ale proletariatului român, pe care îl considerau un detașament înaintat al clasei muncitoare internaționale în sud-estul Europei.

Crearea partidului clasei muncitoare din România, în 1893, a fost rezultatul unui amplu proces de pregătire — organizatorică, ideologică, politică, culturală — care s-a desfășurat aproape două decenii. În acest răstimp s-au organizat asociații și cluburi muncitorești cu caracter profesional și politic, au fost tipărite gazete și reviste în paginile cărora s-au expus și s-au dezbătut principiile teoriei socialismului științific, s-a desfășurat o bogată activitate de propagandă orală prin conferințe și adunări publice.

În contextul avîntului mișcării socialiste de la finele secolului trecut, prezintă un interes deosebit literatura revoluționară, de avangardă, care, împreună cu presa muncitorească, reprezentau suportul ideologic al partidului clasei muncitoare.

Publicațiile muncitorești și socialiste, inegale ca valoare, firește, au atras și au reunit în jurul lor tineri intelectuali. Prima publicație socialistă — care va deveni și cea mai importantă pentru întreaga epocă — a fost revista „*Contemporanul*“ (1881—1891). Revista avea două părți, una literară propriu-zisă și alta social-politică.

Apărută în aceeași perioadă în care se tipăreau în paginile „*Convorbirilor literare*“ marii clasici ai literaturii române — în frunte cu M. Eminescu, Ion Creangă și I. L. Caragiale —, literatura din „*Contemporanul*“ nu a atras atenția prea mult, latura puternică a revistei fiind partea social-politică. Totuși, G. Călinescu în *Istoria literaturii de la origini pînă în prezent*, tipărită în 1941, a consacrat un capitol „*Contemporanului*“, relevînd pe scriitorii afirmați în paginile revistei, în frunte cu C. Dobrogeanu-Gherea.

Într-o perioadă de eforturi ample ale mișcării muncitorești și socialiste din România pe drumul afirmării partidului politic al clasei muncitoare, C. Dobrogeanu-Gherea, angajat cu toate forțele în fundamentarea marxistă a teoriei și practicii revoluționare a proletariatului din țara noastră, s-a dedicat și operei de fundamentare a esteticii și criticii literare pe baza principiilor socialismului științific. El a subliniat caracterul militant al artei, al creației artistice. «Artă fără tendințe — subliniază gînditorul socialist român — n-a existat, nu există și nu va exista... Poeți, mari în toate timpurile și la toate popoarele, au exprimat idei mari sociale, și cu cît au fost mai mari, cu atît mai deplin au exprimat și tendințele epocii și ale poporului.» Prin întreaga sa activitate, C. Dobrogeanu-Gherea aduce patrimoniului socialist și cultural național și internațional contribuții importante, înscriindu-și și în această direcție numele printre marile personalități ale mișcării muncitorești internaționale.

Printr-o amplă confruntare de idei cu reprezentanții junimismului, C. Dobrogeanu-Gherea a promovat o critică literară destinată să direcționeze dezvoltarea creației artistice naționale, să-i deschidă noi orizonturi. În marea confruntare ideologică dintre critica literară maioresciană, ajunsă în impas, și cea nouă, analitică, reprezentată de C. Dobrogeanu-Gherea — cunoscută în istorie și sub aceea de direcțiunea „*Contemporanului*“ — a învins aceasta din urmă.

Cu deplină încredere în forța mobilizatoare a artei în general, el a relevat în mod pregnant rolul cognitiv și educativ al literaturii, care trebuie să se

«Anul 1893 este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă.»

NICOLAE CEAUȘESCU

adreseze nu citorva inițiați, ci maselor largi, pronunțîndu-se cu tărie pentru o artă încorporată luptei ideilor și tendințelor social-politice înnoitoare.

Un loc însemnat în poezia publicată de „*Contemporanul*" l-a ocupat creația populară. Th. D. Speranția s-a făcut cunoscut cu anecdotele populare versificate pe care le-a tipărit ani de-a rîndul în paginile „*Contemporanului*". Explicînd de ce acordă un spațiu larg acestor producții, redacția aprecia că ele, pe lîngă frumusețea lor artistică, ajutau la cunoașterea modului cum privea țăranul român lumea înconjurătoare. «Bine, rău, dar trebuie să știm nu cum ar trebui să gîndească poporul, ci cum gîndește».

„*Contemporanul*" propaga noile idei fără ostentație, adresîndu-se minții și inteligenței cititorului prin canalele cele mai variate și atractive. Literatura, lingvistica, istoria, filozofia materialistă pe care o cultivă revista, nu erau prezentate abstract, ca făcînd parte dintr-o teorie a unor inițiați, ci se înfățișau sub forma unor dezbateri la obiect, a unor polemici înflăcărate, nu rareori însoțite de ironii virulente la adresa purtătorilor de cuvînt ai filozofiei idealiste, ai misticismului și iraționalismului. Revista „*Contemporanul*" a contribuit în felul acesta la crearea unui climat intelectual științific în cadrul căruia s-au format numeroși oameni de valoare din știința și cultura românească.

Avînd un profil larg — de la poezia lirică, la științele exacte — „*Contemporanul*" a dezbătut în paginile sale probleme ale materialismului științific, ale darwinismului (pe care le opunea concepțiilor idealiste, teologice, dominante în epoca respectivă), a popularizat pe marii creatori ai literaturii române — Eminescu și Caragiale —, a valorificat comorile folclorice ale poporului nostru, a exercitat o puternică influență în opinia publică, care s-a prelungit mult timp după încetarea apariției revistei, prin crearea unui curent progresist în cultura românească.

Presa socialistă, muncitorească, în afara revistei „*Contemporanul*", a acordat o mare atenție literaturii, rolului ei în educația morală, politică, patriotică a cititorilor ei. Cele două gazete principale ale partidului social-democrat al muncitorilor din România, „*Munca*" și „*Lumea nouă*", și-au tipărit suplimente cu caracter literar și științific. Marii scriitori ai secolului: Maupassant, Tolstoi, Balzac, Turgheniev, Zola, Dostoievski, Paul Verlaine, Heine, B. Bjørnson, Nekrasov ș.a. au fost publicați, cu bucăți semnificative, în traducere românească, în aceste periodice ale organizațiilor muncitorești. Nu este, iarăși, lipsit de interes să amintim un fapt pe care istoria literară de multe ori îl ignoră, anume că unul dintre cei mai buni prieteni ai socialistului C. Dobrogeanu-Gherea a fost Caragiale, că celebra publicație a acestuia, „*Moftul român*", a fost tipărită, de fapt și scrisă, de marele scriitor împreună cu socialistul Anton Bacalbașa. Cîțiva scriitori — D. Th. Neculuță, Traian Demetrescu, I. Păun-Pincio, A. Toma, criticul Raicu Ionescu-Rion, viitorul epigramist Cincinat Pavelescu — și-au legat numele de publicațiile socialiste din epoca formării partidului social-democrat al muncitorilor din România. În sfîrșit, trebuie să mai amintim că doi viitori mari prozatori — Mihail Sadoveanu și Gala Galaction — s-au aflat în timpul adolescenței sub influența mișcării socialiste, că Jean Bart, crescut în același fel, a rămas un simpatizant al mișcării socialiste pentru toată viața. Este drept că, după 1900, vîna literar-artistică a mișcării socialiste a mai slăbit, dar *climatul* pe care îl crease a continuat să producă rezultate în deceniile următoare. Ca și gazetele socialiste anterioare, „*România muncitoare*" va edita un supliment literar prin 1910—1911. Și „*Viitorul social*" va include în paginile sale lucrări literare.

Reține atenția faptul că mai multe lucrări, apărute în ultimii 10—15 ani au reconstituit printr-o elocventă bogăție de date interferența fenomenului politic — mișcarea socialistă românească — cu viața literară.

Astăzi, gloriosul nostru partid comunist, clasa muncitoare, întregul popor se pot mîndri cu faptul împlinirii visului de aur al generațiilor care au înființat primul partid muncitoresc, al generațiilor care au dus mai departe, prin timpuri, făclia aprinsă a luptei revoluționare pentru eliberarea națională și socială. Uriașele realizări obținute în construcția economică și socială a țării sînt rodul voinței și creației revoluționare a clasei muncitoare, al eroicului nostru popor, care, sub steagul victorios al Partidului Comunist Român, a deschis în istoria contemporană a patriei o eră nouă, era edificării socialismului și comunismului în România.

Pe fondul succeselor strălucite obținute în dezvoltarea economiei, științei, învățămîntului și culturii, în ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor, se desfășoară o vastă acțiune, la scară națională, pentru făurirea conștiinței înaintate a constructorilor socialismului și comunismului. În acest context literatura și arta revoluționară au un rol hotărîtor în procesul de educație socialistă a maselor, contribuind la făurirea omului nou, luptător activ pentru dezvoltarea economico-socială a patriei noastre socialiste.

Este un mare merit al tovarășului Nicolae Ceaușescu și al tovarășei Elena Ceaușescu, ctitorii culturii noastre socialiste, care, cu generozitate și sensibilitate umană, prin îndrumări prețioase, permanente, au imprimat lumină și vitalitate întregii munci de creație, patosul revoluționar, dragostea fierbinte față de patrie și popor, de oameni, de viață și de pace între popoare. Epoca Ceaușescu este epoca avîntului culturii socialiste, a progresului material și spiritual al poporului nostru, al României socialiste. Sub înțeleapta conducere a marelui nostru conducător, tovarășul Nicolae Ceaușescu, societatea românească înaintează cu pași siguri spre culmile tot mai înalte ale civilizației socialiste, ideal pentru care au visat și au luptat înaintașii noștri de la 1893.

Acad. Manea MĂNESCU

«... ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

ANUL EMINESCU

În spațiul românesc al eternității, Luceafărul a mai împlinit o rotire, străbătînd primul veac în care strălumineaz fertilele căi ale creativității naționale.
Printr-o fastă coincidență, în primăvara acestui an sărbătorim o sută de ani de la apariția Luceafărului în almanahul „România jună", pentru ca la sfîrșitul anului să omagiem prima ediție a Poeziilor lui Eminescu — volum apărut prin străda-. niile lui Titu Maiorescu, acum un veac Dacă mai adăugăm că tot în 1983 se împlinesc o sută de ani din momentul cînd Eminescu a părăsit redacția ziarului „Timpul", putem numi acest an, cu deplină îndreptățire, drept ANUL EMINESCU.
Rememorînd aceste date pline de semnificații, revista „Manuscriptum" continuă să restituie în paginile sale texte descifrate din Caietele eminesciene, care urmează a fi incluse în Ediția academică M. EMINESCU, OPERE — ediție din care, nu de mult, a apărut volumul al XIV-lea. Nu poate fi, de altminteri, un alt mod mai potrivit de a omagia Poetul național decît meditînd în chip matur asupra marilor răspunderi ce ne revin întru împlinirea ediției integrale a operei aceluia care a întrupat în forme desăvîrșite geniul creator al poporului român.

DESPRE REVOLUȚIA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

EMINESCU INVOCĂ ÎNTR-UN EDITORIAL, — *în ședința de vineri a Camerei...* —, publicat în „*Timpul*" la 12 mai 1882, figura lui Tudor Vladimirescu și faptul acesta stîrnește proteste violente în presa liberală. M. Kogălniceanu prezintă în ședința Adunării deputaților, la care se referă Eminescu, petiția țăranilor din județele Ilfov și Vlașca în care cereau să li se dea pămînt din moșiile statului. Poetul insistă și asupra faptului că un mare număr de țărani porniră spre București, să sprijine cererea lor, însă sînt opriți la barierele orașului, de jandarmi. « Dacă am fi la începutul sutei acesteia — scrie Eminescu —, la 1821 bunăoară — mișcarea ar fi avut poate un caracter mai pronunțat. Domnul Tudor n-a început-o pe a lui decît cu 25 de inși; pe drumul la Pitești s-au făcut 36, la Padiște, în plaiul Cloșani, 150 și, de atunci încolo au prins a se înglota lumea sub steagurile lui. De aceea, față cu acest zgomot au cam sfeclit-o pseudoromânii de la foaia guvernamentală ». „*Românul*", oficiosul Parti-

dului liberal, răspunde în editorialul *Bucureşti, 14/26 Florar 1882*, publicat la 15 mai 1882, în care îl învinuieşte pe Eminescu că instiga ţărănimea la răscoală. Ziarul îl mai acuză că dădea o interpretare falsă evenimentelor din 1821. Eminescu publică în „*Timpul*" alte două editoriale, — « *Pseudo-Românul* » *ne cere...* şi « *Dar dulcii, nobilii şi politicoşii...* » —, în care reproduce fragmente din proclamaţiile lui Tudor Vladimirescu. Oficiosul guvernamental pune la îndoială autenticitatea cuvintelor lui Tudor Vladimirescu şi Eminescu revine, într-un nou articol, — *O observaţie în treacăt...* —, cu precizări privind izvorul din care îşi culegea informaţiile. « Noi am citat *exact* — scrie Eminescu — după cartea *tipărită* de chiar adiutantul lui Tudor, carte asupra veracităţii căreia n-am avut nici o cauză de-a ne îndoi. O luptă pentru autenticitatea izvoarelor e o luptă de vorbe ». Cartea la care se referă Eminescu aparţine lui Mihai Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, tipărită la Bucureşti, în 1859. De aici sînt luate de Eminescu toate informaţiile cu privire la răscoala lui Tudor Vladimirescu, precum şi extrasele din cuvîntările sale.

Dintre cele patru articole publicate în „*Timpul*", ultimul nu figurează în nici o ediţie a prozei sale politice. Găsim şi în manuscrise un articol în care se tratează aceleaşi probleme, precum şi alte cîteva texte, păstrate fragmentar.

Cercetările mai noi ale istoriografiei noastre insistă, cum se ştie, atît asupra caracterului social şi naţional al răscoalei lui Tudor Vladimirescu, cît şi asupra caracterului ei antiotoman. Aspectele acestea stau şi în atenţia lui Eminescu, cînd se ocupă de rolul nefast jucat de demnitarii greci — şi nu numai de ei — ca reprezentanţi ai Imperiului otoman în ţările române. Eminescu constată, pe de altă parte, că marea proprietate din Ţările române se găsea, în ajunul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, într-un proces evident de disoluţie. Poetul îşi argumentează teza cu un amplu extras din cartea lui Mihai Cioranu, la care ne-am referit mai sus.

Eminescu pune în discuţie şi problema caracterului acestor persoane, care reprezentau, cum spune el, « pleava Ţarigradului ». Aduce în discuţie teoria lui Darwin cu privire la adaptabilitate şi atrage atenţia asupra cărţii lui Jacoby, *Études sur la sélection dans ses rapports avec l'hérédité chez l'homme*, pe care însă n-o cunoaştem. Eminescu se referă, probabil, la Johann Jacoby (1805—1877), medic şi om politic, evreu de origine. Jacoby se pronunţă împotriva anexării de către Germania a Alsaciei şi Lorenei, fapt care îi aduce oprobiul cercurilor imperialiste prusace. Poetul ia apărarea « d-rului Johann Jacoby » şi într-o scrisoare, păstrată în manuscrisul *2255*, adresată unei reviste germane.* Protestează aici împotriva persecuţiilor îndreptate împotriva medicului evreu şi arată că « Germania n-a meritat niciodată să numere printre fiii ei un suflet atît de nobil ca al lui Jacoby ». Eminescu îndreaptă o critică violentă împotriva lui Schelling, Fichte, Hartmann şi Hegel, « domni consilieri aulici ». Hegel este învinovăţit că folosea un « calapod prost » în tratarea « istoriei universale ». Apare surprinzător faptul că G. Călinescu nu foloseşte această scrisoare în demonstrarea antihegelianismului eminescian.

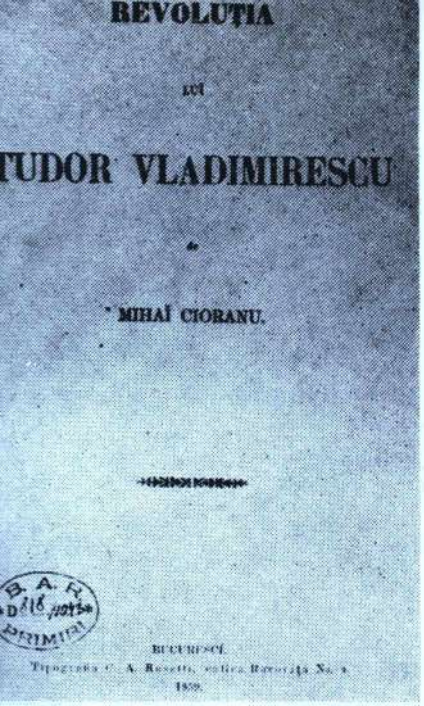

Procesul istoric descris de Eminescu, prin care arată cum « pleava din Ţarigrad » acaparează toate slujbele din Principatele române şi stăpîneşte averile mănăstirilor, ne face să înţelegem mai bine condiţiile social-politice care stau la baza unei reforme, ca cea a lui Al. I. Cuza, privind secularizarea averilor mănăstireşti.

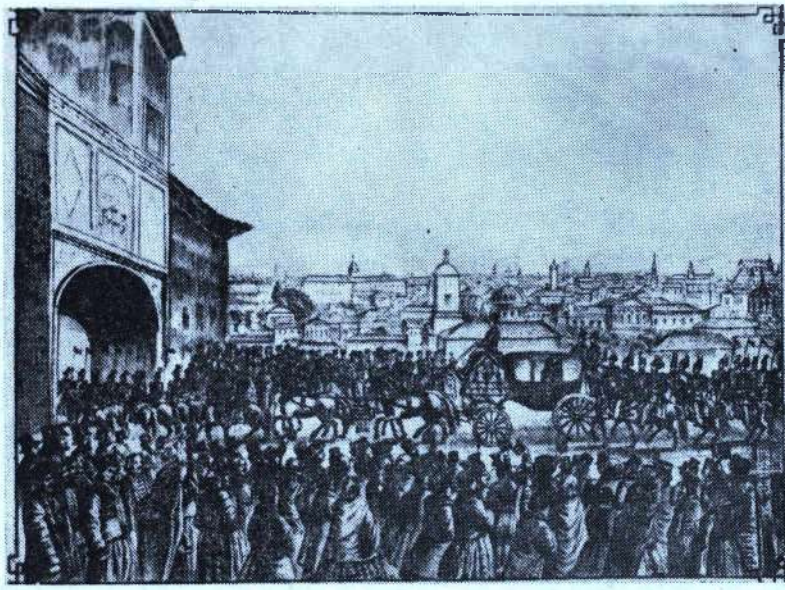
Eminescu este un mare admirator al lui Al. I. Cuza şi are cuvinţe necruţătoare pentru complotiştii care l-au silit să abdice de la tronul ţării. Decorarea lui Alexandru Candiano Popescu, participant la complot, este prezentată de poet ca un act de « pîngărire a istoriei noastre naţionale ».

Merită să relevăm şi opinia lui Eminescu, exprimată dealtfel şi în alte articole, după

* Vezi „*Manuscriptum*", nr. 1(50)/1983, pp. 23—25.

«... în contra pîngăririi istoriei naționale ..»

[mss. 2264]

[f. 5] Dar dacă nu putem spera niciciînd de-a asimila caracterul, avem o altă speranță, întemeiată asemenea pe știință. Ca rasă veche ea trebue să degenereze din ce în ce mai mult.

Din ce în ce vor scobori scara ființelor organice, și mici, miopi [1] cocoșați cum sunt, vor ajunge din ce în ce și mai mici, din ce în ce mai neuropatici [2], vor ajunge să aibă copii [3] născuți bolnavi și smintiți, pînă ce toți vor ajunge să-și îngroape hoiturile fără preot, ca cînii. Cine voiește confirmarea acestei teorii să citească cartea lui Iacoby, *Études sur la sélection dans ses rapports avec l'hérédité chez l'homme* și se va convinge că rasa aceasta [ajunsă] pînă la pornocrație, trebue să degenereze fizic și să se stingă. Așa dar stingerea fizică, moartea e aliatul poporului românesc în contra acestor stîrpituri și moartea e un prieten sigur al poporului sănătos și tînăr în contra celui bătrîn.

[f. 6] Pleava adunată din lanșciniile Țarigradului ca element speculant și mijlocitor, turcii i-au introdus și menținut în țară tocmai pentru a corupe ei elementele sănătoase, a [4] muia vertebrele acestui tînăr și neîmblînzit popor. Și-ntr-adevăr lucrul

[1] Urmează: *gheboși*, șters
[2] Urmează: *pînă ce vor ajunge toți să-și îngroape hoiturile fără preot ca cînii*, șterse
[3] Urmează: *idioți*, șters
[4] Urmează: *înfrînge*, șters

---

care oamenii politici din țara noastră aduc un domn străin în persoana lui Carol I, anume să nu cunoască poporul, spre a-și menține pe mai departe privilegiile.

Cînd vorbește de «bandiții» ieșiți din rîndul țărănimii noastre, îi are în vedere pe haiduci, de vreme ce ține să precizeze că erau «cavaleri». Să mai notăm, în sfîrșit, că Eminescu vorbește de *rasă*, însă din relatarea faptelor se vede că are în vedere tot «pleava din Țarigrad».

Editorialele din „*Timpul*" și articolele din manuscrise formează o familie de texte. Manuscrisele oferă și de astă dată argumente decisive în demonstrarea paternității eminesciene.

D. VATAMANIUC

Biblioteca Fil. Iași
SALA DE LECTURA

le-a succes. Au desființat armata Basarabilor ceea ce propunea și „*Românul*“ în vremea adunării de la Mazar Pașa, călugări greci sodomiți au ucis credința creștină în [5] român și au degradat religia la o formalitate a uzanțelor din convingere morală ce fusese, un grec a vîndut jumătatea Moldovei *[ilizibil]*, alt grec a mijlocit mituirea turcilor la cedarea Bucovinei, încît la începutul secolului țara ajunge la halul pe care-l descrie M. Cioran, adiutantul lui Tudor.

Iată ce zice el:

« De la deschiderea rezbelului din anul 1806 *[f. 7]* pînă la 1812 între Rusia și Poartă — // și de la 1812 pînă la 1818, cît a ținut domnia lui Caragea și de la 1812 pînă la 1821, cînd a murit Alexandru Șuțu, amîndouă Principatele s-au umplut de greci ca niciodată, pe lîngă care au intrat și o mulțime de bulgari, arnăuți, armeni și mulțime de sîrbi din oștirile lui Cara Gheorghe. Toți aceștia se numeau arnăuți și jefuiau pe față cu armele încărcate și cu iataganele la brîu... Dintre aceștia se compunea pe atunci toată oștirea domnilor fanarioți.

Marele spătar, șeful oștirilor, *nu se făcea niciodată dintre boierii români*, precum nici agă, nici căpitan de dorobanți, nici căpitan de lefegii, precum nici o altă dregătorie care, după vechile așezăminte ale Țării, aveau sub dînsele trupe înarmate, ci pe toți aceștia [i]i rînduia domnul din *grecii lui.*

Caimacamul Craiovei cu toată suita și cu toată oștirea trebuiau să fie *greci.*

[f. 8] Zapcii plășilor, vînătorii plaiurilor, toți dregătorii cari erau sub dînșii trebuiau să fie *greci* și *foarte rar s-ar fi putut vedea cîte un român...* Mitropolitul țării, cîte trei episcopii României, toți egumenii mănăstirilor erau *greci;* în școalele domnești profesorii *greci.* Negoțul din toată țara era în mînile grecilor... [6]

Vocea și puterea boierilor români se perdeau în acest torent de străini ce inundaseră țara. »

Toate acestea sunt scrise de un martor ocular, de-un om ce era în vrîsta a putea vedea lucrurile, de adiutantul lui Tudor, care nu era amic al boierilor, precum nici Tudor nu era.

Și la acest trecut de inundație era să reziste *[f. 9]* cine? [7] // Un Brâncoveanu, un Băleanu, un Știrbei, un Dudesc, trei Golești, patru Filipești, un Cornesc, doi Crețulești, doi Văcărești — peste tot cincisprezece inși. La acest număr erau reduși boierii mari în [8] Țara Românească, restul în rangul întîi erau deja [9] venetici.

Nu e nedrept [10] a pretinde ca cincisprezece inși să fi făcut ceea ce țara întreagă n-a putut face pîn-în ziua de azi? Apoi de la 1821 și pînă azi *[ilizibil]* a poporului românesc a fost o luptă continuă în contra acestor elemente și cu toate acestea la ce am izbutit? Șeful Partidului liberal, poreclit și național, un grec, cei mai mulți din membrii acelui partid sunt venetici [11] [în] tribunale și-n administrație, greci, în armată greci, profesori greci, samsari, negustori, arendași greci, și așa în infinitum. În sfîrșit am ajuns să le romanizăm limba — le-am botezat pielea pe românie. Dar ceea ce desperăm de-a le schimba vr-odată este caracterul de ipocrit și de trădător. Constatăm cu adevărată mîndrie că între trădătorii militari *[f. 10]* de la 11 februarie n-a fost [12] mai nici un român, că toți aciia erau greci, începînd

---

[5] Urmează: *țară*, șters
[6] Urmează *Foarte puțini boieri români erau în clasa I*, șterse
[7] Urmează: *Radu Golescu, Grigorie Brâncoveanu, Constantin Crețulescu, Barbu Văcărescu, Dumitrașcu Racoviță, Istrate Crețulescu, Constantin Bălăcescu, Grigorie Filipescu, Grigorie Băleanu, Iordache Slătineanu, Constantin Dudescu*, șterse
[8] Urmează: *România*, șters
[9] Urmează: *greci*, șters
[10] Urmează: *din partea lui Tudor*, șterse; *a pretinde*, scrise deasupra
[11] *cei mai mulți din membrii acelui partid sunt venetici*, scrise deasupra
[12] Urmează: *decît sînt poate unul*, șterse

TIMPUL
ROMANULU
20 BANI EXEMPLARUL
REDACTIUNEA SI ADMINISTRATIUNEA
ABONAMENTE

cu fiul făclierului grec de la Botoşani. Noi [îl] credem pe român capabil de cruzime, de hoţie la drumul mare, de trădare nu-l credem capabil. Banditii răsăriţi din ţăranul român au fost cavaleri.

Dacă în privinţa limbei a fost cu putinţă minunea ca geniul asimilant al graiului romanic să farmece şi pe aceste stirpituri, încît să-şi uite păsărească afemeiată şi scirboasă, în privinţa caracterului suntem învinşi.

Degeaba, marele adevăr al lui Darwin se dovedeşte a fi absolut în privirea aceasta[13]. Individul organic e după el rezultanta a două puteri opuse, principiul moştenirii, prin care calităţile şi defectele trec asupra urmaşilor în mod fatal şi [atît] de complet pe cît se poate şi principiul adaptabilităţii prin care individul caută a-şi cîştiga calităţile ce i le impune mediul nou.

[f. 11] Rasa aceasta însă e veche, străveche, şi nu se mai poate adapta. Ea nu poate decît descompune şi nimic alt. De aceea nici aristocraţia, nici armata, nici drept consuetudinar, nimic nu i-au putut rezista; au căzut ca apa tare pe metalul virtos al caracterului român şi l-au descompus. De aceea instinctiv le-a trebuit Domn străin, un Domn care să încline a crede că în adevăr C. A. Rosetti şi Pherekydes sunt români, un Domn care să nu-şi cunoască poporul, să nu ştie cine-l exploatează, care să crează că e ca-n Germania unde şi popor şi clasele de sus sunt germane. Un domn român ar fi putut, doamne fereşte, să spînzure pe milionarii răscumpărării, să [14] nu aprobe Cernavoda—Chiustenge, să nu încarce ţara lui săracă într-o noapte cu un sfert de miliard datorie către compania Stroussberg. Un Domn român i-ar fi *[ilizibil]* la tălpi şi dumnealor sunt obraze subţiri; vor să fure fără să le poată face nimeni nimic, vor să-nşele şi să treacă de oameni cinstiţi. Asta-i în definitiv cauza pentru care aceşti oameni au fost pururea duşmanii Domniilor române[15].

[mss. 2264]

[f. 285r] cu gheşeftari ca Carada, cu eroi ca Candiano, cu oameni de onestitatea lui S. Mihălescu. Mai bine rob în ţara dreptţilor, decît om mare în ţara în care malonestitatea, tradarea [16] nocturnă [17], viclăşugul şi pehlivănia sunt merite şi titluri de înaintare. Toată mîndria noastră de rasă [18], tot sîngele strămoşilor, toată vigoarea şi [19] înţelepciunea lor, naivă şi tînără, buna lor credinţă şi dreptatea lor neclintită protestează în contra pîngăririi istoriei naţionale de către un asemenea venetic.

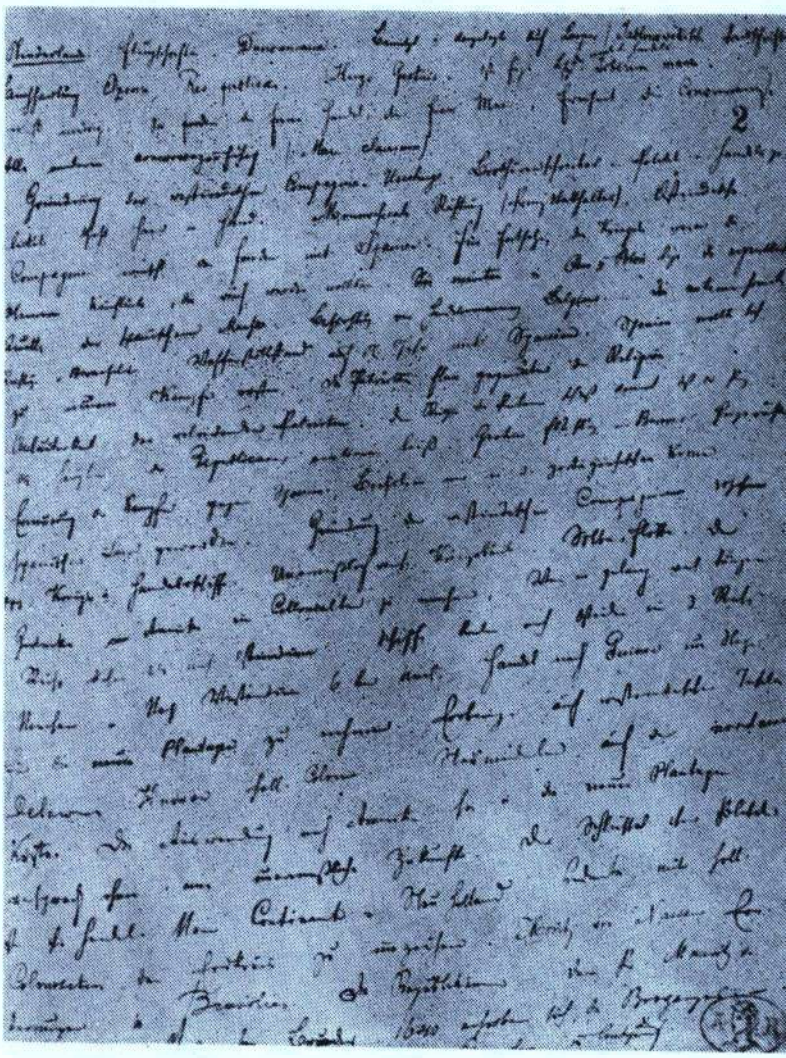
[13] *în privirea aceasta*, scrise deasupra
[14] Urmează: *închidă pe cei ce cumpără*, şterse
[15] Eminescu scrie, vertical în marginea din dreapta a acestei ultime pagini, la recitirea textului: «*Odată Domnul era cel de-ntîi boer din ţară — azi e cel de-ntîi străin.*»
[16] *malonestitatea, tradarea*, scrise deasupra; iniţial: *pungăşia*, şters
[17] Scris deasupra, cu altă cerneală
[18] *noastră de rasă*, scrise deasupra; iniţial: *noastră*, şters
[19] Urmează: *lor toată*, şterse

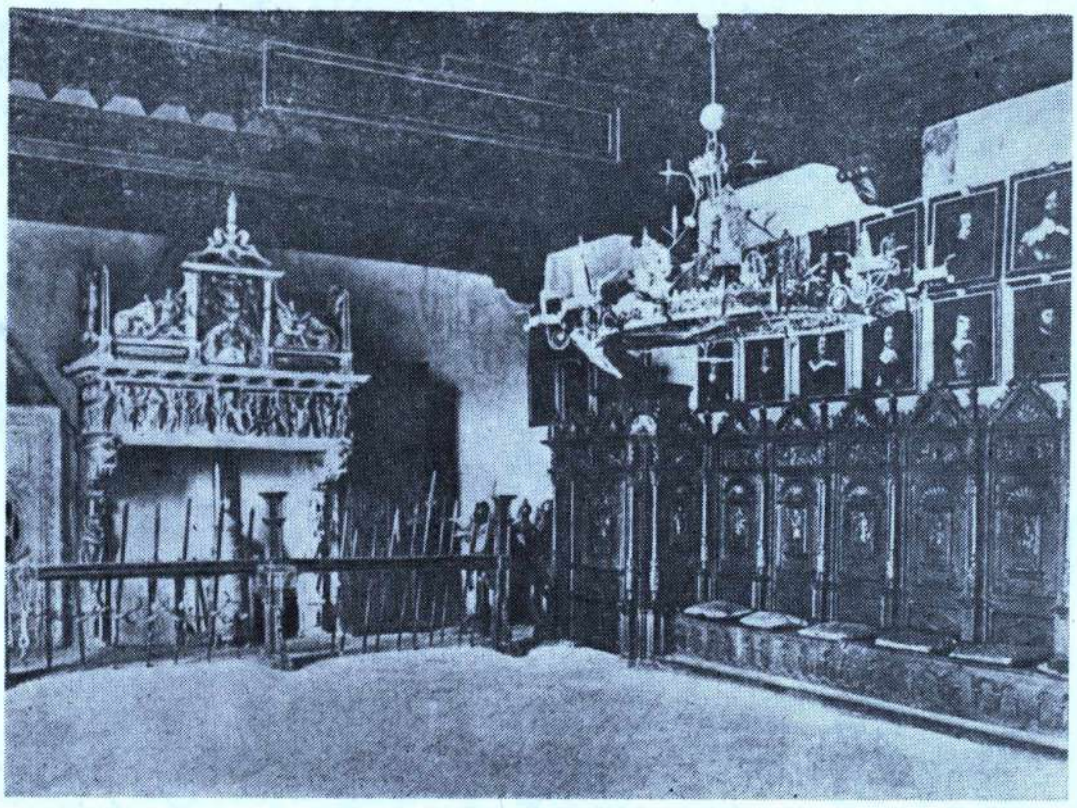
PAGINI GERMANE

DIN ÎNSEMNĂRILE ÎN LIMBA GERMANĂ ale lui Mihai Eminescu, se constată că poetul a audiat, la Universitatea din Berlin, în semestrul de vară al anului 1873, cu aceeași asiduitate, cursurile de egiptologie ale lui Lepsius, ca și cursul de istorie modernă al lui Droysen. I se dezvăluiau astfel, în paralel, începuturile civilizației din bazinul Mediteranei și rădăcinile mai apropiate ale statelor moderne europene în plină dezvoltare.

Egiptul fusese unul din marile state, și totodată, focare de civilizație iradiantă, cu tendințe universaliste, ce s-au succedat în antichitate. Pornind de la înjghebări cultural-politice locale, identificabile, ele au crescut și s-au dezvoltat, ajungînd în cele din urmă pe culmi de expansiune de pe care, prin dubla acțiune a elementelor centrifuge interne și a unor forțe externe, au coborît, descompunîndu-se ca orice organisme cu o evoluție ineluctabilă; ce a rămas de pe urma lor erau cuceririle culturale și artistice care, îndelungat «prelucrate» apoi de noile popoare și state în ascensiune, serveau ca punct de plecare pentru noi realizări. J. G. Droysen însuși, autor al unor lucrări fundamentale despre Alexandru cel Mare și istoria elenismului, confirma o astfel de «evoluție» antică. Fost deputat în Adunarea națională germană de la Franckfurt din 1848/49 și în genere fruntaș al mișcării politice naționale din vremea sa, Droysen era în egală măsură în stare să înțelcagă sensul profund al evoluției din Europa modernă.

După lunga existență și măcinarea treptată a Imperiului roman antic, în Europa nu s-a mai putut realiza o astfel de unitate; ca era sortită să rămînă un continent al mai multor state cu tendința de a cuprinde tot mai mult națiunile ce s-au cristalizat și format aici în evul mediu. În 1873,

Münster — Sala în care s-a semnat, la 26 octombrie 1648, tratatul de pace de la Westfalia.

Droysen constata că, mai aproape, pacea din Westfalia a fixat cadrul în care evoluează statele moderne din Europa. Eminescu a notat cu atenție ideile din lecția introductivă, datată 3 mai, la cursul de istorie modernă.[1] Caietul *Mss 2276 II* conține notițe de la o întreagă serie de lecții despre statele europene dinaintea și de după Pacea din Westfalia. În cele ce urmează se redau în transliterare și traducere, notițele ce prezintă relatările despre Olanda: fila 2 r° și v° e scrisă cu cerneală, destul de atent, dar filele 4 și 5, care se referă și la Suedia, sînt scrise cu creionul, mult mai precipitat, pe alocuri greu de descifrat. Relatările despre Polonia sînt scrise tot cu creionul și din ce în ce mai grăbit; una din lecții (ff. 6 v° — 10 v°) e datată 26/5. (Pe f. 6 r° e o însemnare despre Schelley.)

Se poate constata că, treptat, notițele nu mai rezumă închegat expunerea, Eminescu recurgînd la enunțuri și fixarea printr-un cuvînt a momentelor esențiale, fără o încadrare explicativă; fixarea sistematică a ansamblului e înlocuită cu notarea de idei, indicarea de evoluții. Tratarea relaxată din aceste notițe contrastează cu sistematizarea strînsă din notițele luate la lecțiile introductive, în care se poate recunoaște spiritul ce vrea să cuprindă și pătrundă totul. Deasemenea și bibliografia e notată incomplet și neglijent.

Istoria Olandei e tratată de la războaiele pentru independență contra Spaniei pînă la pacea din Westfalia, cînd independența Țărilor de Jos e recunoscută pe plan european. Sînt menționate forțele ce au suportat aceste lupte, puterea navală, veleitățile coloniale ale acestei republici conduse totuși de un locțiitor regal (Stadhuder), apoi cedarea în fața ascensiunii puterii britanice. Este analizată evoluția constituțională.

Accentul e pus și în relatarea despre Suedia, tot pe frămîntările interne, care vor fi în mare parte cauza decăderii, după pacea westfalică, a puterii suedeze care dominase un moment în Europa de nord și Marea Baltică.

G. PINTEA

[1] Vezi „*Manuscriptum*" nr. 1(46), XIII, p. 17 și urm.

[Mss. 2267 II ff. 2 r. şi v.]

Sigismund III, regele Poloniei în 1587 şi al Suediei, în 1592.

Niederlande. Flusgchriften. Diurnariana. Benützt u[nd] dargelegt durch Lasper. (Jablonowskische Preisschriften) Buchhandlung Elzevire Respublica. Hugo Grotius.

Haga [indescifrabil] *Hanckels. Liberum mare.* [indescifrabil] *niedrig. Sie fordern den freien Handel, das freie Meer, Freiheit der Concurrenz. Alle anderen concurrenzunfähig (Mare clausum).*

Gründung der westindischen Compagnie. Usselings. Broschürenschreiber. Politik u[und] Handelspolitik geht Hand in Hand. Monarchicale Richtung (Prinzstatthalter). Ostindische Compagnie wünscht den Frieden mit Spanien. Für Fortsetzu[n]g des Krieges waren die kleineren Kaufleute, die reich werden wollten. Sie meinten in Peru u[nd] Colon[ien] li[e]ge die eigentliche Quelle der spanischen Macht. Befürchtung vor Handelsconcurrenz Belgiens. — Die antimonarchicale Richtung. Bernevelt. Waffenstillstand auf 12 Jahr[e] mit Spanien. Spanien wollte sich zu neuem Kampfe rüsten. Die Patrioten flau gegenüber die Religion.

Unlauterkeit der wo[h]lredenden Patrioten. Die Rüge der Patrio[ten] schloss damit daß der Prinz die Häupter der Republicaner arretieren hieß. Grotius flüchtig. Bernevelt hingerichtet. — Erneuerung des Kampfes gegen Spanien. Brasilien war m[it] d[er] portugiesischen Krone spanisches Land geworden. Gründung der westindischen Compagnie [indescifrabil] *800 Kriegs-u[nd] Handelsschiffe. Unermeßlich reiche Kriegsbeute. Silber Flotte. Der Gedanke Amerika ein Colonialland zu machen wenn es gelang viel kürzere Reise dahin als nach Ostindien. Schiffe konnten nach Ostindien nur 2 Reise[n] machen — nach Westindiren 6 Re[isen]* [indescifrabil]. *Handel nach Guinea um Neger für die neuen Plantagen zu nehmen. Eroberu[n]ge[n] auf westindische[n] Inseln [,] Delaware* [indescifrabil] *holl[ändische] Colonie. New Niederland auf nordamer[ikanischer] Küste. Die Auswanderung nach Amerika frei u[nd] die neuen Plantagen versprachen ihnen eine unermeßliche Zukunft. Der Schlüssel ihrer Politik ist ihr Handel. Mein Continent = Neu Holland. [Der] Gedanke mit holl[ändischen] Colonisten den Erdkreis zu umziehen. Moritz von Nassau[s] Eroberungen in Brasilien. Die Republikaner. Dem Pr[inz] Mauritz[ius] v[on] Oranien folgte sein Bruder. 1640 erheben sich die Braganzas — nehmen Brasilien in Anspruch.*

Die holl[ändische] Occupation zurück gedrängt. In Osnabrück u[nd] Münster Spanien war bereit N[ie]d[er]l[ande] große Opfer zu bringen, um mit der Krone Frankreich fertig zu werden. Sp[anien] gibt den Hollendern die Generalitätslände[r], einige [indescifrabil] *der Schelde. Die sp[anischen] Niederlande kein[er]lei Handel. Annectirte die Eroberungen in Ostindien. Die westindisch[e] (Compagnie) verlor ihre ganze offensive Bedeutung. Sie behält [die] Inseln u[nd] Neu Niederlande. Da wurde aus Neu Amsterdam New York. Gespannte Gegensätze.*

Verfassungswesen. *Das Wesen der Republ[ik] ist irrational u[nd] systemlos. Da w[ie] in deutsche[m] Wesen Particularismus ist dort staatliche Gestaltung. Preis des Kampfes mit Spanien ist die Bewahru[n]g der althergebrachten [,] schlichtesten, ständischen Libertät = alte Rechte u[nd] Privilegien. [Der] Handel zahlt 50% der gesamtsteuern Holland[s]. Schleusenöffnung. Handelspolitik. Die ständische Representation v[on] Holland besteht nicht aus einer Representation des Volkes, durch Wahl. Sondern [aus] 1 Stim[me] der Edelleute u[nd] aus den Stimmen der Städte, welche Wilhelm der Schweiger auf 18 gebracht hat. Diese Städte aber, das ist die Corporation wie sie*

Charles IX, regele Suediei.

[ÎNSEMNĂRI DESPRE ISTORIA UNIVERSALĂ]

[Mss. 2276 II, ff. 2 r şi v]

Ţările de Jos. Foi volante. Diurnariana. Utilizate şi prezentate de Lasper. (Jablonowskische Preisschriften) Librăria „Elzevire". Respublica. Hugo Grotius. Haga *[indescifrabil]* Liberum mare. Haga *[indescifrabil]* Ei pretind un comerţ liber, libertatea mării, liberă concurenţă. Toţi ceilalţi incapabili de concurenţă (Mare închisă).

Crearea „Companiei Indiilor de vest". Usseling, redactor de broşuri. Politica şi politica comercială merg mînă în mînă! Orientarea monarhistă (principe ca Stadhuder). „Compania Indiilor Orientale" doreşte pacea cu Spania. Pentru continuarea războiului erau negustorii mai mici, care voiau să se îmbogăţească. Ei credeau că sursa propriu-zisă a puterii spaniole s-ar găsi în Peru şi colonii. Teama de concurenţa comercială a Belgiei — Orientarea antimonarhică. Bernevelt. Armistiţiu 12 ani cu Spania. Spania voia să se pregătească de o nouă luptă. Patrioţii manifestau un slab interes faţă de religie.

Nesinceritatea patrioţilor demagogi. Mustrarea patrioţilor se încheie prin aceea că Principele dispune arestarea capilor republicani. Grotius fugar. Bernevelt executat. — Reluarea lupte[lor] contra Spaniei. Brazilia deveni ţară spaniolă odată cu Coroana Portugaliei. Crearea „Companiei Indiilor Occidentale" *[indescifrabil]* 800 corăbii de război şi comerciale. O pradă de război considerabilă. Flota de argint. Ideea de a face din America o ţară colonială, dacă se reuşeşte (să se realizeze) călătorii mult mai scurte decît spre Indiile Orientale. Corăbiile puteau face doar 3 călătorii spre India Orientală (dar) 6 călătorii spre Indiile Occidentale. Comerţul spre Guinea pentru a aduce negri pentru noile plantaţii. Cuceriri pe insulele din Indiile Occidentale. Delaware *[indescifrabil]* colonie olandeză. Noua Olanda pe Coasta nord-americană. Emigrarea spre America (era) liberă, iar noile plantaţii le promiteau un viitor considerabil. Cheia politicii lor e comerţul lor. Continentul meu = Noua Olandă. Ideea de a înconjura planeta cu colonişti olandezi. Cuceririle lui Mauriţiu de Nassau în Brazilia. Republicanii. Principelui Mauritius de Orania i-a urmat fratele său. În 1640 se ridică (cei din dinastia) Braganza — au pretenţie asupra Braziliei.

Ocupaţia olandeză este respinsă. La Osnabrück şi Münster, Spania era dispusă să facă mari sacrificii faţă de Ţările de Jos, pentru a face faţă Coroanei Franceze. Spania dă olandezilor teritoriile Generalităţii, cîteva (puncte de pe) Schelde. Olanda spaniolă fără nici un fel de comerţ. A anexat cuceririle din Indiile Orientale. (Compania) Indiilor Occidentale şi-a pierdut întreaga importanţă ofensivă. Păstra Insulele şi Noua Olandă. Atunci Noul Amsterdam deveni New York. Contradicţii încordate.

Sisteme constituţionale. Caracterul republicii e iraţional şi lipsit de sistem. Aici, la fel ca în sistemul german, particularismul a devenit formă de stat. Preţul luptei cu Spania este păstrarea libertăţii tradiţionale, depline, a claselor sociale = vechi drepturi şi privilegii. Comerţul plăteşte 50% din impozitele totale ale Olandei. Deschiderea ecluzelor. Politică comercială. Reprezentanţa stărilor (statelor) din Olanda nu constă dintr-o reprezentanţă a poporului, (obţinută prin) alegeri; ci dintr-un vot al nobililor şi din voturile oraşelor al căror număr a fost ridicat la 18 de către Wilhelm Taciturnul. Aceste oraşe însă — adică corporaţia aşa cum e organizată — sînt formate din populaţia cu drepturi cetăţeneşti, ereditare. Cetăţeni de baştină. Aceste oraşe

246.112

organisirt wird und es ist das erbgesessene Bürgervolk. Stammbürger. Diese Städte sind wie die Edelleute Gutsherrschaften über die ihnen zuständige ländliche Bevölkerung. Die auf Dörfern wohnten[,]gar keine Rechte. Sie werden durch Drosten regimentirt gerade wie in feudalen Verhältnissen. Jede Stadt — Gutsherrlichkeit. Besonderes Recht. [indescifrabil] *Magistratwahl. Dauernd — ist der Pensionir d[as] h[eist] der Stadtschreiber. Keine nationale Institution. Sondern* [indescifrabil]*Aristocratie.*

[ff. 4r.–5r.]

Wilhelm. Prinzessin v[on] Oranien. Nicht mehr der Statthalter, sondern jede Stadt für die Beamten ernennen. Die grossen Chargen nicht von Prinzen[,] sondern von den Hoch[ver]mögenden besetzt werden sollen. Das Sistem der statthalterlosen Regierung durchgeführt. 5 Provinzen. Nur Friesland u[nd] Groningen wählten einen Erbstatthalter. Von 7 Pr[ovinzen] behielten 2 den Rest der Statthalterinstitution. Die Republik der Niederlande hatte Cromwell u[nd] die engl[ische] Republik nicht anerkannt, jetzt sich in ihren Betätigungen des grossen Prinzips der Freiheit. Der Lord Protector begnügte sich nicht mit den Worten, sondern forderte die Union. Er warf ihnen die Navigationsacte in's Gesicht. Großartiger Seekrieg. Über den Sonnenpunct ihrer Politik hinweg. Johannes. [indescifrabil] *ungemeine Thätigkeit, ungemeine Energie. Steigerung des materiellen Wo[h]lstands der Niederlande. Er sollte es erlebe[n] alles zusammenfallen zu sehen.*

Delacour. *Anweisung der Gründe u[nd] für die holländische Republik. Er hat selbst einige Capitel geschrieben. Verirrung eines bloß auf materielle Wo[h]lfahrt u[nd] Handelspolitik gerichteten Sistems.*

N[ord] u[nd] Ost-Europa. *Weit zurück economisch hinter der Entwicklung der Weststaaten. Schweden u[nd] Polen.*

Schweden. *Gleichzeitige actenmässige Geschichte. Samuel v[on] Paffendörfer Res gesta Caroli X Gustavi. Die beste Arbeit, besser als* [indescifrabil] *v[on] gr[osser]* [indescifrabil] *Darstellung v[on]* [indescifrabil]. *Sie ist ungleichmäßig, aber gerade dieser Theil [ist] gut gearbeitet. Schweden war aus dem 30-jährigen Kriege mit dem* domenium maris baltici *hervorgegangen Seeherr[schaft],* [indescifrabil] *u[nd] Machtautorität Jus admiralitatis, Die schwedische Flagge u[nd] Herrschaft ausübt.*

Mit dem Frieden v[on] Stock[holm]. Von Polen Liewland. Es besaß Estland. 1645 Bosmodie. Von Dänemark die Inseln Gothland. Holland [indescifrabil]. *Durch den Fr[ieden] v[on] Osnabrück Vorpomern, Schonen, Blokinger, Bremen, die Mündung der Elbe und die Mündung der Weser. Es war gefährdet. Rußland—Polen (die Wasas). In kaum 3 Jahrzenten [hat es] die mächtigsten Rivalen überholt. Dies arme schwedische Land beherrschte es den Handel der Ostsee. 1.500.000 Th[a]l[er]. Diese stolze Macht kam an die grösste[n] Schäden. Die Offiziere. Der turbulente Geist[,] auch die innere[n] Verhältnisse. Das äussere Gerüst des ständischen Wesens. Über die Stände der Reichsrath, neben dem König als Minist[er] Reichskanzler, Droste, Marschall, Schatzmeister. In oppulenter u[nd] be[t]hätiger Geiste (?)* [indescifrabil]. *Die Pflicht des Adels zum Dienen im Staate. Seines Adelsrechtes verlustig. Allgemeine Dienstpflicht des Bauernstandes. Regimenter provinzenweise unter ihren Adeligen. Jedoch verwöhnt u[nd] verwildert. Der König starb. Für die Königin Christine eine Regentschaft von 5; 3 Oxenstirner.*

Der schwedische Adel wünschte die polnischen Wasas, eine Union mit Polen, um die polnische Freiheit bei sich einzuführen. Verschwendung der Domenialgüter. Ausdehn[un]g der gutsherrlichen Gewalt. Als die Königin Christine hier das Regiment übern[a]h[m], überspannt, eitel, hässlich, wollte sie bewundert sein. Neue Generösitäten mit denen sie überraschen wollte, durch ihre Munificenz zu beglücken. Von Glanz u[nd] Weihrauch übersättigt, nach neuen Reizungen, heimlich catholisch geworden. Später gab sie den Tron auf 1654. Pfalzgraf v[on] Zweibrücken zum König ernannt: Er übernahm das Reich in einer innerlich trostlosen Lage. Schon in letztem Jahre war die Rente der [indescifrabil] *Güter auf 2.000.000 Th[a]l[er] gesunken. Auf dem Reichstage 52 ver-*

au, la fel ca nobilii, drepturi feudale moşiereşti asupra populaţiei sătești subordonată lor. Cei ce locuiesc în sate nu au nici un fel de drepturi. Ei sînt guvernaţi de droste (vătafi) exact ca în relaţiile feudale. Fiecare oraş (are) o stăpînire feudală moşierească. Un drept special *[indescifrabil]*. Alegerea magistratului. (Funcţionar) durabil este Pensionarul, adică scriitorul orăşenesc. Nici un fel de instituţii naţionale. Ci aristocraţie *[indescifrabil]*.

[ff. 4v–5r]

Wilhelm. Principesa de Orania. De acum nu Stadhuderul, ci fiecare oraş îşi numeşte funcţionarii. Marile demnităţi nu mai urmează a fi ocupate de principi, ci de marii bogătaşi. S-a aplicat sistemul guvernării fără stadhuder (în) 5 provincii. Numai Friesland şi Groningen alegeau cîte un Stadhuder ereditar. Din 7 provincii, 2 păstrează rămăşiţa instituţiei Stadhuderatului. Republica Ţărilor de Jos n-a fost recunoscută de Cromwell şi guvernul englez, acum, în activităţile (pe baza) marelui principiu al libertăţii. Lordul Protector nu s-a mulţumit cu cuvinte, ci pretindea Uniunea. El le aruncă în faţă actul navigaţiei. Un măreţ război al mării. Dincolo de punctul culminant al politicii lor. Johan. *[Indescifrabil]* activitate neobişnuită, energie extraordinară. Sporirea bunăstării materiale a Ţărilor de Jos. El urma să trăiască să vadă prăbuşirea completă.

Delacour. Prezentarea cauzelor şi pentru Republica olandeză. El a scris cîteva capitole. Eroarea unui sistem orientat numai spre o bunăstare materială şi o politică comercială.

Europa de nord şi de est. Economiceşte mult în urma dezvoltării statelor occidentale, Suedia şi Polonia.

Suedia. Istoria contemporană pe bază de acte. Samuel de Paffendörfer. *Res gesta Caroli X Gustavi*. Cea mai bună lucrare, mai bună decît *[indescifrabil]* de *[indescifrabil]*.

Prezentare de G. *[indescifrabil]* Ea e inegală, dar tocmai această parte e bine prelucrată.

Suedia a ieşit din războiul de treizeci de ani cu *domenium Maris Baltici* (cu stăpînirea Mării Baltice). Dominaţia mării, *[indescifrabil]* şi autoritatea puterii. Exercită *jus admiralitatis* (dreptul admiralităţii, suveranitatea). Drapelul suedez şi dominaţia mării.

Prin pacea de la Stockholm a obţinut: Livonia de la Polonia. Poseda Estonia. 1645 Bosmodia. De la Danemarca insulele Gothland. Holland *[indescifrabil]*. Prin pacea de la Osnabrük, Pomerania Anterioară, Schonen, Blakinger Bremen, gurile Elbei şi Weserului. Era primejduită (de) Rusia, Polonia (unde se găseau membri ai dinastiei Wasa). În abia 3 decenii şi-a depăşit cei mai puternici rivali. Această ţară săracă, Suedia, stăpînea comerţul din Marea Baltică. 1.500.000 taleri. Această putere semeaţă ajunse (să îndure) cele mai mari necazuri. Ofiţerii. Spiritul turbulent şi relaţiile interne. Structura exterioară a sistemului de clase sociale. Deasupra claselor, Consiliul statelor generale; alături de rege, ca miniştri, Cancelarul regatului, drosti, Mareşalul, trezorierul. În spirit (?) opulent şi activ. *[indescifrabil]*. Obligaţia nobilimii de a servi în stat. Şi-a pierdut dreptul nobiliar. Datoria generală de a servi a clasei ţărăneşti. Regimentele pe provincii sub (comanda) nobililor .lor. Totuşi răsfăţaţi şi însălbăticiţi. Regele muri. Pentru regina Christina (s-a instituit) o regenţă din 5 (membri), 3 (partizani ai cancelarului) Oxenstierna.

Nobilimea suedeză îi dorea pe cei (din dinastia) poloneză wasa, o uniune cu Polonia, pentru a introduce (şi) la ei libertatea poloneză. Prădarea moşiilor domeniale. Extinderea puterii feudale iobăgeşti. Cînd a preluat conducerea aici, regina Christina, extravagantă, vanitoasă, urîtă, voia să fie admirată. Generozităţi noi cu care voia să surprindă, să fericească prin dărnicia sa. Suprasaturată de strălucire şi tămîiere, (în căutarea) de noi excitaţii, trecu în taină la catolicism. Mai tîrziu renunţă la tron. În 1654, a fost numit rege Contele Palatin de Zweibrücken: acesta prelua

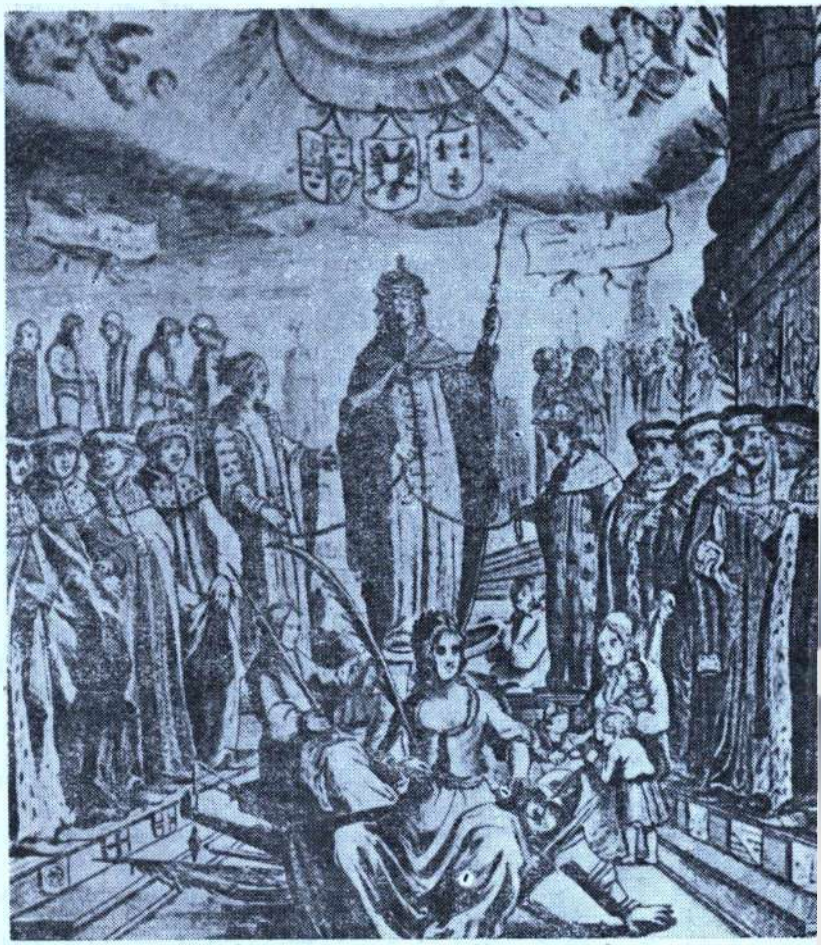
weigerten sie die allgemeinen Steuern. Frohnordnung. Der Adel setzte sich durch. Die Krone hatte unermeßlich verloren. Die Einnahmen der Krone 800.000 Th[a]l[er] (200.000 an Christine zahlen). Antrag auf Reduction Zurücknehmen der unrechtmäßig weggegebenen Güter. Gährung unter den Bauern. Nach seinem Regierungsantritt die Frage der Reduction vor den Reichstag bringen. 3/4 [indescifrabil] *Sicherung. Das 4 Viertel gäben sie her. Liewländische Sitte Erbrecht von ihrem väterlichen Hofe. Es wurde im Reichstage erörtert.*

Den Beschluß des Ritterhauses durchbringen. Heftig erwidert er u[nd] verließ den Saal. Er fand einen Mittelweg [für eine] definitive Feststellung. Der Adel soll die Contribution der zu reducirenden Güter zahlen, — der Adel proponirte die Rente von einem Viertel dieser Güter. Mit diesem Compromiß war die unmittelbare Gefahr beseitigt. Mit Ruhm u[nd] mit Beute[,] also mit Krieg wollte er das innere Fieber beseitigen. Einen Krieg zu extemporiren mit der Republik Polen.

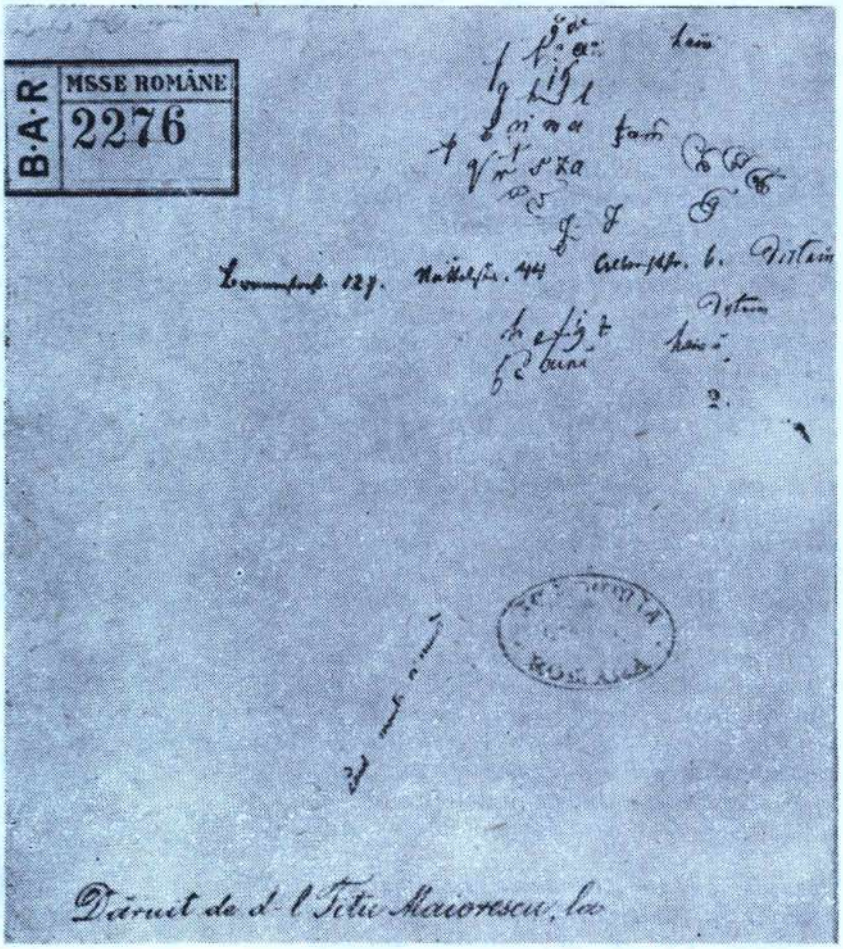
Rep[ublik] Polen. *Der Staatsgedanke scheitert es an der Opposition der Stände, das feudale veto gab... Das Unheil Polens die Hierarche.*

[ff. 6v.–10v.]

Verfassungs — u[nd] Rechtszustände. Diese Rep[ublik] Polen hatte in der Mitte des 16-ten J[ahr]hunderts hervorragende leitende Stellung im Osten. Zwei deutsche Herzogthüme[r], Ordenriter Preussen. Es stand an der Spitze des geistigen Lebens der slav[ischen] Welt seit die Blüthe der böhm[ischen] Literatur zu Ende ging. Auf der Höhe der rom[anischen] u[nd] germ[anischen] Völker. Johan Reinhold Referendarius des Königs v[on] Polen [indescifrabil] *überlegen. Die Ref[orm] in Polen in lebhafteste[r] Weise aufgenommen u[nd] verbreitet Neuer Impuls des pol[nischen] Lebens. Grosse* [indescifrabil]. *Die Jagellonischen Könige verstanden die Bedeu[tung] des neuen Wesens [der] für Staatsautorität. Wille Gegen die Barbaren des Ostens Moscowiten u[nd] Tartaren der Krim. Die mächtige Republ[ik] Polen schützte Europas Osten[,] hatte die Tiefebene Ungar[n]s an die Türken verloren. 1572 aussterben des Jagellonischen Männerstammes. Wählte 1573 [der] polnische Adel libertaterweise* [indescifrabil] *Henri v[on] Valois, der Polen verließ. Mit Steph[an] Bathory 1575 als Protestant* [indescifrabil] *u[nd] als Convertit regierte. Fing die Reaction der römischen Curie [an]. [Sie hat] Verderben gebracht. Quelle allen unheils der Poln[ischen] Nation. Erblos starb Sigmund der III. Ein Wasa. C Jagellonica. Es wählte ihn gegen den H[eiligen] St[uhl] u[nd]*

Alegorie a triumul păcii (Pacea de la Münster şi rea la Osnabrück, de după care s-a încheiat războiul de 30 de ani.)

Ne folosim de acest prilej pentru a adresa mulțumiri colectivului Bibliotecii Academiei R.S. România pentru deosebita solicitudine cu care pune la dispoziția revistei noastre documente de arhivă și, în primul rînd, pe cele referitoare la travaliul marelui nostru poet. (*Red.*)

domnia într-o stare internă dezolantă. Încă în anul precedent renta moșiilor *[indescifrabil]* scăzuse la 2.000.000 taleri. La Dietă 52 (de deputați) refuzau (să voteze) impozitele generale. Sistemul iobăgesc. Nobilimea s-a impus. Coroana pierduse imens. Încasările Coroanei de 800.000 taleri (200.000 se plăteau Christinei). Propuncre de reducere. Reluarea moșiilor donate în mod ilegal. Frămîntări printre țărani. După venirea sa la domnie, chestiunea reducerii să fie adusă în fața Dietei. 3/4 *[indescifrabil]* asigurare. Ar preda al 4-[lea] sfert — un obicei livonian. Dreptul ereditar asupra gospodăriei părintești. S-a discutat în Dietă.

Obținerea hotărîrii Camerei cavalerilor. (Regele) a replicat violent și a părăsit sala. Găsi o cale de mijloc pentru soluționare definitivă. Nobilimea trebuie să plătească contribuția pentru moșiile ce urmau să fie reduse, — nobilimea a propus renta unui sfert din aceste moșii. Cu acest compromis fu înlăturată primejdia directă. Prin glorie și cu pradă, deci prin război voia el să înlăture frămîntarea internă. Să improvizeze un război cu republica Polonia.

Republica Polonia. Ideea de stat eșuează din cauza opoziției stărilor (statelor), *veto*-ul feudal dădu... Nenorocirea Poloniei (e) ierarhia.

*

[ff.6 v. –10v.]

Situația constituțională și de drept.

Această republică Polonia avea pe la mijlocul secolului al 16-lea o poziție conducătoare eminentă în răsărit. Două principate germane. Prusia Ordinului cavalerilor, stătea în fruntea vieții spirituale a lumii slave de cînd înflorirea literaturii boeme se îndreptase spre sfîrșit. La înălțimea popoarelor romanice și germane. Joha[nn] *[indescifrabil]* Renihold *[indescifrabil]* Referent al regelui Poloniei, lui *[indescifrabil]* superior. Reforma (religioasă) a fost primită și s-a răspîndit în modul cel mai viu în Polonia. Un nou impuls vieții poloneze. Mare *[indescifrabil]*. Regii Jagelloni înțeleseră importanța noului sistem pentru autoritatea de stat, voință contra barbarilor Răsăritului, moscoviți și tătari din Crimeea. Puternica republică Polonia proteja Europa Răsăritului; (care) pierduse pusta Ungariei către turci. În 1572 se stinse ramura bărbătească a Jagellonilor. În 1573 nobilimea poloneză alese în mod libertar pe Henri de Valois, care (însă) părăsi Polonia. Cu Ștefan Bathori în 1575 ca protestant *[indescifrabil]* și a guvernat ca convertit. Începu reacția Curiei romane, aducînd prăpăd. Sursa tuturor nenorocirilor națiunii polone. Muri fără moștenitori. Sigismund III,

den Religionseifer des H[eiligen] St[uhles]. Sofort wandte sich Wasa selbst der Ost-Politik zu. Dieser König[liche] Reg[ierungs] Anlauf nach aussen u[nd] innen nur im Interesse und immer mit [indescifrabil]. *Karl v[on]* [indescifrabil]. *Gu[sta]v Adolf. Die Schweden verlagten das Erbrecht des Evangelium wegen Solcher* [indescifrabil] *Ladislaus[,] der aber catholisch lieb. Blinder Entusiasmus für das papistische Wesen. Auch gegen die Pforte kämpfte es für die bedrohten Christen von der M[oldau] u[nd] Walachei* [indescifrabil]. *Die Donaufürstenthümer kehrten zurück unter die türkische Herrlichkeit. Curland, Preussen, Lievland überstehen. So verlor es Schritt vür Schritt.*

Im Osten das Haus Romanoff in unumschränkter Gewalt. Während in Polen die Libertät ihren Versetzenswillen zögen. Schrift eines Danzigers Länglich Stadtschreiber, 18 versch[iedene] Werke; u[nd] polnische Schreiber u[nd] preussisch — polnische Verfasser Jus regni Poloniae. *Sachgemäße gründlich[e] Aufschrift[en]* [indescifrabil]. *Die Verfassung der Republik Polen 1565. Die poln[ische] Verfass[un]g findet keine Analogie. Adelsrepublik. Das gr[osse] Aufgebot des Adels. Adelige Bevölkerun[g] 1 Mill[ion], ganze Bevölkerung [der] R[epublik] 14 Mill[ionen], später 9/10 der Bevölkerung Leibeigene. Die Grun[d]herr[en] umunschränkte Gewalt über ihre Knechte. Die Bauern der Krongüter in unbeschränktem Fronen. Starost ist der Amtsmann der Krone zur Verwaltemg [der] Krone[ngüter].*

2 Moment. Nicht richtig wenn man glaubt, daß die Bev[ölkerung] der Rep[ublik] Pol[en] eine nat[ionale] Einheit bildet, also durch u[nd] durch polnisch [sei]. Sehr unterschiedene Stämme, dialektisch unterschiede[n]: Mazuren, Krakowiaken, Kujawen Podlasier. Ausserdem weit über die Hälfte der Bevölkerung ist nicht poln[ischen] Stammes. Das Großfürst[enthum] Litthauen: Letten nicht einmal slawisch[er] Sprache; sie sind Litauer; [indescifrabil]. *Das preuss[ische] Land wo bis auf die* [indescifrabil] *Gegenden [sind] germanisiert. Der Adel frei, wie im preuss[ischen] u[nd] litauisch[en] Lande polonisert. Pol[nische] Sitte u[nd] Sprache um in polnischer Weise die Bevölkerung] zu behandeln. Der deutsch[e] Adel polonisirte sich die Namen[;] wie Polen des Adels m[it] Verbreitung des Adelrechts war die Entw[icklung]* [indescifrabil]. *Es w[ar] ein Adelsvolk in gleichen Rechtsverhältnise[n]. Das war der nat[ionale] Adel Polens.*

Curland u[nd] Preussen. Neigung zu Potenzen. In der Zeit der Entsch[eidung]: Monarchie u[nd] Tron. Die poln[ische] Libertät ist [indescifrabil]. *Adel polonisiert werden sollte. Churfürst. Das poln[ische] Adelthum ruhte in* [indescifrabil] *auf dem Lehnswesen. Ein reiner Blutsadel, Schlatiz. Die von Adel[igen] geborenen einander gleich, in democratischer Gleichheit. Die Vorstufe eines Fürstensta[n]d[es] zu bilden. Aufruhr der Schlatizen die Veränderung unmöglich gemacht. Reichsgrundgesetz. Jeder Pole[hat] das Recht zu wählen u[nd] gewählt zu werden. Eine Democratie in antikem Sinne Pericles 50.000—30.000 Bürger. 140 Seelen bürgerliche Bevölkerung. In wahrem antiken Sinn war die Republik Polen [eine] democratische. 10% Bürger, die übrigen Sclaven.* [indescifrabil] *des Bürgerstandes, die übrigen rechtlosen. D[ie] jenigen die die eigent[liche] Nation Polen bilden [sind] unterein[an]d[er] gleich u[nd] frei, die übrigen gelten nicht offiziell. Freier Wille des Einzelne[n] daß eine staatl[iche] Ord-[nun]g verhinde[rt] ist. Nicht der Adel ist Souveren, sondem jeder ei[n]zelne Edelm[ann] ist Souveren. Wenn durch den guten Wille der Einzeln[en] besteht. wie kann da der Streit erlöschen als mit der Zustimmu[n]g aller Einzelnen. Liberum veto der Einzelnen. Freie Verbreitung der weiteren* [indescifrabil] *zerreist. 1652. Reichsgesetz. Aus derselben Quell[e] unbeschränkte Confederationsrecht.* [indescifrabil] *dann den Willen und mit der Waffe in der Hand ihren Willen durchzusetzen. Wenn sich andere gegen sie wenden, so sind sie nicht durch Gründe* [indescifrabil] *sondern eine polnische Ni[e]derlage erlitten. Das evige Fluctuiren, die verfassungsmäßige Anarchie, flugsandistige Zust[ände] bedürfen eines starken, energischen Königs. Confederationsacte. Die Königl[iche] Gewalt mit Prärogativen. Aufgebot zu den Waffen. Den Heerbefehl Tausende von eintraglosen Amatoren Palatinate nur durch den freien Entschluß des Königs vergeben. Somit Kreaturentum. Nach freier Wahl besetzt. Mit diesen Trabanten u[nd] Senator[en] regierte*

un wasa. *[indescifrabil]* Jagellonica. A fost ales contra Sfîntului Scaun şi a zelului religios al Sfîntului Scaun. Numaidecît wasa însuşi s-a preocupat de politica orientală. Acest curs al guvernului regal era în afară şi în interior numai în interesul şi totdeauna cu *[indescifrabil]* Karol de *[indescifrabil]* Gustav Adolf. Suedezii au contestat dreptul ereditar invocînd evanghelia. Astfel *[indescifrabil]* Ladislau, care rămase însă catolic. Entuziasm orb pentru sistemul papistăşesc. A luptat şi contra Porţii, pentru creştinii ameninţaţi din Moldova şi Valachia. *[indescifrabil]*. Principatele Dunărene au revenit sub suzeranitate turcească. Curlanda, Prusia, Livonia au rezistat. Astfel pierdu ea (Polonia) pas cu pas.

În Răsărit Casa Romanoff (avea) o putere nemărginită. În timp ce în Polonia libertatea îşi impunea voinţa ruinătoare.

Scrierea unui Danzigez Länglich, cancelist al oraşului. 18 lucrări diverse; şi scriitori poloni şi autori polono-prusaci. *Jus regni Poloniae*. Însemnări temeinice pertinente. *[indescifrabil]*. Constituţia Republicii Polonia din 1565. Constituţia polonă nu găseşte nici o analogie. Republică a nobilimii. Marea mobilizare militară a nobilimii. Populaţia nobiliară 1 milion, întreaga populaţie a Republicii 14 milioane; mai tîrziu 9/10 din populaţie iobagi. Stăpînii pămîntului aveau putere nemărginită asupra şerbilor lor. Ţăranii de pe moşiile Coroanei în şerbie nemărginită. Starostele este slujbaşul Coroanei pentru administrarea bunurilor Coroanei.

Moment 2. Nu e corect să se creadă că populaţia republicii Polonia formează o unitate naţională, adică este absolut poloneză. Triburi foarte diferite, diferite dialectal : mazuri, krakovieci, kuiawiţi, podlasieni. În afară de aceasta, mai mult de jumătate din populaţie nu este de neam polonez. Marele Ducat al Lituaniei: letonii nu sînt măcar de limbă slavă, ei sînt lituani. Teritoriul prusac, unde pînă în regiunea *[indescifrabil]* sînt germanizaţi. Nobilimea liberă, ca în regiunea prusacă şi lituană, s-a polonizat. Obiceiuri şi limba poloneză, pentru a trata populaţia în manieră poloneză. Nobilimea germană şi-a polonizat numele *[,]* s-au dezvoltat ca poloni din nobilime, cu extinderea dreptului nobiliar *[indescifrabil]*. Era un popor al nobilimii în aceleaşi relaţii de drept. Aceasta forma nobilimea naţională a Poloniei.

Curlanda şi Prusia. Înclinarea spre putere. În perioada hotărîrii: Monarchie şi tron. Libertatea polonă este *[indescifrabil]*. Nobilimea *[indescifrabil]* trebuia să fie polonizată. Prinţul elector. Nobilimea poloneză se baza *[indescifrabil]* pe sistemul feudal de vasalitate. O nobilime de sînge pură, şleahta. Cei născuţi din nobili egali între ei, în (relaţii de) egalitate democratică. Pentru a forma o treaptă premergătoare unei clase princiare. Frămîntarea şleahticilor a făcut imposibilă schimbarea. Constituţia regatului. Fiecare polon are dreptul de a alege şi de a fi ales. O democraţie în sens antic. (Pe vremea lui) Pericles (dintr-o populaţie de) 50.000—30.000 de cetăţeni. Populaţia cetăţenească de 140 suflete *[sic !]* în sensul antic adevărat. Republica Polonia era democratică. 10% cetăţeni, ceilalţi sclavi. [Autoritatea] categoriei cetăţenilor, restul fără nici un drept. Cei ce formează naţiunea polonă propriu-zisă sînt egali între ei şi liberi, ceilalţi nu contează oficial. Prin voinţa liberă a individului [e] împiedecată o ordine de stat. Nu nobilimea e suverană, ci individual fiecare nobil este suveran. Dacă există prin bunăvoinţa indivizilor, cum s-ar putea stinge disputa (altfel) decît prin consimţămîntul tuturor indivizilor. *Liberum veto* al indivizilor. Se întrerupe extinderea liberă în continuare a *[indescifrabil]* în 1652. Constituţia regatului. Din aceeaşi sursă un drept confederaţional nelimitat. Posedînd apoi hotărîrea de a impune voinţa cu arma în mînă. Dacă se îndreaptă alţii contra lor, ei nu sînt *[indescifrabil]* prin argumente, ci au suferit o înfrîngere poloneză. Fluctuarea eternă, anarhia constituţională, condiţiile neconsolidate impuneau necesitatea unui rege puternic, energic. Acte ale Confederaţiei. Putere regală cu prerogative. Mobilizarea sub arme. Comanda armatei. Mii de oameni fără rost, amatori. Palatinatele se dau numai prin hotărîrea liberă a regelui. Astfel un sistem de creaturi. Se ocupă pe baza de liberă alegere. Cu aceşti acoliţi şi senatori guvernau regele ţara, palatinii şi

der König das Reich, Palatinen u[nd] Woivoden die Provinzen. Er hatte so durch lucrative Ernennungen die Mittel sich Partei zu bilden.

Provinziallan[d]tage im Gegensatz zum Reichstage. Es waren die Elemente ein öffentliches parlamentarisches Leben zu bilden. Grösster Theil griech[ischer] Kirche, die Ref[orm], weitere Kirchl[iche] Spaltung. Nur bei der [indescifrabil] *vermittelnd eingriff. Sie hatten sich eine feste Stellung mache[n] können. Bathory u[nd] Wasa. Die papistische Reaction. Sein[e] Senat[oren] sind aus röm[isch]-kath[olischen]. Die Evangelischen u[nd] Griech[ischen] als Dissidenten zu bezeichnen. Umsonst beschreiben sich die Dissidente[n] des Zurücksetz[ens] willens Röm[ische]* [indescifrabil] *bei der Freiheit willen, sie versammelten sich zu neuen Rokow. Gesetzl[iche] Inssurection. Confederația des Königs u[nd] d[er] Religion. Er besigte sie. Sie blieben ausgeschlossen von allen Ämtern. Die vereinzel[ten] Kirchen den Kath[oliken] übergeben. 1717 das Gesetz daß die Diss[identen] v[on] allen Ämtern der Gemeide[n] ausgeschlossen sein sollen.*

Ihrer polit[ischen] Rechte beraubt. Der König Sigmund Vladislaus II. 1632—44[.] War die poln[ische] Wehr stark genug gegen [die] Russen — Stärkte sich fo[rt]während — aber er wagte nicht mehr den Kampf gegen Schweden aufzunehmen. Die geschloss[enen] Batalione der Schweden waren für die polnische Königskraft zu schwer. Danzig [indescifrabil]. *Männer der polnischen Krone: das jus admiralitatis nicht gestatte. Sie gelten als Piratenschiffe. Gegen drei dieser Piratenschiffe* [indescifrabil]. *Empör[un]g der Kosaken.*

---

voievozii provinciile. Astfel, prin numiri lucrative (găsisc) mijlocul să-şi formeze un partid.

Diete provinciale în contradicţie cu Dieta ţării. Acestea erau elementele pentru a forma o viaţă parlamentară oficială. Cea mai mare parte a bisericii greceşti, reforma altă desbinare bisericească. A intervenit mijlocind numai în *[indescifrabil]*. Bathory şi Wasa îşi puteau face o situaţie solidă. Reacţiunea papistaşe, Senatorii săi sînt dintre romano-catolici. Evanghelicii şi grecii trebuie caracterizaţi ca disidenţi. Degeaba se descriu de dragul recuperării (drepturilor) ca romano *[indescifrabil]*, de dragul libertăţii, s-au adunat la Rokow. Insurecţie legală. Confederaţia regelui şi a religiei. El i-a înfrînt. Rămaseră excluşi din toate funcţiile. Diversele biserici predate catolicilor. În 1717 disidenţii trebuie să fie excluşi din toate funcţiunile comunale.

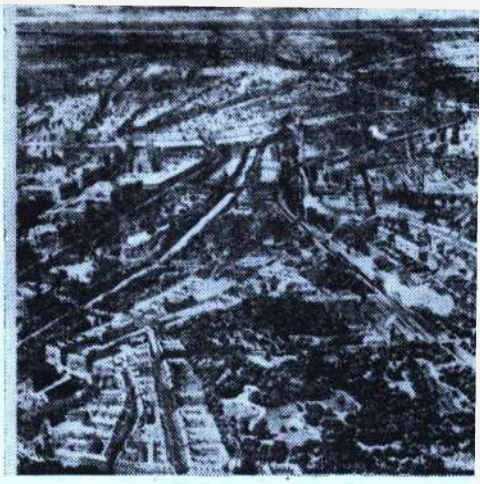
Li s-au răpit drepturile politice. Regele Sigismund Vladislau II. 1632—44. Apărarea polonă era destul de puternică contra ruşilor. Se întăresc fără încetare — dar n-a mai îndrăznit să ia lupta contra Suediei. Batalioanele compacte erau prea grele pentru forţele regelui polon. Danzig *[indescifrabil]*. Oameni ai Coroanei polone = *jus admiralitatis* nu permitea aceasta. Contează drept corăbii de piraţi. Contra a trei din aceste vase piratereşti *[indescifrabil]*. Răscoala Cazacilor.

(Transliterare şi traducere de G. PINTEA)

Continuăm şi în acest număr reproducerea unor vignete din volumul *M. Eminescu, — Poezii*, 1883.

«... vechea și demna limbă a strămoșilor noștri.»

WIEN. IM   JAHRE 1873.

[Ms. 2255, fila 326 r]

Eure Hoheit
Es ist ganz *gewiß* für meine geringe
Die ehrende *überaus gütige Anerkennung, welche meinen* geringen
unbedeutenden Leistungen von Seiten
Eurer Hoheit *Höchst Dero Selben zu theil wurde, ist gewiß*
für meine geringe Persönlichkeit *Wenigkeit*
ein Trost — viel größer als selbst *die Anerkennung der*
Nachwelt *Mitwelt — die ich übrigens*
nicht verdiene — weil jene *diese* entfernt diese fremd
von fremdem
Gefühl einem Wesen [ilizibil] *gezollt* [1] *jene*
unmittelbar mir ertheilt wird, mein eigen ist. Es ist ein
Lichtstrahl
in einer dunklen dem Gefängniß dieser einen *geistigen*
Welt, welche zwischen
vier Wänden einem Raum nah soviel herumdenken mag, außerhalb
dieser aber
so wenig kann. Anderen Theils war mir diese Anerkennung auch an und für sich
in so fern theuer als sie mir *sozusagen von entgegengesetzter*
Seite
kam, von dem klaren, feinen, formvollendeten Geiste Eurer Hoheit.
Denn freilich *ist der Unterschied groß zwischen den Gedichten*
Eurer Hoheit,

[1] urmează cinci cuvinte șterse, ilizibile

[Ms. 2255, fila 326 r]

Înălțimea voastră,

Deosebit de binevoitoarea apreciere de care se bucură neînsemnatele mele realizări din partea Prea Înaltei Voastre Domnii este desigur pentru umila mea persoană o consolare — mult mai mare decît aprecierea *posterității* contemporaneității — pe care dealtfel n-o merit — fiindcă aceasta *[aprecierea posterității]* se adresează cu un sentiment străin unei *ființe [ilizibil]*, pe cînd aprecierea contemporaneității, de care mă bucur nemijlocit, constituie bunul meu. Este o rază de lumină într-o lume spirituală întunecată, care, între patru pereți asemeni unei camere, e în stare de fel de fel de speculații dar în afara acestora e neputincioasă. Căci deosebirea este mare între poeziile Înălțimii Voastre în care conținutul și forma s-au împletit atît

in denen sich *Inhalt u[nd] Form so fest zusammengewachsen, so rein erscheinen,*
in den meinigen, in denen das Zerwürfniß zwischen Form *Gedanke u[nd] Form so oft zum Vorschein kommt, vielleicht immer vorkommen wird. Mit Schuld an dieser* meinen *geistigen Entwickelung wird wohl die Unklarheit der* Begriffe *elementarsten Begriffe über Sprache und Poesie sein, an der unsere einheimische Gegenwart laborirt, so daß man*[2] *mit bestem Wissen u[nd] Gewissen kaum einen Halt*

[2] urmează trei cuvinte șterse, ilizibile

[Ms. 2255, fila 326 v]

finden konnte, u[nd] wer Sich selbst Wege öffnen muß angewiesen ist, *in der Auffindung der richtigen Fährte* nur auf sich *noch auf lange Zeit auf sich selbst angewiesen ist. So war* an sich *ich in schon meiner frühesten* Jugend angedeutet worden *weise dunkle Ehren — männer,* daß Heliade einer *als* der *größte Schriftsteller* wäre *angedeutet worden. Diesen* dunklen Ehrenmännern *gegenüber, habe ich mich eher für nicht recht klug als* ihn *sie für* für *unklar gehalten;* Ganz *abgesehen von den anderen vielen Philologen, die an Logophobie leiden, u[nd] die vielleicht zwei Drittel* unser *der* alten, *würdigen Sprache unserer Vorväter richtig zu Grab getragen haben, um dieses Kauderwälsch einzuführen, welches das Leben unserer heutigen Journalistik ebensogut-klar zu widerrufen wie die* [ilizibil] *Culturstufe ihrer Alltagsschreiber u[nd] die* izibil]. *Gedankenlos* war *ist diese ganze Generation, und die Unmasse reiner Worte soll die fehlenden* Gedanken *Götter ersetzen. Diesem Elemente gegenüber sollte man sich* nicht *etwa geltend machen? — ein Kämpfen und welchen ungleichen Kampf. Neidisch und ränkesüchtig*

---

de strîns, apar atît de curate, și ale mele, în care dezbinarea dintre idee și formă apare atît de evidentă și poate va apărea mereu. Vinovată de această dezvoltare spirituală *a mea* ar putea fi neclaritatea celor mai elementare noțiuni despre limbă și poezie cu care se obosește prezentul nostru indigen, astfel că toată știința și conștiința nu pot oferi un sprijin

[fila 326 v]

și *cel ce trebuie să-și croiască singur drum* pentru a găsi urma bună trebuie să se bazeze încă vreme îndelungată pe sine însuși. Astfel mi s-a sugerat încă din cea mai fragedă *tinerețe* de către pieze rele că Heliade *ar fi* cel mai mare scriitor. Față de aceste pieze rele m-am considerat mai degrabă nu prea deștept decît să-i socot pe ei confuzi; ca să nu mai vorbim despre ceilalți mulți filologi care suferă de logofobie și care au dus la groapă cam două treimi din vechea și demna limbă a strămoșilor noștri, pentru a introduce această vorbire stîlcită care dezminte viața jurnalisticii noastre de azi precum și *[ilizibil]* treapta de cultură a scribilor ei cotidieni și *[ilizibil]*. Toată această generație este nechibzuită și mulțimea imensă de cuvinte goale vrea să înlocuiască *ideile*, zeii care lipsesc. Să nu te impui oare în fața acestui element? o luptă și încă ce neegală luptă. Invidioși și intriganți sînt acești idoli care

sind alle diese Götzen, diese *welche die heutige Generation prädominiren, u[nd] alles was nicht für sie ist, wird als gegen sie betrachtet. Es könnte also nur zwei Wege geben*

um diesen [ilizibil] Byzantinen entgegenzukommen *um Byzanz beizukommen entweder mit denselben eindringenden Waffen zu kämpfen.*

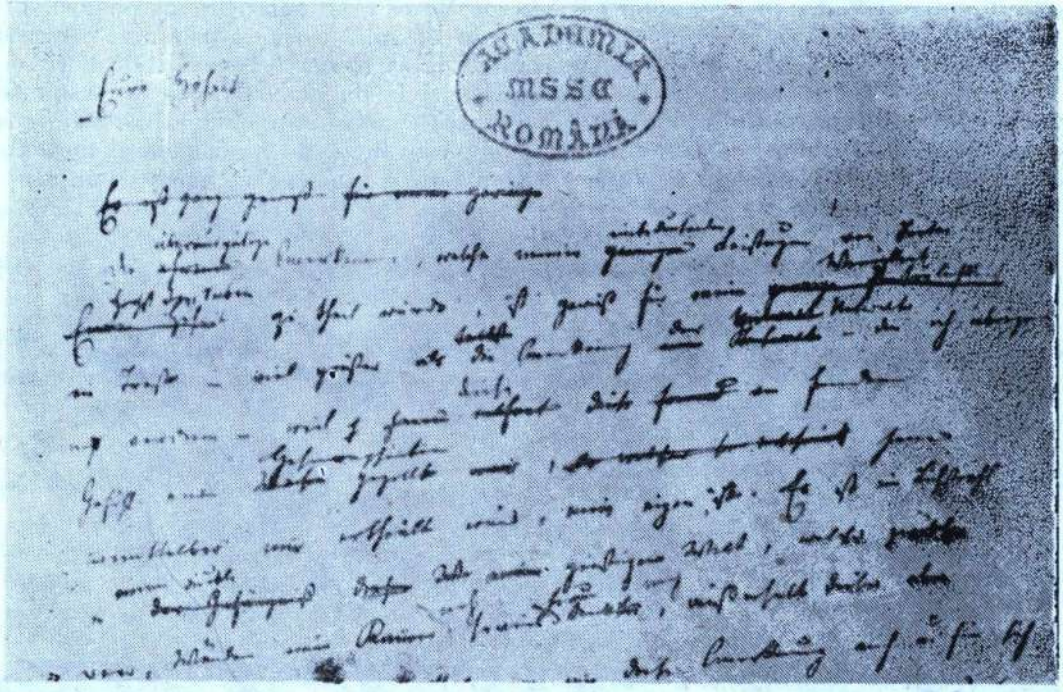
[Ms. 2255, fila 327 r]

oder den Kampf überhaupt aufgeben. Ich habe das letztere zunächst ehe aufgegeben u[nd] *Ich habe* überhaupt *keine Hoffnung mehr den Zeitgenossen.*

noch weniger *oder der Zukunft zu gefallen.* (Die Zeit läßt den Vorhang

fallen, die Komödie ist aus, *zu Ende,* der Philosoph pfeift das Stück aus).[3] *Denn diese Zukunft gehört der academischen Gesellschaft die Zeit hebt schon den Vorhang, die Comödie beginnt, der Philosoph lacht das Stück aus.*

[3] parantezele aparţin lui Eminescu

predomină generaţia de azi şi tot ce nu este pentru ei e considerat contra lor. Ar exista deci numai două căi pentru *a veni în întîmpinarea* acestor *[ilizibil] bizantini* pentru a se apropia de Bizanţ: fie a lupta cu aceleaşi arme pătrunzătoare

[Ms. 2255, fila 327 r]

fie a renunţa definitiv la luptă. La început *mai degrabă am renunţat* la a doua variantă. *Nu am nici* o speranţă de a plăcea contemporanilor sau posterităţii. (Timpul lasă cortina să cadă, comedia s-a terminat, s-a sfîrşit, filosoful fluieră piesa.)
Căci acest viitor aparţine societăţii academice, timpul ridică deja cortina, comedia începe, filosoful rîde de piesă.

Es ist doch recht unbescheiden von meiner Seite, Eurer Hoheit über den Parteien stehende Person, für oder gegen interessiren zu wollen; es geschah aber auch nicht in anderer Absicht, als nur um jenem Werthe Eindruck zu geben, welchen ich den so überausgütigen Äußerungen Höchstderoselben zolle, die mir *meinen unbedeutenden sonstigen* Schriften von Höchstderoselben *zu theil wurden.* Obwohl ich diese Anerkennung nicht verdiene, so weiß ich sie durch den Werth derselben zu würdigen. *Ich verdiene diese Anerkennung nicht aber* [ilizibil] *Lob wird auch angenommen. Warum soll* ich *man nicht ein wenig eitel sein. In keinem Lande vielleicht* [ilizibil] dem unsrigen *ist man so sehr des Überschreienwerdens, ja der Nichtigkeit u[nd] Gehaltlosigkeit des Daseins so schmerzlich bewußt als gerade in dem unserigen. Nirgend macht sich ein Gewissen daraus einen rein theoretischen Gegner selbst an die Ehre zu greifen.*

Este lipsă de modestie din partea mea să vreau a interesa Înălțimea Voastră, persoană situată deasupra partidelor pentru sau contra. Am făcut acest lucru fără altă intenție ci numai pentru a-mi arăta respectul ce-l datorez deosebit de bienvoitoarelor Înălțimii Voastre afirmații de care s-au bucurat celelalte neînsemnate scrieri ale mele. Deși nu merit această recunoaștere, știu să o apreciez datorită valorii ei. Nu merit această recunoaștere, dar se primește și lauda *[ilizibil]*. De ce să nu fii puțin vanitos? Poate că în nici o țară nu ești conștient în chip atît de dureros ca la noi de faptul că nu te auzi din cauza țipetelor altora, de nimicnicia și lipsa de conținut a existenței. Nimeni nu-și face scrupule din a ataca chiar onoarea unui dușman pur teoretic.

NOTĂ

Filele 326 r, 326 v, 327 r, din manuscrisul 2255 conțin această scrisoare a lui Eminescu cu multe ștersături. Acolo unde a fost posibilă citirea cuvintelor șterse, am redat în transliterare și aceste cuvinte sau pasaje pentru a oferi cititorului o imagine cît mai completă a muncii de elaborare a acestei scrisori. În traducere am redat numai în acele cazuri cuvintele sau pasajele șterse de Eminescu în care înțelegerea contextului o cerea.

(Transliterare și traducere de Mariana PETRESCU-POPA)

90 PSDMR 90

M. Gh. BUJOR

Poezii din închisoare

ÎN PEISAJUL POEZIEI ROMÂNEȘTI DIN a doua jumătate a veacului al XIX-lea și al literaturii, în general, problematica social-militantă și patriotică a ocupat un loc de seamă. Era perioada în care procesul de organizare politică și profesională a proletariatului din țara noastră lua noi dimensiuni, iar militanții mișcării muncitorești desfășurau o intensă activitate de propagandă în vederea răspîndirii ideilor socialiste în cele mai diverse medii sociale și atragerii maselor la lupta organizată împotriva rînduielilor social-politice ale vremii. Aflate într-o vie confruntare cu diferite teorii și concepții idealiste, ideile socialiste cunoșteau o extindere impresionantă, demonstrîndu-se astfel înțelegerea și receptarea lor de către popor, adeziunea lui la făurirea partidului politic al clasei muncitoare — Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România — constituit în primăvara anului 1893.[1]

Cu toată stîngăcia și imperfecțiunile lor stilistice, poeziile militante, scrise în această perioadă, au devenit o armă eficace de luptă pentru promovarea idealului socialist în România. «Cuvîntul sfînt și inspirat al poeziei — scria C. Dobrogeanu-Gherea în studiul *Asupra mișcării literare și științifice* — era cel mai prielnic mod de manifestare și comunicare emoțională între oameni».[2]

---

[1] Congresul de constituire a partidului și-a desfășurat lucrările în zilele de 31 martie — 3 aprilie 1893 în sala SOTIR din București (Piața Amzei nr. 26), sediul Clubului muncitorilor din Capitală.

[2] C. Dobrogeanu-Gherea, Opere complete, vol. 7, Editura politică, București 1980, p. 17.

O mare parte din asemenea creaţii erau popularizate fie prin intermediul publicaţiilor socialiste, fie sub formă de foi volante şi răspîndite cu prilejul unor acţiuni cultural-educative (serbări muncitoreşti, serate literare, şezători etc.), organizate în sălile cluburilor şi la sediile mişcării — «acele temple ale luminii», — cum le numeau lucrătorii. De cele mai multe ori, aceste manifestări omagiau date istorice însemnate din viaţa poporului, ale mişcării noastre muncitoreşti şi internaţionale, precum: ziua de 1 Mai, Revoluţia din 1848, Unirea Principatelor, Comuna din Paris etc. Ele contribuiau şi la susţinerea materială a presei socialiste, la înzestrarea bibliotecilor muncitoreşti etc.

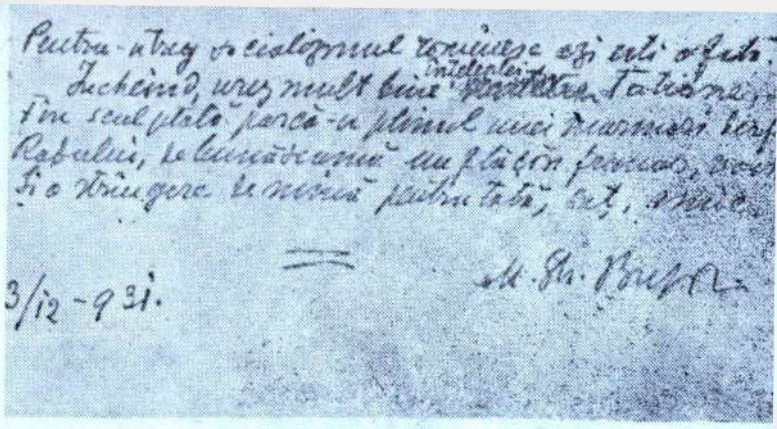
Presa şi documentele vremii se referă pe larg la marile serbări socialiste cu program literar, cultural-educativ, organizate de P.S.D.M.R. în toate centrele muncitoreşti din ţară, iar la Bucureşti, în sălile: SOTIR, Constructorilor, Pomul-verde, Oppler, Sediul din str. Sf. Ionică nr. 12, în grădinile: „Otetelişanu", „Băicoianu", „Puţul cu apă rece", „Blanduziei", „Bordei", „Cişmigiu", Mogoşoaia" etc.

* * *

În cadrul literaturii angajate, la care ne-am referit pe scurt, un loc însemnat ocupă şi scrierile literare ale lui M. Gh. Bujor, scrieri insuficient cunoscute şi asupra cărora se cuvine să ne aplecăm cu mai multă stăruinţă.

M. Gh. Bujor, militant de seamă al mişcării muncitoreşti din România, de la a cărui naştere s-au împlinit nu de mult 100 de ani (aniversare celebrată de UNESCO), observator profund al fenomenului social-politic-literar, minuitor talentat al armei scrisului, a abordat o tematică variată, surprinzînd aspecte de vie actualitate.

Asupra scrierilor şi însemnărilor lui literare din perioada cînd era prim-redactor la *„România muncitoare"* şi în anii următori, scrieri risipite de-a lungul timpului prin paginile gazetelor şi revistelor socialiste, ale presei democratice de largă întindere, ori strînse cu grijă de autor în diferite volume, vom insista mai puţin. Prezentînd succint unele din aceste scrieri literare apărute la Doftana, vom aminti, în primul rînd, despre volumul de versuri *13 Decembrie*, care reprezintă cea mai cuprinzătoare creaţie poetică privind marea ridicare la luptă a muncitorimii bucureştene de la finele anului 1918, incluzînd adevărate poezii-manifest inspirate din realitatea vie a acelor vremuri

Purtînd în suflet dulcea amintire a anilor copilăriei şi adolescenţei, a casei părinteşti, a numeroasei sale familii — doisprezece fraţi şi surori — Bujor creează în lunga sa detenţie la Doftana versuri de o reală sensibilitate şi frumuseţe artistică, strînse ulterior într-un volum intitulat semnificativ *Zăbrele*, tipărit, în noiembrie 1944, de Editura „Aldin". Tot în acest volum au fost incluse o serie de poezii strecurate în afara închisorii cu ajutorul prietenilor de idei, şi publicate în presa muncitorească şi democratică din ţară şi de peste hotare. Din această categorie face parte şi poezia dedicată sărbătoririi zilei de 1 Mai, intitulată *Sărbătoarea muncii. Un salut*, scrisă în anul 1924 la Doftana. Originalul, păstrat într-un dosar de arhivă, a fost scris cu cerneală pe foiţă de hîrtie împreună cu alte versuri nepublicate pînă în prezent, iată un fragment:

În fundul hrubei mele de piatră funerară,
Cu friguri de cavouri şi iz de mucegai,
Răzbit-a caldă rază de aur, dulce, clară
A soarelui — căci astăzi e zi Întîi de Mai.

Afară-s flori, verdeaţă, în cer senin, lumină;
Pe brazda nouă suflă primăvăratec vînt;
Cîntări melodioase din crîng duios suspină —
În suflet şi-n natură e-al sărbătoarei cînt.

Spre voi acuma zboară, arzînd de-aprinse doruri
Ce vin cu glas de vifor într-aripatu-mi gînd.
Mă simt cuprins de vraja aceloraşi fioruri,
Îmi pare că-s aievea cu voi, cu toţi în rînd.»[3]

Dintre poeziile lui M. Gh. Bujor publicate în străinătate reţinem textul intitulat *Cimitirul închisorii* apărut în *„Almanahul ziarului DEŞTEPTAREA"* editat de românii din S.U.A., Detroit,

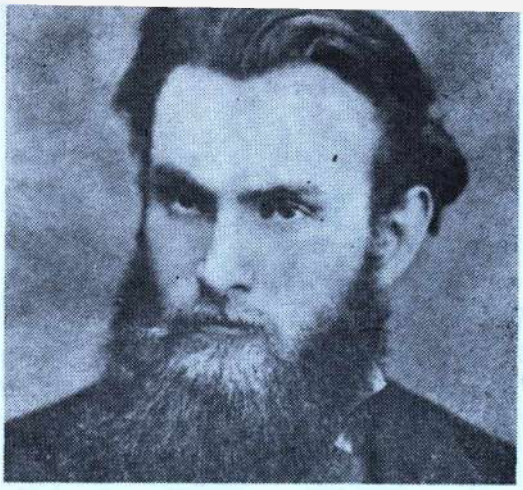
[3] Arhiva Institutului de studii istorice şi social politice, fondul XV, dosar nr. 3038, fila 6.

Gherea

Mai în 9. Zi fatală ! Zi pe veci îndoliată !
Tu ne-ai smuls din fruntea noastră pe bătrînul, mare tată
În aprinşii zori cînd iarăşi înfloreau toţi trandafirii,
Cînd viaţa renăscută din eterna lege-a firii
Palpita în fiecare colţ de iarbă, fir de floare,
Cînd natura-ntinerită strălucea de sărbătoare
Şi cînd inimile noastre după atîta prigonire,
Tresăltau sub vraja vieţii ş-a nădejdei împlinire
Atunci ştirea-îngrozitoare fulgerat-a fără veste
Toate sufletele noastre : Gherea, Gherea nu mai este !
Tu, atlet al cugetării, minte atotcuprinzătoare,
Care-n lumile de gînduri ai luptat cutezătoare,
Ca să dărîmi vechii idoli, pentru biata omenire,
Să clădeşti o lume nouă de dreptate şi-nfrăţire ;
Tu luceafăr, care-n noaptea ignoranţei milenare
Scînteiata-i mii de raze de lumini atît de clare ;
Semizeu, ce-n noi aprinsa-i dulcea candelă a sperării,
Ai chemat pe morţi la viaţă şi de pe înălţimea scării
De pe olimpica ta c lme, dominînd contemporanii
Calm, senin şi singuratic ţi-ai văzut chiar şi duşmanii,
Mistuindu-şi neputinţa, prosternaţi măririi tale
Şi-ai privit înfăptuirea-nvăţăturii triumfale.
Pentru ce apusa-i oare tocma-n pragul biruinţii
Scufundîndu-te de-apururi în noianul nefiinţii?
Pentru ce ne-ai dat tu nouă, încercarea asta amară
De-a depune, noi deasupra-ţi trista piatră funerară,
De-a ne aminti că însuţi tu nu eşti decît aceea
Ce sînt toţi ce-n lumea asta zămislitu-i-a femeia
Trecător tipar de ceară, formă şubredă de argilă,
Suflet fără mărginire într-o statuă fragilă?
Viaţa ţa este o poemă plină de idealism,
De statornică voinţă şi de paşnic eroism,
Inimos şi larg la suflet, plin de dragoste de oameni...

Michigan, în anul 1938, care a inclus în paginile sale şi un însemnat număr de scrieri cu caracter progresist, antifascist şi antirăzboinic, preluate din publicaţiile muncitoreşti şi democratice din ţară.

Prezentăm în paginile următoare unele poezii inedite. Dintre acestea fa ce parte şi textul *Gherea* scris în detenţie, la Doftana, în anul 1924, cu ocazia comemorării morţii lui C. Dobrogeanu-

Gherea[4]. Manuscrisul (original) din care lipseşte ultima parte, nerecuperată pînă în prezent, se află în Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice.

Edificatoare pentru condiţiile aspre din închisoare, pe care era nevoit să le suporte Bujor, este şi poezia *Carte din temniţă*, depistată în Arhiva C.C. al P.C.R[5]. Din informaţiile documentare pe care le deţinem, rezultă că aceasta aparţine lui Bujor, fiind scrisă la Doftana — se pare — în anul 1930. Tot din aceeaşi sursă aflăm că versurile au circulat în mediul muncitoresc şi după eliberarea lui din închisoare (1933), sub formă de foi volante, fapt atestat de descoperirea lor la Iaşi, în anul 1936, cu ocazia unei percheziţii la Comitetul local al organizaţiei „Ajutorul Roşu".

Una dintre cele mai consistente creaţii literare ale lui M. Gh. Bujor o reprezintă textul versificat *Scrisoare lui George Grigorovici*, compoziţie poetică inedită, reprodusă fragmentar în paginile de faţă după manuscrisul original aflat în Arhiva C.C. al P.C.R. [6]

Scrisoarea poartă data de 13/12—1931, fiind expediată de la Doftana militantului socialist George Grigorovici, pentru a face cunoscută poziţia sa în legătură cu metodele petiţionare folosite în vederea eliberării sale din închisoare.

T. PINTEAN

[4] C. Dobrogeanu-Gherea moare în ziua de 7 mai 1920, eveniment consemnat de toate publicaţiile socialiste, de presa din întreaga ţară. La începutul poeziei de faţă, M. Gh. Bujor scrie 9 mai pentru că în această zi, întipărită adînc în memorie, au început să apară cele mai multe ştiri, informaţii şi ample articole consacrate personalităţii marelui dispărut, fiind considerată o adevărată zi de doliu pentru masele muncitoare din ţara noastră.

[5] Arhiva C.C. al P.C.R., Colecţia 50, mapa nr. 70 şi dosar nr. 4735, f. 720.

[6] Fond 95, dosar 9, vol. II, ff. 54—58.

Scrisoare

lui George Grigorovici
[fragmente]

I

Eu, simpatice tovarăș din frumoasa Bucovină,
Te cam știu de mult — în asta n-am nici merit și nici vină —
De pe vremea cînd grădina lui Grigore Vodă Ghica
Era încă jumulită ca un pui stingher de clica
Potentatului Habsburgic; de pe vremea mult confuză
Cînd suflam să reaprindem focul ce mocnea sub spuză.
De pe vremea cînd venise la o primă adunare
A micuței noastre „forțe"; de pe vremea aceea-n care
Lăudai într-o scrisoare cu peceție crăiască
Lupta antimilitară ce-ncepuse să pornească
„România muncitoare" *redactată atunci de mine.*
Mai apoi, în cursul unei toamne reci, de vînturi pline,
Te-am găsit în Cernăuțiul lui Franz Josepf, sus la catul
Trei în care o iubitoare mamă priveghea culcatul
Radului ascuns în leagăn. Mai tîrziu — era-ntr-o vară —
Ți-am trimis — Călin fu solul — pentru o casă populară*
Cărți. Cînd vîntul nebuniei încleștase în războiul
Fratricid atîtea neamuri și-ai plecat de-acasă-n toiul
Revărsării furioase a oștirilor țariste,
Te-am găsit — în ceasuri roșii, ceasuri crunte, ceasuri triste —
Cu-n Răduț crescut la Gherea, în popas, mergînd spre Viena.
Marte și-a împins pe urmă și pe plaiul nostru hiena.
[.....]

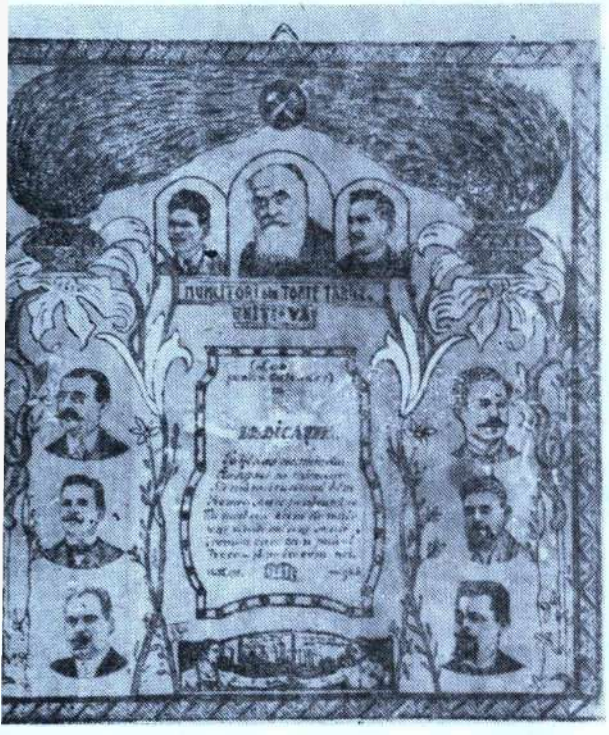
II

E frumos și filantropic a sări în ajutorul
Unui semen cărui soarta i-a dat aspru cu piciorul.
Sentimentul ăsta mare îl găsim precît se vede,
Chiar și printre zburătoare, chiar și printre patrupede.
Pentru cei ce merg în lupta grea a vieții laolaltă,
Nu e numai o simțire, ci și-o datorie-naltă,
Ca s-ajute fără preget pe răniți, pe prizonierii
Doborîți în bătălie, ca victime-ale puterii.
Însă toată frumusețea-i generoasă se preschimbă
În contrariul său, în actul denumit pe-a noastră limbă:
Răutate, parodie, farsă, cînd tardiv el vine,

---

* Dr. O. Călin.

Ori post-festum — *deși, după altă vorbă, tot e bine*
Și tîrziu decît — oroare! — niciodată. Deci ș-acuma,
După unsprezece vremuri mistuite ca și spuma,
Bună-i mîna ce se-ntinde uimitor de milostivă
Să mă scoată viu din groapa mea legală și captivă.
Dar — vezi bine — sprijinirea, chiar și dacă nu se cere,
Trebuie măcar să fie acceptată cu plăcere.
Pentru asta se cuvine ca să fie oferită
Într-o haină ne-ntinată și-ndestul de potrivită.
În privința asta însă constatările sînt stranii.
Fără-a mă-ntreba de-s gata să primesc, acum cînd anii
Și-au depus în pături colbul peste trupul ș-a mea mirîte
Ca-ntr-un cimitir de ocnă peste-uitatele morminte,
Făr-a mă-ntreba de-s gata — ba știind mai mult contrarul
Ai pornit să-mi vii în sprijin și ți-ai învelit — vai! — darul
În vestmîntul stăruinței și al jalbelor umile —
Totdeauna rugătoare, prea plecate și servile!

Pictură pe lemn, reprezentînd figurile lui C. Dobrogeanu-Gherea, Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu și ale altor militanți socialiști — printre care și poetul D. Th. Neculuță —, executată de M. Gh. Bujor în timpul detenției de la Doftana (1932).

III

Eu, amice, Grigorovici, am oleacă de mîndrie.
Țin la crezul meu de luptă și convingeri cu tărie.
Țin mai mult decît la mine. El e steagul, eu stegarul
Și stegarul nici nu-și lasă steagu-n drumuri ca fugarul,
Nici ca lașul nu și-l pleacă. Mai degrabă în aspra luptă,
El îndură *lipsa, foamea, frigul, chinul, haina ruptă,*
Mai degrabă, la nevoie, sub cruciș de gloanțe moare
Decît brațul să-și îndoaie, decît fruntea să-și coboare
Și să ceară, el, căzutul, dar ne-nfrînt în crez, vreo milă
De la dușmanul de clasă. O credință e sterilă
Dacă arcul energiei nu e-n stare să-ncordeze,
Să ne zmulgă din mocirla unei sterpe vieți burgheze,
Să dea preț și zbor gîndirii înălțînd-o pînă-n piscuri,
Să ne taie alte pîrtii, cu alte zări și alte riscuri.
Unde mai găsi-vom reazim ori îndemn la acțiune,
Cum putere-am alor noștri, tuturora a mai spune
Că prezenta rînduire este putredă și crudă,
Oarbă, rea, de lacrămi pururi și de sînge veșnic udă,
Care trebuie zdrobită spre obștescul mare bine,
Cînd tot noi la a ei altare de argint și aur pline
Ne-ndreptăm speranța, mîna, ochii, gura, pașii, ruga,
Cum se-ndreaptă spre stăpînul dătător de bunuri sluga?
Nu putem sluji deodată la doi domni, pe căi contrare,
Ori în două bărci deodată nu putem umbla. Cel care

Și-a legat de lupta clasei muncitoare viața, rostul
Are-un drum și numai unul!
Cît am stat, de mult, la postul
Meu, rupîndu-mi orice punte de contact de alte sfere,
Țărcuindu-mă în cadrul clasei fără de putere,
N-am bătut nici pentru mine și nici pentru ea la ușa
«Zeilor minori» vreodată — și nici chiar de cînd cătușa,
Chinezescul zid și bara, cheia, lacătul, zăvorul
Mă despart de restul lumii. Ba de cînd torturătorul
Meu regim de ani de zile mi-a dat mult mai bună știre,
Nu de-afară, nu din carte, nu din biata-nchipuire,
Ci aievea, din lăuntru, din intima lui structură,
Chiar din casa lui, ce-i statul sacrosant ș-a lui făptură,
Azi, mai mult decît în vremea de demult, cu n-aș mai bate
Nici la ușa lui solemnă, nici la porțile sculptate
Ale celor cari-n poză mîndră, gravi-l reprezintă
Cu emfază, fast și trîmbiți și cu foc bengal de flintă.

Cum puteți uita voi oare toate astea? De la statul
Contra cărui dus-am lupta, contra cărui vă e datul
Să luptați și voi întruna; de la statul ce strivește
Pe cei mici, pe luptătorii cari s-avîntă voinicește;
De la statul care acuma, de curînd, ni-a dus la groapă
Pe atîția dintr-ai noștri; de la statul care-ndoapă
Cu țăranii lui pămîntul; de la statu acela-n care
Prăvălit-a peste mine munca silnică la sare,
Munca silnică pe viață, ocna, lanțul și tortura.
Cum puteți voi cere oare să-și înece-n pieptu-i ura
Și tot el acum să-mi șteargă pata-i neagră de pe frunte,
Să-mi redeie libertatea răsluită-n vremuri crunte?!

Nu! Aceasta nu se poate, nu se cere, nici primește!
[.....]

IV

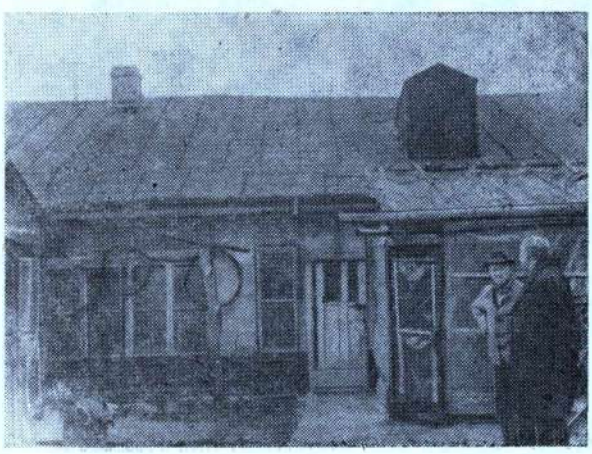
Voi de vreți ca să mă scoateți dintre zidurile moarte,
Către clasa muncitoare pașii voștri să vă poarte.
Adresați-vă mulțimei, masei *largi și tari ca leul*
Suveranul, începutul și sfîrșitul, dumnezeul,
A dreptății scut și spadă ne-nfricată, ea *vă este.*
Deșteptați în ea voința ei deprinsă a trece peste
Munți de piedici și opreliști; ațîțați într-nsa focul
Generoaselor avînturi; cimentați-o voi în blocul

«Locuiam în str. Sărăriei. În drumul meu spre școală treceam pe lîngă casa lui Nădejde. O casă veche în fundul curței, joasă, bătrînească, c-un geamlîc de sticlă [...] la stradă în dreptul porței era o tablă mare neagră pe care era scris cu litere albe: Contemporanul.»
Jean BART

(Fotografii comunicate de pictorul Spiru Vergulescu.)

Proletarelor largi piepturi; faceți-o ca să pornească
Înainte ca șuvoiul sfînt de lavă omenească,
Și veți izbuti, fiți siguri, fără jălbi duse-n proțapuri
Cari sînt semnul slăbiciunei și aduc mai mult a prafuri,
Făr-a trece pe sub furca caudină a stăpînirii,
Ci cu fruntea luminată viu de nimbul cuceririi,
Căci: vox populi vox dei! *[.....]*

V

Astfel, dragă Grigorovici, cred c-ar fi cu mult mai bine
Dacă-n loc de prea tardive intervenții pentru mine,
De petiții, de demersuri, de urcări de scări și trepte,
De așteptări plictisitoare în superbe săli inepte,
De primiri, în cari deșartă vorbă lată se îndrugă,
Cari au toate, totdeauna, ton și sens umil de rugă;
Dacă-n loc de-ntortocheata și cotita, strîmta cale
A jălbarilor, ați bate, fără surle și țimbale,
Ci cu duhul proletarei atitudini neclintite,
Drumul larg și drept al luptei.
Lupta dă puteri călite,
Lupta ține conștiința trează, lupta e [ca] o fanfară
Care cheamă și unește rupta masă proletară,
Lupta este ritmul vieții, lupta este chezășia
Contra clasei ce-și arată contra noastră vrăjmășia.
Lupta limpezește zarea socialei vieți ca vîntul.
Lupta dă aripi gîndirii, reaprinde-n noi avîntul
Flăcări dă vorbirii noastre. Dreapta luptă adîncește
Despărțirea care-n lume între clase predomnește.
Lupta este rostul nostru și-a izbîndei noastre armă.
[.....]

VI

Dacă-n lunga, necăjita, versuita mea scrisoare,
Care pleacă dintr-o hrubă de lugubră închisoare,
Vei găsi pe ici pe colo — ca pe-un cîmp de flori — scaieții —
Vreun cuvînt ceva mai tare, nu uita cum sînt poeții:
El va fi țîșnit ca para din prea multă-nsuflețire
Și nici cînd din gîndul josnic, reprobabil de jignire.
Sînt pe lume oameni astfel construiți de la natură
Că pe ei nici nu-i atingem, nici n-avem vreun pic de ură
Dumneata ești dintr-aceia. Dacă azi nu ni-s comune
Multe gînduri, totuși anii neclintiți din vremuri bune

CARTE DIN TEMNIȚĂ

Vă scriu acum tovarăși
La fiecare-n parte
Și vă trimit sărutu-mi
De-aice de departe.

Aici e întuneric,
E veșnic noapte adîncă,
E rece în închisoare
Aice sus pe stîncă.

Aice stau acuma
Cu fiare la picioare,
Bărbați ce libertate
Cerem pentru popoare.

Aice-s muncitorii
Ce cu a lor sudoare
Hrănit-au lumea-ntreagă
Și-acu-s la închisoare.

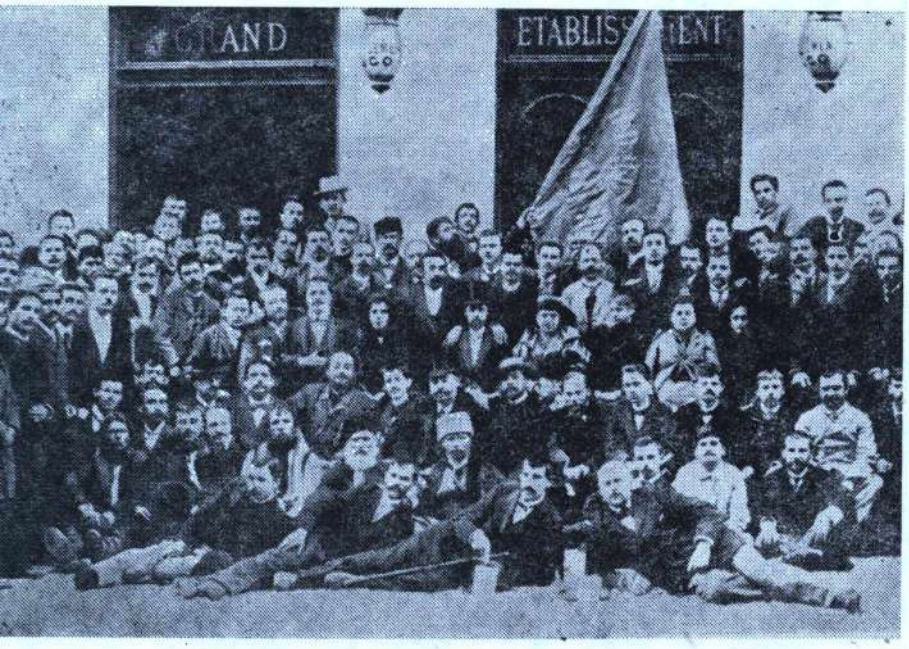
Aicea e durerea, e chinul, e tortura
Aici iubirea-i moartă
[Ne] clocotește ura.

Aici la miez de noapte
Gem umbre lîngă zid;
Stăpînii bat cu cnutul
Și umbrele ucid.

Aicea sus pe stîncă,
În neagra închisoare
Aici e noapte adîncă
Și întuneric tare.

Eu vă trimit sărutu-mi
De aice de departe;
Vă scriu acum tovarăși
La fiecare carte.

Ori ostile, daţi cu toţii pentru o cauză comună,
Pilda de statornicie — rară, nobilă, cunună —
Al persoanei preţ şi farmec, atractiva bunătate,
Vîrsta zugrăvită-n slove limpezi, mari şi tremurate
Toate smulg, impun o mare simpatie personală.
Pentru întreg socialismul românesc azi eşti o fală.
Încheind, urez mult bine înţeleptei Tatiane,
Fin sculptată parcă-n plinul unei marmuri diafane,
Radului, de bună seamă un flăcău frumos, voinic,
Şi o strîngere de mînă pentru tată, soţ, amic.

Avem în faţă un valoros document istoric: fotografia participanţilor la cel de-al doilea Congres al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.) care a avut loc în sala „Sotir" din Piaţa Amzei din Bucureşti, în zilele de 20—22 aprilie 1894. Sînt adunaţi peste 100 de reprezentanţi (între care 94 erau delegaţi) ai cluburilor şi organizaţiilor profesionale muncitoreşti din Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova, Ploieşti Botoşani, Bacău, Roman, Brăila şi din alte centre ale ţării.

Recunoaştem printre ei pe unii dintre fruntaşii mişcării noastre muncitoreşti din a doua jumătate a veacului trecut.

Deşi fotografia este făcută — cum precizam mai sus — cu ocazia Congresului al II-lea, mulţi dintre cei surprinşi de aparat participaseră şi la primul congres, de constituire a P.S.D.M.R., care avusese loc între 31 martie — 3 aprilie 1893 în Bucureşti, în aceeaşi sală „Sotir", eveniment memorabil de la a cărui desfăşurare aniversăm 90 de ani. Prin forţa sa evocatoare, fotografia aceasta ne aminteşte şi de alte evenimente petrecute în sala „Sotir" care adăpostea sediul Clubului Muncitorilor din Bucureştii de odinioară. Aici se organizau, de regulă săptămînal, numeroase întruniri, conferinţe şi dezbateri aprinse cu caracter politic, ştiinţific şi cultural-educativ la care luau cuvîntul mai alez fruntaşii mişcării socialiste: C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, Anton Bacalbaşa denumit — graţie asemănării fizice dar mai ales marelui său talent oratoric — şi „Lassalle al României", V. Gh. Morţun, Panait Muşoiu, C. Mille, C. Radovici ş.a. În însemnările sale memorialistice publicate în ziarul „Adevărul" din 12 septembrie 1935, Alex. F. Mihail relata că pe la „Sotir" a trecut în 1888, cu ocazia unei greve a tipografilor, Mihai Eminescu. Apariţia sa a făcut mare senzaţie, deşi n-a luat cuvîntul. Sfîrşitul poetului, survenit în anul următor, a prilejuit muncitorilor întruniţi la Sotir omagierea autorului poeziei: Împărat şi proletar.

Dr. Ioan LUPESCU

De-o fi să mor

De-o fi să mor în umbra funebrei închisori,
Să mă-ngropaţi în ceasul revărsător de zori,
Pe ţărmul apei limpezi, în tristul cimitir,
Sub prunii plini de roadă, cu alţi pribegi în şir.

Pe inimă să-mi puneţi din roşul steag un fald,
Să-mi ţie-n drumul morţii de strajă şi de cald.
Pe fondul roş o carte, o seceră, un ciocan
Şi-un snop de lăcrămioare uscate de un an.
Pe dreapta o cunună din cel mai tare spin
Şi-n stînga un burete cu fiere şi venin.
[.....]

Dormi-voi somnul veşnic pierdut în infinit,
Sub cerul plin de stele—ocean nemărginit—,
În murmurul de ape ce se scobor din munţi,
În şuerul de vînturi răcoritor de frunţi,
În freamătul pădurii, în doina de pe plai
În parfumatul miros al florilor de mai,
În săltăreţul cîntec al păsărilor mii
Şi-n sfîntul cînt al muncii eterne mari şi vii.

*

De-o fi să mor în umbra funebrei închisori,
Să mă-gropaţi în ceasul revărsător de zori.

Jean BART

«...Socialismul este Progresul, este Viitorul...»

DEȘI PĂRĂSEȘTE IAȘUL CÎND NU ÎMPLINISE încă 20 de ani, Eugeniu P. Botez — cunoscut în literatura română sub numele de Jean Bart — s-a considerat întotdeauna un fiu al Iașului. Aici apucase în viață pe cîțiva dintre reprezentanții generației de la 1848 și i-au rămas vii întipărite figurile unor *unioniști* moldoveni. O deosebită importanță pentru formarea personalității scriitorului a avut-o însă legătura cu mișcarea socialistă ieșeană, «*mișcarea* aceea ciudată» care — așa cum va afirma el însuși mai tîrziu — «ar merita să fie studiată amănunțit, pentru a înțelege structura sufletească, spiritul timpului și formarea caracterelor tinerimii din acea vreme».

Într-un articol intitulat *Misterul casei din Sărărie* (casa unde locuia Ion Nădejde, alături de locuința părinților săi, și în care se afla redacția revistei „*Contemporanul*"), Jean Bart arată influența covîrșitoare exercitată asupra tinerimii ieșene de către revista atît de îndrăgită și care circula pe sub bănci în orele de curs —, chiar la liceul militar, unde — împotriva voinței sale — îl înscrisese tatăl său, generalul Panait Botez.

Legătura cu socialiștii ieșeni («unii dintre socialiștii Iașului mi-au fost profesori și în afară de școală», afirma scriitorul) a făcut ca primele rînduri scrise pentru presă de către viitorul comandor de marină să vadă lumina tiparului în publicațiile muncitorești din acea vreme. Elev în ultima clasă a liceului fiilor de militari din Iași, publica în ziarul „*Munca*" (nr. 15, din 12 iunie 1894), sub pseudonimul *Gh. Rot... Iași*, articolul *Să ne dumerească* (era în perioada polemicii dintre socialiști și revista „*Viața*"). Tînărul licean își exprima nedumerirea că în revista „*Viața*", condusă de Vlahuță, scriitorul care visa o «lume nouă»

și «cât la cei mulți și nedreptățiți», apăreau articole potrivnice unor acțiuni muncitorești. Tot în ziarul *„Munca"* (nr. 30 din 25 S(s)eptembrie 1894), publica articolul *Internaționala*, dedicat cîntecului mobilizator al proletariatului, articol semnat *Tr. (Trotuș)*. Cu același pseudonim *Trotuș* publică primele scrieri literare în 1896, în *„Lumea nouă literară și științifică"*, supliment al ziarului *„Lumea nouă"*, organ al social-democrației române, apărut sub conducerea directă a Partidului social-democrat al Muncitorilor din România. În acest timp poartă corespondență cu Ștefan Petică. În scrisoarea pe care o publicăm în acest număr își arată admirația față de mișcarea socialistă din Galați — denumit în acel timp «portul roșu».

20 august 1893, Iași

Iubite prietene,

Ce-i drept, amar de vreme de cînd nu ți-am mai scris, pricina era că nu-ți știam adresa, ș-apoi tot pe drum, mai nu mă prindea vremea în vreun loc, ca jidovul rătăcitor cu traista-n băț, am cutrierat și străbătut prin crierii munților Băcăului. Ar fi prea mult să-ți înșir tot itinerariul drumului și bagajul de senzații și impresii ce am înmagazinat, mă mărginesc a-ți schița localitățile pe unde am trecut. Plecînd din Iași la Tg. Ocna, unde mi-am lăsat familia, m-am îndreptat spre Slănic, trecînd apoi prin munți, am ajuns în Moinești, un tîrg adevărat numai jîdovăsc, de aici am apucat în susul Taslăului pînă în satul Schitul Frumoasei, un cuib sălbatic înfundat în spărtura a doi munți uriași, acoperiți cu bătrîne și mărețe păduri de brazi. Aici e locul nașterei și copilăriei tatălui meu, am tras în gazdă la un amic al copilăriei tatălui meu, acum gospodar și dascăl al satului. Aici am stat vreo 2 săptămîni și de acolea plecam în diferite direcții prin munți, aici fiind nodul de ramificații al tuturor culmelor masivului Tarcăului. În răstimpul șederei mele acolo, am avut prilejul de a studia spiritul țăranului de munte.

Cu toate că mai toți au o stare relativ bună, căci mai mult sau mai puțin au fiecare casa și vitele lui, astfel că nici unul nu lucrează boeresc, ceea ce cu mulțumire am constatat e că sunt lipsiți de acea umilință ce-i atît de înrădăcinată în ființia de pe la șes. Am isbutit chiar de a-i uni și punînd mînă de la mînă, a concura pe un fabricant de scînduri la cumpărarea cîtorva parchete în pădure, din moșia statului.

În Tg. Ocna am avut fericitul prilej de a cunoaște pe doi valoroși luptători a[i] cauzei noastre, de bună samă că îi cunoști. Întîiul e profesorul Dămian din Galați care a spus că te cunoaște, el e cel întîi care a zvîrlit sămînța în pămîntul mănos a[l] Galațului, sămînță care a dat atît de bune fructe. Al doilea e un vechi prieten, care însă numai de anu[l] acesta s-a devotat lucrînd cu atîta ardoare și energie, e cel care a împlîntat drapelul roș la greva brutarilor din Galați, e: Ion Atanasiu, tînărul advocat.

Am stat vreo 2 săptămîni cu dînșii, cînd m-am despărțit m-au rugat să le scriu la Galați.

Acum mă găsesc iar în amorțirea Iașului, cetesc și dormitez toată ziulica pînă vreo 2 zile cînd mi se va închide calea-n codru, căci se-ncepe afurisita de școală cu care trebuie să mă mai străduiesc vreun an, ș-apoi cu ajutorul domnului să scap în largul capitalei Bucureștiului.

Mi-i face o mare bucurie scriindu-mi ce mai faci. Arată salutări amicale lui Cerchez.

Primește o strîngere frățească de mînă, de la al tău necunoscut la chip, prieten.

Eugeniu BOTEZ

Scrie-mi scrisori închise, sau cărțele poștale învăluite în m[ai] mult misticism, știi lumea-i curioasă !...

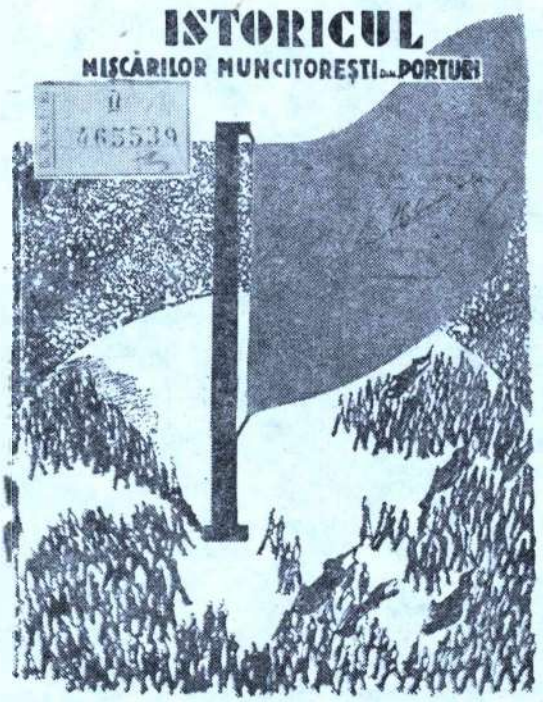
Adresa
Colonel Botez
p. E. Botez
Str. Toma Cosma nr. 9
Iași

O scrisoare miraculoasă

Fragment din romanul „Europolis"

„...acolo unde hățurile Dunării își pierd și apa și numele în mare."

LAZĂR MĂCLAȘU • NICOLAE DELEANU

PREFAȚA DE JEAN BART

Eugeniu Botez n-a devenit membru al Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, cum dealtfel n-a fost membru al nici unui partid — nu i-o îngăduia haina militară —, însă mișcarea socialistă cunoscută în tinerețe, dezbaterile furtunoase asupra celor mai diverse probleme, lecturile facilitate de «o întreagă bibliotecă de cărți socialiste, rămase de la un unchi al mamei care învățase la Paris» s-au păstrat toate ca o amintire scumpă scriitorului, ca un ideal de tinerețe de care nu s-a dezis niciodată. Mai mult, după aproape patru decenii, în 1932, în *Prefața* scrisă la lucrarea lui Lazăr Măglașu și Nicolae Deleanu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi*, lucrare apărută la aniversarea a 20 de ani de la înființarea Uniunii muncitorești din porturile României, scriitorul, într-o epocă de avînt al mișcării muncitorești, își reafirma cu loialitate crezul din tinerețe: «...Nu se poate nega că a existat un socialism utopic, romantic, sentimental și idealist, pe care istoria nu trebuie să-l ignoreze, căci instinctiv atîtea suflete au simțit că Socialismul este Progresul, este Viitorul.»

În amintirile sale, în cîteva interviuri publicate în „*Adevărul*" și „*Dimineața*", în diverse articole și mărturisiri, în prefața menționată mai sus, Jean Bart ne-a lăsat consemnări prețioase peste care nu se poate trece cu vederea. Ele sînt cu atît mai importante, cu cît vin de la un scriitor care n-a fost înrolat declarat în mișcare. Dar aceasta nu l-a oprit de a-și spune deschis punctul de vedere și — atunci cînd i s-a oferit posibilitatea — de a acționa în acest sens. Cînd, în 1900, „*Noua revistă română*" lansează un «chestionar privitor la psihologia poporului român», scriitorul dă un răspuns cu totul diferit de al celorlalți și definitoriu pentru concepțiile sale: «Problema, așa cum e pusă în *chestionar*, e peste măsură de grea. Deosebirea care înstrăinează diferitele clase sociale între ele e așa de mare, încît nu se poate surprinde nici o trăsătură de unire; adesea o clasă e mai aproape de aceeași clasă a altei națiuni decît de altă clasă a aceleiași națiuni».

Diferențierea în clase scriitorul a surprins-o atît la sate cît și la orașe. La Sulina își dă seama de exploatarea muncitorimii, cum va mărturisi mai tîrziu: «Sub ochii mei, zilnic se comitea cea mai odioasă specula: *exploatarea omului prin om*. O idee chinuitoare mă apăsa veșnic, cu durerea unei aspre mișcări, și uneori un sentiment de revoltă mă încorda: „Oare nu eram și eu părtaș la această mizerabilă jefuire a muncii omenești?"» În calitate de comisar maritim la Sulina, întrunind în aceeași mînă puterea judiciară cu cea executivă,

comandorul Eugeniu Botez ia unele măsuri de organizare a muncii, fără precedent în istoria porturilor românești: realizează înjghebarea unei asociații profesionale «cu un birou de împărțire a muncii pe baza rotației», crezînd, iluzoriu, că în felul acesta ar putea pune capăt, pentru moment, șomajului.

Chipuri de muncitori portuari, aspecte ale vieții de port va surprinde cu mult realism Jean Bart în unele capitole din *Europolis*, cel dintîi roman românesc dedicat lumii portuare, o veritabilă monografie romanțată a Sulinei. În prefața semnată la cea de a doua ediție, G. Călinescu dezvăluia cititorilor că autorul romanului «fraterniza pe ascuns cu mișcarea socialistă».

Aceeași «fraternizare» a manifestat-o și în timpul cît a fost căpitan de port la Călărași (1905—1906) unde îl vizitează adesea revoluționarul Cristian Racovski, cu care întreținea corespondență, și unde depune o activitate în sprijinul potemkiniștilor. Iată o scrisoare din această perioadă:

Scumpul meu Eugeniu,

Miercuri probabil am să vin la Călărași [1] pentru o afacere importantă și pentru care am să te rog să vii cu mine pîn' la Bucuresci. Duminica trecută m-am bătut aci cu niște «boierași» din Bucuresci pentru un servitor care nu s-a culcat să-l bată. Unul dintre ei — care a fost cel mai laș — vreau să-l provoc [la duel], dar aci în toată țara n-am alt prietin la care-i pot încredința onoarea mea. Am întîrziat fiindcă abia ieri am aflat adresele lor (Ei plecase[ră] chiar atunce la Bucuresci).

Te sărut

C.RACOVSKY

P.S. Eu uitasem de tot de suma acia de 60 de lei. În o revistă bulgară a ieșit *Vulturul* tău. [2]

Jean Bart—fotografie din colecțiile M.L.R.

Comandorului Eugeniu Botez, care se îngrijea de repartiția muncii și doleanțele muncitorilor din porturi, i-a fost dat să devină, în 1921, primul director general al Asistenței Sociale, în noul Minister al Muncii și Ocrotirilor Sociale. Se cunoaște prea puțin despre munca depusă în acest sector de activitate socială, căruia scriitorul i-a închinat aproape un deceniu. Într-un domeniu în care totul era de făcut, Eugeniu Botez întreprinde acțiuni de îndrumare și control în speranța că va reuși să ridice tînăra instituție la înălțimea menirii încredințate. Socialistul din tinerețe găsește aici îndeosebi prilejul de a-și arăta atașamentul și simpatia față de cei mulți, definind „Asistența" drept «organizarea rațională a luptei împotriva mizeriei».

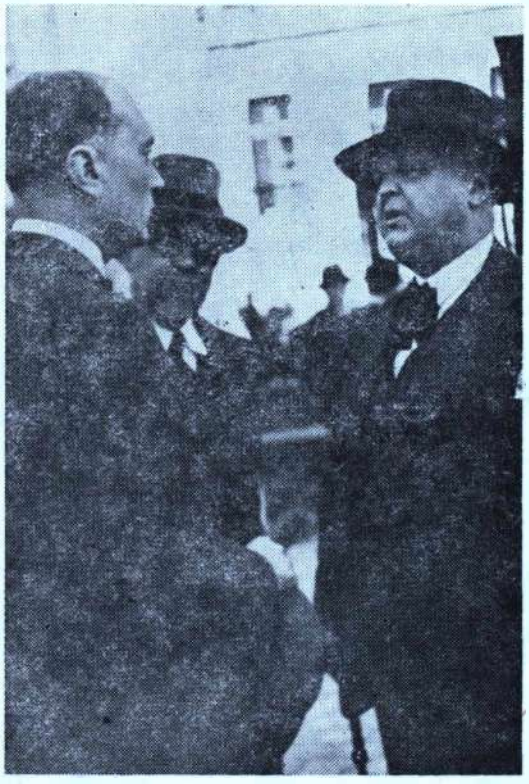
Toate acestea se încadrau în vederile lui largi, democratice, pătrunse de idei progresiste, ca și numeroasele articole și studii de asistență socială în care sociologul va găsi date importante și opinii demne de luat în seamă.

Constantin MOHANU

[1] Eugeniu Botez era căpitan de port la Călărași.
[2] Referire la schița lui Jean Bart *Șoimul* tradusă în limba bulgară.

ÎNTRE ISTORIE ȘI LITERATURĂ

Mihail Sadoveanu, Octav, Botez, Dan Bădărău și Grete Popa (Fotografii păstrate în colecțiile B.C.S. — nr. inv. F 118223, F 118224 — și comunicate de Maria POLOJINȚEV).

Mihail SADOVEANU / Note în marginea romanelor istorice

SÎNT, ÎNTR-ADEVĂR, «ROMANELE ISTORICE» sadoveniene autentice evocări și minuțioase reconstituiri epice ale unui trecut istoric? Încheagă ele tablouri din epopeea noastră națională și se încadrează mai mult sau mai puțin speciei, putînd fi definite doar dintr-un asemenea unghi de vedere?

Iată întrebări ce revin cu oarecare intensitate în mai toate incursiunile și exegezele critice consacrate în anii din urmă studierii operei lui M. Sadoveanu.[1] Ele rezultă dealtfel dintr-o substanțială modificare de optică în receptarea acestei inestimabile creații, lectura pe orizontală fiind din ce în ce mai mult abandonată aici în favoarea sondajului atent în adîncime. Scriitorul a încetat astfel să mai fie imaginat numai ca un imens teritoriu, expunînd sub constelații variate forme de relief și o bogată floră și faună. Dimpotrivă, el a început să sugereze, într-o mai subtilă și nuanțată lumină, simbolurile multiple ale unui ocean străbătut aparent la suprafață, de valuri egale, într-un ritm imperturbabil, oglindind culoarea cerului, tulburat și răscolit, în lumea lichidă a abisurilor sale, de puternice furtuni interioare. Cu alte cuvinte, dincolo de banalitatea comparației, ceea ce atrage astăzi în primul rînd atenția cercetătorului operei sadoveniene este unitatea ei organică, ideea diversității tematice și a saltului miraculos dintr-o zonă problematică în alta, topindu-se într-o perspectivă unică, integratoare, cea a povestitorului de excepție, capabilă să transforme totul, indiferent de nivelul și de decorul în care se execută desfă-

[1] Să notăm aici doar ultimele două ca apariție editorială: Lucian Raicu, *Sadoveanu — ordinea firii*, în *Calea de acces*, Editura „Cartea Românească", 1982, pp. 47—134; și Monica Spiridon, *Sadoveanu — divanul înțeleptului cu lumea*, Editura „Albatros", 1982, 141 p. („Contemporanul nostru").

şurarea conflictului narativ, în variaţiuni interminabile, pe aceeaşi temă.[2]

Reconstituie Sadoveanu *trecutul istoric*? Recompune el pe baza documentelor de epocă *scene vivante* ale unor timpuri apuse? Poate fi asemănat acest demers epic sadovenian cu cel pe care îl întreprinde în zilele noastre o reputată romancieră ca Marguerite Yourcenar, sau, pentru a rămîne în context românesc, cu evocările istorice şi istoriciste ale lui Camil Petrescu? Este oare *Viaţa lui Ştefan cel Mare* o *biografie* mai mult sau mai puţin *romanţată*, precum se dovedeşte a fi pentru surprinderea «realităţii» lui Goethe o carte ca *Lotte la Weimar* a lui Thomas Mann; dar *Zodia Cancerului* proiectează cu adevărat pe fundalul conflictului ei romanesc imaginea exactă a Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu toate evenimentele sociale şi politice ce-i zguduie existenţa întocmai cum un roman ca *Un om între oameni* reuşeşte s-o alcătuiască mozaicat pe aceea a Munteniei din primele decenii ale veacului al XIX-lea? Nu cumva *fără* cea îmbelşugată şi statornică a lui Ştefan, în *Fraţii Jderi*, ca şi locuitorii aceia străvechi, înfrăţiţi cu pămîntul şi stelele, purificaţi de flacăra înaltă a idealului, constituie un spaţiu şi o lume simbolică, o aspiraţie a spiritului sadovenian, ca şi Dacia şi vieţuitorii ei în *Creanga de aur*, ca şi Moldova muntenilor din *Baltagul*; iar între devastările pe care le-pune la cale lăcomia invadatorului modern în *Nopţile de Sînziene* şi urgia nohailor în *Vremuri de bejenie*, sau prădăciunile cazacilor barbarului Timuş, în *Nunta Domniţei Ruxanda* se pot stabili legături şi descifra înţelesuri ce ţin de acelaşi permanent asalt al puhoaielor sălbatice ale stepei împotriva esenţializatei şi veşnic roditoarei civilizaţii mioritice, dincolo de simple şi iluzorii raporturi temporale?

Nota particulară a literaturii cu tematică istorică pe care ne-a dat-o Mihail Sadoveanu nu a scăpat dealtfel nici comentatorilor mai vechi ai marelui scriitor, îndeobşte înclinaţi să descopere, aici mai ales, trainice influenţe romantice de tipul Walter Scott, Al. Dumas, Sienkiewics, impuse dominant, încă din perioada tinereţii şi atenuate simţitor, dar persistente totuşi, în anii maturităţii creatoare. G. Călinescu, bunăoară, cel care primul a întreprins o analiză amplă asupra «romanului istoric» sadovenian, observa, încă din perioada cînd elabora monumentala sa sinteză a literaturii române, că scriitorul moldav zugrăveşte adesea, indiferent de epoca în care îşi plasează eroii, o viaţă a abundenţei patriarhale, fascinante *tablouri flamande*, unde ospăţul pantagruelic capătă semnificaţii majore, ridicînd un imn statornic roadelor pămîntului; că această Olandă a «*urcioarelor de vin şi a meselor de bucătărie pline cu vinat şi peşti*» tinde să creeze o continuă antiteză faţă de curgerea tulbure a evenimentelor, oamenii şi locurile *rămînînd* şi *învingînd* impasul schimbător al timpurilor. Tot el remarca, mai apoi, că personajul istoric a lui Sadoveanu e mai curînd un contemplator al lumii în care e pus să vieţuiască decît un spirit dinamic, dispus să acţioneze, să modifice cursul vremilor; se pierde şi se regăseşte singur pe sine, într-un spaţiu simbolic, pe care scriitorul încearcă să-l diversifice şi să-l ascundă mereu sub culoarea unor evenimente generale.

Plecînd de aici, Nicolae Manolescu dilata considerabil asemenea sugestii spre a deschide drumul unei alte interpretări asupra demersului narativ de factură istorică al autorului *Şoimilor* şi evidenţia cu subtilitate natura parabolică unitară a acestei literaturi semnificative, structura ei *fabulos-alegorică* în stare să transforme totul într-o lumină blîndă, să împingă orice conflict epic pînă la pragul basmului şi dimensiunile mitului. În *Nicoară Potcoavă* sau *Fraţii Jderi*, spre exemplu, criticul sesiza vorbirea *ceremonios-aforistică*, densitatea şi importanţa *limbajului* ca formă de cunoaştere a lumii, ca expresie dedublată a realităţii, învăluind la suprafaţă înşelător şi dezvăluind prin formule şi motive sacre un cosmos interior, un univers uman nepieritor, în care toate au dintotdeauna acelaşi înţeles şi dau o aceeaşi rezolvare a neştiinţei.

Punţi nevăzute, dar esenţiale, stăruie astfel între *Baltagul* şi *Nicoară Potcoavă*, iar Kesarion Breb, în *Creanga de aur*, şi Bogdănuţ Soroceanu, în *Nunta Domniţei Ruxanda*, străbat pînă la urmă, dincolo de învelişul vremii, *cărări* paralele cu o identică finalitate, nu alta, în fond, decît aceea a lui Andrieş Hamură în *Vremuri de bejenie*.

Iniţiere în istorie? Mai curînd iniţiere în existenţă, în suferinţă şi în moarte, ieşire din *timp* şi intrare în *poveste*. Pieritori sînt numai cei ce se încrîncenează să vieţuiască doar în epocă, adică într-un spaţiu de timp limitat, fără aspiraţie spre cele eterne, numai cei ce pierd sensul relativului. Marea înţelepciune a eroilor sadovenieni e *conştiinţa vremelniciei*, cea care pune surdină faptelor şi relevă îndatorirea faţă de cele permanente, faţă de cele statornice.

«Aventura» şi «iubirea» lui Alecu Ruset, în *Zodia Cancerului*, stau sub semnul timpului, se

[2] O demonstraţie în acest sens desfăşoară N. Manolescu în exemplara sa carte *Sadoveanu sau utopia cărţii*, Editura „Eminescu", 1976, reluînd pe un plan mai larg o intuiţie călinesciană.

înscriu cursului evenimentelor și sînt instabile ca și ele, pulverizîndu-se precum toate cele trecătoare, fără urme. «Zodia Cancerului» e *zodia politichiei*, cu alte cuvinte a încercării de a înstăpîni clipa, a atinge și a dobîndi o fericire momentană, iluzie deșartă a adevăratei și supremei împliniri. Alecu Ruset, ca și Niculăieș Albu, în *Izvorul alb*, cade victima propriei lui nebunii, tocmai atunci cînd se simte mai sigur de izbîndă, cînd nimic pare a nu i se pune împotrivă; este o păpușă părăsită în voia și la dispoziția jocurilor și capriciilor conjuncturii.

Nicoară Potcoavă, în schimb, descalecă în istorie, ca și Bogdănuț Soroceanu, în *Nunta Domniței Ruxanda*, ca un sol al dreptății, ca un ostaș al datoriei; el împlinește un ritual și nu o răzbunare, reechilibrează sensul moral al lumii; se jertfește conștient tumultului sîngeros al vremii lui, revelînd mesajul suprem al răscumpărării absolute, ce[1] care-l sprijină să sară din timp și să pătrundă în mit. (*«Din sîngele meu va crește răscumpărarea cum crește grîul dintr-o sămînță. Nu voi pieri întreg. Rămînești cu bine și aduceți-vă aminte de mine!»*)

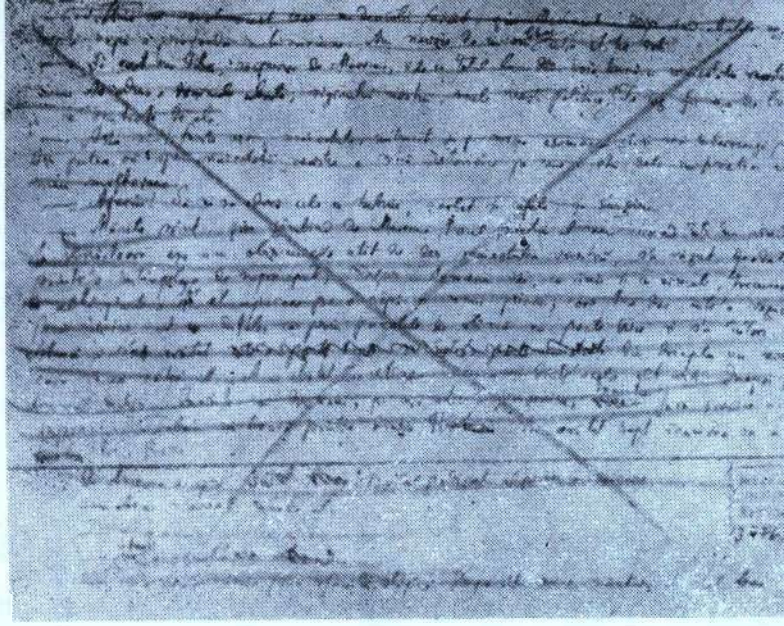
Ștefan cel Mare și Jderii, la rîndul lor, se ridică, în *Frații Jderi*, deasupra epocii, devenind simboluri ale permanenței, căci *«oamenii Măriei Sale»*, împreună cu Voievodul lor, sînt purtătorii unui ideal, au de realizat o misiune sacră, sînt cruciații unei mîntuiri eterne. Moldova *«fraților Jderi»* e o țară a făgăduinței, un teritoriu inviolabil, un ținut al bucuriei, al sărbătorii și al rodniciei veșnice, în care existența se desfășoară întreagă conform unor aspre ritualuri străvechi, aceleași de la începutul lumii.

În *Viața lui Ștefan cel Mare* accentul asupra înțelesului filosofic al lucrurilor, faptelor și evenimentelor cade și mai vizibil. Ne întîmpină dealtfel aici, anticipînd oarecum, pe alt plan, timbrul grav, implicat, al sunetelor de orgă din *Nicoară Potcoavă*, un covîrșitor sentiment al trecerii, o explicită filosofie a zădărniciei celor aparente (*«toate cîte am lucrat au fost deșertăciune și vînare de vînt»*). Tot misterul existenței se tranșează între om și astre, între ceea ce-i schimbător, și ceea ce-i permanent, între ceea ce-i scufundat în timp și ceea ce trece dincolo de el, stăruind (*«Crugul vremii se întoarce și stihia intră în rînduiala ei»*). Destinele înseși se repetă, ca și asfințitul și răsăritul stelelor, la intervale egale, restituind un sens continuității. *«Spiritul rămîne în lucruri, în întocmiri și în suflete»* — conchide povestitorul, încredințat că oamenii *«nu pier decît prin pulberea lor»*.

Meditație asupra istoriei? Într-o oarecare măsură, cel puțin la suprafața conflictului epic, probabil; cu toate că lui Sadoveanu un deziderat, precum cel al lui Thomas Mann din *Iosif și frații săi*, de a încerca să *umanizeze* mitul, îi este cu desăvîrșire străin, scriitorul moldav inversînd raportul, interesat îndeosebi să *mitizeze* umanitatea, s-o concentreze în tipic. Nimic din ce trăim azi, pare a spune autorul *Baltagului*, nu este nou; lumea își repetă, în ochii lui, la infinit, chipul. De aceea, Sadoveanu se proiectează în istorie nu spre a descoperi și reînvia reconstituind imaginile pierdute ale trecutului, ci mereu angajat în căutarea timpului prezent. Dacă viața noastră are un înțeles, atunci el este în aceeași măsură al nostru ca și al străbunilor și urmașilor noștri. *«Ceea ce au crezut bătrînii și ceea ce vor crede copiii noștri, desfătați de vis, e un adevăr»*, constată Sadoveanu, păstrînd vie, *«legătura cu cei care dorm în acest pămînt»*, conștient că *«religia și legenda, cîntecul și tradiția sînt* [...] *bunuri mai substanțiale decît aurul»*.

Privirea contemplativă a marelui povestitor nu înregistrează ruperi, desincronizări, evoluții sau regresiuni în sensul continuității. Fenomenul predilect e cel al repetiției, oamenii și evenimentele îndepărtîndu-se sau apropiindu-se de *model*; ei gravitează în jurul unor elemente fixe: *locurile* și *obiceiurile* neschimbătoare ale tradiției. Ar fi greșit să considerăm că *paradisul* terestru al epocii lui Ștefan a devenit unul *devastat* sub *«zodia Cancerului»*. Nu s-a pierdut nimic și nu s-a schimbat nimic; totul s-a retras numai spre locuri tăinuite, a ieșit din timp și s-a cufundat în inima codrului, în miezul feeric al naturii. Răzeșul Griga expune aceeași lecție a înțelepciunii milenare ca și pădurarul Neculai Peceneaga în *Nopțile de Sînziene*, deși între ei se interpun trei veacuri aproape: *«Fără decît noi, nimeni nu îndrăznește să intre aici»*. Dușmanii sînt vînați ca și lupii, stăpînitorii străini stau sub semnul neprielnic al timpului trecător, căci «zodiile» înseamnă și «vremi».

S-ar putea spune deci că un *prezent* continuu caracterizează literatura sadoveniană, scriitorul rememorînd și retrăind în universul său, ca un alt *«Sărman Dionis»* eminescian, valorile esențiale ale vieții. Și ceea ce pentru eroul «novelei» lui Eminescu era doar o experiență stranie și extraordinară, la granița dintre vis și realitate, Dan-Dionis văzînd clar, prin intermediul cărții lui Zoroastru, *«despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare»*, capătă la Sadoveanu semnificația majoră, pierderea *«în infinitatea*

sufletului meu pîn' în acea fază a emanațiunii lui care se numește epoca lui Alexandru cel Bun de exemplu», constituind procedeul fundamental al proiecțiilor sale istorice. Căci ce sînt, în ultimă instanță, *Zodia Cancerului* și *Nunta Domniței Ruxanda*, *Viața lui Ștefan cel Mare* și *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă* și *Creanga de aur*, fără a uita, bineînțeles, nici *Șoimii*, *Vremuri de bejenie* și *Neamul Șoimăreștilor*, mai mult decît trăiri «*aievea în trecut*», coborîri contemplative în «*adîncurile sufletului*»? Și ce ar putea determina mai acut această regăsire a povestitorului într-un spațiu și timp parabolic decît nevoia dramatică de a da un sens prezentului? Valențele eminesciene ale demersului epic sadoveanian, îndeosebi în narațiunile cu aparență tentă istorică, sînt mai profunde decît le-am putea bănui la prima vedere.[3]

*

O prejudecată, impusă în mai toate comentariile critice consacrate în ultimii ani operei lui Sadoveanu, privește situarea în opoziție a creației din perioada de tinerețe a marelui prozator față de cărțile ce aparțin epocii lui de maturitate.

Ideea că scriitorul a reluat pe un plan superior volumele începuturilor sale literare, atribuindu-le o altă semnificație prin domolirea chiar a patosului povestirii și cultivarea unei «*somnolențe fecunde*», prielnică meditației, unei reflexivități interioare cu alte cuvinte, s-a instaurat mai ales în sfera literaturii sadoveniene cu subiect istoric, iar comparația îndeobște cultivată este aceea dintre acțiunea dramatică, dezlănțuită în *Șoimii* sau *Neamul Șoimăreștilor*, și curgerea meandrică, ritualizată, îndelung prelungită-n contemplație, a faptelor istorice în *Nicoară Potcoavă*. În realitate însă, la o atentă analiză, vom observa că între cele două categorii de opere este vorba doar de o evoluție estetică, nu și ideatică, sau de concepție, Sadoveanu expunîndu-și încă din tinerețe, mai mult sau mai puțin explicit, *temele* predilecte. Ceea ce a urmat, prin ani, debutului, a fost numai o adîncire a lor, nu și o restructurare substanțială a sensurilor. Între *Șoimii* și *Nicoară Potcoavă* există astfel apropieri doar aparente, de conflict și de motivație istorică; dar, în ciuda faptului că majoritatea personajelor ce evoluează pe scena celor două cărți au nume și fizionomii identice, marele povestitor nu a *reluat* și nu a *rescris* niciodată «aventurile» fraților Potcoavă, așa cum ele au fost înfățișate în *Șoimii*, ci a *creat* un alt roman, corespunzător unei alte etape existențiale în destinul scriitorului, în care însingurarea și moartea izbăvitoare se insinuează firesc, devenind acum dominante, după cum, altădată, simțul datoriei și al sacrificiului personal, pentru redobîndirea dreptății, determinaseră un ritm mai alert desfășurării dramei.

Tema *drumului de inițiere*, atît de mult exploatată de comentatorii sadovenieni prin descifrarea ei în *Nunta Domniței Ruxanda*, *Creanga de aur*, sau *Frații Jderi*, aparține, bunăoară, și ea, formulată însă în alți termeni, scrierilor din perioada de tinerețe. O povestire de excepție cum este *Vremuri de bejenie* (1907) o expune, cu deosebită pregnanță, pe fundalul unei Moldove apocaliptice.[4] Finalul cărții, cu cei doi eroi, — *inițiatul* Costea Morocîne și cel ce trebuie să fie inițiat, Andrieș Hamură — mistuindu-se — «*în aburul amurgului*», presupune, în viziunea simbolică a scriitorului, ieșirea din timp, trecerea dincolo de epocă, intrarea într-un prezent continuu. În *Nunta Domniței Ruxanda*, Bogdănuț Soroceanu era, în schimb, condus de *inițiatul* «unchieș» Ștefan, printr-o *peșteră* a timpului, înapoi în istorie, spre a primi aceeași *lecție* a trecerii prin vreme. El se adapă dintr-o *apă* a uitării («*ca să uiți un veac viitor și să te întorci într-o viață trecută*»), cu alte cuvinte *renaște* altfel, a doua oară, spre a împlini într-un *prezent-trecut*, sau într-un *trecut-prezent* o misiune sacră, o datorie de sînge, o chemare de

[3] Asupra lor s-a oprit dealtfel, schițînd o interesantă paralelă, Const. Ciopraga. (Vezi: *Filiații — Eminescu și Sadoveanu*, în vol. *Portrete și reflecții literare*, București, E.P.L., 1967, pp. 90—102.)

[4] Vezi analiza subtilă întreprinsă de Manuela Tănăsescu în articolul *Sadoveanu tînăr*, publicat în „*Tribuna*", an. XIX, nr. 46(986), 13 noiembrie 1975, p. 4.

dincolo de timp. Pentru Hamură, la rîndul lui, *apa* Moldovei, peste care-l poartă Costea Morocîne, înseamnă cam același lucru, ieșirea din epocă, intrarea în legendă, regăsirea în idealitate a ideii supreme, mîntuitoare, pierdută pentru totdeauna, s-ar părea, în realitatea iluzorie a clipelor înscrise istoric. Tot în *epocă*, Bogdănuț Soroceanu găsește și pierde, la fel, dragostea trecătoare a «Domniței Ruxanda», dar sărutul lor împărtășit, consfințind o *nuntă* ideală, durează peste cele trecătoare, trece în eternitate ca și *iubirea* lui Kesarion Breb în *Creanga de aur*.

Obsesia cu care scriitorul reia motivele esențiale ale operei sale, de-a lungul unui întreg șir de narațiuni, a dat uneori impresia falsă a unei repetiții perpetue, de la o etapă la alta de creație. Călinescu însă a remarcat mult mai exact structura procedeului adoptat și a vorbit — să nu uităm — de *variațiuni pe aceeași temă*, ceea ce în nici un caz nu înseamnă *rescriere*, *reluare*, *refacere*, ci creație nouă între parametrii unui spațiu deja delimitat. (E interesant de reținut, dealtfel, că *drumul Baltagului*, ca traseu geografic, să spunem, este *drumul* predilect al inițierii sadoveniene; și asta încă din prima tinerețe, cu decenii înainte ca *Baltagul* să fi prins consistență; mai mult chiar, spațiu inviolabil, teritoriul ritualizant al *magului dacic*, cel din *Creanga de aur*, se păstrează inalterabil și determină mereu aspirația redescoperirii lui în viziunea scriitorului, fie că își proiectează chemarea stranie și miraculoasă anterior «povestei bizantine», în *Nunta Domniței Ruxanda*, sau ulterior, în *Izvorul alb* din *Frații Jderi*. Nicoară Potcoavă, de asemenea, pășește în basm și în neuitare — căci numai ce e trecător, deci doar al epocii, se uită — străbătînd dincolo de apa Moldovei, ca și Andrieș Hamură. Pînă acolo, el aparține istoriei timpului său; după aceea faptele lui se *legendarizează* din ce în ce mai mult, capătă o alură mitologică, intră în rezonanță cu *povestea* biblică, eroul născîndu-se a doua oară sub mîna meșteră a Presviterei Olimbiada — «*acuma îmi ești fiu, măria-ta*» — ca să împlinească *jertfa*, *o jertfă voită*. Se poate constata cu ușurință, în ultima instanță, că în *Nunta Domniței Ruxanda*, spre exemplu, se găsesc, în sens invers, și valențele «vremurilor de bejenie» (pînă și faptele cu semnificația lor: năvălirea nohailor, *retragerea* în munte a unei țări aflate la restriște, regăsirea pe «drumurile» eterne ale ctitoriilor mănăstirești; dovadă că istoria este aceeași, dincolo de veac), dar și *conflictul* din *Neamul Șoimăreștilor*. O pecete de sînge stăruie și peste destinul *fraților Potcoavă* în parabola pe care scriitorul o rezolvă mai întîi, în *Șoimii*, sub un raport social-istoric, ca în *Neamul Șoimăreștilor*, iar, mai apoi, o ridică spre valoarea exemplarității umane și o proiectează mitologic în *Nicoară Potcoavă*, ca în *Nunta Domniței Ruxanda*.

Ar mai fi de remarcat, de asemenea, un lucru. M. Sadoveanu se ferește să-și denumească *romanele* și *povestirile* cu fabulă desprinsă din cronici, drept *istorice*. Nici una dintre acestea nu poartă trecută de mîna marelui scriitor o astfel de precizare. E, desigur, și aici o dovadă că autorul *Baltagului* năzuia spre altceva decît spre ideea reconstituirii fidele, mai mult sau mai puțin, a unor vremi apuse. Memoria sadoveniană este asemenea acelui *clopot mut*, clopot al morții, ce bate la schitul Sorocenilor din *Nunta Domniței Ruxanda*: «*Fiecare bătaie, pentru fiecare mort al nostru, rămîne imprimată în instrumentul sonor* [...] *Deci veștile succesive de moarte stau scrise în clopot pe de o parte, iar pe de alta, fiecare bătaie are altă melodie, adică alt nume*». Și tot acolo mai există o definiție demnă de reținut asupra acestui proces inegalabil al preumblării lui Sadoveanu prin timp: «*Lumina străbate însă spațiile interstelare, și trece în infinit, purtînd imaginea clipelor.* [...] *; să revezi ceea ce lumina păstrează și aduce în zborul ei fără sfîrșit. În acest chip am putea vedea viața strămoșilor noștri*».

Scriitorul se mișcă, așadar, într-un prezent infinit.

*

Am arătat și cu altă ocazie[5] că imaginea unui Sadoveanu care își scria mental cărțile, materia narativă fiind plămădită în gînd, iar procesul redactării reducîndu-se doar la un simplu *dicteu*, imagine alimentată de ideea organicității și masivității puterii de creație nelimitate a marelui povestitor, trebuie și ea corectată în parte, deoarece realitatea *manuscriselor* (excludem, evident, din discuție *copiile* pe curat, destinate culegerii tipografice, așa cum sînt majoritatea celor donate Muzeului literaturii române, și ne referim la *caietele* de lucru propriu-zise, păstrate probabil în familie), infirmă în bună măsură o asemenea modalitate de zămislire artistică și ne lasă să bănuim, cel mai adesea, o îndelungă stăruință asupra hîrtiei, un chin al facerii de care nici măcar titanii nu sînt scutiți. Există în *arhiva* Muzeului literaturii române două astfel de *manuscrise* sadoveniene,

[5] Vezi: *M. Sadoveanu sau rememorarea ca necesitate vitală*, în „*Manuscriptum*", an. XV, nr. 4(32) 1980, pp. 16—24.

[ZODIA CANCERULUI]

— Ar fi vorba, începu Domnul de Marenne, şi despre o altă ştire, pe care eu nu vreau s-o cred. Preţuiesc în chip deosebit pe beiul de la Moldova şi-l ştiu credincios Împărăţiei.

— Se poate să aflu şi eu această ştire de la bunul nostru prietin şi oaspete?

— Negreşit. Mai atrag luarea-aminte bunului meu prietin vizirul că ştirea o dau Leşii care sînt, în zilele de astăzi, în bună petrecere şi [nuntă] cu Nemţii.

— Despre ce ştire poate fi vorba?

— Despre nişte cărţi către Leşi de la Duca. Asta nu se poate crede. Aceste cărţi ar fi la mîna unor nobili leşi, care, dacă le-ar fi avut, fără îndoială le-ar fi dat la iveală.

Vizirul zîmbi iar.

Aceste cărţi sînt, încredinţă el pe franţuz.

— Asta mă miră foarte mult şi n-aş fi crezut niciodată.

— Sînt; şi într-adevăr iscălite de Duca.

— Să fie cu putinţă? Cine va pus în cunoştinţă de asta?

— Chiar Duca, beiul nostru, zîmbi fin Cara Mustafa.

Domnul de Marenne se arătă uimit şi adînc gînditor.

— Voiu lămuri uşor nedumerirea nepreţuitului meu musafir, vorbi cu mulţămire vizirul. Îi aduc la cunoştinţă că la noi deseori se întîmplă să umble dintr-un hotar în altul scrisori. Uneori sînt o cercare, spre a se vedea răspunsul. Alteori par adevărate, deşi iscăliturile-s prefăcute, pentru a aprinde mînie în sufletul măritului nostru stăpîn ş'a-l face să poruncească pedepse. Pe urmă se vede că aceste pedepse au fost împlinite prea curînd.

---

probante sub numeroase aspecte pentru susţinerea tezei noastre. E vorba de cele ale romanelor *Zodia Cancerului* şi *Nicoară Potcoavă*, reflectînd faze intermediare în elaborarea cărţilor respective. Scriitorul intervine aici substanţial asupra materiei lingvistice, dar şi asupra structurii naraţiunilor sale, dînd ulterior o altă repartiţie capitolelor, subdivizînd povestirea în funcţie de alte criterii decît de cele stabilite iniţial, modificînd titlurile anterior propuse pentru fiecare capitol în parte, sau trecînd desfăşurarea unui episod important în configurarea conflictului epic dintr-un capitol în altul, deci dintr-un moment al acţiunii în altul. Cel care, prin glasul lui Tudorică din *Nicoară Potcoavă*, avansa ideea unei mîntuiri a neştiinţei prin povestire (« *poveşti nu vînd, ci schimb* »), era — se pare — nu numai un excepţional artist, dar şi un extraordinar meşteşugar. Să constatăm astfel un fapt: scriitorul întîrzie, de obicei, în gradarea intrigii narative, pînă la anulare cîteodată, confruntarea dinamică, prelungind-o adesea în afara spaţiului povestirii, reducînd-o la meditaţie. Apoi, simţul remarcabil al proporţiilor îl determină în majoritatea cazurilor să dilate fabula, s-o transfere din sfera făptuirii actului individual, în planul ideal al exemplarităţii parabolei. E situaţia episodului întîlnirii Abatelui De Marenne, la Stambul, cu mai marii lumii răsăritene, în *Zodia Cancerului*. Fragmentul pe care îl reproducem aici, desprins dintr-o variantă intermediară, ne oferă un exemplu revelator, prin comparaţie cu versiunea finală, prezentă în textul tipărit al romanului, asupra acestui proces. În textul tipărit, accentul cade pe simbolul faptelor, în timp ce în redactarea pe care o publicăm acum *povestea* are un caracter mai direct plasat în epocă, mai particular aşadar.

Îi este, de asemenea, proprie lui Sadoveanu, în manuscrisele sale, o permanentă grijă pentru concentrare, căutarea încăpăţînată de a elimina orice explicaţie şi a sugera, mai ales, în detrimentul unei narări naturaliste. În cele două fragmente, pe care le transcriem din prima redactare a « romanului » *Nicoară Potcoavă*, înţelesul acestei modalităţi iese în evidenţă.

Nicolae FLORESCU

Mihail Sadoveanu în mijlocul unui grup de actori (B.C.S. nr. inv. F 118319; Fotografie comunicată de Maria POLOJINȚEV).

— Înțeleg, încuviință De Marenne, oamenii au avut în toate vremurile asemenea îndeletniciri. Prea firesc este să facă și acum, ca totdeauna. Iese, prin urmare, dreaptă observația mea asupra beiului Duca.

— Cred că bunul nostru prietin și musafir l-a judecat bine. Totuși, cine știe, sufletul omului e ca o mare nemărginită și fără fund, în care numai Dumnezeu poate vedea.

— Uneori poate nici Dumnezeu, întări abatele de Marenne. Căci Dumnezeu are îndeletniciri cu mult mai mari și mai grele în acest univers. Prin urmare, altcineva a scris cărțile lui Duca.

— Așa se pare. Așa cel puțin ne face știut beiul nostru. El arată că le-ar fi scris un om pe care noi dealtfel îl cunoaștem, însă nu pentru acest fel de dibăcii. Îl cunoaște și Domnia-sa Domnul abate, căci a vorbit de el aici, amintindu-și cu plăcere despre trecerea sa prin Moldova.

— Beizede Alecu Ruset? Nu pot crede nici asta.

— Nici noi nu credem. Duca-bei însă aduce dovezi.

— Atunci ce se va alege?

— Nu s-ar alege nimic dacă ar fi numai atît. De la bei și de la Moldova [am] și alte multe pîri și plîngeri împotriva acestui fecior svînturat al mazilului Antonie. Stăpînul meu l-a mai certat odată pentru asemenea nebunii. Se zice că mai sînt și altele, care nu-i nevoie să fie spuse domnului abate căci nu-l interesează.

— Totuși, întoarse vorba domnul de Marenne, vina grea ar fi numai cea dintîi. Și adevărul nu s-ar [lămuri] decît cînd am avea și scrisorile de la Leși.

— Cine știe! [.....
.....]

Pot să mai spun și alta înțeleptului meu musafir. Că chiar viața acestui rob care sîntem noi, și pe care l-a ridicat din tină, slăvitul padișah cu mila lui, prețuiește tot așa de puțin. Alah a rînduit ș-a scris din veci astfel, nici noi mîni nu ne mai putem bucura de lumina acestui prea frumos soare.

— Ai adus, domnule abate, vizirului nostru, unele veşti politice? Te rog, fii aşa de bun şi ne scuteşte de ele.

— Asta mi-i foarte uşor, maiestate, întrucît şi pe mine asemenea ştiri mă interesează puţin. Aş putea să spun maiestăţii voastre o mică istorisire pe care o ştiu de la un prieten al meu moldovean.

— Aferim! Să mi se aducă cele ce trebuie, şerbet şi cafele, şi s-auzim.

— Mărite prinţ, zise zîmbind De Marenne, după ce toate fură aduse pe [filigrane] şi smalţuri, şi slujitorii ieşiseră în vîrful degetelor, mărite prinţ, acel prietin al meu ieşind într-un rînd la vînătoare[,] aşa cum obişnuieşte atît de des maiestatea voastră, s-a văzut deodată, printr-o întîmplare de nepriceput, singur. Oamenii săi, cu cînii şi cu armele, trecuseră în altă parte, iar el apucase pe o rîpă a unui pîrău, care l-a dus într-o văgăună fără ieşire. A înţeles că prin păretele de stîncă nu poate trece şi s-a întors. Atunci i s-a arătat din dreapta un urs care venea către el. A abătut în stînga. Venea şi dintr-acolo alt urs. Înapoi, drumul închis. Înainte acei duşmani, pe care atît îi prigonise, veneau fără şovăire asupra-i. Trebuia să treacă printre dînşii. Atunci s-a arătat drept înaintea sa a treia fiară.

De Marenne se opri. Slăvitul padişah îl privi cu mirare.

— Arme n-avea? întrebă el.

— N-avea.

— Atunci, ce a făcut?

— N-a făcut nimic, prea slăvite stăpîne. După cît mi-a mărturisit acel prietin al meu, l-au sfîşiat şi l-au mîncat urşii.

Domnul de Marenne lăsă pe marele urmaş al proorocului şi umbra lui Dumnezeu pe pămînt să se desfăteze în voie; după ce-l văzu potolit, reluă cu gravitate:

— Nebiruite şi puternice stăpîne, să ştii că această poveste este prea adevărată. Prietinul meu e un credincios supus al măriei-tale, însă are în preajma sa şi astăzi acele sălbătăciuni de care vorbesc.

— Nu-i nevoie să-i spui numele, răspunse vesel măritul padişah, îţi dăruiesc din prietinie viaţa lui, orice ar fi greşit, numai dacă nu se dovedeşte viclean împotriva împărăţiei noastre.

— Nici într-un chip vina lui nu poate merge pînă acolo, slăvite stăpîne; totuşi duşmanii lui ştiu a mormăi nu numai cu putere, ci şi cu iscusinţă. Pot să spun şi numele lui, dacă este porunca.

Urmaşul proorocului [strănută] şi-şi mîngîie barba.

— Augurler ola! îl firitisi, închinîndu-se ava Paul.

Măritul stăpîn zîmbi, întinzînd palma întoarsă în jos, în semn de pace.

— L-ai cîştigat o dată, vorbi el cu bună voie. Dacă vrai să-ţi încerci norocul şi altfel, mai cîştigă-l o dată, luptînd cu mine pe această tablă.

[NICOARĂ POTCOAVĂ]

Oamenii nu-şi puteau stăpîni mirările şi şoaptele tainice în toate nopţile senine de cînd se arătase în adîncimea văzduhului acel semn. Se vorbea că s-ar fi stîrnit pe alocuri spaime, cum că steaua cu coadă vesteşte sfîrşitul lumii. Drept aceea unii gospodari lepădau şi vindeau tot de la sine şi-şi petreceau zilele şi nopţile ce le mai rămîneau în praznice, beţii şi preacurvie. Ieşiseră călugări prin sate ca să facă rugăciuni şi să primească pomeni. Se aflau unii care închinau sfintelor mănăstiri bunurile pe care le aveau, vite şi straie. Dar acuma oştenii de la [popas] rîdeau de toate aceste rătăciri, căci măria-sa Nicoară făcuse în întrebare cu privire la danii şi cumpărări;

«— de ce folos ar fi dacă pămîntul și lumea tot se prăpădesc? Iar călugării de ce umblă după danii, dacă în puține zile vor piei și ei? Și de ce-s așa de tihnite stihiile și nu vestesc nici un prăpăd? Nici măcar iarna n-a venit cu spulber și ger asupra [omenirii] sărmane. Și de ce-ar prăpădi Domnul Dumnezeu lumea, cînd de abia a alcătuit-o și încă nici n-a apucat a o desăvîrși. Să prăpădească pe tirani acel Dumnezeu, și pe blăstămați și pe vînzători, dar nu pe nevinovați! [»]

Așa, din acele vorbe ale măriei-sale se întemeiase o încredințare că oamenii să nu se teamă de moarte, ci mai degrabă de viață, dacă e vorba să rămîie întocmită așa de rău precum este. Căci ne-au călcat păgînii, și ne sărăcesc boierii dregători, și nu nădăjduim nimic în scurta viață. Ci steaua de foc poate mai curînd arată că asupra acestora [să] ne îndîrjim, să-i [spargem], să-i alungăm — ca [să] cunoaștem și noi, sărmanii, tihna ce ni se cuvine. [.....]

L-au întrebat unii gospodari pe Toderiță Prepelea dacă n-ar fi bine să vîndă tot ce au pe lîngă sine, întru ispășirea păcatelor.

— Decît să vindeți, a răspuns morarul Toderiță, mai bine să cumpărați.

— Ce să cumpărăm?

— Să cumpărați un dram de înțelepciune.

— Și oare n-ar fi bine să dăruim sfintelor mănăstiri și cuvioșilor monahi toate cîte avem ‹întru ispășire›, să se înalțe rugăciuni pentru noi întru ispășirea păcatelor noastre?

— Eu aș zice, a răspuns Prepelea, că să vă dea sfintele mănăstiri și cuvioșii călugări jumătate din ce au pe lume, ca să vă rugați dumneavoastră pentru ei, să nu fie prăvăliți sfinții lor în gura Ghehenei, pe celălalt tărîm. Mult or rîde sfinții lor după.

Steaua cu coadă se duce în treaba ei și noi rămînem cu nevoile noastre. Iar dacă arată steaua cu coadă vreun semn, apoi alta nu poate fi decît c-or întineri babele, iar ‹și nevestele› văduvele se vor mărita, fetele mari or pune cunună în [clipele] ce vin, și nevestele or avea [învoire] să-și ia ș-al doilea barbat.

*

În foișorul spătăriei, în straiul ei cernit și cu obrazul ca fildeșul, ieșise în priveală presvitera Olimbiada. O clipă se aplecase peste [parmaelîcul], de lîngă ea, să se uite cu luare-aminte în ogradă, mezinul. Îndată chipul lui slăbit s-a [desfăcut] de lîngă presviteră. Și-a făcut loc ca un copil sfios la treptele de [scoborîre] și s-a strecurat lîngă oști, ‹dar la zidul oștenilor,› cerînd intrare lîngă măria-sa. Straja l-a lăsat să treacă. El s-a dus cuminte lîngă unchеșul Petrea.

A privit la pregătirile lui [gîdea] Ismail fără nici un fel de tulburare. Apoi a ascultat răcnetele și blestemele mulțimii de pe ziduri.

— Cine-i? a întrebat el șoptit pe unchеș.

Bătrînul l-a privit cu mirare, punîndu-și mîna pe umărul lui și strîngîndu-l lîngă sine, în stînga.

— Iaste Ieremia Golia?

— Da puiule.

— Tatăl fetei mele? Cum o chema?

Bătrînul nu i-a răspuns.

— E tatăl Ilincăi, a cercat a șopti mezinul, bucurat că i-a venit în amintire numele fetei. [După aceea, tresărind, privirea] se înălțase de lîngă lespedea călăului și se tot suie, se tot suie spre steaua cu coadă.

Barabancii au sunat din darabane; gîdea Ismail și-a trecut limba peste oțelul paloșului, apoi și-a rotit brațul lovind.

Cînd capul a căzut și-a pornit potop de sînge, mezinul s-a strîns cu atît mai lîngă unchеș, înfiorat de un tremur.

ÎNTRE ISTORIE ȘI LITERATURĂ

Liviu REBREANU / Pagini de jurnal

ÎNCĂ DE PE CÎND ERA FOARTE TÎNĂR, Liviu Rebreanu fusese preocupat de gîndul unui jurnal, a unor *Spovedanii*, cuprinzînd etapele vieții sale, cu problemele lor de zi cu zi. Pe măsură ce se impunea ca scriitor, tatăl meu întîmpina, de asemenea, și unele adversități de breaslă, uneori vehemente, care se manifestau prin contestare și calomnii, chiar și prin cabale. Acestea, cît și tribulațiile vieții scriitoricești, l-au întărit în ideea de a-și însemna amănunțit ceea ce întreprindea, ceea ce i se întîmpla în cotidian, cunoștințele noi, proiectele literare, și astfel, încetul cu încetul, dorința unui jurnal s-a concretizat sub forma unor caiete în care, începînd din anul 1927, scriitorul și-a notat cu fidelitate evenimentele vieții. Mai tîrziu, cu cît sporea volumul de date, dobîndind și o anumită unitate ce purta pecetea personalității scriitorului, Liviu Rebreanu a fost dominat de ideea de a pregăti pentru posteritate însemnările luate, de a prelucra materialul brut într-o formă dezvoltată, însă împrejurările nu i-au oferit răgazul. Nu există, prin urmare, un text definitiv sau revizuit al *Spovedaniilor* sale, ci numai versiunea originală, spontană, aceea care corespundea întocmai titlului de pe primele trei caiete: «O spovedanie pentru mine însumi». Poate însă că, neprelucrat, jurnalul este cu atît mai prețios! Din anul 1927 și pînă în anul 1944, Liviu Rebreanu a găsit răgazul, între multiplele sale activități legate de scris, să îmbogățească *Spovedaniile* din care vom prezenta, mai jos, cîteva secvențe. Dealtminteri, *Spovedaniile* nu au reprezentat singura sa activitate memorialistică. În mai multe conferințe, al căror text ni s-a păstrat, Liviu Re-

breanu și-a povestit pe larg copilăria, după cum, în două caiete separate, călătoriile. Tot așa, alte două caiete de sine stătătoare — *Jurnalul de la oie* — cuprind în exclusivitate împrejurări și activități legate de șoara sa de pământ de la Valea Mare. Ca editor al întregii memorialistici a scriitorului, Niculae Gheran a considerat *Spovedaniile* ca înfățișînd miezul acestei memorialistici, tocmai prin caracterul ei variat pe cît de dens, nesupus unei tematici dinainte fixate, dar urmînd traiectoria unui destin.

Publicarea tuturor caietelor cu însemnări memorialistice rămase de la tatăl meu va completa altit imaginea scriitorului, obsedat de profesiunea sa, căreia îi dăruia întreaga sa energie, cît și a omului, supus emoțiilor, neprevăzutului, răutății vremurilor. Din jurnalele sale, un traseu al existenței lui Liviu Rebreanu se alcătuiește cu precădere. Activ nu numai în fluxul creației, ci și în cel al prezenței sociale, Liviu Rebreanu, recunoscut de timpuriu ca mare scriitor, a cunoscut cele mai de seamă personalități ale epocii — ale mai multor epoci. Acestea apar în paginile *Jurnalului* acolo unde scriitorul vine în contact cu ele și tot astfel își fac loc în paginile *Jurnalului* problemele cele mai arzătoare care au confruntat o perioadă istorică deosebit de frămîntată și de contradictorie, al cărei martor a fost Liviu Rebreanu. În acest sens, publicarea unui fragment de jurnal, oricît de bine ales, rămîne, oricum, un act pur selectiv, cu lacunele sale inerente și numai o lectură integrală a tuturor caietelor memorialistice ale scriitorului îi întregește fizionomia morală și recompune o epocă.

În alegerea unor pagini de jurnal m-am orientat după modelul ideal care desprinde un episod complet, un microcosmos oglindind întregul. M-am oprit, astfel, la însemnările referitoare la alegerea lui Liviu Rebreanu la Academia Română. Acesta a fost un moment marcant în viața sa și o realizare care s-a înfăptuit încet, cu o lungă pregătire și neașteptate piedici. Este de remarcat, dealtfel, că scriitorul nu a făcut niciodată o cerere pentru primirea în Academie, încît poticnelile care s-au produs, după ce Secția literară îl propusese, apăreau cu atît mai curioase, amenințînd să transforme o încununare într-un nemeritat eșec. De fapt, membru-corespondent fusese pe cale de a fi ales încă din ultimii ani ai deceniului al treilea, dar, începînd din primii ani ai deceniului următor, și odată cu creșterea prestigiului popularității marelui scriitor, tot mai mult considerat cel mai mare prozator modern al literaturii noastre, se luase hotărîrea, în sînul Academiei, să fie propus membru activ. Totuși, abia în anul 1939 Liviu Rebreanu este chemat la Academie, iar discursul de recepție — *Lauda țăranului român* — și-l rostește un an mai tîrziu, în preajma unor tragice evenimente. Desigur, forul suprem al culturii românești cultiva virtutea răbdării, iar orice alegere era legată de formalități complicate, în mai multe etape, necesitînd votul unanim, și numai apoi pe cel majoritar etc., etc. Însă, pe parcursul unui deceniu, i-au trebuit tatălui meu mult sînge

«...e vorba de un mare scriitor al neamului...»

Duminică, 22 mai [1938]

[...] În sfîrșit, azi a fost dr. Nanu la masă. Pe la 5 îmi telefonează Caracostea să mă felicite și să-mi spuie ce-a spus unor membri ai Secției Literare — că Academia trebuie să se onoreze alegîndu-mă, cel mai mare scriitor contemporan, că și el are dușmani, că de s-ar întîmpla să fie ales el mai întîi, se va ridica în plen și va face declarația despre mine. Pe la $8\frac{1}{2}$ telefonează Voiculescu. Mă felicită numai pe jumătate, pînă se va vedea rezultatul definitiv. N-a vorbit cu nimeni, dar a auzit rumori. Nu crede că Crainic să aibe rezistențe. În orice caz eu și Crainic putem avea mîndria că n-am cerut să fim aleși.

Telefoanele acestea de azi mi se par puțin ciudate. Caracostea știu că mă prețuiește mult, dar mă întreb dacă nu cumva telefonul a vrut să fie o scuză a lui față de mine, că el a intrat, iar eu nu? De asemenea rumorile pe care le-a auzit Voicu-

---

rece, mult tact și seninătate, încredere în steaua sa, pentru a nu dispera, cu atît mai mult cu cît problema devenise publică, punînd în joc prestigiul și chiar onoarea sa.

Dacă spicuim în jurnal, găsim astfel ecouri chiar și în anul 1932: «M-am dus direct la Culte. În gang, Minulescu mă întîmpină: „Ce-i cu tine?... Te-a ales la Academie?... Pot să te felicit?" Am dat din umeri. Nici nu m-am gîndit. Fanny mi-a făcut o aluzie, în ziua înmormîntării lui Negruzzi, că are să se facă o alegere la Academie. Am schimbat vorba. Altădată poate m-aș fi gîndit. Dar n-am uitat eșecul ce l-am suferit cînd a fost vorba de membru corespondent din pricina lui Iorga. Și atunci mi-a venit propunerea directă, iscălisem chiar o declarație că primesc să fiu ales, aveam o majoritate covîrșitoare. A fost de ajuns opoziția lui Iorga, ca să fiu refuzat. [...] Desigur că de-atunci pînă azi am avut premiul național și altele. Dar au fost și campaniile furibunde de defăimare. Aș putea crede ca Academia să treacă peste astea?» La 3 iunie 1935 notează indignarea lui Camil Petrescu, față de eșecul alegerii. Dar chiar în aceeași zi continuă cu o declarație a lui Mihail Sadoveanu — o nouă propunere pentru anul următor.

Între speranță și dezamăgire, tensiunea crește și am ales anume mănunchiul acesta de pagini, cel mai dens, al soluționării chestiunii alegerii, al triumfului. Ca simptom spiritual, cititorul va remarca la autorul *Jurnalului* un sentiment mai degrabă melancolic, de descleștare mai degrabă decît de vie bucurie. Ideea însăși de a rosti, în discursul de recepție, un elogiu lui Eminescu, Creangă și Caragiale, clasici pe care Academia nu-i chemase în sînul ei, ascundea un grăunte de amărăciune. Dar chiar și *Lauda țăranului român*, la care s-a oprit, ca fiindu-i mai potrivită, nu s-a arătat lipsită de același spirit polemic. Succesul uriaș al cuvîntării sale l-a pus pe gînduri, încît, o clipă, a proiectat o modificare a cuvîntării, probabil în același sens.

O caracteristică a *Spovedaniilor* o reprezintă tonul lor oral, direct, neliterar, de note în prima formă. Așa și trebuie ele citite, ca un document de atelier, scris cu toată sinceritatea — căci mai întîi pentru sine — sub impresia momentului, dar mereu sub imperiul legii sale morale. Firea îngăduitoare a omului care nu cunoștea voluptatea răzbunării, calitatea sa de a înțelege slăbiciunile semenilor, de a răspîndi bunătate și lumină sînt trăsături care vor ieși mai limpede la lumină cînd întreaga masă memorialistică va vedea lumina tiparului. Atunci mai cu seamă va putea fi urmărit îndeaproape modul în care își scria cărțile, cu fantastic efort și devotament absolut față de munca artistică.

Puia Florica REBREANU

15 decembrie 1982
București

lescu și consolarea că pot avea satisfacția a nu fi cerut eu să fiu primit, n-o fi oare un zvon care circulă prin anume cercuri, poate chiar în jurul lui Crainic, care totuși are speranța că el nu e periclitat? Știu că el mi-a vorbit de fapt ca să-mi amintesc de el la premiul național, deși n-a pomenit nimic. Dar n-a început nici cu Academia mea, ca și cînd ar avea mari îndoieli? Doctorul e mare diplomat și n-ar fi neglijat a fi foarte amabil, dacă n-ar fi avut știri prea rele, mai ales că ar fi vrut să fie simpatic și pentru premiul lui?

În sfîrșit, am pregătit 8 cópii după răspuns, din care 4 le voi trimite mîine dimineață lui Sadoveanu. Ce va fi, vom vedea... După vorba lui Petrovici, am telefonat ieri lui Simionescu, pentru o întîlnire. Mi-a spus că dacă e pentru Academie nu e nevoie să mă deranjez, căci votul lui mi-e sigur. Voiam să mai vorbesc cu cîțiva: Gusti, Nistor, Nae Popescu... Nu mai vorbesc cu nimeni. Dacă mă vor, bine — dacă nu — tot bine. N-am să scad cu nimic în talent sau în glorie.

Nu știu cîtă plăcere voi avea la urmă, dar pînă acuma mi-a pricinuit mai multă agitație și emoție și chiar tristețe, afacerea asta academică. I-am spus franc lui Brătescu: ar fi monstruos ca Academia să-mi facă un gest de dezonoare, în loc să mă onoreze, cum ar fi datoare!

*

Luni, 23 mai [1938]

Am trimis lui Sadoveanu cele patru exemplare de explicații-răspuns, la Academie. I-am telefonat acasă să-l vestesc, adăogînd că în articolul trimis se găsesc toate explicațiile crimei pe care apoi se întemeiază toate legendele și crimele viitoare, încît cine vrea, poate să fie complet lămurit, iar cine nu... «Evident, zice el. Pe răuvoitori nu-i poți dezarma. În orice caz sperăm să facem ceva. Că unii ziceau să nu oprim etc. Eu cred că secția literară trebuie să dea lupta în plen, iar plenul va face cum crede. Pe urmă vom discuta noi în presă, la nevoie...» Cam așa ceva a spus. Nu părea deloc sigur, deși Sadoveanu e totdeauna rezervat, niciodată expansiv. Îmi lăsa impresia de mari dificultăți și de o nehotărire mare, în sînul chiar al secției literare. Baremi perspectiva discuției în presă e dezastruoasă... În sfîrșit, vom mai vedea mîine, la comisia premiilor naționale, unde vom întîlni și pe Iorga. (A, Sadoveanu a mai spus că în plen poate să mă atace Iorga).

*

Sîmbătă, 20 mai [1939]

Oricît pare de ridicol, iar trebuie să fac însemnări despre Academie. De cîți ani mă urmărește Academia asta? Și nu pentru că i-aș fi cerut eu ceva, aș fi făcut în vreun fel oarecare act de candidatură, fie măcar printr-o aluzie către cineva... Niciodată și nimănui hici un gest, nici o vorbă, nici o aluzie. Și totuși de zece-cinsprezece [sic!] ani Academia mă urmărește mereu. Întîi Bogdan-Duică a vrut să mă facă membru corespondent, mi-a luat și adeziunea necesară — dar n-a izbutit să mă treacă măcar prin secție din pricina lui Iorga, care m-ar fi combătut cu vehemență pe motive naționale... Cel puțin așa cred, fiindcă de spus nu mi-a spus nimeni nimic, nici Duică; probabil s-a jenat, iar eu la fel. Pe urmă, de vreo zece ani a început să circule mereu zvonul că voi fi ales membru activ, aproape în fiecare an. Motru a declarat multora, chiar nevestei mele (mie însă nu), că primul loc mi se va da mie — asta de mulți ani, de cînd stăteam în str. Pietății. La fel Gusti, Petrovici, Sadoveanu, Murnu, Caracostea, Lapedatu etc. Cît a trăit Goga părea, pentru mine, că va fi imposibil să intru la Academie. Ar fi primit pe oricine afară de mine. Pretextele erau pompoase, motivele mici egoiste — singurul scriitor ardelean care îl întreceam. Deja alegerea lui Blaga înaintea mea a nemulțumit lumea, chiar pe adversarii mei. Astfel anul trecut, ca un fel de protestare din sînul Academiei însăși, am fost ales de secția literară cu unanimitate — eu și Crainic, ceea ce diminuează considerabil gestul. Cum-necum însă, n-am ajuns în fața plenului.

Anul acesta s-a repetat gestul secției literare. Și din fericire, imediat într-o ședință plenară, s-au clarificat și adversitățile. Anunțîndu-se alegerea mea, Iorga a protestat energic, arătînd un pamflet dactilografiat în care mi se aduceau obișnuitele acuzații și cerînd prezidenției să cerceteze amănunțit cum stau aevea lucrurile. Motru a răspuns scurt că asemenea calomnii circulă de mult și n-au nici o valoare. Iorga însă a insistat că cere să fie examinate toate acuzațiile. Lapedatu l-a potolit că se vor face cercetări. Atunci însă Sadoveanu a transmis lui Lapedatu răspunsul meu dat lui Crainic în privința acuzațiilor, iar Lapedatu le-a transmis îndată lui Iorga care, însă, fără a citi, a stăruit că trebuiesc răspunsuri cu documente oficiale, nu fraze de gazete... Avînd în față răspunsul meu, totuși a început să citească, a fost interesat și a citit cu mare atenție, pînă la capăt. Atunci, deși se discuta altceva, a cerut îndată cuvîntul, declarînd că retrage tot ce a spus adineaori împotriva mea, recunoaște că sunt la mijloc calomnii odioase, împrăștiate de interesați, și roagă să se considere neavenită intervenția de adineaori, adăogînd că e vorba de un mare scriitor al neamului care nu poate decît să onoreze Academia.

Această întîmplare a făcut să se considere complet elucidate lucrurile. Dacă dispare adversitatea lui Iorga, alegerea mea e sigură în plen. Așa seara, miercuri, la banchetul lui Ralea, am primit nenumărate felicitări de la toată lumea, începînd cu miniștri și sfîrșind cu mici ziariști.

Votul în plen trebuia să se facă astăzi. Ieri, Petrovici îmi spune că trebuie să dau o nouă adeziune scrisă că primesc să fiu ales. Dimineața am trecut pe la Academie și Fanny a lăsat scrisoarea către Lapedatu unui funcționar. După amiazi aveam oarecare emoție. Pînă la 5 d.a. n-am primit nici o veste. Am ieșit cu mașina și m-am întors pe la 8 — tot nimic. Părea suspect. M-am dus la teatru. Radu aduce știrea că la Academie au fost aleși Drăgan și un istoric, activi, precum și doi corespondenți. Despre mine nu se pomenește... Am venit acasă și am chemat pe cîțiva la telefon să aflu ce s-a întîmplat? Brătescu-Voinești îmi spune că Sadoveanu, care trebuia să facă raportul meu, a lipsit de la ședință și de aceea nici nu s-a putut pune votarea mea. Din aceeași pricină Crainic a căzut azi, avînd numai 19 voturi, în loc de 21 — Sadoveanu a lipsit, iar Ciobanu a venit tîrziu. Nu e însă nici o primejdie. Atmosfera e bună.

Am întrebat de Sadoveanu. La prînz astăzi a venit frate-său și l-a luat la Iași pentru vreo afacere foarte gravă. Luni dimineața însă va fi aici.

Cum se vede, nu se poate ca afacerile mele cu Academia să meargă fără incidente și emoții... Și în fond toată chestia asta mă plictisește. Aproape că-mi vine să renunț cu vehemență. E prea tîrziu ca să-mi mai facă vreo plăcere. Și prea mult m-a necăjit povestea asta...

*

[Marți, 23 mai 1939]

Se putea altfel? Pare că nici pînă astă-seară nu s-a făcut nimic cu alegerea mea la Academie sau s-a făcut ceva rău, fiindcă nimeni n-a găsit de cuviință să-mi comunice ceva.

Ieri, luni, a vorbit Fanny cu Sadoveanu, pe la amiazi. I-a spus că a trebuit negreșit să plece sîmbătă, nu de plăcere, dar se miră că nu s-a făcut nimic: el credea că are să facă raportul meu Caracostea. Deși nu-i spusese nimic, probabil. A sosit și să n-aibă nici o grijă, căci lucrurile vor merge strună după amiazi.

El însă se vede că habar n-avea ce s-a întîmplat aici. După amiazi am așteptat pînă pe la 6 1/4, crezînd mereu că are să-mi dea cineva un telefon. Nimic. Atunci am chemat Academia și un funcționar, Garusi, a comunicat că au fost aleși membri activi la secția științifică Dr. Parhon și Gh. Macovei, geologul. Dar din secția literară? Nu. S-au amînat.

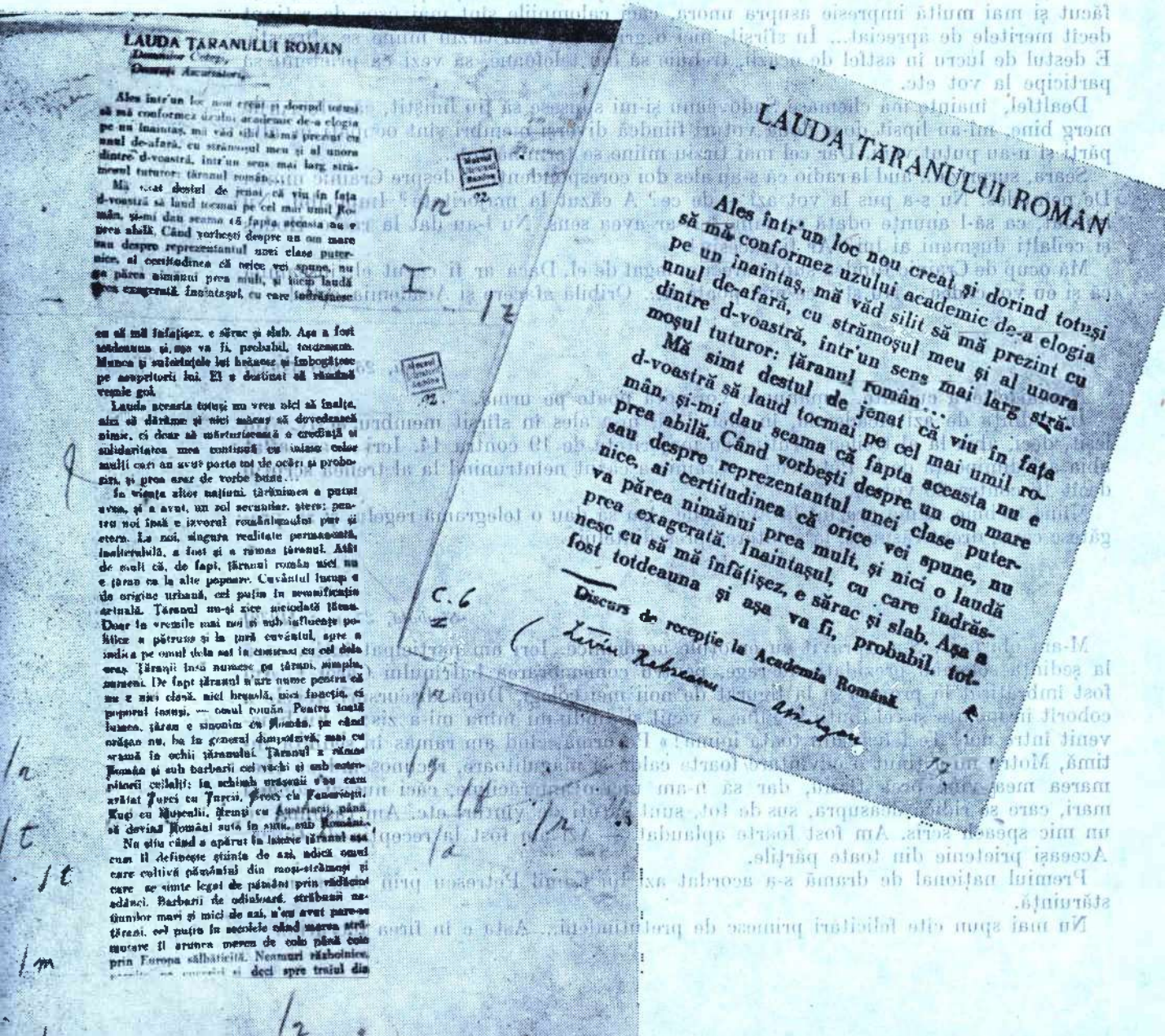
Nu mai înțelegeam nimic. Am chemat casa Petrovici, să mă lămurească el. Mi-a răspuns doamna: Petrovici lipsește din București; a plecat aseară la Iași și se întoarce

astă-seară; s-a înțeles cu Motru ca azi să nu se facă alegeri pentru secția literară; așa că noi vom trece probabil mîine; dar să nu avem nici o grijă, căci lucrurile merg bine...

Azi n-am vorbit cu nimeni. După amiazi am lipsit de acasă pînă la opt. Speram să găsesc urme de vreun telefon. Nimic, nimic. Nu vreau să întreb pe nimeni. Să aștept radio-jurnalul. Te pomenești că s-a ales Crainic și am fost respins eu. Nimic despre Academie. Atunci ce-a fost? Nu s-a pus la vot deloc alegerea noastră? De ce? S-a pus și am fost respins?

Mă enervează atît de mult toată afacerea asta! Mai ales că pînă și la Cluj a ajuns vestea că am fost ales. Și cînd colo?... Totuși, trebuie să-mi păstrez sîngele rece... Ieri mă gîndeam mereu ce ghinion pe mine să fiu pus la vot tocmai într-o marți. Îmi ziceam că are să-mi meargă rău chiar dacă aș fi ales...

Dar ce Dumnezeu poate să mai fie?

LAUDA ȚĂRANULUI ROMÂN

Ales într'un loc nou creat și dorind totuși să mă conformez uzului academic de-a elogia pe un înaintaș, mă văd silit să mă prezint cu unul de-afară, cu strămoșul meu și al unora dintre d-voastră, într'un sens mai larg străvechiul tuturor: țăranul român...

Mă simt destul de jenat că viu în fața d-voastră să laud tocmai pe cel mai umil român, și-mi dau seama că fapta aceasta nu e prea abilă. Când vorbești despre un om mare sau despre reprezentantul unei clase puternice, ai certitudinea că orice vei spune, nu va părea nimănui prea mult, și nici o laudă prea exagerată. Înaintașul, cu care îndrăsnesc cu să mă înfățișez, e sărac și slab. Așa a fost totdeauna și așa va fi, probabil, totdeauna și mă înfățișez, e sărac și slab. Așa a fost totdeauna și așa va fi, probabil, tot-

Discurs de recepție la Academia Română

Lucian Blaga — 1937

*

Miercuri, 24 mai [1939]

Parte din mister s-a dezlegat azi dimineaţă, printr-o convorbire cu Petrovici. Ieri am fost pus la vot în plen şi am avut 20 voturi din 32, adică mi-au lipsit două voturi ca să fiu ales. Tot atunci a fost pus şi Crainic a doua oară, întrunind 21 voturi. Azi vom reveni din nou, eu a doua oară, iar Crainic a treia oară, la simplă majoritate... Înţelege enervarea şi nerăbdarea mea. Crainic l-a aşteptat ieri la un colţ de stradă. La Academie însă aşa este. Personalităţile proeminente găsesc veşnic adversităţi. Pe cei necunoscuţi şi inofensivi nimeni nu-i ia în seamă, şi bilele albe curg. Iorga s-a ales abia la al treilea scrutin cu majoritate, ca şi ceilalţi. El, Petrovici, a avut şapte bile negre, iar generalul Rosetti, în aceeaşi şedinţă, numai două... Dar alegerea noastră în orice caz e asigurată, cel puţin cu o majoritate foarte puternică. Şi să nu mă mir că atîtea calomnii ce s-au pus în circulaţie pe seama mea au făcut şi mai multă impresie asupra unora, căci calomniile sînt mai uşor de reţinut decît meritele de apreciat... În sfîrşit, nici o grijă. Cel mai tîrziu mîine se sfîrşeşte. E destul de lucru în astfel de ocazii, trebuie să dai telefoane, să vezi ca prietenii să participe la vot etc.

Dealtfel, înainte mă chemase Sadoveanu şi-mi spusese să fiu liniştit, căci lucrurile merg bine, mi-au lipsit doar două voturi fiindcă diverşi membri sînt ocupaţi în alte părţi şi n-au putut veni. Dar cel mai tîrziu mîine se termină tot...

Seara, surpriza... aud la radio că s-au ales doi corespondenţi — despre Crainic nimic. De neînţeles. Nu s-a pus la vot azi — de ce? A căzut la majoritate? Imposibil. Nu l-a dat, ca să-l anunţe odată cu mine? N-ar avea sens. Nu l-au dat la radio Hodoş şi ceilalţi duşmani ai lui? Ar fi excesiv!

Mă ocup de Crainic fiindcă sunt oarecum legat de el. Dacă ar fi căzut el, înseamnă că şi eu voi cădea... Nu ştiu ce mai poate fi... Oribilă afacere şi Academia asta!

*

Joi, 25 mai [1939]

Numai cîteva cuvinte. Amănunte voi nota poate pe urmă.

În şedinţa de azi Academia, în plenul ei, m-a ales în sfîrşit membru activ. Am ieşit, deci, abia la al treilea scrutin, cu majoritate de 19 contra 14. Ieri — am aflat abia azi dimineaţă de la Petrovici — Crainic a căzut neîntrunind la al treilea scrutin decît 16 contra 20 voturi.

Mîine trebuie să mă prezint la Academie. Am să dau o telegramă regelui şi să pregătesc ceva, drept răspuns, la salutarea preşedintelui.

*

Sîmbătă, 27 mai [1939]

M-am obişnuit. S-a isprăvit cu emoţiile academice. Ieri am participat întîia oară la şedinţa solemnă prezidată de rege, pentru comemorarea bătrînului Carol I. Am fost îmbrăţişat la propriu şi la figurat de noii mei colegi. După discursuri, regele a coborît în incintă şi cel dintîi la mine a venit şi dîndu-mi mîna mi-a zis: « Fii binevenit între noi! Te felicit din toată inima! » Pe urmă, cînd am rămas în şedinţă intimă, Motru mi-a ţinut o cuvîntare foarte caldă şi măgulitoare, recunoscînd că chemarea mea vine prea tîrziu, dar să n-am nici o amărăciune, căci numai copacii mari, care se ridică deasupra, sus de tot, sunt bătuţi de vînturi etc. Am răspuns cu un mic speach scris. Am fost foarte aplaudat. — Azi am fost la recepţia dr. Ciucă. Aceeaşi prietenie din toate părţile.

Premiul naţional de dramă s-a acordat azi lui Camil Petrescu prin marea mea stăruinţă.

Nu mai spun cîte felicitări primesc de pretutindeni... Asta e în firea lucrurilor.

*

Vineri, 16 iunie [1939]

Ședință solemnă la Academie pentru comemorarea cincantenarului morții lui Eminescu. Vine și regele, precedat de Călinescu, Urdăreanu și o serie de miniștri și jumătăți. Publicul puțin și cam pestriț. În incintă mai mulți corespondenți — și Radu Cosmin în haină gris. (Mai tîrziu sosește și Bassarabescu în haine maron.) Regele e frumos și parcă puțin trist. Poate moartea lui Condiescu?... Motru face o introducere de vreo zece minute, apoi vorbește Caracostea, bine și pe alocuri impresionant. Între ei a spus și regele cîteva cuvinte bine improvizate ca totdeauna... Pe urmă regele a coborît în incintă, a felicitat pe Caracostea și a dat mîna simplu cu toți academicienii și apoi s-a retras cu toată suita, ducîndu-se, pare-se, la concursul hipic.

Iorga n-avea deloc astîmpăr. Din pricina alegerii lui Argetoianu la președenția Senatului. A venit cu o serie de epigrame la adresa lui, iar în timpul conferințelor mi-a cerut un creion și a mai făcut una. Altfel mereu căsca și se plictisea, căutînd a vorbi încet în dreapta și stînga parcă spre a arăta că nu se impresionează de prezența regelui. A întins mîna lui Sadoveanu, cu care nu vorbea pînă azi, iar pe urmă i-a dat să citească o piesă a sa, *Alexandru cel Mare*, în corectură, plîngîndu-se că n-a fost înțeleasă. Îmi spuse că are acum o piesă *Sulla*, în care combate dictatura, dacă guvernul nu-i va face plictiseli.

După plecarea regelui a citit Murnu o așa-zisă conferință despre Eminescu, lamentabilă din toate punctele de vedere. L-am îmbrățișat pe Caracostea. Era emoționat. Vorbesc cu el, Petrovici și Capidan despre greutatea de a vorbi despre Eminescu, în legătură cu Murnu. Toată lumea crede că se pricepe în literatură, cînd în realitate... «Nu se pricepe deloc!» observă Antipa. «Dar votează!» adaogă ironic Petrovici, cu aluzie la votările contra scriitorilor.

*

Vineri, 30 iunie [1939]

Ședința săptămînală la Academie. Lume relativ mai multă, membri, evident, căci ședința e intimă. Blaga îmi vorbește de ce n-a ținut comunicarea la comemorarea lui Eminescu, despre opera lui filozofică (cinci trilogii etc.), despre efectul sistemului lui în Germania. Simionescu îmi cere un memorandum despre criza cărții. L-am depus la Academie de cîteva zile, iar azi unul lui Brătescu-Voinești, care vrea să intervie împreună cu Sadoveanu la primul-ministru. Mai dau un exemplar lui Lapedatu care amintește în relația către Adunare despre el. Sadoveanu îmi cere mai multe exemplare. Schimb de vorbe cu Petrovici, Nae Popescu, Antipa, Traian Săvulescu etc.

O discuție se încinge în jurul uniformei. Lapedatu anunță că Academia nu poate suporta ea însăși cheltuiala uniformelor membrilor, dar poate face înlesniri, adică să crediteze. Iorga încearcă să convingă că membrii nu sunt obligați să-și facă uniformă și s-o poarte, ci doar bicornul. Intervenția lui e urmarea nemulțumirilor lui recente cu guvernul și regele; astfel caută să facă iar opoziție suveranului, știind bine că uniformele au fost dorite de el.

Dealtfel în timpul ședinței mi se adresează glumind că fumez prea mult și că în alte Academii nu se admite fumatul. Ripostez că nu fac decît să urmez exemplul celor mai vechi de-aici, la care el adaogă că cei de la științe sunt capul tuturor relelor în Academie etc.

Plec cu Murnu, Caracostea și Brătescu-Voinești. Despre pescuit, fumat și altele. Caracostea se informează despre ce vreau să vorbesc în discursul de recepție. Îi spun: «Țăranul în literatura românească» sau «Eminescu, Creangă, Caragiale care au lipsit din Academie»... îi place al doilea subiect.

*

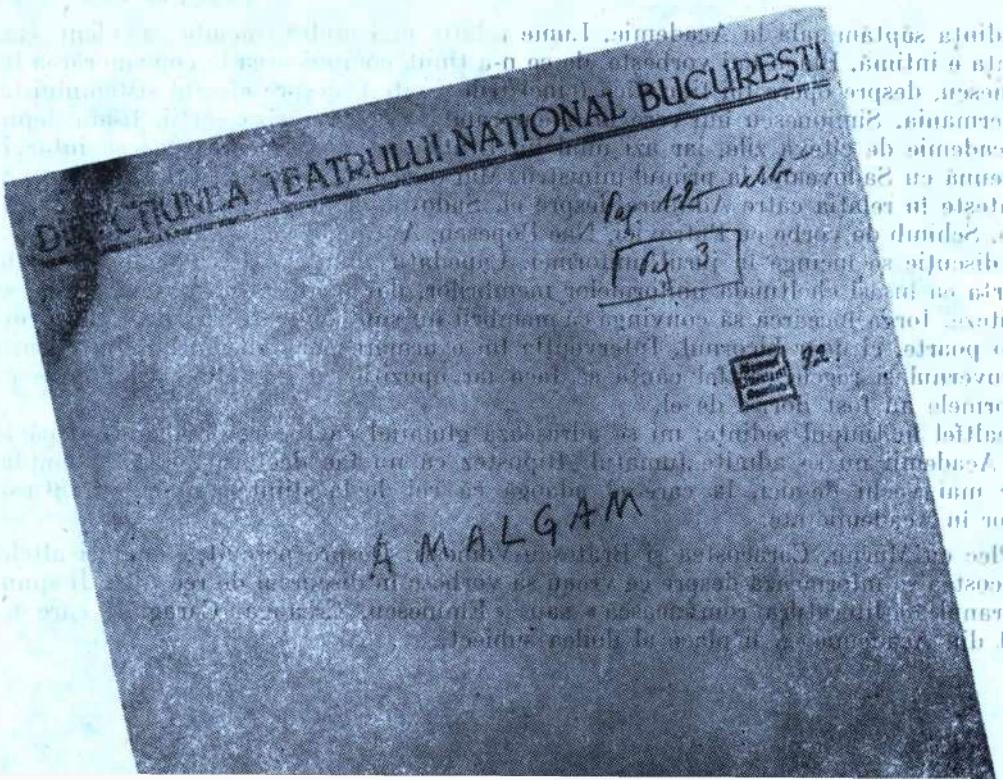
Duminică, 2 iunie [1940]

Miercuri am avut la Academie solemnitatea discursului de recepție. A fost într-adevăr o zi solemnă pentru Academie, atîta lume s-a grăbit să participe și atît de mare a fost interesul. Regele n-a venit. Se zice că din pricina evenimentelor externe. Ulterior Motru a fost chemat în audiență și regele s-a scuzat că n-a putut veni deloc la Academie în această sesiune, dînd ca motiv împrejurările și ocupațiile. În sfîrșit... Solemnitatea s-a difuzat prin radio... Discursul meu, *Lauda țăranului român*, a impresionat foarte mult. Am simțit-o, pe cînd îl citeam, am auzit-o pe urmă și am văzut-o din ecoul ce l-a avut în toată țara. Petrovici a răspuns foarte cald și elogios și lung, ici-colo polemizînd cu unele părți din discursul meu. — Efectul general a fost covîrșitor. Felicitările m-au covîrșit. Iorga zice că va propune să fie tradus discursul meu în patru limbi și răspîndit drept cea mai bună propagandă românească; în schimb înjură pe Petrovici. Lapedatu îmi spune emoționat că a fost cea mai frumoasă zi a Academiei etc.

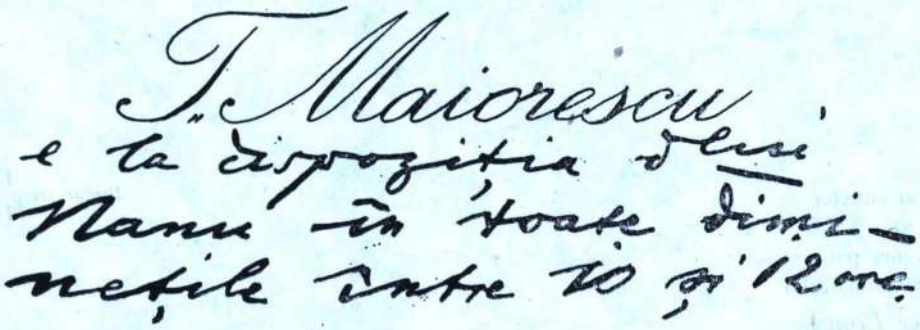
*

Sîmbătă, 8 iunie [1940]

Ar trebui să revin asupra discursului de recepție de la Academie. Se pare că a avut un răsunet cu siguranță peste valoarea lui. Cred că a impresionat mai mult prin spiritul de frondă sau ici-colo chiar de răzvrătire, neobișnuit într-o adunare atît de liniștită. În afară de ecoul în presă, interesant e efectul lui asupra lumii care a ascultat la radio și care continuă să mă copleșească cu felicitări. Dar vremurile sunt prea cumplite ca să te poți bucura de astfel de succese. Evenimentele se precipită vertiginos și amenință să răstoarne fața pămîntului...

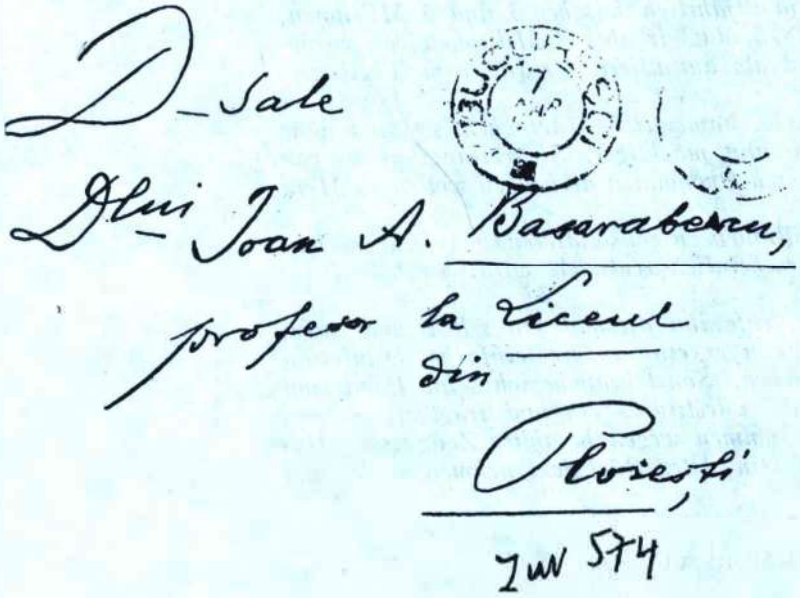

EPISTOLAR

CA ȘI *JURNALUL* – PE CARE L-A ȚINUT de la vîrsta de 15 ani pînă la bătrînețe –, corespondența scrisă de Titu Maiorescu reprezintă, cum numai la puțini alți scriitori se întîmplă, un capitol al operei. Dacă ar fi să amintim numai «epistolarium»-ul (publicat de G. Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon), și afirmația, care dealtfel e de domeniul locului comun, se susține cu prisosință. Epistolele lui Titu Maiorescu nu sînt pure misive «de serviciu», ci luminează aspecte fundamentale din gîndirea și acțiunea criticului, din activitatea fruntașului politic sau din aceea a creatorului de școală și a directorului de conștiințe.

În arhiva Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu" am găsit un număr de 11 scrisori Titu Maiorescu, datînd, în majoritate, din perioada 1874–1908. Interesante cu deosebire, pentru istoricul literar, sînt epistolele către I. A. Bassarabescu, D. Nanu și mai ales G. Ibrăileanu. În ce-i privește pe primii doi «destinatari», relația este de la magistru la discipol, și rîndurile lui Maiorescu dovedesc, o dată în plus, interesul criticului pentru literatura tînără și acțiunea critică «de susținere» pe care el înțelegea s-o continuie și după ce campania în favoarea «noii direcții» încetase.

Scrisoarea către G. Ibrăileanu are un caracter mai particular. În momentul emiterii ei, T. Maiorescu definitiva articolul polemic *Oratori, retori și limbuți*, ce avea să apară în același an, 1902. Interesant este că, dorind lămuriri asupra unui cuvînt, dintre toți cei chemați să continuie *Dicționarul academic al limbii române*, T. Maiorescu preferă a i se adresa încă tînărului G. Ibrăileanu (și nu, să spunem, lui Al. Philippide, filologul, coleg al său de Academie, sau altor specialiști). Lămuririle cerute de autorul *Criticelor* se raportează la sensurile cuvîntului «voroavă», în speță la accepțiunea dată acestei vocabule arhaice de către Nicolae Costin în a sa *Carte pentru descălecatul dinții*, mai exact, în *Predoslovie*. După cum rezultă din textul articolului *Oratori, retori și limbuți*, așa cum a fost publicat, în urma «consultației», autorul și-a modificat părerea inițială: «...Nicolae Costin [...], pomenind undeva de „Tițero" îl parafrazează „acela domnul voroavei rîmlenești"». Prin urmare, părerea lui Ibrăileanu că «voroavă» însemna, pentru cronicar, «oratorie», «retorică», avusese cîștig de cauză.

Georgeta STOIA-MĂNESCU

«...țesut din multe și felurite fire...»

I

Ministerul cultelor
și al
instrucțiunei publice
Cabinetul Ministrului

București $\frac{17}{11}$ *1874*

Lieber Leon [1]

Deinen freundl[ichen] Brief erhalten. Für den jungen Gane [2] *werde ich das Mögliche thun. In diesem Schuljahr ist aber kein Ban verfügbar. Sobald mit Ablauf des Jahres (Juli 1875) andere Stud[denten] zurückkehren, soll er eine Subvention haben.*

Hier geht es gut. Finanzjahr 74 schliesst [3] *ohne jedes Defizit, mit regelmässiger Zahlung aller Forderungen. 1875 war schon von der Kammer mit einem Defizit von fast 6 Millionen votirt worden. Nach vielfachem Streit drang L[ascăr] Cat[argiu]'s* [4] *und meine Ansicht durch, dass wir der letzten Session der conservativen Kammer weder neue Steuern noch neue Anleihe zur Dificitdeckung vorlegen dürfen, anstatt dessen aber resolut streichen müssen und alles Uberflüssiges unterlassen für das Eine Jahr: und so wird's geschehen. Das durch inzwischen votierte Gesetze auf 9 Mill[ionen] angewachsene Defizit werden wir tilgen:*

1) Durch die um 2 Mill[ionen] höher gesicherte Eisenbahneinahme [indescifrabil] *3 Mill[ionen], aber schon nur dieses Jahr üb[er] 4 1/2 Mill[ionen], also im nächsten Jahr sicher 5 Mill[ionen].*

2) Durch 4 Million Streichung in den Budgets.

Der Rest von 3 Mill. ist hoffentlich durch den jährlichen nicht madirten Ausgaben weit gedeckt (Credite anulate). Sie schwanken ja alljährlich zwischen 3 und 5 Millionen, werden aber höchstens 3 betragen im Jahr 1875, da wir aber 4 Millionen von vorneherein, streichen, gewöhnlich Dinge, die sonst als annullierte Credite zum Theil verbleiben.

Also alle Gerüchte über Schwierigkeiten u.s.w. namentlich Mavrogheni's [5] *sind ohne Sachkenntnis. Nie präsentirte sich die Regierung mächtiger. Sie verlangt nichts von der Kammer und erklärt sogar, das Defizit durch Ökonomien decken zu wollen. «Mein* [indescifrabil], *was willst-du noch mehr?»*

Nicht zu verwechseln damit sind die 17 Millionen zu consolidierende Anleihe, welche schon seit 2 Jahren betrieben und jetzt wahrscheinlich realisiert wird. Sie betrifft die Tilgung alter Bons de tresor vor 2 Jahren.

Beiligend eine Adresse des Columb. Bitte, rufe ihn diesmal Du *selbst und sage, solche Impertinenzen nehme ich nicht an. Wenn er eine andere einfache Demission schreiben will, soll er sie umgehend einreichen. Sonst brauche ich seine Demission nicht, sondern trage ihn in den Moniteur als «destituit» ein und fragt er, warum, kann er auch eine Enquête auf den Hals bekommen wegen bezahlter Zeugnisse. Also muss der Hund einsehen, dass man nur auf sein Alter Rücksicht nehmen wolle, und sich nicht zu viel herausnehmen.*

Grüsse alle, Frau und Schwägerinnen,

Dein MAIORESCU

[Scrisoare, inv. 576]

I

Dragă Leon [1] *Bucureşti 17/11 1874*

Primit scrisoarea ta prietenească. Voi face tot posibilul pentru tînărul Gane.[2] În acest an şcolar însă nu este nici un ban disponibil. De îndată ce se vor întoarce odată cu finele anului (iulie 1875), alţi studenţi, va primi o subvenţie.

Aici e bine. Anul financiar 74 se încheie[3] fără nici un deficit, cu plata regulată a tuturor creanţelor. Anul 1875 a fost votat de către Cameră cu un deficit de aproape 6 milioane. După multe dispute s-a impus părerea lui L[ascăr] Cat[argiu] [4] şi a mea, şi anume aceea de a nu mai prezenta ultimei sesiuni a Camerei Conservatorilor nici impozite, nici împrumuturi noi spre acoperirea deficitului, ci de a tăia cu hotărîre, de a ne abţine de la orice lucruri de prisos pentru acest an: şi aşa se va întîmpla.

Deficitul ridicat la 9 milioane prin legea votată între timp îl vom lichida:

1) Prin încasările căilor ferate asigurate cu 2 milioane mai mult *[indescifrabil]* dar chiar în acest an cu peste 4 1/2 milioane, deci în anul viitor sigur 5 milioane).

2) Prin 4 milioane tăieri în bugete.

Restul de 3 milioane este, să sperăm, de departe acoperit de cheltuielile anuale nemandatate (credite anulate). Ele oscilează în fiecare an între 3 şi 5 milioane, dar în anul 1875 se vor urca la cel mult 3 milioane, de vreme ce vom tăia de la bun început 4 milioane, de obicei lucruri care rămîn în parte ca credite anulate.

Deci, toate zvonurile în legătură cu greutăţile etc. ale lui Mavrogheni[5] sînt fără cunoştinţă de cauză. Niciînd guvernul nu s-a prezentat mai puternic. El nu cere nimic de la Cameră şi pretinde chiar să acopere deficitul cu economii. «Mein Lin *[indescifrabil]* ce vrei mai mult?»

A nu se confunda cu aceasta cele 17 milioane pentru împrumutul de consolidare care este urmărit de 2 ani şi care probabil se va realiza acum. El se referă la lichidarea de acum doi ani a vechilor bonuri ale trezoreriei.

Alăturat, o adresă a lui Columb. Te rog, cheamă-l de data asta *Tu* însuţi şi spune-i că nu accept astfel de impertinenţe. Dacă vrea să scrie o altă demisie, simplă, n-are decît să o înainteze urgent. Altfel, n-am nevoie de demisia lui, ci îl declar în *Monitorul* ca destituit, iar dacă întreabă de ce, poate să se mai trezească şi cu o anchetă pentru martori plătiţi. Deci, să înţeleagă cîinele că ţinem seamă de vîrsta lui şi să nu îşi permită prea multe.

Salutări tuturor, soţiei şi cumnatelor,

al tău MAIORESCU

---

[1] *Leon Negruzzi* (1840—1890), prozator, junimist, fratele mai mare al lui Iacob Negruzzi. Deşi nu se specializase într-un domeniu anume (în străinătate, la Viena şi Berlin, urmase cursurile facultăţilor de drept, filozofie, medicină, fără însă a absolvi vreuna), a ocupat o serie de posturi în viaţa publică şi administrativă (judecător, procuror general, prefect şi primar al Iaşilor, membru al Curţii de Apel).

[2] Este vorba, probabil, despre *Ştefan Gane*, văr al fraţilor Leon şi Iacob Negruzzi, despre care cel de-al doilea aminteşte într-o scrisoare către A. D. Xenopol (v. I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. III, Bucureşti, Institutul de arte grafice „Bucovina", 1932, p. 387).

[3] Începînd cu 7 aprilie 1874, T. Maiorescu deţinea funcţia de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, funcţie din care va demisiona la 28 ianuarie 1876, în urma respingerii proiectului său de lege privind reorganizarea învăţămîntului. La 23 martie 1888 e din nou ministru al Instrucţiunii, pentru ca la 29 martie 1889 să demisioneze, cauza fiind tot respingerea unui proiect de reorganizare a învăţămîntului.

[4] *Lascăr Catargiu* (1823—1899), om politic. A intrat de tînăr în administraţie, fiind prefect de Iaşi şi Galaţi sub Mihai vodă Sturza. În 1857 a fost membru în Divanurile ad-hoc, pentru ca în februarie 1866, să participe la detronarea lui Cuza. Ulterior a fost prim-ministru (mai-iulie 1866, 1871 — 1876, martie-noiembrie 1899, 1891—1895), preşedinte al Camerei şi şef al partidului conservator (1888), senator.

[5] *Petre Mavrogheni* (1819?—1887), om politic. A fost prefect de Moldova (1847) şi ministru de Finanţe în timpul domniei lui Mihail Sturza, iar în 1859, candida la domnie. În timpul ministeriatului lui Lascăr Catargiu (1871—1876), a deţinut portofoliul Finanţelor, ocupîndu-se în special de organizarea acestui departament. În timpul guvernării lui I. C. Brătianu, a reprezentat ţara la Constantinopole, Roma şi Viena.

II

Pitești, 25 iunie 1880

Iubite Leon,

Profit de o pauză de drum de fer pentru a-ți scrie un rînd din această patrie a liberalismului roșu, și a-ți mulțumi pentru trimiterea tutunului; pe care îl găsesc, ca și atunci, din cele mai plăcute. Cu deviza: statornic în toate gusturile (afară de femei).

În recursul D-na Rosetti—Ciupercescu sunt dator să-ți spun o părere a mea. Știi, că se va judeca în aceeași zi după vacanță și recursul făcut de Crupenschi și cel făcut sub numele său.

Eu voi asista după puteri pe Giani în al lui Crupenschi, ca să obținem o casare (problematică, foarte problematică — dar aceasta îl privește pe Giani). Însă o dată recursul Crupenschi respins, cred că nu ar fi bine să mai susții îndată după aceea pe al tău. Lasă că șansele s-ar fi împuținat prin acea respingere și mai mult, dar mă întreb: ce aș putea întîmpina la objecțiunea lui Ciupercescu (și Curtea de Casație este totdeauna dispusă a primi asemenea *fins de non recevoir*): că nu ai tu nici un interes în cauză și prin urmare recursul trebuie respins.

În adevăr, nu este în interesul tău, de a formula tu însuți în justiție (pentru a alege un interes la recurs) că ți-e teamă de o acțiune a lui Crup[enschi] pentru evicțiune. În fapt Crup[enschi] nu ar putea niciodată să te facă răspunzător pentru neghiobia Tribunalului și neglijența lui proprie, și nu este treaba ta a te avansa prea mult în recunoașteri de acelea înaintea unei Curți. *On ne peut jamais assez prévoir l'avenir.*

Sună clopotul al doilea, plec la Craiova pentru pledare.

Adio, complimente soției tale și copiilor

T[itu] M[AIORESCU]

[scrisoare, inv. 577]

III

ad 57 *[indescifrabil]* 60

Bucarest, 27. Jänner 8 Febr. 1888

An das löbl[iche] Hafen-Capitänat Galatzi

Sehr geehrter Herr Hafen Capitän,

Erst gestern konnte ich des Herrn Popasu[6] *habhaft werden. Er ist bezahlter Mitarbeiter des Regierungsblattes „Voinza națională“* [7] *und wurde als solcher während der sehr erregten Wahlperiode vielfach herumgetrieben.*

Ich hielt ihm die wirklich stossende, verbrecherische Handlungsweise, die er sich zu Schulden hat kommen lassen, vor; er bekannte Alles, sprach von Erschiessen und dergl[eichen].

Ich erwiderte ihm, dass sein Erschiessen die Sache nicht weiter brächte und dass er einen verständigen Rückzahlungmodus jener erschwindelten 7400 Fr. beantragen möge.

Er hat nun zugesagt, binnen 6 Monaten sie Ihnen zurückzuerstatten.

Können Sie die Sache also noch 6 Monate hinziehen, ich meine: dass Sie noch kein Defizit in den Rechnungen darüber anmelden, so ist es wohl verständig. Vielleicht zahlt er; er hat einige Aussichten auf Einnahmen, wie er behauptet.

Jedenfalls ist er jetzt in armseligen Umständen, und ein Vorgehen gegen ihn würde ihn zwar vernichten, der Gesellschaft aber keinen Franken einbringen. Auch ist er bezahlter Regierungsanhänger, als solcher, sehr von der Oppositionspresse angegriffen, und ein solcher neuer Angriff auch von unserer Seite würde plötzlich zu einem nicht im Interesse der Dr. D. G. liegenden politischen Scandal aufgebauscht werden, ganz gegen unsern Willen.

Also — wenn möglich — die 6 Monate warten.

Bei der Aktenübersendung seiner Zeit hat mir Herr P. weder seine Vollmacht, noch irgend eine Zeitschrift der Direction an ihn mitgeschickt, noch auch wurde ich von irgend jemand in diesem Sinne aufgefordert.

Ich kann mir denken, geehrter Herr Passler, wie sehr unangenehm Ihnen der niederträchtige Leichtsinn dieses Menschen sein muss. Doch kann gegen Sie selbst durchaus kein Verschulden daraus abgeleitet werden. Das Dépot jener 7400 Fr. war von Ihnen ganz regelrecht gemacht worden, es war nicht möglich, dass Sie es anders einrichten sollten, als wie Sie es gethan, und Sie persönlich müssen über die Sache absolut unbesorgt sein, ganz abgesehen von der Thatsache, dass sie als einer der pflichteifrigsten Beamten bekannt sind.

Ich füge zum Schlusse hinzu, dass die Transaktionsurkunde mit Pavelescu richtig ist und die Schliessung des Processes durch die Auszahlung der 5400 Papier Lei an Pavelescu (auf Grund seiner gültigen Vollmacht) ordungsmässig vor sich gegangen ist.

Mit bestem Gruss und vorzüglicher Hochachtung

Ihr

sehr ergebener

Dr. T. MAJORESCU

[Scrisoare, inv. 579]

III

ad 57 [indescifrabil] 60

București, 27 ian./8 febr. 1888

Către onorabila căpitănie a portului Galați

Mult stimate Domnule Căpitan,

Abia ieri am putut să pun mîna pe domnul Popasu.[6] Este colaboratorul angajat al foii regimului „*Voința națională*“ [7] și ca atare a fost mînat de colo-colo în timpul frămîntatei perioade a alegerilor.

I-am reproșat fapta cu adevărat respingătoare, criminală, de care s-a făcut vinovat; a mărturisit și a recunoscut totul, a vorbit de împușcare etc.

I-am răspuns că împușcarea sa nu ar duce lucrurile mai departe și că ar fi de dorit să propună un mod rezonabil de restituire în decurs de 6 luni.

Dacă puteți să mai lungiți încă 6 luni afacerea, adică să nu anunțați deficitul în cont, ar fi rezonabil. Poate va plăti; după cum susține, are anume perspective de încasări.

În orice caz, acum se află într-o situație precară și o măsură luată împotrivă-i l-ar nimici, fără a aduce societății nici un franc. În plus, el este un partizan plătit al regimului, foarte atacat de presa de opoziție, și un nou atac, și din partea noastră, ar putea fi cu totul împotriva voinței noastre, dilatat brusc la proporțiile unui scandal politic ce nu ar fi în interesul Dr. D.G.

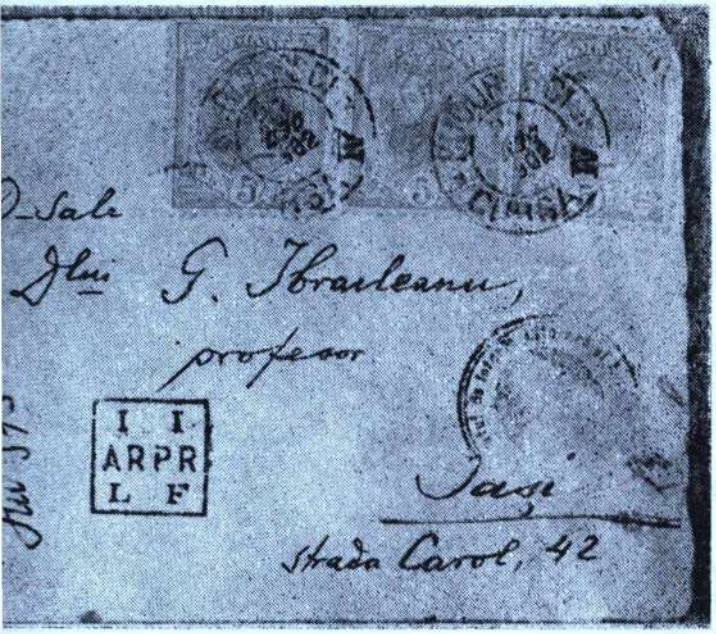
Deci — dacă este cu putință — de așteptat 6 luni.

Cu ocazia trimiterii actelor, domnul P. nu mi-a trimis nici o procură și nici lui nu i-a trimis nici o revistă a direcției, și nici nu am fost solicitat de către cineva în acest sens.

Pot să-mi închipui, domnule Passler, cît de neplăcută trebuie să vă fie ușurința josnică a acestui om. Totuși, dumneavoastră nu vă poate fi adusă nici un fel de învinuire. Depunerea celor 7400 fr. ați făcut-o foarte corect, nu era posibil să pro-

[6] Se referă probabil la vărul său, I. Popasu, despre care vorbește în *Însemnări zilnice*, ed. I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. II (1881—1886), București, Editura Librăriei Socec & Co., [f.a.], p. 14.

[7] „*Voința națională*“, ziar național-liberal, apărut la București între 10 iulie 1884 și 13 aprilie 1914.

cedați altfel decît așa cum ați făcut, iar dum neavoastră personal trebuie să fiți în acestă privință fără griji, lăsînd la o parte faptul că sînteți cunoscut ca unul din cei mai zeloși funcționari.

Adaog la sfîrșit că documentul tranzacției cu Pavelescu este corect și că anularea procesului prin plata celor 5400 lei lui Pavelescu (pe baza poliței sale valabile) s-a desfășurat în mod legal.

Cu cele mai bune salutări și înaltă prețuire,

al d[umnea]v[oastră] devotat,

Dr. T. MAIORESCU

Bucuresti, 14/27 Dec. 14

Stimate Domnule Ibrăileanu,

Îți mulțumesc foarte mult pentru notițele orator – retor și pentru știrile despre mersul Dicționarului

Încontra intențiilor mele, rugămintea mea a fost o indiscreție. Trebue să știi că anume eu „Stan pățitul", nu vreau pentru nimic în lume să întrerup lucrarea cuiva cu altul de a le mele, și dacă m'am adresat la Tine pentru lămurirea conștiinței împotrivința ce unuia ori altuia cuvînt veiam pentru orator – ritor, a fost din convingerea că dvstră aveți deja scrise toate bileţele cu cuvintele din autorii vechi și așezate în ordine alfabetică, atunci firește nu e cerea mult timp de a vedea

IV

Bucarest, 21 Februar/4 Marz 1888

Wohlgeboren
dem Herrn Hafencapitän Passler Galatz

Vom Herrn Popasu bin ich im Besitze beifolgend copirter Erklärung, die ich seiner Zeit zur Geltung bringen werde: [indescifrabil].

Beiligend übersende ich die diesem saubern Herrn abgenommene und von Ihnen verlangte Directions-Erklärung.

Die Vollmacht von Seiten des Herrn Etienne ihm ausgestellt, befindet sich angeheftet bei den Acten des Galatzer Appellhofs. Dieses Acten-Dossier wird in nächster Zeit vom Cassationshof dem Galatzer Hof zugeschickt werden, und es kann alsdann Herr Etienne sie vom Greffier sich zurückgeben lassen. Doch ist dies weiter nicht nöthig, da die Vollmacht bloss für das Plaidiren im Process Mehemet Hassan lautet und also gegenwärtig gar keinen werth mehr haben kann.

Dagegen fand ich beim Durchstöbern desselben Dossier eine besondere vom Hafencapitän Herrn Passler ausgestellte, *vom polizeicommisär* Galatz legalisirte Vollmacht auf den

Namen des H. Popasu lautend, *zur Bchebung der deponirten 7400 Fr. aus dem Process Mehemet Hassan. Darauflin hat ja seiner Zeit Popasu das Geld überhaupt behalten hönnen.*

Dies als Antwort auf die Frage, wieso der Greffier des Appellhofes die Depositenquittung dem Popasu hat ausfertigen können, obgleich das Dépot von Herrn Passler gemacht war.

Diese Vollmacht wird bei den Appellacten verbleiben müssen, zur Deckung des Greffiers.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Dr. T. MAIORESCU

[scrisoare, inv. 578]

IV

Domnia Voastră,
d-lui Căpitan al portului Passler *Galaţi*

Sînt din partea d-lui Popasu în posesia următoarei declaraţii copiate pe care o voi valorifica la timpul potrivit: *[indescifrabil]*.

Vă trimit alăturat declaraţia de direcţie, pe care mi-aţi cerut-o, luată acestui coţcar. Procura pe care i-a dat-o d-l Etienne se află în actele curţii de apel din Galaţi. Acest dosar de acte va fi în curînd trimis de Curtea de casaţie Curţii din Galaţi şi d-l Etienne o va putea astfel lua de la grefier. Deşi lucrul acesta nu este necesar întrucît procura se referă numai la pledarea în procesul Mehemet Hassan şi nu mai poate avea nici o valabilitate în momentul de faţă.

În schimb, scotocind dosarul amintit, am dat peste *o procură specială pe numele d-lui Popasu, dată de căpitanul portului, d-l Passler şi legalizată* de comisarul poliţiei din Galaţi, în vederea ridicării celor 7400 fr. depuşi în procesul Mehemet Hassan. Drept urmare, Popasu şi-a putut păstra banii la vremea respectivă.

Aceasta la întrebarea, cum a fost posibil ca grefierul curţii pe apel să-i elibereze d-lui Popasu chitanţa de depunere, deşi depunerea fusese făcută de d-l Passler.

Această procură va trebui să rămînă în actele de apel pentru acoperirea grefierului.

Cu deosebită stimă

Dr. T. MAIORESCU

V

De pe Vezuv, Luni 30 dec[embrie] 1891

O salutare consoartei „*Conv[orbirilor]*“ [8] de sub Vezuv, unde tocmai ne-am întîlnit cu d. şi d-na Miclescu (cumnatul lui Carp).

Timp splendid, craterul în ebuliţiune — nu electorală.

T[itu] M[AIORESCU]

À Madame
Marie J. NEGRUZZI
Bucarest (Roumanie)
(via Budapest)
Str. Romană, 71

[carte poştală ilustrată, inv. 580]

[8] *Maria Negruzzi*, soţia lui Iacob Negruzzi — redactorul revistei „*Convorbiri literare*“.

VI

[după 1892]

T. Maiorescu
roagă pe d. Ioan A. Basarabescu [9] (al cărui ultim examen oral tot s-a amînat pe mîine) să vie mîine joi în 7/20 fevruarie la 7 1/2 ore seara la el la masă (strada Mercur, 1).

D-sale
D-lui Ioan A. BASARABESCU,
profesor
Str. Buzeşti, 78

[carte de vizită T. Maiorescu, inv. 584]

VII

Bucureşti, 14/27 dec[embrie] 1902

Stimate domnule Ibrăileanu,

Îţi mulţumesc foarte mult pentru notiţele orator-retor şi pentru ştirile despre mersul *Dicţionarului.* [10]

În contra intenţiei mele, rugămintea mea a fost o indiscreţie. Trebuie să ştii că anume eu, « Stan păţitul », nu vreau pentru nimic în lume să întrerup lucrarea cuiva cu alotrii [11] de ale mele, şi dacă m-am adresat la d[umnea]ta pentru liniştirea conştiinţei în privinţa vreunui alt cuvînt vechi pentru orator-ritor, a fost din convingerea că d[umne]voastră aveţi deja *scrise toate biletele cu cuvintele din autorii vechi şi aşezate în ordine alfabetică.* Atunci fireşte nu se cerea mult timp de a vedea din biletele terminate (retor, ritor, orator, cuvîntător, cuvîntăreţ, guratec etc.) unde, cum şi cînd, şi de a copia aceste date. Îmi închipuiam lucrul de cel mult 1/2 oră. Din primul d[umi]tale răspuns am înţeles însă, că nu e aşa şi că d[umnea]ta trebuia să mai ceteşti prin autori.

Dar aceasta era datoria *mea*, nu a d[umi]tale, datorie pe care de altminteri mi-o îndeplinisem; pe d[umnea]ta te consultam numai pentru completare, oarecum drept dicţionarul academic *în manuscript*, pe care îl credeam făcut în partea tezaurului de simple cuvinte fără alte explicări.

Dar scrisoarea d[umi]tale a dintîi mi-a venit cu 3 zile mai tîrziu în Bucureşti, precum îţi sosise şi a mea la Iaşi; altfel ţi-aş fi telegrafiat îndată, ca să te scutesc de osteneală; dar aşa era prea tîrziu.

Nu te mira de această lungă explicare. Eu, care doresc din tot sufletul să văd dicţionarul academic terminat, nu aş fi avut nici o scuză, dacă aş fi voit să ocup un timp mai îndelungat cu alotriile mele pe unul din principalii săi colaboratori.

Acum *ad rem:*

Predoslovia lui Neculai Costin [12] o cunoşteam, fireşte. Dar eu nu înţeleg cuvîntul

---

[9] *Ioan A. Bassarabescu* (1871—1952), prozator. Absolvise Facultatea de filozofie şi litere din Bucureşti. În 1896 era numit profesor suplinitor de geografie la Focşani, iar la liceul din Ploieşti e definitivat în 1902, şi aici are să rămînă pînă la încheierea carierei sale didactice.

Începînd cu anul 1896, colabora la *„Convorbiri literare"*, în al cărei colegiu de redacţie devine curînd membru (1900).

[10] G. Ibrăileanu se număra printre cei chemaţi de urgenţă la Iaşi, în vara anului 1900, pentru a colabora la *Dicţionarul academic* ale cărui lucrări erau conduse de Al. Philippide. Într-o scrisoare adresată soţiei sale, Elena, în anul 1900, Ibrăileanu explica: « Philippide are nevoie de mine pînă la sfîrşitul *Dicţionalui* (vreo 5 ani) şi voi lua parte mai intelectuală la colaborare... » (*apud* Savin Bratu, *Ibrăileanu, omul*. Bucureşti, Edit. Tineretului, 1959, p. 149).

[11] *alotrii, alotria* (livresc) — lucrări în afară de subiect, străine, diverse, diferite (din germanul « allotria » < gr. « αλλότριος » (allotrios). *Dicţionarul limbii române*, tom. I, partea I, A—B, Bucureşti, Socec & Co. şi C. Sfetea, 1913, p. 121, după ce explică termenul, îl citează numai pe T. Maiorescu, spre a exemplifica. Nu-i, aşadar, exclus ca termenul, oricum foarte rar, să fi fost introdus în limba noastră de el.

[12] *Nicolae Costin* (1660?—1712), cronicar, al doilea fiu al lui Miron Costin. A scris *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601* şi *Letopiseţul Ţării Moldovei 1709—1711*. A tradus şi prelucrat *Ceasornicul domnilor*, după Antonio de Guevara.

« voroavă » ca d[umnea]ta; *acela Domnul voroavei rîmlenești* însemnează: acela meşterul cuvîntării latine, cum ar zice francezii *le maître de la parole*, va să zică « voroava » luată aici simplu ca voroavă, iar nu ca « oratorie ori elocvenţă », cum scrii d[umnea]ta. Cred că e mai prudentă interpretarea mea, fiindcă dă cuvintelor lui N. Costin un înţeles firesc cu sensul obişnuit al « voroavei », pe cînd a d[umi]tale dă « voroavei » un sens neobişnuit fără ca textul să te cuforeze, necum să te *silească* a admite aşa ceva.

Nouă mi-a fost din scrisoarea d[umi]tale expresia « cuvîntăreţ » din Damé [13] — nici nu mă gîndisem să consult pe această secătură de scriitor. Păcat că este ἅπαξ λεγόμενον[14] din *Chronica anonimă a Moldovei*.

Încă o dată mulţumiri, şi te rog să nu mă crezi indiscret, — ci numai — după stilul epistolar de pe la 1850 —

al d[umi]tale « de bine voitoriu »

T. MAIORESCU

D-sale
D-lui G. Ibrăileanu,
profesor
Iaşi, Strada Carol 42

[scrisoare, inv. 575]

VIII

Bucureşti, sîmbătă
22 februarie 1903

Iubite domnule Basarabescu,

Dintre zilele ce mi le-ai arătat libere pentru d[umnea]ta, sînt 3 în care nu sînt disponibil (mercurea şi joia 5—7 ore curs la Universitate, sîmbăta seara club), rămîne dumineca, şi cea de mîine mi-e prinsă.

Te rog dar vino de mîine peste 8 zile, adecă duminică în 2 martie pe la 6 ore p.m. la mine, vom discuta o oră şi jumătate asupra novelelor[15] şi apoi vom prînzi împreună.

Cu Socec am vorbit; răspunsul lui nu e defavorabil; ţi-l voi comunica din viu grai.

Nu te mira de întîrzierea răspunsului. Omul ajuns în vîrsta mea are un tort de viaţă ţesut din multe şi felurite fire, care uneori sînt încîlcite, aşa încît trebuie să aştepte pînă se descurcă spre a se depăna pe ghem şi apoi a intra în ţesătură.

Dar în sfîrşit se deapănă precum vezi; şi aşadar la revedere duminică 2 martie, ora 6 p.m. la

al d[umi]tale devotat

T. MAIORESCU

D-sale
D-lui Ioan A. BASARABESCU
profesor la *Liceul* din *Ploieşti*

[scrisoare, inv. 574]

---

[13] *Frédéric Damé* (1849—1907), publicist, istoric şi lexicograf român de origine franceză. A colaborat, între altele, la „*L'Indépendence roumaine*", „*La liberté roumaine*" şi „*Românul*"; este autorul unui bun dicţionar român-francez şi francez-român precum şi al unei *Încercări de terminologie poporană română*; a tradus mult în ambele limbi.

[14] ἅπαξ λεγόμενον (hápax legómenon) — cuvînt sau expresie întîlnite o singură dată (gr.)

[15] T. Maiorescu l-a invitat, probabil, pe I. A. Bassarabescu pentru a discuta sumarul volumului de *Nuvele* al acestuia, ce avea să apară în 1903 la „Socec", cu următoarea dedicaţie:

« *Domnului Titu Maiorescu*
închin acest volum în semn de recunoştinţă, iubire şi admiraţie. I. A. Bassarabescu ».

IX

Vă aşteptăm cu mare plăcere duminică 16 martie.

[1908] [16]

MAIORESCU

Profesor
BASARABESCU
[telegramă, inv. 582]

X

27/I

T. Maiorescu

e la dispoziţia d-lui Nanu [17] în toate dimineţile între 10 şi 12 ore.

[carte de vizită, T. Maiorescu inv. 583]

XI

Bucureşti joi 17/30 iunie

Mulţumesc pentru fotografia trimisă şi sper să ne vedem în realitate la toamnă — noi plecăm astăzi în străinătate, deocamdată iar la Bad Lenk.

Al d-tale

T[itu] M[AIORSECU]

D-sale
D-lui I. A. BASSARABESCU
profesor
Ploieşti
[carte poştală, inv. 581]

(Transcrierea şi traducerea textelor din limba germană: Viorica NIŞCOV)

---

[16] Data ştampilei poştei.
[17] *Dimitrie Nanu* (1873—1943), poet. A colaborat, între altele, la *„Convorbiri literare"*.

DOSAR

B. P. HASDEU

pe banca acuzării

sau despre aventura raporturilor dintre etic şi estetic

ISTORIA LITERARĂ CONSEMNEAZĂ UNEORI situaţii cînd discuţiile stîrnite în jurul unei opere depăşesc cu mult importanţa ei artistică. Unul din aceste cazuri îl constituie nuvela *Duduca Mamuca*, pe care autorul ei o numea, semnificativ, «romanţ». Scrierea, apărută în periodicul hasdean „*Lumina*", în anul 1863, a provocat un proces de presă la Iaşi, cunoscut ca primul proces literar românesc. Ecoul stîrnit în opinia publică a fost aşa de mare, încît, peste patruzeci de ani, un fost elev în acea vreme nu mai ţinea minte exact titlul nuvelei, dar îşi rememora atmosfera procesului: «A fost o adevărată petrecere apărarea d-lui Hâjdeu în faţa justiţiei. Ştiţi cum s-a apărat d-l Hâjdeu? A venit cu toată literatura pornografică antică şi modernă, cu toţi marii poeţi şi marii prozatori, şi ceasuri întregi a cetit bucăţi piperate din toţi autorii, încît judecătorii, procurorii etc., ziceau întruna: „Destul, destul, ne-ai convins". Dar d-l Hâjdeu n-a terminat pînă n-a făcut demonstraţia completă cum că *Mamuca* sa ar putea figura în colecţia pentru educaţia tinerelor fete, faţă de grozăviile pe care le citise. D-l Hâjdeu a fost achitat».[1] Acuzaţia de «vătămare scandaloasă a moralităţii publice» venea nu numai de la oamenii legii, ci era urmarea unor acţiuni concertate a mai multor comitete şcolare şi chiar a două ministere. Din ele făceau parte personalităţi de marcă ale culturii noastre, printre care Titu Maiorescu, G. Mîrzescu, Davila, Laurian, V. A. Urechia, Christian Tell ş.a. Împotriva tuturor, B. P. Hasdeu invoca pe Aristofan, pe Ariosto, pe Boccaccio, pe Shakespeare, pe Voltaire, pe Conachi, pe Bolintineanu, pe Alecsandri ş.a. Rezultatul concret în planul educaţiei — în numele căreia se înverşunau puritanii — a fost că liceenii îşi «colportau în clasă pasaje» din «scrisoarea obscenă»[2], iar Hasdeu va fi dat afară din învăţămînt şi va fi nevoit să se strămute la Bucureşti, deşi „Curtea Criminală" din Iaşi declarase pe scriitor «nevinovat în acuzaţia ce i s-a înţins» şi hotărîse ca el «să rămînă liber de răspundere în acest caz». Peste ani, procesul nuvelei *Duduca Mamuca* revenea cu ocazia unei interpelări, în dezbaterile parlamentare.[3]

---

[1] G. Panu, *Amintiri din „Junimea" de la Iaşi*, „Săptămîna", II, nr. 25, 19 apr. 1902, p. 252—253.

[2] G. Panu, *Amintiri despre Hasdeu*, „Săptămîna", VII, nr. 51, 12 sept. 1907, p. 580.

[3] *Şedinţa Camerei din 19 decembrie 1868*, „Monitorul Oficial" nr. 8, 12 ian. 1869, p. 46.

Nu este locul aici să înregistrăm întreaga bibliografie critică a primului proces literar românesc. Am vrea totuşi să menţionăm studiul special dedicat *Procesului lui Bogdan Petriceicu Hasdeu pentru nuvela „Duduca Mamuca" (1863)* de Constantin C. Angelescu.[4] Dar, cu toate multiplele investigaţii, dosarul juridic al evenimentului a rămas nepublicat, fiind păstrat azi la Arhivele Statului din Iaşi sub cota: Tr. 1758, op. 2/2007, dos. 838. Încredinţăm tipărului actele conţinute de acest dosar, cu excepţia *Întîmpinării* lui B. P. Hasdeu, citită în şedinţa publică din 4 iunie 1863, şi publicată de autor sub titlul *Apărarea redactorului*, în periodicul său „*Lumina*".[5] Desigur, prin publicarea documentelor autentice, cititorii vor corecta diversele greşeli ce apar în multe din materialele pe această temă. O precizare însă se impune. Constantin C. Angelescu, în studiul foarte documentat mai înainte citat, afirmă că din dosar ar lipsi pledoaria procurorului. Ne permitem a opina că procurorul s-a mărginit a citi în şedinţă «actul de acuzare», aşa cum reiese din adresa substitutului A. Botez către Preşedintele Curţii Criminale nr. 710/22 mai 1863. Actualizarea acestui text, pentru ziua propriu-zisă a procesului, a constat doar în adăugarea autografă, deasupra rîndului, a cuvîntului «astăzi».

Vorbind de anecdotica procesului, nu putem să nu amintim că, în cercul junimiştilor, «poveştile» fără perdea erau deosebit de gustate la şedinţele literare de sub egida severului Titu Maiorescu; Iacob Negruzzi, redactorul „*Convorbirilor*" literare avea chiar o vorbă, cînd se punea problema publicării vreunei lucrări mai libere: «— Bine, bine, poezia îi bună, dar ce fac eu cu *duduca de la Vaslui?*».

Convorbiriştii ştiau că era vorba de o domnişoară bătrînă care, la cel mai inofensiv «păcat», reacţiona printr-o scrisoare cam în felul următor: «Domnule redactor, am citit numărul din urmă şi mărturisesc că poeziile cutare m-au scandalizat. Înţelegeţi, domnule redactor, că o femeie poate orice ceti în mod anonim, dar ca să ştie alţii că ea citeşte asemenea lucruri nu-i totuna. Ori dumneata ştii că eu sînt abonată la „*Convorbiri literare*", prin urmare cînd se tipăresc asemenea lucruri, forţaminte dumneata îţi închipui că eu le citesc şi aceasta mă jeneză.»[6]

Dar, în afara acestor precizări de ordin documentar, procesul de presă intentat lui B. P. Hasdeu are, indubitabil, o importanţă ideologică, pe care vom încerca s-o decelăm printr-o abordare a conceptelor de etic şi estetic într-o perspectivă istorico-literară mai largă.

Dacă anecdoticul însoţea multe din evenimentele literare ale secolului al XIX-lea, cauza confruntărilor şi mai ales ecoul lor erau mult mai adînci. Vom observa, încă de la începutul expozeului nostru, că ori de cîte ori s-au iscat dezbateri literare în care au fost implicate conceptele de *etic* şi *estetic*, ele vizau «bătălii» ideologice de anvergură. În consecinţă, explicaţia adevărată a celebrităţii peste veac a primului proces literar românesc nu ţine de «scandal», sau — cum s-a spus — de simpla coincidenţă a desfăşurării în străinătate a nu mai puţin celebrelor procese intentate, de minţile înguste, lui Baudelaire şi Flaubert. Mircea Eliade[7] publică, în 1937, pledoaria integrală a lui B. P. Hasdeu din 1863, pentru că ea marchează începutul la noi, a marii dezbateri despre *realism* (termen prin care se înţelegea, mai tîrziu, în epocă, şi naturalismul), ce va reverbera pînă către sfîrşitul secolului trecut. Tînărul scriitor, acuzat, că ar fi jignit moralitatea publică, invocă un principiu, ce va deveni ulterior lege: «nu e nemoral a scrie despre lucruri nemorale»; «Un romanist, un poet, un istoric sunt portretiştii societăţii: vinovaţi-s ei oare, zugrăvind-o cum ea este? [...] Iată teoria şcolii realiste în literatură! [...] Nenormali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere şi le prigonesc sau defaimă din egosim! Nemorali sunt aceia, ce n-ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!»[8].

Desigur, chestiunea moralităţii în literatură nu este deloc congruentă sferei de relaţii între etic şi estetic. Dar în secolul al XIX-lea articolele pe această temă copleşesc orice investigaţie. Poate din această cauză un D. Panaitescu-Perpessicius vorbea cîndva despre «această

[4] *Studii şi cercetări ştiinţifice-filologice* —, VIII, fasc. 2, 1957, p. 265—292.

[5] II, nr. 17, 1863, p. 65—74.

[6] G. Panu, *Amintiri din „Junimea" de la Iaşi*, „Săptămîna" II, nr. 25, 19 apr. 1902, p. 252.

[7] *Apărarea...*, în *Scrieri literare, morale şi politice*, tomul I, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă 1937, p. 327 şi urm.

[8] *Ibidem*, p. 333.

pururi actuală și pururi neînțeleasă problemă a moralității în artă».

O excepție de marcă, față de broșurile gen *O vorbă despre literatura desfrinată ce se încearcă a se introduce în societatea română* de V. Alexandrescu-Urechia, o constituie poziția lui Maiorescu. El nu s-a ocupat special de raporturile multiple dintre etic-estetic, dar în celebrele sale *Critice* abordează — nu se putea altfel — chestiunea moralității în artă. Prilejul i-l oferă acuzațiile de *imoralitate* aduse lui I. L. Caragiale de unii criticaștri. Articolul din 1885, *Comediile d-lui Caragiale* aduce în discuție funcția etică a artei, care «a avut totdeauna o înaltă misiune morală, și orice adevărată operă artistică o îndeplinește»[9]. Emoția artistică care înalță pe om în lumea ficțiunii ideale, o «înălțare impersonală», explică moralitatea artei, pe care Maiorescu o disjunge de moralitatea diurnă. Acestui articol și altuia despre Alecsandri îi răspunde C. Dobrogeanu-Gherea în *Personalitatea și morala în artă*. Aici și în alte intervenții (polemica va continua mai multă vreme), criticul marxist, deși fără solida cultură filozofică maioresciană, vorbește de «impuritatea» artei, de interferența valorilor într-o operă literară: «a crede că arta poartă în sine o putere tainică moralizatoare, în afară de împrejurările reale ale existenței sale, este a crede că arta e morală în sine [...], este a ridica arta la rangul de *entitate metafizică*»[10]. Cei doi mari critici se întîlnesc totuși pe terenul apărării marelui dramaturg. Pe cont propriu, C. Dobrogeanu-Gherea va interveni și în apărarea *Năpastei*, acuzată și ea de imoralitate: «După cum vedem dar, d. Alexandrescu în loc de a căuta moralitatea, sensul moral al unei opere artistice în simțimintele și idealurile artistului întrupate în producțiunea artistică, în simțămintele și ideile ce ne sugerează această producțiune, caută această moralitate în intriga piesei, în alcătuirea intrigei, în moralitatea ori imoralitatea faptelor ce se comit în piesă. Mergînd consecvent pe acest drum, vom ajunge să învinuim pe Shakespeare pentru toate crimele îngrozitoare ce le făptuiesc eroii tragediilor lui. E însă evident și banal că nu tema morală ori imorală face moralitatea ori imoralitatea producțiunei artistice, ci felul tratării acestei teme de către artist»[11].

Criticul de la *„Contemporanul"*, aflat în prelungită polemică cu mentorul „Junimii" pentru ceea ce s-a numit mai tîrziu «artă pentru artă» sau «artă cu tendință», va aduce un argument — în aceeași problemă a «moralității» *Năpastei* — de ordin social, și anume apartenența temei la viața țăranului român care duce în spinare «palate, universități, partide politice, reprezentanțe naționale, orașe bogate, bulevarde, lumina electrică, lux, cafenele, cocote, într-un cuvînt o întreagă civilizație modernă».[13] El se ridică împotriva zugrăvirii «țăranului de carnaval» și amintește scriitorilor de datoria de a înfățișa «țărănimea română așa cum este ea, în marea ei mizerie și în imensa ei suferință».[13] De aici pînă la poporanismul literar ce va fi promovat îndeosebi de cercul *„Vieții românești"* nu era decît un pas. Și tot pentru prima oară, într-o discuție despre etic în artă, se face apel la situația forțelor spirituale ale națiunii noastre, într-un cuvînt la *etnie*. Poate tocmai din această cauză în același an în care Dobrogeanu-Gherea scria cele de mai sus, o faimoasă ședință a Academiei Române, în 14 aprilie 1891, respingea de la premiere teatrul lui Caragiale și studiile criticului socialist, pentru învinuirea de imoralitate și de *lèș patriotism*. În această coaliție antiestetică, avîndu-l în frunte pe Dimitrie Sturdza, un rol favorizant avea să-l joace — *risum teneatis* — nedreptățitul în tinerețe B. P. Hasdeu. Secolul nu se putea încheia mai stupid decît cu un proces ridicol intentat în 1902, de Caion, aceluiași Caragiale, acuzat acum de plagiat, aducînd în dezbatere deci ideea moralității artistului.

Am stăruit mai mult asupra «cazului» Caragiale pentru că peste aproape patru decenii, în plină epocă interbelică, el va reveni în actualitate. Cu aceleași vechi acuzații, dar cu o deplasare sensibilă de pe *etic* pe *etnic*. Este vorba de două articole semnate de poetul N. Davidescu în *„Cuvîntul liber"*. Primul[14], intitulat *Ultimul ocupant fanariot sau inadereța lui Caragiale la spiritul românesc*, și-a primit replicile res-

[9] *Critice*, III, București, Editura Librăriei Socec, 1892, p. 182—183.

[10] *Studii critice*, II, București, Editura „Viața Românească", p. 71.

[11] I. L. Caragiale, *Opere*, 1, *Note*, București, ESPLA, 1959, p. 694—695.

[12] *Ibidem*.

[13] *Ibidem*.

[14] II, nr. 39, 3 aug. 1935, p. 3.

pective. Dar autorul vrea să se explice și urmează un al doilea eseu [15] complet debusolat. Se citează copios din Duiliu Zamfirescu, Titu Maiorescu, se face apel la Tolstoi, Dostoievski, Gogol, Victorien Sardou, Flaubert, pentru a a se dovedi cu tot dinadinsul *influențe străine* la care marele nostru clasic, I. L. Caragiale, ar fi apelat pentru a umple un gol spiritual, în lipsa unei intuiții a mediului românesc. În discuție intervine însuși Tudor Teodorescu-Branișteș, restabilind într-un fel poziția oficială a acestei reviste tolerante și larg democratice. După ce consideră că în «amicul» N. Davidescu trăiesc două personalități distincte, esteticul pur și polemistul pasionat, directorul publicației precizează: «Tăgada întregii opere a lui Caragiale, chiar în toiul unei polemici, nu poate înfățișa decît un punct de vedere strict personal. Cît despre chestiunea... etnicității, așa cum este pusă în acest al doilea articol, — mărturisesc că sunt surprins să o aflu în vîrful peniței lui Davidescu.» [16]

Reactualizarea unor vechi acuzații aduse marelui dramaturg nu atestă o sărăcie în evenimente literare specifice epocii dintre cele două războaie mondiale. Am reținut «cazul», în comentariul nostru, pentru a observa mutația ce s-a produs în abordarea *eticului* în literatură. Aflat pe primul plan în discuția academică din anul 1891, el va fi implicat din planul al doilea, am zice, în momentul 1936. Dialogul cu esteticul va fi purtat în primul rînd de pe pozițiile etnicului, înțeles însă intolerant și totalitar. Dealtfel, opțiunea politică a preopinenților diverselor controverse colorează decisiv abordarea celorlalte concepte.

Cît de mult se schimbă optica considerării conceptelor de etic și estetic la întîlnirea celor două veacuri și în epoca interbelică poate fi probată și cu modalitatea de abordare diferită, din acest punct de vedere, a operei lui Mihail Sadoveanu. H. Sanielevici alcătuise un tablou sinoptic de teme sadoveniene: «beția, adulterul, prostituția și violența pînă la criminalitate». Acuzația pe care criticul sociologist o aduce, în „*Curentul nou*", lui M. Sadoveanu, echivalează cu un denunț de atentat la moralitatea publică. Faptul atrage riposta lui G. Ibrăileanu, într-un articol, introdus în volumul *Scriitori români și străini* din 1926 cu titlul *Morala d-lui Sadoveanu — Fragment dintr-un articol polemic*: «Artistul, cu voie sau fără voie, ilustrează întotdeauna în opera sa o concepție asupra vieții, ia o atitudine față de viața zugrăvită, și această concepție determină moralitatea sau imoralitatea artei». [17] În 1937 Mihail Sadoveanu este atacat din nou, fiind considerat ca un pericol pentru opinia publică, dar situația era acum de-a dreptul dramatică: operele sale fuseseră arse în piața publică, iar ființa sa fizică amenințată cu aneantizarea. O polemică desfășoară însuși Mihail Sadoveanu cu I. Al. Brătescu-Voinești pe tema libertății și demnității scriitorului. Cît de ilariant ne apare azi puritanismul autorului moralizant, care anatemiza în forul academic «pornografia» în literatură, dar, în același timp, denunța pe autorul *Baltagului*! În această suită de atitudini, în vîltoarea evenimentelor, să notăm și acțiunile lui Rebreanu de apărare a lui Sadoveanu de furia grupărilor fasciste. Duminică, 7 februarie 1937, autorul lui *Ion* însemna următoarele în *Jurnal*: «A trebuit să plec la Sadoveanu. A fost foarte mișcat de inițiativa mea: a și plîns. Mi-a mulțumit. Ne vom mai vedea. Pe urmă am tratat puțin cu Branișteș și Marcovici în aceeași chestiune. Am să fac o ciornă de protest care va servi de bază, iar după ce zece inși au semnat vom da-o mai departe» [18]. Într-adevăr, «ciorna» autorului *Răscoalei* a devenit un veritabil act de acuzare, la care au aderat încă cincizeci de scriitori, critici literari, profesori, oameni politici, ziariști, dintre care reținem pe Mihai D. Ralea, Eugen Lovinescu, G. Călinescu, Petru Groza, George Topîrceanu, Demostene Botez, Octav Botez, Victor Eftimiu, Al. Philippide, Dem. Theodorescu, Ludovic Dauș, Otilia Cazimir, Zaharia Stancu, Andrei Oțetea, Traian Ionașcu, Constantin Balmuș, Paul Bujor, Al. T. Stamatiad, C. Rădulescu-Motru ș.a. *Un protest al intelectualilor români* — cum este intitulat documentul — publicat de presă la 1 aprilie 1937, avînd în frunte semnătura lui Liviu Rebreanu, se va constitui într-un moment de limpezire politică față de grupările de dreapta, pro-fasciste: «De cîtva timp se încearcă asasinarea morală a celui mai reprezentativ și mai autentic scriitor român contem-

[15] *Inaderența lui Caragiale la spiritul românesc*, „*Cuvîntul liber*", III, nr. 2, 16 nov. 1936, p. 4—5.

[16] III, nr. 2, 16 nov. 1936, p. 1.

[17] *Scriitori români și străini*, II, București, E.P.L., 1968, p. 74.

[18] Manuscris aflat în posesia familiei Rebreanu.

poran, Mihail Sadoveanu. E terorizat omul și scriitorul cu o ură care nu cunoaște nici cruțare și nici margini [...]. Ne aflăm în fața unei grave primejdii pentru literatura și cultura românească. Dacă Mihail Sadoveanu poate fi ostracizat cu atîta ușurință, fără a se ține seama măcar de opera care rămîne o mîndrie a literaturii românești, înseamnă că bunurile culturale și-au pierdut orice valoare și că fanatismul politic copleșește manifestările spirituale cele mai de frunte și mai prețioase pentru însăși ființa specifică a neamului nostru [...]. Față de asemenea intoleranță, ne credem datori să ne ridicăm cu toată energia. Poporul român nu-și poate permite luxul de a fi barbar, înainte de a fi atins culmile civilizației. Nu putem îndura în tăcere distrugerea valorilor culturale românești și uciderea morală a creatorilor subt pretext de dușmănie politică »[19]. Sub această incidență, conceptele de etic și estetic nu mai privesc doar « masa de scris » a creatorului, ci și necesitatea opțiunii politice, de apărare a valorilor culturale amenințate de intoleranță, dictatură și crimă. În acest sens trebuie înțeleasă emblematica taxare a lui Liviu Rebreanu drept un « apărător al libertății », de către reporterul ziarului „*Dimineața*", care relata atitudinea sa curajoasă din Adunarea generală a SSR, îndemnînd la rațiune și la atitudine neechivocă în fața tercarei și a întunericului.

Iată pentru ce discuția iscată în această vreme pe tema « pornografici » pare neavenită și hilară. G. Călinescu scria: « Instituții de cultură și alte sfințite și oneste suflete de scriitori au sunat din trîmbița morală, ca niște sacerdoți către cele patru unghiuri ale țării intrată în panică la întinderea „flagelului". La urma urmei toată chestia e foarte distractivă ». Și mai departe adăuga: « Degetul moralizator și facila amenințare cu bagheta corecțiunei se aplică numai într-o societate de sălbatici »[20]. Precizarea e cu tîlc, ea vizînd brutala desfășurare a forțelor reacționare, de dreapta. Cam în același fel vorbea și Cezar Petrescu în sala Fundațiilor [21], amintind de campaniile de veselă memorie ale senatorului francez René Bérenger, poreclit *Père-la-pudeur*.

Dacă am observat situația relevantă a *atitudinii* scriitorului în preajma celui de-al doilea război mondial, ne grăbim a adăuga că nu trebuie să confundăm aici atitudinea etică cu atitudinea estetică. Mai departe, am putea distinge și între atitudine și comportament, între acestea instituindu-se un raport ce se valorizează deosebit în sfera conceptelor de etic și estetic. Poate tocmai din cauza complexității problemei, în momentele fierbinți, de polemică în chestiunea moralității în artă, apar în mod constant îndemnurile de întoarcere la Maiorescu. (Un articol semnat de Vladimir Streinu se intitulează, semnificativ, *Spre Titu Maiorescu* [22]). Criticul junimist efectuase, în secolul trecut, o operație fundamentală pentru evoluția ulterioară a literaturii române: separația sferelor de activitate. Înstăpînind la noi ideea kantiană denumită *autonomia esteticului*, el acționa adeseori relativist în practica criticii. Numai unii din descendenții săi vor dogmatiza postulatul, cu consecințe sclerozante pentru judecata de valoare. Ne gîndim în primul rînd la Mihail Dragomirescu, care începînd de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pînă în al treilea deceniu al secolului nostru, va ajunge să definitiveze

[19] *„Dimineața"*, 33, nr. 10 874, 1 apr. 1937, p. 3.

[20] *Talent și pornografie*, *„Viața românească"*, XXIX, nr. 4—5, apr.-mai 1937, p. 83—84.

[21] *Moralitatea artei*, *„Viața românească"*, XXIX, nr. 6, iun. 1937, p. 147—148.

[22] *Revista Fundațiilor Regale"*, IV, nr. 5, 1 mai 1937, p. 392—405.

un sistem denumit integralismul estetic, de tip eleatic, predominant deductiv. Izolarea capodoperei și a autorului ei de orice contact extern, de timp și spațiu, «știința literaturii» preconizată de Mihail Dragomirescu a stîrnit de multe ori zîmbetul, dacă nu opoziția hotărîtă. În numele științei, sînt absolutizate neștiințific, prin separație totală, domenii care se întretaie adeseori în practică, așa cum va face Dragomirescu însuși, îndeosebi la revista sa *„Convorbiri critice"*. Rămîne însă ca un fapt pozitiv efortul său de a da un fundament estetic criticii literare, care îl apropie de gîndirea europeană a epocii. Reamintim că Mihail Dragomirescu acționează aproape în paralel cu italianul B. Croce, care în 1902 dăduse celebra *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale. Teoria e storia*. De asemenea, o anume tendință de «demontare» a operei a îndemnat pe unii să-l apropie de unele idei structuraliste. Apariția volumelor sale după primul război mondial (*Știința literaturii*, 1926 și *Dialoguri filosofice. Integralismul*, 1929) a stîrnit comentarii ironice, poate exagerate, demersul său critic nefiind cuplat la epocă. Pentru excursul nostru am reținut — cum era și firesc — o notă care viza separația anchilozantă dintre etic și estetic: «Cel mai însemnat eveniment național din ultimul timp este prepararea esteticului pur. Grație unor fine procedee de analiză, esteticul a fost izolat de etnic, etic, de sociologic, de zoologic, de botanic și de alte elemente care-l țineau prizonier»[23].

În epoca interbelică, efortul spre constituirea unor «estetici» este multiplu, acest fapt constituind o bază pentru finețea și fundamentarea filozofică a dezbaterilor pe tema etic-estetic. Tudor Vianu, de pildă, în tratatul său de *Estetică* din 1934, precum și în *Introducere în teoria valorilor* (1942), deschide orizonturi noi, în cadrul culturii noastre interbelice, scrutînd fenomenul estetic în perspectiva lui etică. În linia lui Schiller, a unor concepții din Renaștere și romantism, Tudor Vianu ne prezintă arta ca formă ideală a muncii, realizînd o relație cu eticul fără a-i submina specificul. Rezultată dintr-o reacție față de misticismul estetic de tip platonician, concepția lui T. Vianu așează arta între obișnuitele activități omenești, accentuînd asupra caracterului ei laic. Despărțindu-se de un E. Souriau însă, el observă că arta nu creează lucruri reale, ci numai «aparențe, existențe ideale», încoronate de emblema originalității. T. Vianu părăsește fie și temporar autonomismul estetic, adăugînd artei o aureolă etică. Motivația o găsește esteticianul român în analiza însăși a procesului de creație și în scrutarea ei în relația naturală cu tendința spre armonie și perfecțiune a personalității umane: «Opera de artă poate fi înțeleasă ca un program al vieții spirituale a omului. Ea conduce întreaga operă a culturii. Glasul ei pare a spune că ceea ce i-a izbutit ei, poate să izbutească tuturor ostenelilor omenești. În toate domeniile culturii, după exemplul artei, ne putem sili către armoniile realizate de ea pînă acum. Pentru că există artă, poate exista o societate mai bună, o viață morală mai nobilă, o știință mai completă, mai adîncă și mai adevărată. Semnificația filozofică a artei se completează pentru cine știe să înțeleagă că în armonia ei este configurat însuși destinul glorios al spiritului»[24].

Un interes pentru considerațiile noastre îl stîrnește sociologul și psihologul Eugeniu Speranția. Prin lucrări precum *Frumosul ca înaltă suferință* (1921), un reflex al ideilor platoniciene, *Papillons de Schumann* (1937), o replică la *Laokoon* de Lessing, și *Mic tratat despre valori* (1942). Speranția dorește să acrediteze o viziune vitalistă asupra frumosului: «Estetica ne apare ca o biologie de un gen special, iar frumosul nu e decît proiecțiunea faptului vital ca atare».[25] Interferența valorilor este urmărită, cu incitații din Volkelt, în cadrul genurilor dramatic și epic. Fără a pierde din vedere prevalența esteticului, el consideră că epicul ar fi «o redare estetică a unui material etic». În aceeași sferă de idei se încadrează și *estetica* lui Radu I. Paul, încercare atinsă de reverberațiile «elanului vital» al lui H. Bergson. R. I. Paul consideră estetica arept «*hipostaza de triumf*» a valorilor de existență (adevăr, bine), conchizînd: «Frumosul nu este nici un produs artificial al spiritului, nici rezultatul unei facultăți sau virtuți limitate și rezervate doar cîtorva oameni. Frumosul nu este nici idee întrupată, nici expresie sensibilă sau imaginativă, nici formă specifică. Frumosul este însăși manifestarea vieții, triumful obiectiv al elanului»[26].

[23] P. Nicanor & Co. *Prepararea Esteticului*, *„Viața românească"*, XVIII, nr. 12, dec. 1936, 0, p. 440.

[24] *Filosofie și poezie*, București, 1940, p. 27.

[25] *Papillons de Schumann*, p. 38.

[26] *Viața estetică (Filozofia naturală a frumosului și a artei)*, vol. I, *Frumosul*, Cluj, 1937, p. 59.

Cartea lui Radu I. Paul este recenzată de Petru Comarnescu: «Întreaga problematică a cărții ne este prea apropiată, multe din reacțiunile d-lui R. I. Paul împotriva unor anumite teorii estetice împărtășindu-le și noi în lucrarea de doctorat ce am susținut-o acum șase ani în Statele Unite. În această lucrare, ce tratează despre natura frumosului și relațiile ei cu binele, am ajuns, deși pe alte căi și dintr-o perspectivă spiritualistă, la unele din concluziile d-lui R. I. Paul»[27]. Teza de doctorat despre care vorbește Petru Comarnescu se intitulează *Kalokagathon. Cercetare a corelațiilor etico-estetice în artă și în realizarea-de-sine* și a fost publicată în 1946. Totuși ea aparține, prin problematica sa de idei, epocii interbelice, iar autorul ei, în calitate de cronicar de artă al *„Revistei Fundațiilor Regale"*, a introdus în publicistica vremii viziunea sa asupra *frumosului* și a *binelui*. Dealtfel, *Frumosul și binele* este chiar titlul capitolului al IV-lea, în care se dezbat idei precum: viața morală ca trăire conștientă a imaginației, frumosul conducînd la bine, imaginația în conflict cu moravurile și nu cu binele etic. Cu o concepție pendulînd între Leibniz și Bergson, fără însă a se dezice de linia Schiller-Kant, de tradiție în cultura românească, Petru Comarnescu va dezvolta o idee de bază, după care «imaginația estetică purifică și eliberează spiritul pentru actul etic. Deși *mores*, ca norme stabile sociale, și arta, ca noutate, pot fi în conflict — imaginația estetică (sau Frumusețea) și realizarea de sine (sau Bunătatea etică) totuși conlucrează.» Așezînd arta în centrul vieții, el face totuși disocierile necesare dintre etică și estetică: «Ni se pare adevărat și am susținut că realitatea este capabilă de o organizare perfectă în expresia-i estetică. Dar această cuprindere a vieții este tot atît de importantă ca și înțelegerea ei, căci adevărul nu poate fi înțeles numai în mod mistic și imaginativ. *Binele nu poate însemna numai bucuria existenței, dar și găsirea unui sens rațional și a unei obligații în aprecierile noastre*». Frumosul și binele sînt strîns legate în viața practică, dar funcțiunile și natura lor nu sînt identice, deoarece între ele există «o diferență de calitate». «Dacă este astfel Etica și Estetica nu sunt identice, deși colaborează totdeauna în viața practică, iar în anumite cazuri se contopesc. Procesul estetic, ca înfrumusețare constructivă a vieții înseamnă, în împlinirea lui, Binele»[28].

Pe o poziție rigorist etică îl găsim pe istoricul și teoreticianul culturii, Vasile Pârvan. El va fi, imediat după primul război mondial, un oponent al *Kalokagathon*-ului, deschizînd orizont larg eticului.

În memorialul *Rosalia* — de fapt o litanie în fața studenților săi pe mormintele celor dispăruți în măcelul mondial ce abia se încheiase — el se va exprima în acest sens: «înțelesul vieții interumane nu este estetic, ci etic. Nu animal frumos, ci animal bun are a deveni omul, dacă e ca societatea omenească să se deosebească de haitele de carnasiere, ori de turmele de ierbivore ale lumii intraumane».[29] Sinteza fericită dintre etic și estetic, dintre viață și artă s-ar realiza în tragedie: «Tragedia e *pathos*, întîmplare și încercare omenească, suportată cu *ethos*, cu tărie de caracter divină».[30]

Un ultim estetician reținut în studiul nostru este Ștefan I. Nenițescu pentru lucrarea *Istoria artei ca filosofie a istoriei*, din 1925. Adept al autonomiei esteticului, el încearcă a-l explica printr-un raționament axiologic personal, disociindu-se atît de tezism, cît și de «arta pentru artă»: «arta nu poate fi imperativă, nici didactică, nici prozelitică, nici pură pedagogie, decît nemaifiind artă, ci morală». Susținînd că unei rafinări artistice îi corespunde una morală, Nenițescu recunoaște artei capacitatea de a asimila orice «corp străin», adică elementele morale, filosofice, științifice, religioase. «Morala care într-adevăr intră în artă, nu aceea în care arta este vîrîtă cu de-a sila este un moment moral făcut estetic, numit de obicei gust [...]. Gustul nu este altceva decît moralul în artă și ca artă, gustul este moralitatea artei»[31].

Această multitudine de puncte de vedere au creat o bază filosofică fenomenului literar interbelic pe care nu-l avusese el niciodată. Uneori se producea chiar o senzație de saturație expri-

---

[27] *O încercare de reabilitare a esteticei vitaliste*, nr. IV, *„R.F.R."*, 9, 1 sept. 1937, p. 693.

[28] Petru Comarnescu, *Kalokagathon*, București, Fundația pentru literatură și artă, p. 135—136.

[29] *Memoriale*, București, Cultura Națională, 1923, p. 153.

[30] *Idei și forme istorice*, București, Editura „Cartea Românească", 1920, p. 205.

[31] *Teoria criticei I (Prolegomena speculativă la un sistem de estetică real experimentală)*, București, 1925, p. 118—119.

mîndu-se tendința de a depăși orice zăgaz preconceput, dacă nu de înlăturare a încorsetărilor de sistem. Un articol, de exemplu, al lui Ioan D. Gherea, intitulat sugestiv *Vicisitudinile sentimentului estetic. Dincolo de frumos și urît*, include ideea moralei ca punct de plecare pentru sensibilitatea estetică, în explicația ei neitzscheană din *Jenseits von Gut und Böse*. Dar tot aici nu este ascunsă insatisfacția față de «esteticile cu pretențiile lor de unitate și definitivat»[32]. Este ceea ce întîlnim mai tîrziu, și într-o carte, intitulată nu întîmplător *Principii de estetică* (1938), deoarece — subliniază autorul, G. Călinescu — «aceste lucruri delicate trebuie să fie numai atinse, iar nu ofilite de prea multă pedanterie».

Se spune de obicei că în perioada de afirmare a esteților, literatura ar fi în declin. Or, perioada literară dintre cele două războaie mondiale infirmă aserțiunea. Acum, pentru prima oară în istoria ei, literatura română s-a situat fără complexe la nivelul literaturii europene. Este adevărat că această literatură este de un fel deosebit. Tudor Vianu o numește, într-un articol din revista „*Mișcarea literară și artistică*", o «literatură problematică»: «Expresia pare a fi nimerită mai întîi pentru că ea indică ceea ce lipsea literaturii de schițe din preajma anului răscoalei și pînă la război. [...] Omul nu intrase în luptă nici cu societatea nici cu sine însuși. Dacă această luptă se dădea uneori în viață, literatura nu reținea decît ecoul unei plîngeri în felul în care nuvela d-lui Al. Brătescu-Voinești alcătuiește un exemplu reprezentativ. Ceea ce înțelegem însă prin «problemă» este o ciocnire de forțe în care personalitatea păstrează energia de a afirma ceva, fie numai pentru a ridica o acuzare, chiar cînd este învinsă»[33].

Semănătorismul și poporanismul erau curente literare practic depășite după primul război mondial, deși mentorii lor și revistele care le promovaseră erau încă în ființă. Se spune cu destul temei că *Ion* de Liviu Rebreanu, apărut în 1920, reprezintă actul de naștere al romanului românesc modern. Cartea înseamnă în primul rînd o ruptură cu un învechit tip de literatură țărănească de pînă atunci, precum și o amendare a tradiționalei proze eticiste transilvane. Nu e de mirare că unul din cele mai dure atacuri împotriva romanului se datorește lui Nicoale Iorga care vorbea de «realismul de o sălbatecă autenticitate» al autorului. El regreta a nu mai fi întîlnit «Ardealul cuminte al lui Slavici», cartea apărîndu-i drept o «proză de zilnică întrebuințare»: «cu violuri și amoruri, cu toate manifestările brutei, prezentate crud, ca un cadavru putred pe care l-ar scutura cineva de un picior».[34] Aprecierile, sau, mai bine-zis, deprecierile istoricului, veneau de undeva, din altă epocă și ele n-au împiedicat premierea sa de către Academia Română! Nicolae Iorga își jucase marele său rol de apostol înainte de primul război mondial. El susținuse prioritatea eticului asupra esteticului și reușise să aducă problemele literaturii din cenaclu în masele studențești, în aula Universității, sau chiar în manifestații de stradă.

La sfîrșitul celui de-al cincilea deceniu, găsim însă un Iorga cuminți, discutînd, într-o emisiune la radio, frumosul popular. El vorbea de studiile sale «complete», de aplecarea sa spre filozofie și de lecturile sale insistente din acest domeniu: «Nu se poate socoti — răspunde el celor ce-l socoteau un retardat — că sînt cu totul străin de ceea ce se afirmă cu încredere că osebește vremea noastră și în domeniul aceasta al gîndirii abstracte.» Față de «sfaturile» filozofilor, care citesc pe corifei superficial, cu ceea ce intră în manualele școlare, el dorește să-și verifice adevărurile despre artă și morală coborînd la înțelesurile ce se găsesc jos, «la ceea ce numim noi prostește, cu dispreț: poporul, mulțimea, masele, vulgul». Uzînd și de elemente de etimologie, N. Iorga găsește că frumosul reprezintă «forma întreagă, forma deplină, forma armonioasă». În acest sens «moralitatea nu este decît o frumusețe și frumusețea nu este decît o moralitate, lucruri pe care filozofii le osebesc, dar poporul le pune împreună.»[35] Ceea ce pe spațiul literaturii populare este perfect adevărat.

Scriitorii înșiși își exprimau tranșant opiniile în favoarea preeminenței esteticului, înțelegîndu-i rolul sintetizator față de celelalte valori: morale, filosofice etc. În 1924, răspunzînd unei anchete a revistei „*Ideea europeană*", L. Rebreanu precizează: «Dacă privești arta drept creație, trebuie să-i atribui și o valoare etică.

[32] „*Viața românească*", XVIII, nr. 4, apr. 1926, p. 168.

[33] *Masca timpului*, Arad, Ed. Librăriei diecezane, 1926, p. 85.

[34] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, II, București, 1934, p. 298.

[35] *Scrieri despre artă*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 25.

Arta ca ușoară jucărie ar fi tot atît de incomprehensibilă ca și viața socotită fără rost. Arta n-are menirea să moralizeze pe om, evident, dar poate să-l facă să se bucure că e om și că trăiește și chiar să-l facă om. Contemplarea vieții pe care o oferă creația, poate fi uneori mîngîietoare ca o rugăciune... »[36] Mihail Sadoveanu se confesează și el: « Dacă cred că arta trebuie să moralizeze? Nu. Hotărît, nu. Dar nu mai puțin am credința că ea, rămînînd într-un cerc de strictă estetică, este cu atît mai binevenită cu cît demonstrează năzuințele omenirii spre mai bine »[37] Cu o atracție declarată spre speculația filozofică, Camil Petrescu va scruta creația în teatru sub semnul artei ideale, vorbind despre misiunea artistului, despre « mesajul » său. El detectează spiritul unei noi ordini în teatru, care s-ar numi « eticizarea practicei artistice »: « Ceea ce nu înseamnă introducerea moralei în artă — căci aceasta o face filistinul odios burghez, conformist — ci, dimpotrivă, răsturnarea poziției detestate, prin transformarea *practicei artistice* într-o nouă morală în sine, morala *atitudinii care purifică total* cu condiția unui devotament absolut, fără beneficii practice ori măcar culturale. Această morală nouă se poate dispensa de cealaltă morală a ipocriziei și a înțelegerii mărginite. »[38]

Autorul lui *Danton* lua în discuție nu numai misiunea artistului, ci și misiunea și moralitatea criticului de la Sburătorul. E. Lovinescu se declarase demult discipol al lui Maiorescu: « Esteticul, eticul și etnicul sunt, negreșit, valori deosebite, și-i revine tocmai lui Maiorescu meritul de a le fi disociat în mod programatic la începuturile confuze ale literaturii române ». La el însă autonomia esteticului nu este sacrosanctă, ci doar o baricadă împotriva tezismelor: « deși eticul nu-i cu necesitate estetic, se poate totuși ca o operă de artă să aibă și o înaltă valoare moralizatoare »[39]. Afirmînd mai degrabă scepticismul în ceea ce privește obiectivitatea criticii, Lovinescu îndeamnă spre o atitudine simpatetică față de creație, deschizîndu-se cîmp larg de acțiune gustului și subiectivității. Respingînd dogmatismele de orice fel, impresionismul lovinescian, de sorginte franceză, va fi însă minat de tendința spontană spre obiectivare. Obosesiile criticului sînt adevărul și moralitatea: « Gustul și moralitatea noastră cîntăresc mai greu decît forma frumoasă sub care ne exprimăm convingerile. Nevoia de a spune frumos trebuie înlocuită prin nevoia de a spune cinstit ». Aici este punctul în care îi aplică o incizie critică distrugătoare fostul sburătorist, Camil Petrescu. Pentru că principiile sale tindeau să statueze un nou tip de moralitate în artă, diferită de cea clasică, bazată pe norme și reguli extraestetice. Atitudinea morală era o urmare a diversității valorilor avînd drept scop final înțelegerea și justificarea originalităților. Dar tocmai principiul pe care își baza raționamentul și practica critică — adică cel al variabilității infinite a valorilor și a percepției emoției estetice — dă posibilitatea lui Camil Petrescu de a-i depista « contradicții » de apreciere unele foarte grave, ca în cazul lui Arghezi: « Mai e doar o explicație posibilă. Poate că E. Lovinescu de sus și cel de jos nu sunt totuși una și aceeași persoană. Poate că unul, cel care a înjurat pe T. Arghezi, stă pe Cîmpineanu, iar altul, cel care în 1924 l-a anexat *en gros* și înjură pe cei care l-au ignorat, pe poet, stă pe Brezoianu. Pare-se că nu se cunosc decît din vedere și se salută, distant și politicos, cînd se întîlnesc întîmplător la librăria Alcalay »[40]. Areopagul « mutației valorilor estetice » este demolat, iar criticul însemnat cu stigmatul imoralității în critică. Menționăm că aproximativ în aceeași perioadă Tudor Arghezi era cuprins și el de ideea de moralitate a personalității creatoare: « Și să nu-ți închipui — sfătuiește el pe debutanți — că omul poate să fie dublu, și artist și porc, și selenar și mocirlos, că poate fi spurcat în aer și divin pe hîrtie. Cel care poate să afecteze două sensuri în contrazicere și nu în prelungire, nu e un artist, nu e un poet, nu e măcar bărbat: e o corcitură de două corcituri cățelite în atitudine literară »[41].

Spuneam la începutul studiului nostru că raportul etic-estetic a fost adus în discuție în toate marile dezbateri literare. De pildă, confruntarea dintre modernism și tradiționalism, îndeosebi sub forma sa dogmatizată — ortodoxismul — a dat naștere la luări de poziții

[36] *Cred*, în vol. *Amalgam*, București, Ed. Socec 1943, p. 13
[37] *În ce cred*, *Opere*, 19, București, E.P.L., 1964, p. 397.
[38] *Libertate și creație. Teatrul sub semnul artei pure*, „*Viața românească*", XVIII, nr. 3, martie, 1926, p. 129.
[39] *Scrieri*, I, București, E.P.L., 1969, p. 59.
[40] „*România literară*", I, nr. 35, 12 oct. 1932, p. VI.
[41] *Bilet de începător*, *Tablete de cronicar*, București, E.P.L., 1969, p. 146.

Proces-verbal

1863 aprilie 30 zile

Subsemnatul cetind astăzi foaia periodică intitulată „*Lumina*“ nr. 15 ce se publică în Iași de două ori pe lună de d. B. Petriceicu Hâjdău, redactorul responsabil a sus citatei foi, în tipografia D. Bermann-Pileschi, și văzînd că acea foaie cuprinde pasajele următoare (pag. 43): « Pe la miezul nopței... » și care finește... « pe baza mitricei originale ».

Avînd în vedere că aseminea espresii sînt contra bunelor moravuri și repretensibile după § 50 din legea presei.

Considerînd că după § 60 tot din sus citata lege asemenea delicte se urmăresc de procurorii pe lîngă Curtea de apel criminală.

Subsemnatul încheie:

Ca să se facă cunoscut prin autoritatea respectivă d-lui Hâjdău de a se prezenta la subsemnatul în Curtea Criminală din 2 mai viitoriu spre a i se face interogatoriul cuvenit.

Iară pe de altă parte se va încunoștiința și pe Ministrul Justiției.

Se va face totodată cunoscut d. Hâjdău de a trimite pe viitorime cîte un număr a foaiei sale conform § 34 din legea presei.

Substitut

A. BOTEZ

---

relevante. Stîrnea cel puțin nedumerire întoarcerea la concepții care țineau de evul mediu, total anacronice în peisajul nostru spiritual. Nichifor Crainic, mentorul gîndirismului, scria: « arta considerată în apariția ei istorică, este marea fiică a religiei și în funcția ei cea mai glorioasă, e mijlocitoare cultului divin » [42]. Asemenea concepții iraționaliste au fost combătute de majoritatea oamenilor de cultură. G. Călinescu scria pamfletul *De disparitione angelorum*, iar Șerban Cioculescu vorbea de « sensul omenesc al creștinismului arghezian ». Rădăcina poeziei lui « nu este gîndiristă, cum s-a afirmat recent ». « Cu asemenea premise morale de autentic privitivism sufletesc, se explică mai bine de ce poetul nu a dat crizei religioase din psalmi, soluțiile gîndirii metafizice, ci pe acelea ale unui empirism moral, elementar » [43].

Cînd disputele de ordin estetic sau etic au fost colorate de politic, amenințîndu-se, în revistele de dreapta, însăși ideea de cultură, umanism și civilizație, discuțiile au căpătat o gravitate față de istorie și națiune, exprimată clar de un critic și filosof al culturii ca Mihai Ralea: « Arta și umanismul au apărut simultan în istoria culturii omenești. Acolo unde fenomenul estetic a fost prețuit, valoarea omului, a frămîntărilor și a luptelor conștiinței a fost de asemenea menționată. Simpatia simbolică ce e conținută totdeauna într-o operă artistică facilitează transpunerea în sufletul altuia, identificarea cu suferințele și zbuciumul său. Arta umanizează o societate. Și dacă valoarea omului e azi în scădere, dacă umanismul încearcă vremi de amurg, mentalitatea estetică poate opri ultimele rătăciri. » [44]

Cît de departe sîntem, în implicațiile conceptelor de etic și estetic, de cîntecul goliardic al studentului-erou din romanul *Duduca Mamuca*: « *Gaudeamus igitur / Juvenes dum sumus : / Post jucundam juventutem, / Post molestam senectutem, / Nos habebit humus !*[...] » El se îndrepta spre casa doctorului Tucia (Titu Maiorescu), unde, pentru cîteva cuvinte obscene, autorul Hasdeu va fi chemat în fața tribunalului, într-un proces de veselă amintire, la care a asistat « toată *smîntîna* Eșului ». Procesul de presă, intentat lui B. P. Hasdeu în 1863, era însă începutul unei dezbateri despre moralitatea în artă, ce va cunoaște o prodigioasă carieră în literatura română.

Stancu ILIN

---

[42] *Nostalgia paradisului*, București, Editura Cugetarea, 1942, p. 131.

[43] *Sentimentul etnic și religios în poezia d-lui Tudor Arghezi*, „*Revista Fundațiilor Regale*“, IV, nr. 11, 1 nov. 1937, p. 413.

[44] *Scrieri din trecut*, București, E.P.L .,1958, p. 81.

79
Dosar

Ministerul Cultelor şi
Instrucţiunei Publice
Secţiunea biroului şcoalelor
No. 14.581

Bucureşti, anul 1860, luna mai 15

Domnule Ministru!

Consiliul Superior de Instrucţiune avînd ocaziune a cerceta scrierile cuprinse în o foaie periodică publicată în Iaşi de D. B. P. Hajdeu, cu începere din anul contenit sub titlu de „*Moldova*“ şi „*Lumina*“, au găsit-o cuprinzătoare de mai multe fraze şi idei scandaloase şi imorale, şi mai ales în broşurele no 10, 11, 12, 13, 14 şi 15. Subscrisul are onoare a vă comunica un exemplariu din citata foaie şi a atrage asupra ei atenţiunea Domniei-Voastre, ca prin procurorul local, să binevoiţi a urmări conform legei înaintea tribunalilor asemenea scrieri scandaloase.

Primiţi, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea considerărei mele.

Ministru
s. s indescifrabil.

Şef Birou
s.s. indescifrabil

[D]omniei sale Domnului
Ministru al Justiţiei

Proces verbal

1863 mai 15

Astăzi prezentîndu-se la subsemnatul D. Hajdău, ce era citat pentru un caz de presă a arătat în faţa mea că articolul ce tratează despre literatură, pag. 43 este iscălit de Domnia sa.

Prin urmare nemairemiind alt de constatat s-a închiet acest proces verbal, pînă la facerea actului de acuzaţiune, către curte.

B. P. HÂJDĂU A. BOTEZ

Principatele-Unite Române
Procurorul
Curtea de Apel Criminală din Iaşi
No 710

1863 Mai 22 zile

Domnule Preşedinte,

În puterea art. 60 din leg. presei am intentat *D. Petriceiu [sic!] Hâjdiu* redactorul foaei „*Lumina*“ ce se publică aice în oraş, un proces de presă pentru un articul publicat şi subsemnat de Domnia sa, care cuprinde pasage vătămătoare bunelor moravuri!

Am onoare deci a vă invita ca să citiţi pe D. Petriceiu *[sic!]* Hâjdiu cît mai în grabă înaintea Curţei de preşedenţi, spre a fi judecat, cînd atuncea îmi voi face actul de acuzaţiune cuvenit.

Primiţi Domnule Preşedinte încredinţarea distinsei mele consideraţii.

Substitut
A. BOTEZ

[REZOLUŢIE]

No 1550
23 mai 1863

Pe temeiul celor cuprinse în adresa prezintă, Curtea ficsază cercetarea acestui proces şi deciderea lui pentru 3 a viitoarei luni iunie. Pentru care se va face cunoscut

D-lui Hajdău a se prezinta atuncea în pretoriul acestei Curți cu advocatul ce însuși-l va numi.

[ss. indescifrabil]
Domniei-sale
Domnului Președinte a Curței Criminale

Prescript verbal

1863, iunie 3

Astăzi tratîndu-se acte prezenta s-au aminat disbaterea ei, avînd a da D. Hajdău defensia sa în scris.

D. GHERGHEL V. FLORESCU SCARLAT MANU
L. CATARGIU PLATON CIURE
PALADE

ACT DE ACUZAȚIUNE

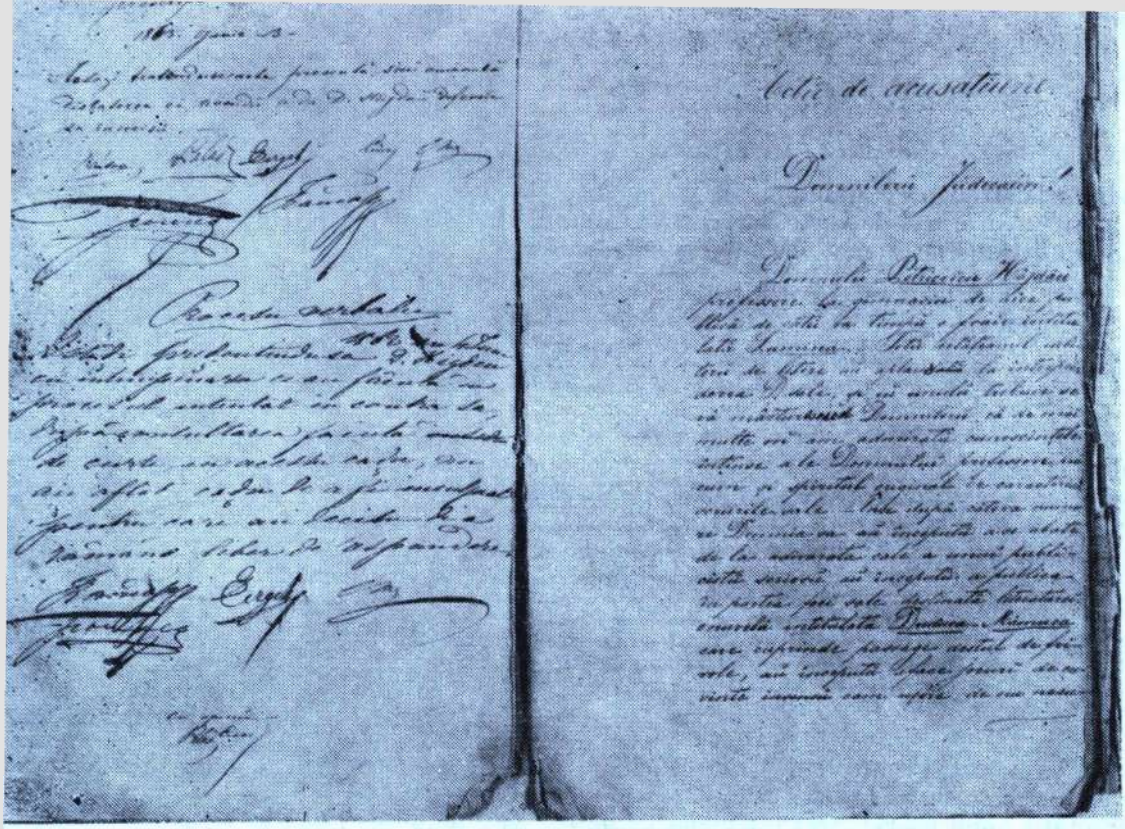
Domnilor judecători!

Domnul Petriceicu Hâjdău, profesore la gimnaziu de aice publică de cîtva timp o foaie intitulată „*Lumina*". Tot cetățeanul iubitor de litere a aplaudat la întreprinderea D[umi]sale, și eu unul trebuie să vă mărturisesc Domnilor, că de mai multe ori am admirat cunoștințele întinse ale Domnului profesore precum și spiritul original ce caracterizâ scrierile sale. Însă după cîteva numere Domnia-sa a început a se abate de la adevărata cale a unui publicist serios, a început a publica în partea foaiei sale destinată literaturei o nuvelă *Duduca Mamuca* care cuprinde pasaje destul de frivole, a început a face jocuri de cuvinte cam ușoare de nu necuviincioase etc., încît comitetul profesoral de aice s-a găsit nevoit de a-i face o adresă prin care sfătuiește pe D.Hajdîu *[sic!]* de a părăsi calea pe care a început a păși de cîteva zile, căci zice acea adresă (publicată în numărul 15 a foaiei „*Lumina*") «profesorii sunt datori a da pildă de zel și de *moralitate* atît celor pe care îi învață cît și societății în cuvînt și în faptă».

Nu am nevoie, Domnii mei, de a insista spre a vă convinge despre adevărul ce conțin aceste cuvinte, extrase din regulamentul școlar despre înalta misiune, la care este chemat un profesore, despre exemplele de moralitate și virtute ce trebuie să deie în relațiunile sale sociale. Însă ceea ce trebuie să vă mire este puținul respect, este puțina bună cuviință cu care D. Hâjdîu califică acea adresă prin no. 15 a foiei sale, tratînd pe comitet de *nesănătos* ca avînd *parocsism* ș.a. Nu voi să vă mai ocup Domnilor, cum D. Hâjdîu răspunde la înalta misiune de profesore la care este chemat, aceasta fiind de atributul Ministeriului Cultelor și ceea ce am zis au fost numai ca un considerent, au fost numai spre a vă arăta că sfaturile de a nu publica asemenea frivolități, asemenea lucruri necuviincioase, nu i[-]au lipsit.

Ceea ce trebuie să ne preocupe pe noi Domnilor, este dacă D. Hâjdîu 'și păzește sau nu îndatoririle sale ca redactore unei foi periodice, este dacă legea presei, pe care suntem chemați a o aplica, nu este călcată. Viu deci acum la obiectul acuzațiunei mele, la ceea ce m[-]au silit a face o citațiune D. Hâjdîu, și a[-]i intenta un proces de presă pe care Domnia voastră sunteți astăzi chemați a[-]l judeca.

Iată un pasaj ce cuprinde foaia no 16 la pagina 43: «Amorul platonic cu fata merse prea departe. Pe la miezul nopței, zise, vino prin fereastră în odaia mea. Cine mai știe cum s-a întîmplat, că mama păzindu[-]ne, au auzit cuvintele fetei. La ceasul hotărît, găsesc fereastra deschisă, sar în odaie, întreb. Tu ești aice Emilio? Îmi răspunde o șoaptă. — Vino încetișor! *Ne culcăm. Rezultatul vi este cunoscut domnilor*, dar ceea ce nu știți e mirarea mea cînd Emilia mă dăscălea, nu așia... ia așia etc.

După trei oare petrecute într-un estaz nedescris, profesoara mea mă congediază tot pe fereastră de frică să nu se scoale neneaca. A doua zi revăd pe adivarata Emilia. Închipuiți-vă împietrirea mea, cînd o aud scuzîndu[-]se că n-a putut să mă aştepte; neneaca mă închisese în etacul său, şi singură se culcase nu ştiu unde. Atunci numai am înţeles cine au fost dascăliţa mea; mama înlocuise pe fată. Ştiţi care, Domnilor, ce vîrstă putea să aibă curajoasa mamă? Cincizeci şi şapte de ani, trei luni şi opt zile. Am făcut această calculă pe baza matricei originale!»

Mă voi abţine Domnilor a vă esplica scena scandaloasă pe care D. Hâjdîu o descrie aice, bunacuviinţă ce trebuie păzită înaintea justiţiei ce o reprezentaţi şi în actele publice mă împiedică de a o face; vă rog însă băgaţi de seamă cuvintele: *ne culcăm*, — *rezultatul vă este cunoscut*, — *Emilia mă dăscălea*, *nu aşia*, *ia aşia* etc.

Deci după cele ce avui onoare a vă descrie şi:

Considerînd că după art. 56 a leg. presei, publicarea a nişte veşti ce ar vătăma morala publică sunt reprehensibile.

Considerînd că pasaju ce vă citai este tot ce poate fi mai scandalos, mai impudic, şi prin urmare vătămător moralei publice.

Considerînd că una din cele mai sacre datorii a legei este de a apăra morala publică, care este baza unei societăţi civilizate şi bine constituită fără care ea nu poate esista.

Considerînd că la întrebarea ce am făcut D. Hâjdîu, în pretoriul acestei curţi, dacă acest articol este scris de Domn[ia sa]: mi-au afirmat că da.

Văzînd art. 60 din legea presei prin care procurorii pe lîngă Curţile apelative sunt chemaţi de a urmări ex-officio delictele de presă prevăzute prin art. 45 pînă la art. 50 inclusiv; care delicte se judecă de-a dreptul de către Curţele de Apel Criminale; cer de a se aplica în contra D. Petriceicu Hâjdîu autorul acestui articol, penalitatea prevăzută prin art. 50 din legea de presă.

Substitut

A. BOTEZ

Bibliotecа Jud. Mureș
SALA DE LECTURA

Proces verbal

1863, în 4 iunie

Astăzi prezentîndu-se D. Hîjdeu cu întîmpinarea ce au făcut în procesul intentat în contra sa, după consultarea făcută de curte, în acest caz, nu au aflat cazu[l] de a fi inculpat pentru care au decis de a rămîne liber de răspundere.

L. CATARGIU V. FLORESCU D. GHERGHEL

Cu opiniune

PALADE CIUREA

Opiniune

Avîndu-se în vedere că § 50 din legea presei astăzi în vigoare proibeşte publicarea sau reproducerea veştelor ce ar fi de natură a vătăma morala publică.

Avîndu-se în vedere că pasajul din No. 16, pagina 43 din jurnalul „*Lumina*“ de care este acuzat D. Redactore este scandalos moralităţei publice.

De aceea opiniunea subscrişilor este ca D. Redactore Hăjdău să fie supus penalităţei prevăzută prin § 50 din legea presei.

G. PLATON PALADE CIUREA

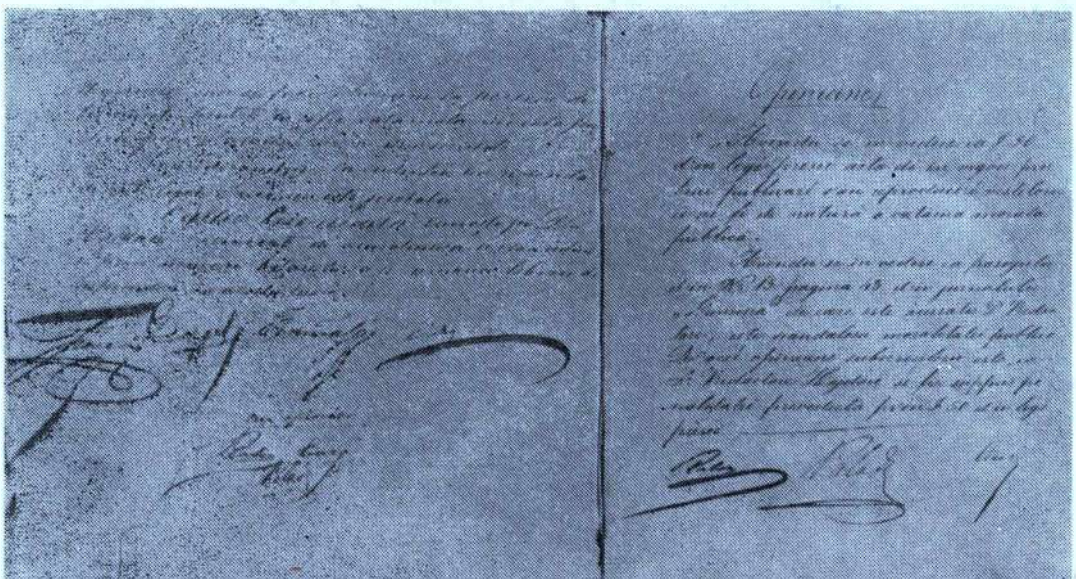
Rezoluţiune

No 242 *1863: Iunie 3 şi 4 zile*

Curtea criminală în şedinţele sale din 3 şi 4 iunie au luat în tratăţie procesul de presă, intentat de Procurorul acestei Curţi asupra D. *Bogdan Petriceico-Hajdău* pentru vătămarea moralităţii publice prin No 15 a foaiei „*Lumina*“ şi anume prin mai multe pasage din romanţa *Duduca Mămuca*.

Ascultîndu-se concluziunile D-lui Procuror, care au susţinut acuzaţiunea de vătămarea moralităţii publice prin espresiunile: «*Ne culcăm. Rezultatul vă este cunoscut, d-lor. Emilia mă dăscălea: nu aşa... ia aşa...*» etc. şi au cerut aplicarea § 50 din legea presei.

Ascultîndu-se apărările D-lui Hajdău, aflate la actă, prin care susţine că espresiunile nu sunt imorale şi au citat mai multe pasage analoge a scriitorilor români, pentru care nu au fost traşi la răspundere, şi apoi că § 50 din legea presei nu e aplicabil, fiindcă acest § cere publicarea sau producerea cu rea credinţă a unor veşti mincinoase atribuite cuiva, în care apărarea D-lui Hăjdău s-a mărginit şi Dl. avocat a Curţei.

Dosar

Considerîndu-se că în adevăr § 50 din legea presei cere publicarea sau reproducerea făcută cu rea credinţă a unor veşti mincinoase, atribuite unei persoane anumite.

Considerîndu-se că prin romanţia *Duduca Mămuca* nu se face aluzie la persoane determinate, pentru ca să fie vătămată morala publică prin atacarea cuiva din societate.

Considerîndu-se că credinţa cea rea, cerută prin § 50 legea presei, nu este probată.

Curtea Criminală cunoaşte pe Dl. Hajdău nevinovat de acuzaţia ce i s-a întins, şi, prin urmare, hotărăşte ca să rămînă liber de răspundere în acest caz.

[Iscăliţi]: D. GHERGEL L. CATARGIU
V. FLORESCU S. MANO

Principatele — Unite Române
MINISTERIUL JUSTIŢIEI
Secţiunea III — Biurou II
No 11.511
Bucureşti

Domnule Procuror,

Fiindcă procesul este determinat — aceasta să se alăture la acte.
A. VASLAN

În urmarea celor ce mi-aţi comunicat D[umnea]v[oastră] prin adresa cu N. 539, în privinţa foaiei periodice „*Lumina*“ — ce se publică în Iaşi sub redacţiunea D-lui Hajdău, am primit şi din partea D-lui Ministru de Culte şi instrucţiune publică adresa No. 14.581, prin care mă încunoştinţează că Consiliul superior de instrucţiune avînd ocaziunea a cerceta scrierile cuprinse în citata foaie, au găsit-o cuprinzătoare de mai multe fraze şi idei scandaloase şi imorale şi mai ales broşurile No. 10, 12, 13, 14 şi 15 pentru care D-l Ministru de Culte comunicîndu-mi un esemplar din citata foaie mijloceşte ca să se urmărească conform legei înaintea Tribunalelor asemine scrieri scandaloase.

Subsemnatul, transmiţînd D[umnea]v[oastră] esemplarul din foaia de care se face vorba mai sus, vă invită ca, în conformitate cu rostirea legei de presă, să vă faceţi datorita lucrare.

Primiţi Domnule Procuror asigurarea osebitei mele consideraţiuni.

Ministru

Şefu[l] secţiunei
[indescifrabil]

D-lui Procuror al Curţei Criminale din Iaşi

No 914
La Procurorul Gen. pe lîngă
Curtea de Casaţiune

1863 iunie 8

Curtea de Apel, Secţiunea Criminală în audienţa sa din 3 şi 4 iunie şi-a dat sentenţia asupra D. Bogdan Petriceico-Hajdău, acuzat pentru vătămarea moralităţiei publice prin mai multe pasaje din romanul *Duduca Mamuca*. Am onoare deci[,] Domnule Procuror General[,] a vă înainta această sentenţie care nu e subsemnată de D-nii: D. Scarlat Manu fiind bolnav şi opiniunea minorităţei — punerea ei în dosariul acuzaţiunii care cuprinde 50 file, în conformitate art. 45 al Cod. Procedural.

Vă anunţ totodată că subsemnatul n-am găsit motive pentru a face recurs[,] ce a fost D. Hâjdău ieri arătat.
Primiţi Dl.....

1863 Iunie 15

Principatele — Unite Române
PREFECTURA POLIŢIEI IAŞI
Biroul registrului
No 12.043

Domnule Procuror

Adeverinţa luată de la D. Petriceicu Hâjdău redactorul foaiei „*Lumina*", cu onor vă comunic pe lîngă aceasta spre rezultat la mijlocirile Dv. No. 507 şi 579.
Primiţi Dl. Procuror încredinţarea osebitei mele consideraţiuni.

P.P.G. POPOVICI

p. Şef COSTIN

Domniei sale
Domnului Procuror de lîngă Curtea de Apel Criminală

Principatele — Unite Române
MINISTERUL JUSTIŢIEI
Secţiunea III Biuro I
Anul 1863 luna august
No 16.223
Bucureşti

Domnule Preşedinte,

Sentinţa acei onor. Curţi No 915 pronunţată în procesul de presă intentat D-lui Bogdan Petreceico Hâjdău pentru că ar fi vatamat moralitatea publică prin scriirile D-sale No. 15 a foaiei „*Lumina*" rămîind definitivă după legi, aşa precum că n-au presentat vreun caz de casare şi în contra ei n-a urmat recurs, vă invit D-le preşedinte a regula cele de cuviinţă pentru executarea citatei sentinţe.
Vă comunic anexat aice dosariul procesului sub No 189.
Priimiţi Domnule Preşedinte asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

p. Ministru
C. ERACLIE

p. Şefu[l] secţiunei
I. TEODOR

Domnului Preşedinte
al Curţei criminale din Iaşi.

D. Petriceicu Hâjdău

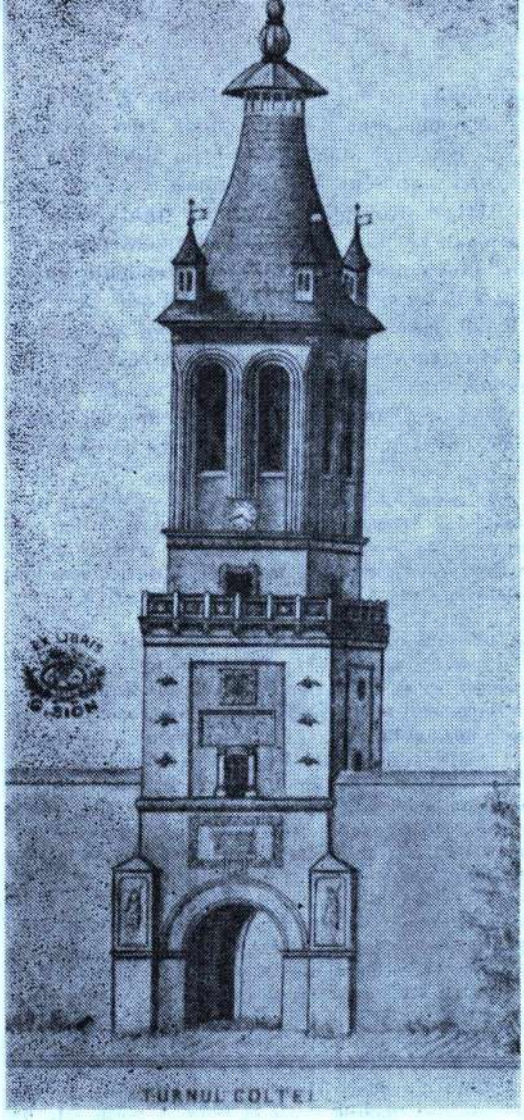
No 2791 August 21 zile 1863

Ministeriul Justiţiei, prin adresa cu No 16223, încredinţează că a rămas definitivă sentenţia pronunţată de această Curte asupra D[omniei]-voastre pentru un articol publicat în foaia D[omniei] voastre pentru un articol publicat în foaia „*Lumina*", prin care aţi fi vătămat *moralitatea publică*. După care sînteţi disculpat şi liber de vreo răspundere în acest caz.
Drept care se face cunoscut şi spre ştiinţă.
Primiţi.....

RESTITUIRI

REPORTAJ 1848

O DRAMĂ BUCUREŞTEANĂ ÎN AJUNUL REVOLUŢIEI

LA ÎNCEPUTUL LUNII FEBRUARIE 1848, *„Gazeta de Transilvania"* publica relatarea unei întîmplări «ce nu s-au mai auzit», petrecută la Bucureşti în ziua de miercuri, 28 ianuarie.[1] Cu prea puţine menajamente pentru aspectul social al cazului, se povesteşte pe scurt ieşirea violentă a «subditului» macedonean Iani Marcu, nedreptăţit de instituţiile dreptăţii, care a năvălit cu iataganul în palatul zeiţei cu ochii legaţi, hotărît să-i căsăpească pe cîţiva dintre boierii care îi slujeau capriciile. Un tipic exemplu de final al răbdării, sfîrşită în revoltă! Dar, cum publicaţiile din Principate tăceau solidar la capitolul lui Iani Marcu, George Bariţ o lasă şi el mai blînd, în numerele următoare mulţumindu-şi cititorii cu foarte scurte completări, mai cu seamă aceea că făptaşul a fost graţiat de pedeapsa cu moartea, urmînd a fi dus la ocnă pe viaţă.[2] Cu aceasta, soarta macedoneanului se pierde în anonimat, se poate bănui că a ieşit din ocnă în urma izbucnirii revoluţiei, împreună cu alte victime ale regimului regulamentar.

Dar o faptă de asemenea proporţii, cînd un jălbaş vrea să-i căsăpească pe doi mari boieri divaniţi, arbitri ai «dreptăţii», strigîndu-le în faţă întreaga lor necinste, era prea percutantă în atmosfera generală de nemulţumire din Ţara Românească, pentru a putea fi epuizată într-o simplă ştire de gazetă. Şi nici n-a fost! Istoriografia ulterioară a scos la lumină alte cîteva mărturii contemporane referitoare la revolta anarhică a lui Iani Marcu. Pe toate acestea le încununează, credem, povestirea în trei episoade ciclice, scrisă de un oarecare A.P. şi trimisă lui George Bariţ spre publicare în *„Gazeta de Transilvania"*. Firește, ea n-a apărut, a rămas inedită pînă astăzi, spre a ne oferi, parcă, mărturia stadiului la care a ajuns unul dintre genurile literar-publicistice ale epocii: *reportajul*. Fragmentele din gazete, trunchiate, mutilate de cenzura subordonată puterilor străine, nu dau imaginea vreunei opere gazetăreşti coerente. Dimpotrivă, povestirea de faţă, scrisă sub emoţia întîmplării şi neatinsă de foarfeca păzitorilor ordinei surprinde prin realele valenţe reportericeşti.

Reporterul din iarna anului 1848, A.P., nu este altul decît Alexandru Popovici, — omoni-

[1] Vezi *„Gazeta de Transilvania"*, XI, 1848, nr. 12, pp. 48—49.

[2] *Ibidem*, nr. 14, p. 57; nr. 15, p. 60.

mul unui personaj secundar al dramei! — «inginerul noului oraș Severin», după cum se intitula singur, iar după mărturia lui Mihail Kogălniceanu, «născut în Bucovina» și «cel mai învățat dintre toți românii în știința istoriei naționale»[3]. Lui George Barițiu îi era cunoscut din cîteva nesemnificative corespondențe anterioare[4], ca și dintr-un articol istoric pe care i-l publicase în *„Foaie pentru minte..."* încă în 1839, fără o plăcere deosebită[5], căci eruditul inginer avea în materie de istorie idei fanteziste, care îl îndepărtau de preocupările istoricilor noștri militanți.[6] Nu știm ce făcea arhitectul severinean la București, în 28 ianuarie 1848 și în zilele următoare, dar e cert că a recepționat din plin drama petrecută la Departamentul dreptății și că i-a înțeles perfect semnificațiile. Spre deosebire de alte izvoare, unde fapta lui Iani Marcu e pusă sub semnul reprobabilității, Alexandru Popovici o situează într-o arie fenomenologică din care rezultă nu doar un sens pozitiv, ci și unul exemplar. Metoda reportajului este o culme a ceea ce putea să fie la acea dată genul efemer de senzație. În cele trei episoade, autorul revine ciclic asupra miezului întîmplării, apropiind-o de adevărul riguros pe măsura cunoașterii surselor. În rest, arborescent, se construiesc pe de o parte datele biografiei răzvrătitului, pe de altă parte datele sorții ulterioare «crimei» împotriva slujbașilor dreptății. Rezultă un sentiment de veridicitate documentară. Dar, dincolo de aceste calități, scrierea, care credem că merită să fie scoasă la lumină, are un iz prematur de simptom al revoluției ce va să vină, prin puterea de generalizare pe care i-o imprimă reporterul, într-un stil alert, sigur, stăpîn pe arta faptului divers. Simpatia față de făptașul-victimă e secondată de aserțiuni și inserțiuni din care se etalează corupția și mania opresivă a aparatului juridic regulamentar, în ultimele lui luni de viață. Narațiunea sugerează concluzia că nemulțumirea lui Iani Marcu e a întregii țări, că *dedesupt* se întîmplă ceva ca un semnal îndepărtat de trezire. Căci în fața faptei totuși singeroase a macedoneanului, uliță, în loc să se consterneze, conchide răspicat: «Păcat că n-au omorît pe toți tîlharii cu care este împănată Logofeția dreptății și divanurile!».

După acest minut de autentic talent literar, biografia lui Alexandru Popovici cade insurmontabil în anonimat.[7] Rămîne însemnarea dramei

---

[3] Interesul lui Kogălniceanu pentru acest bizar personaj este, desigur, o naivitate de tinerețe, și i-a fost provocat de promițătorul prospect al revistei *„Dacia veche și nouă"*, pe care Alexandru Popovici voia s-o scoată la Craiova (vezi *„Curierul românesc"*, X, 1839, nr. 75, pp. 231—232; *„Albina românească"*, X, 1839, pp. 123—125; *„Foaie pentru minte, inimă și literatură"* 1839, nr. 23, pp. 182—184), cu un an înaintea *„Daciei literare"*, ca și de amănuntul, nu lipsit de romantism, că «inginerul noului oraș Severin» se ocupa de rămășițele podului lui Traian, poate cea mai serioasă treabă din viața arhitectului. În *„Arhiva românească"* (I, 1840—1841, p. 369), Kogălniceanu se consolează de nereușita publicației proiectate de moldoveanul de la Turnu-Severin, anunțînd că va găzdui el, în coloanele revistei istorice de la Iași, materialele istorice ale lui Popovici. Numele acestuia e amintit și în *„Dacia literară"* (I, 1840, p. 10), ca nou colaborator al *„Curierului românesc"*, unde tocmai publicase articolul său *Poduri vestite* (X, 1840, p. 98), atrăgînd atenția asupra ineditelor preocupări care îl animau.

[4] B.A.R.S.R., ms. rom. 1004, pp. 142 r+v; 160 r+v; 170 r+v.

[5] Vezi *Idei repizi*, în *„Foaie pentru minte..."*, 1839, nr. 15, pp. 114—118; nr. 16, pp. 121—125.

[6] Alexandru Popovici reprezintă, probabil, un caz unic de roeslerianism *avant la lettre*. A polemizat, de pildă, cu Ioan Maiorescu, eruditul filolog care, în 1846, a încercat să pareze noul val al mistificărilor străine la adresa originii și limbii române, prin cîteva articole ce nu admiteau replică din punct de vedere științific. În locul unei replici întemeiate, Popovici tipărește în 1847, la Craiova (cf. *„Foaie pentru minte..."*, 1847, nr. 29, pp. 233—235), poate cea mai năstrușnică broșură din trecutul filologiei noastre: *Dovezi literare pentru Țara Românească și Moldova, că nu s-au numit Dacia, și limba noastră n-au avut nici un amestec cu latina*. Dus de acest val, Popovici a încercat să plaseze încă un material istoric aberant în *„Foaie pentru minte..."*, intitulat *Culegeri din istoria națională a Prințipatului Moldaviei*, prin 1846. Barițiu, însă, a pus acest material *ad acta*, unde se găsește și astăzi (B.A.R.S.R., ms. rom. 969, ff. 288 r—294 v), cu o adnotare tîrzie, semnificativă, a marelui patriot transilvănean: «Un gallimatias istoric și geografic precum este acesta, derivațiuni mai fantastice și mai cutezate decît sunt acestea, se mai pot citi în veacul nostru numai ici-colo în unele scrieri maghiare, în care originea poporului românesc se deduce uneori de la jidovi, alteori din Africa, de unde zic că ar fi venit și țiganii, și alte fantezii ca ale lui Rösler, Hunfalvi și alți pedanți. Cu toate acestea, scrierea lui Popovici poate fi citită, spre a cunoaște pînă la ce grad poate să rătăcească și fantezia unui român». În aceiași ani, Alexandru Popovici e prezent și în presa germană din Principate, cu studiul *Über die Geographie der Griechen und Römer, am Ister (den Donanprovinzen)*, în *„Bukuresterer Zeitung"*, II, 1846, pp. 77, 81—82, 85, 89, 93—94, 97.

[7] Numele lui va mai fi pomenit în 1858 — nu știm dacă mai era în viață! — în împrejurarea cînd maiorul Dimitrie Papazoglu își litografiază celebrul tablou reprezentînd ruinele podului lui Traian de la Turnu Severin. Ziarele nu uită să specifice că Papazoglu și-a realizat tabloul pe baza planului întocmit de inginerul Alexandru Popovici (*„Naționalul"*, I, 1858, p. 358;

«...N-au găsit dreptate pe pămînt...»

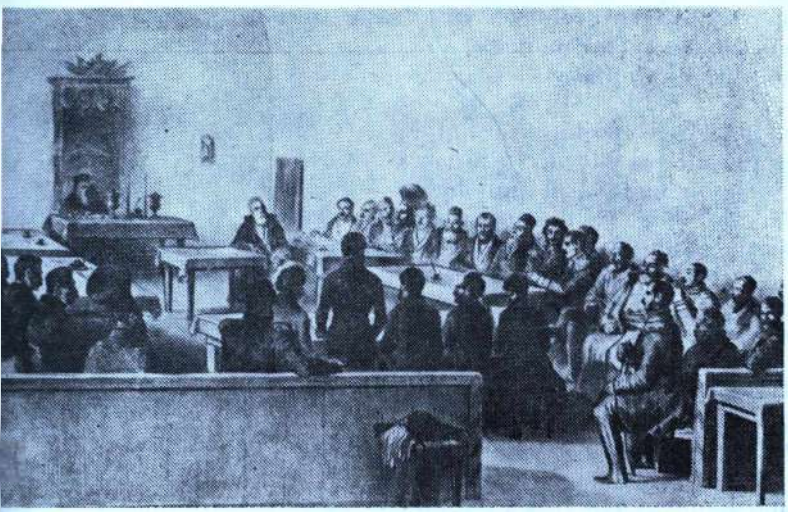
La 10/29 — ghen[ar] — [1]848

Iubitul meu domn !

Priimind gazeta domniei voastre, am arătat-o la mai mulți prietini. Dară numai unul din dumnealor au vrut a să prenumera, și acesta este d. maior Grig[ore] Lăcusteanu.

Domnul Roset cu Vinderhalter au vrut să dea o gazetă nouă, în locul lui *Album*, însă cu alt titlu. Vodă i-au întrebat de vo[i]esc a scrie și de politică. Răspunsu[l] au fost că vor, mărginindu-se [la] ce le va da vo[i]e cenzura. Vodă n-au vrut nice într-un chip a le da voie, zicîndu-le că sînt pentru Țara Românească gazete destule.

Ieri pe la 11 $^1/_2$ ceasuri înaintea prînzului s-au întîmplat o catastrofă care nu s-au auzit nice odată pe pămîntul acest. Un lăcuitoriu de aice, grec de felul lui, cu nume Iani, meșteșugul lui: ceaprasariu, iară alții îi zic și Iani Cîrnu, purtînd o judecată de clironomie părințască pe la tribunalile de aice, după cum zic, 4 ani, și nefiind nicăire ascultat, au dat mai multe jălbi Măriei Sale lui Vodă, care jălbi, deși să întorcea cătră Departamentu[l] dreptății, totuși sîrmanul om nu-și căpăta dreptate, ce toate plîngirile lui să amistuiè la dele. Intrînd omul la disperație, au hotărît să moară, decît să trăiască mai mult, însă pînă a muri, să omoare pe toți acei ciocoi, pe care avia el prepus că au înecat dreptul [188]. S-au înarmat cu un iatagan, un cuțit lung turcesc, au intrat mai întîi în Departamentu[l] dreptății (ce stă înaintè pălatului cel mare al tuturor divanurilor judecătorești). Intrînd în cănțălăriè unde lucrează domnul Costache Giani, șeful mesii, și arătîndu-i tecriru[l] (acesta este ce arată pricina pe scurt), au început a da cu ascuțișu[l] iataganului în domnul Giani, ce șidè pe scaun la masă, unde scriè, și-i despărția masa, lovindu-l de vreo două ori peste cap. Zic că i-ar fi tăiată urechè, și în cap rane adînci, însă nu de moarte. Sărind dorobanții, ar fi lovit și pe tînărul Cernăvodianul, în umăr sau mînă, după aceasta pe dorobanți, însă cu așa iuțală, că aceștiè ar fi căzut. Desperat, ar fi scăpat din cantalariè Departamentului și s-ar fi suit pe scări ca să între în Înaltul Divan, unde era[u] toți bo[i]erii adunați, și judeca[u]. Alții zic că s-ar fi suit numai pe treptile cele dintîiu,

bucureștene din preajma revoluției. De fapt nesemnată, semnificativ anonimă, ea își extrage surprinzătoarea valoare din sentimentul bucureștenilor față în față cu înfruntarea tiraniei. În umbra acestui sentiment, identitatea autorului, doar acum stabilită, își pierde orice importanță, narațiunea apărîndu-ne ca opera colectivă a bucureștenilor care, peste 5 luni, se vor înrola sub tricolorul cu inscripția « Dreptate! Frăție ! »

Ioan CHINDRIȘ

„Anunțătorul romăn", V, 1858, nr. 8, p. 1; nr. 9, p. 1; *„Telegraful romăn"*, VI, 1858, p. 18). Cu aceeași ocazie, ziarele în cauză informează că planul lui Popovici a fost atît de exact, încît pe baza lui s-au putut descoperi picioarele podului peste care au trecut legiunile lui Traian în Dacia.

și doi dorobanți nu l-ar fi lăsat. Așa, el i-au măcelărit și pe aceștiè, și au fugit în curtia Bisericii Doamnii Bălașii, de unde s-au dat prins.

Am vrut ca să întru în Curtea divanurilor, ca să cercetez mai de aproape, dară nu era cu putință de mulțimè norodului și de mulțimè săniilor bo[i]erești ce cura ca ploa[i]e, din toate părțile. Norodul l-au văzut cînd l-au adus din curtia bisericii, că să ruga să nu-l chinuiască, ce pe loc să-l omoare, că el n-au găsit dreptate pe pămînt [188v].

Eu scriu domniei voastre împrejurările, după cum li-am auzit și eu de la alți prietini și cunoscuți, însă aflîndu-le mai bine, nu voi lipsi mai în urmă a vi le face cunoscute. Alții striga[u]: «Păcat că n-au omorît pe toți tălharii cu care este împănată Logofeția dreptății și divanurile!» Doi dorobanți auz că-s răniți foarte rău.

Primiți, domnule, această veste, dimpreună cu respectul cu care mă numesc al dom[niei tale] plecat prietin și slugă.

A.P.

Opiniè ce hotărîri dau asupra acestii catastrofă? Un grec au avut coraj a răsbuna nedreptăților pătimite; un rumân lasă ca să jopoae ciocoiu 7 piei de pe spinare, după cum avem mii și sute de pilde că unii săraci s-au văzut siliți a da reclamațiile lor p-în biserici, la icoana Maicii Domnului, alții a aprinde rogojini și a arde din pricina nedreptăților pătimite.

Articolul dom[niei tale] asupra culturii au plăcut tuturor, numai guvernului nu [189]

[B.A.R.S.R. ms. rom. 1004, ff. 188 r.—189 r.]

«...Cu obezi din cap pînă în picioare»

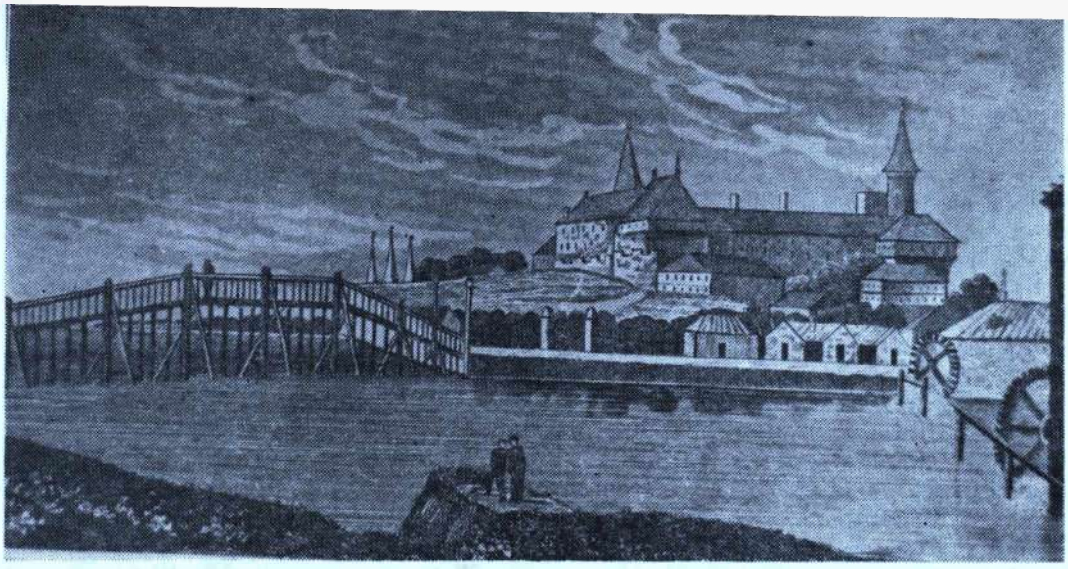
la 17/5 fevr. [1]848

Domnul meu!

Tata grecului Iani sin Marcu murind în București la anu[l] 1845 sau 1846, fără vreo rudă a lui aice, s-au făcut catagrafie la secția al II-lea de tot rămasul lui, ca la 7000 lei, și s-au luat banii de acea judecătorie și s-au dat Departamentului dreptății, pînă a nu sosi ficiorul mortului în București. S-au ivit cereri din partea consulului serbienesc, ca starea rămasă a mortului să să trimiță la acel consulat, fiindcă pomenitul mort au fost epitrop a unor sărmani nevîrstnici, supuși serbienești, și că ar fi tăinuit din starea acelor nevîrstnici. În urma acestora, vinind ficiorul mortului, Iani Marcu, au cerut la secția al 2-lea, prin judecată, să i se dea tot avutul părintesc în stăpînire, ca unui clironom, și cine ce pretenție va avea asupra tată-său Marcu, să-și caute cu dînsu[l], mai cu samă cînd el poate să dovidească că tată-său s-ar fi desfăcut de acea epitropie și ori cine ce pretenție va avea asupra tată-său, să-și caute cu dînsu[l].

Judecătoriè nu au priimit cerirea, și au dat hotărîrea cu chipul următor: ca toată starea să o trimeată la consulat, și el să-și caute cu consulatul. În această hotărîre, însă, au avut părerea prezidentului Preda Seulescu în favorul lui, dară pentru că această părere numai nu putea rămîne hotărîria de bună, și Iani ca să-și dovidească dreptu[l] trebuia să dea apelație la mai înaltă instanție (Curtia apelativă), unde trebuia să plătească 10# împărăt[ești] taxie, din pricina întîrzierii lucrărilor și a stănjănărilor lui prin judecăți, și a nevoii de a plăti taxa, au venit la deznădăjduire, și în ziua de 28 ghenar c.v. armîndu-să cu un cuțit în mîini, au venit ca să omoare pe acei judecători care îl osîndisă, adecă pe Aleco Roset și pe sărdariu[l] Radu Golescu. Negăsîndu-i la posturile lor, fiind schimbați de Departamentul dreptății la altă judecătorie, au intrat în Departamentul dreptății, acolo unde dedese protesturi împotriva aceii hotărîri, și găsind pe șeful unei secții de la acel departament, păharnicul Costache Giani, cu cîțiva oameni în casă, au zis la toți acei oameni să iasă afară, că are să-i vorbească un secret. Ieșind oamenii afară și rămînînd el singur

numai cu șeful secției, după ce au zăvorît ușa cănțălăriei pe denăuntru, l-au luat de piept și [108] scoțînd cuțitu[l] ce-l avea ascuns după ceafă, care cuțit era așa de mare cît un iatagan turcesc, au început să-l amerințe că ori îi face îndestulare, acum în clipă, la cîte hîrtii au dat cătră departament, sau că-l va priface în bucăți. Cei de afară oameni, simțind că el ar fi un rău cugetătoriu împotriva lui Giani, au spart ușa și au întrat în casă. În această vreme au repezit cuțitu[l] în capu[l] lui Giani, și dacă nu s-ar fi oprit vîrfu[l] cuțitului în păretele între care șidè, i-ar fi făcut capu[l] în două, de lovitura acea grozavă. Giani, amețit, sau poate că și de frică, au căzut jos, și cînd au dat al 2-lè să-l mai lovească, s-a izbit în masa denaintea căria șidè Giani. Dintr-acei oameni ce au venit în casă, un dorobanț fiind mai îndrăzneț, i-au apucat cuțitu[l]. Iani, trăgînd, i-au tăiat degitile și l-au și lovit cu cuțitu[l] după ceafă, că dorobanțu[l] au căzut jos. Ieșind din cantelarie ca un turbat și întîlnind pe un odăeși, ce căzut fu în fugă de frica lui, l-au lovit cu cuțitu[l] în cap. Un alt dorobanț repezindu-să la dînsu[l], Iani i-au dat cu cuțitu[l] și i-au tăiat mîna în cot. Aceste s-au întîmplat în galeria. Pe urmă au mai tăiat și în mîna unui scriitoriu ce să afla în galerie, anume Nae Cernovodeanu. Văzînd pe advocatu[l] Alexandru Popovici, un moldovean care era împotriva lui și-l năcăjea pe toate ulițele, și vrînd să-l lovească, au alunecat Iani și cu chipul acesta au scăpat advocatu[l] zdravăn. Luîndu-să după dînsul, l-au întîlnit 2 soldați, carele ținînd puștile înainte, Iani au lepădat cuțitu[l], zicîndu-le: «Cu voi n-am nimic!» Aceștiè l-au dus iarăși în curtia Departamentului dreptății, unde fu băgat în obezi, așa în picioare ca și pe mîni, și dat în mîna judecății, de criminal.

Aceasta este scoasă din chiar tacriru[l] lui arătat judecății și iscălit de chiar mîna lui [108 v].

La fevr. 10, [1]848

Grecu[l] Iani care au cercat atentat asupra dom[nului] Costache Giani este macedonean din orășelu[l] Bitulia, ca la 30 de ani. Taică-său au murit aice și au venit acu de 4 ani, ca să-și clironomisească averia tătîni-său. Însă aceasta s-au fost dată mai nainte unui ficior de sîrb, sub cuvînt că tatăl lui Iani ar fi fost epitrop tînărului sîrb și ar fi mîncat averia părintească ce au lăsat pe sama tînărului sîrb și autoritățile de aice au făcut stăpîn pe arătatu[l]. Iani au început judecata. Puindu-ș[i] advocat, au ieșit acu 2 sau tri luni anaforaua de la Tribunalul Ilfovului, secția 11-lè: prezidentu[l] Seulescu dă dreptate lui Iani ca să ia 20.000 lei. D[omnii] Aleco Roset și Golescu dă *[sic!]* dreptate sîrbului, și Iani să ia numai 600 lei.

Iani, în patru ani, au cheltuit toată averioara, adecă de acasă, cu advocații, cu judecata, că ș-au vîndut și armile. Au slujit la un croitoriu, aice, cu 4 țvanțic pe

săptămînă, că nu avea de unde lua 10# ca să plătească taxia şi să înainteze judecata la Divanul ţivil. Duminica trecută au cumpărat un cuţit sîrbesc şi miercuri la 11 ceasuri s-au dus în cănţălaria Tribunalului de Ilfov, ca să omoare pe Roseti şi pe Golescu, şi după aceia pe advocatul protivnicului său, anume A. Popovici, un moldovian carele de cîte ori îl întîlnia pe Iani pe uliţă, bătia în pumni şi-i arăta tifla, adecă că nu va căpăta nimic.

Roseti şi Golescu era[u] mutaţi la Tribunalu[l] criminal. Aşa. Iani să duce la Departamentu[l] dreptăţii, intră în odaie sau că[n]ţălarie dom[nului] [109] Costache Giani, plîngîndu-se din tot sufletul ca să-l ajute, după cum l-a mai ajutat, că n-a mîncat de tri zile, şi să mijlocească ca să capete din lucrurile tătîni-său atîta ca să poată răspunde taxia de 10# sau să înapoieză anaforaua Ilvovului iarăş[i] la secţie, ca să mai cerceteze pricina odată, că starea lui cè tristă şi desperată nu-l iartă mai mult a trăi. D[omnul] Giani au poruncit ca să iasă afară. Acesta n-au vrut, arătîndu-i tacriru[l] şi rugîndu-l ca să-l priimască. Giani au poruncit dorobanţului ca să-l scoată afară. Iani pe loc au scos cuţitu[l] şi au vrut să-i despice capu[l], dară au lovit în părete. A doua lovitură au fost în obraz, însă după cum spun, n-au întrat pînă la os. Giani s-au ascuns supt masă. Dorobanţu[l] au vrut să prinză cuţitu[l], însă îi fu mîna despicată şi 2 degete tăiete, pentru că grecu[l] să apăra ca să nu-i ia cuţitu[l] şi să nu pu[i]e mîna pe dînsu[l]. Atunci au căpătat lovituri şi odagiu[l] şi alt dorobanţ. Domnu[l] Nae Cernovodeanu n-au avut nice un amestic, şi el fu rănit la cotul unii mîini.

Acesta au fost cel mai cuminte, că au deschis uşa cănţălariei şi au fugit. Iată şi grecu[l] au ieşit, şi, zărind între norodul adunat pe advocatul Popovici, şi acesta pe grec, au fugit în curte la Doamna Bălaşa şi s-au ascuns în ieşitoare. Grecu[l], sărind după dînsu[l], au căzut, că era lunecuş, totuş[i] era să-l ajungă pe advocat. 2 soldaţi ce vinia pe podul Colţii, văzînd lumia spăriată, [109 v] 2-lè şi pe grec cu cuţitu[l] fugind, l-au oprit puindu-i spanghenetile în piept. Au lăsat cuţitu[l] jos, zicînd că: «Cu voi n-am nimic!» Fu dus iarăşi în curtea divanurilor, ferecat în obezi, în mîini şi picioare, şi dus în criminal, în judecată. Aice au văzut el că prezidentu[l] carele judecă este acela pe care el cu un ceas mai înainte vrè să-l omoare. Fără sfială şi cu cè mai mare bărbăţie ş-au mărturisit toate durerile şi ticăloşiile, şi că el nice într-un chip n-au avut scop să omoare oameni nevinovaţi, ce numai pe Roseti şi Golescu şi pe advocatu. Prezidentu[l] Roset au poruncit soldaţilor să-i puie spanghenetile în piept. Au răspuns Iani: «De ce asta? Au socotiţi că eu sînt turbat? Nu vedeţi că sînt împovărat cu obezi din cap pînă în picioare? Însă şi aceasta v-o iert, domnule prezident. Acum îţi iert toate năpăstuirile cele ce mi le-ai făcut. Am vrut a arăta norodului celui supus şi fără curaj, de român, cum un sudist turcesc îşi apără drepturile de hoţiile voastre. Averea mea, ce mi să mai cuvine a lua din cliromonia părinţască să să împărţască la dorobanţii pe care eu i-am rănit fără vină. După ce odată toată starea mia din copilărie, ce am avut, am cheltuit-o aice, starea părinţască mi-aţi mîncat-o, aşa, la ce să mai trăiesc în lume sau să mă întorc la patria mia ca un calic sau vagabond? De aceia vă rog, domnilor, a hotărî cît mai în grab ciasul pierzării mele, ori în ce fel veţi voi. Eu pe aceasta ca un vinovat o cer.» [110]

Răspunsurile grecului, aşa la Tribunalul de încercetare cum şi la Divan, au lăsat durere mare în inimile oamenilor celor cu simţiri, auzind cîte au pătimit bietu[l] creştin, şi nicăieri nu fu ascultat.

Tribunalul cu divanurile s-au hotărît de moarte. Marele logofăt al dreptăţii, Emanuil Băleanu, cu raport au rugat pe Vodă ca Iani Marcu să fie spînzurat în curtia divanurilor unde au făcut crima. Ce să va face mai departe, nu ştiu. Nu ştiu, însă, cine va fi hengheriu, că acest fel de oameni nu sînt pe pămîntul ţării. Poate că coconul Manolache Băleanu, ministrul dreptăţii, va da un ţigan din curtia dum[isale] spre acest sfîrşit. [110 v]

[B.A.R.S.R., ms. rom. 878, ff. 108 r.—110 v.]

PRIMA VERBA

Mircea Eliade

Romanul adolescentului miop

Vol. I.

1924-1925

MIRCEA ELIADE ESTE AUTORUL A PESTE o mie de eseuri apărute în ziarele și revistele românești între 1920 și 1940, neincluse în coperțile vreunui volum. Aceste articole au o variată tematică: orientalistică, mitologie, istoria religiilor, folclor, sociologie, istorie și critică literară românească și universală, filosofia culturii, istorie, chimie, biologie, politică externă — alături de interviuri, nuvele, fragmente de jurnal și roman, impresii de călătorie, convorbiri luate marilor personalități. Cunoscute doar unui restrîns număr de cercetători, aceste preocupări enciclopedice pot fi comentate — în cunoștință de cauză — de-abia după ce vom avea la îndemînă primele volume de *Opere complete*. Prodigiozitatea creației eliadești e inimaginabilă. În numai doi ani de la tipărirea *Bibliografiei* mele am reușit să descopăr alte peste 2000 de poziții bibliografice. Nici autorul nu-și mai amintea de unele din periodicele noastre interbelice la care a colaborat.

Proiectele constituie un capitol aparte și cititorii *Fragmentelor de Jurnal* sînt la curent cu ele. De pildă, în mai 1940, plănuise o carte *Anthropocosmos*. La 15 martie 1946 notează: «Am adunat foarte mult material, cred că am înțeles cum trebuie pusă problema pentru toate aceste simboluri, rituri, credințe, în legătură cu labirintul, *mandala*, fondarea cetăților, orientarea meterezelor și fortificațiilor, omologarea peșterilor cu geografia infernală... să-mi revelez semnificațiile profunde și solidaritatea lor structurală — dar n-am scris aproape nimic». [1]

La 2 octombrie 1945, recitind cartea lui Bachelard *L'Eau et les rêves*, proiectează un eseu *Apa, visele și simbolurile*, unde își propune să demonstreze că imaginația constituie un instrument de cunoaștere, căci ne dezvăluie în chip inteligibil și coerent modurile realului. Simbolul — arată Eliade — e investit cu o dublă funcție: existențială și cognitivă. «Un simbol strînge la un loc diferite laturi ale realului (simbolismul acvatic, de exemplu, relevă solidaritatea structurală între ape, lună, devenire, vegetație, feminitate, naștere, renaștere etc.; pe de altă parte, simbolul e totdeauna *deschis*, adică susceptibil să dezvăluie semnificații „transcendente" care nu sînt „date" (nu sînt evidente) pentru experiența imediată.» [2]

Numai cine are acces la manuscrisele eliadești aflate la Paris și la Chicago poate ști stadiul în care se află aceste proiecte în momentul de față.

Există însă numeroase inedite asupra cărora nu poate plana incertitudinea: circa 5000 de pagini de *Jurnal*, piesele de teatru definitivate, *Oameni și pietre* și *Aventura spirituală*, circa 100 de pagini dintr-un studiu nefinisat despre *Tinerețea lui Balzac*, primele trei capitole recent terminate din volumul al II-lea al *Autobiografiei* (1937—1940).

Dar nu aceste creații vor alcătui obiectul comunicării de față. Mă voi opri la acele inedite

---

[1] Mircea Eliade, *Fragments d'un Journal*, Editura „Gallimard", 1973, p. 23.

[2] *Idem*, p. 10.

asupra cărora am zăbovit mai mult. Pe unele din ele le-am răsfoit înfrigurat, le-am transcris și dactilografiat sau sînt pe cale să o fac. Am venit în contact cu aceste texte în două etape, la un interval de cîțiva ani.

Mai întîi, în vara anilor 1978 și 1979 am copiat din Arhiva Societății radiodifuziunii române cele 54 de conferințe ținute de Mircea Eliade la Radio București în perioada ianuarie 1932 — aprilie 1940.[3]

În cîteva scrisori, Mircea Eliade mi-a făcut un scurt istoric al activității sale de conferențiar. Unele cozerii au fost „topite" în volumul *India*, apărut în 1943, alte cîteva au apărut în diferite publicații, parțial sau în întregime. Circa 10 texte sînt încă inedite și prezintă un deosebit interes documentar și literar.

Capodoperele literaturii universale constituie pentru Mircea Eliade prilej de meditație. Printre cele mai strălucite creații de geniu, atrage atenția asupra scrierilor lui Dante și Shakespeare. *Divina comedie*, considerată o sinteză a Evului Mediu, poate fi comparată prin bogăția de idei și desăvîrșirea artistică doar cu *Mahabharatha*. La curent cu cele mai avizate interpretări ale lucrării lui Dante Alighieri, discută diferitele comentarii istorico-filologice. Iată cum caracterizează această carte, care în circa 14000 de versuri cuprinde attea fapte și idei: «Un cosmos întreg este creat de geniul lui Dante».[4]

*

Moartea lui Unamuno, bătrînul rector a Universității din Salamanca, unul din cei ma reprezentativi scriitori contemporani al Spaniei, îi oferă prilejul să se oprească asupra vieții ș operei marelui eseist și în cîteva rînduri să se-. sizeze nota lui specifică: «Maestru al controver sei, tehnician al paradoxului, poet îndrăgostit de lirică și umor deopotrivă».[5]

Delicitle erudiției e o conferință unde informația de istorie literară se întrețese cu comentariul personal. După ce descrie amănunțit cîțiva dintre oamenii celebri care n-au scris nimic, ci au citit o viață întreagă, zăbovește mai mult asupra unuia dintre ei, Magliabecchi. Adnotările autorului nu sînt indiferente: «Vă înșelați dacă socotiți pe oameni închiși în biblioteci și arhive, bieți maniaci în afară de pasiunile și febrele contemporane. Sînt unii eruditi care sînt tot atît de poeți ca și marii lirici ai timpului lor».[6]

Povestind subiectul celebrei drame *Parsifal*, face cîteva considerații asupra vieții sociale și a necesității ca în fiece țară să existe oameni care să se întrebe asupra adevărului: «Dacă n-am avea neștiut de nimeni, un Parsifal — care să întrebe pentru noi și să pătimească pentru lumea noastră spirituală — am deveni toți, peste noapte, sterpi și bolnavi ca întreaga viață din castelul Regelui Pescar. Și nu numai noi, oamenii, ci toată Firea ar secătui din cauza lipsei noastre de inteligență, generozitate și curaj, dacă n-ar apărea la răstimpuri cîte un Parsifal.»[7]

Popularizarea recentelor descoperiri arheologice constituie un alt pretext al conferințelor eliadești. La sfîrșitul anului 1934 se referă la descoperirea străvechii civilizații de pe malurile fluviului Indus, datînd din mileniul al 4-lea t.e.n. Ruinele dezgropate trădează un oraș ajuns într-un înalt stadiu de civilizație.[8]

Peste trei ani va relua și aprofunda informațiile și considerațiile pe marginea aceleiași teme în conferințele *Noi cercetări asupra celei mai vechi civilizații* (11 iunie 1937) și *Săpături arheologice în țara sfîntă* (28 octombrie 1937).

Una din cele mai importante conferințe — pînă în prezent inedită — este cea intitulată *Eseul european și eseul romdnesc*. Discutînd specia ca atare, precizează că eseul a fost adesea confundat cu glosa, aforismul sau pamfletul. Făcînd un scurt istoric, informează pe auditor pe nesimțite. Cel cu cunoștințe mai modeste de istorie literară are impresia că știe dinainte ceea ce află de la Mircea Eliade. Enumerînd marii eseiști ai Renașterii, exemplificînd, în mod concret, cum în Anglia și Franța eseul a rămas cu predilecție un exercițiu filozofic, în Spania și Germania «el tinde către morfologie a culturii, către o filozofie a istoriei. Operele lui Spengler și Curtius nu sînt considerate eseuri, ci tratate, iar ei sînt filozofi, critici, istorici, nu eseiști».[9]

În Spania, eseul e reprezentat de trei stră-

---

[3] Mulțumesc, și cu acest prilej, cercetătorului Iulius Tundrea, care ne-a permis cercetarea acestei Arhive.

[4] *Tainele lui Dante*, 16 februarie 1937, Arhiva Societății radiodifuziunii române, Conferințele anului 1937.

[5] *Moartea lui Unamuno*, 26 februarie 1937, ibidem.

[6] *Delicitle erudiției*, 20 octombrie 1935, ibidem.

[7] *Întrebarea care rodește*, 29 ianuarie 1938.

[8] Vezi *Un mesaj de cultură de acum 6000 de ani*, 7 decembrie 1934.

[9] *Eseul european și eseul romdnesc*, 2 noiembrie 1933.

lucite personalități: Unamuno, Jose Ortega y Gasset și Eugenio d'Ors. Avînd o documentație mai vastă în special din domeniul picturii, aceste personalități, deși au ajuns spirite universale, nu au încetat de a fi spanioli. Eseiștii români, în marea lor majoritate, au o informație culeasă de la cei francezi și germani, comentînd aceleași texte ca și aceștia. Excepție fac Vasile Pârvan și Lucian Blaga, «originali și autentici».

Eliade arată că folclorul românesc, deși destul de mult cercetat, nu a fost interpretat filosoficește. Amintește *Miorița* și *Meșterul Manole*, atît de bogate în tîlcuri încît «un comentariu al lor ar fi necesar și revelator». Exact peste zece ani, văzînd că alții întîrzie să dea un astfel de eseu, a făcut-o el însuși publicînd *Comentariile la legenda Meșterului Manole*.

Dar nu numai creațiile de bază ale folclorului, ci și cuvintele esențiale merită să-și aibă glosatorii: «Este cel puțin ciudat că nu avem încă un eseu asupra sensului românesc al *cuvîntului om și omenie* — deși toți marii eseiști europeni au pornit de la valoarea pe care poporul lor o dau acestui cuvînt».

Glorificarea spiritualității românești este o permanență a conferințelor de la Radio București. Kogălniceanu, Eminescu, Hasdeu, Pârvan revin și atunci cînd nu constituie subiectul propriu-zis al conferinței. De pildă, vorbind despre *Arta și tehnica lecturii*, amintește că acești mari oameni ai neamului nostru au rămas vii, originali, cu toate că au citit numeroase cărți: «Cine poate spune că lectura i-a îmbîcsit, i-a abstractizat, i-a alterat? Dimpotrivă, geniul lor creator și forța creatoare a neamului românesc au ieșit mai otelite din aceste colosale lecturi» [10].

Pentru a doua oară inedite lui Mircea Eliade mi-au devenit familiare în ultimele luni, începînd cu decembrie 1981. Împreună cu Constantin Noica am avut privilegiul (cu încuviințarea lui Eliade și a familiei sale) să cercetăm aceste manuscrise.

După ce am scuturat praful depus în mai bine de jumătate de veac peste ele, am scos la lumină, am triat și ne-am străduit să descifrăm cîteva mii de pagini din perioada 1920—1928, precum și numeroase fișe, însemnări de lectură, variate notații și fragmente de jurnal din aceeași epocă, precum și din anii petrecuți în India (1929—1930).

Clasînd și comentînd — nu fără emoție — aceste caiete și foi volante, ne-am reamintit ceea ce scria Mircea Eliade:

«Uneori, în camera mea din Hôtel de Suède, mă apuca dorul de manuscrisele lăsate în țară. Rămîneam atunci ceasuri întregi cu ochii pe jumătate închiși, încercînd să mi le amintesc. Reconstituite din amintiri și imaginație, unele texte mi se păreau mai prețioase decît tot ce scrisesem pînă atunci. Îmi spuneam: tot ce-am făcut mai bun e sub pămînt. Odată m-am hotărît să scriu un *Catalog exhaustiv și comentat al manuscriselor rămase în țară*. Nu l-am început, pentru că n-am izbutit să pătrund, cu amintirea, pînă la cele mai vechi „straturi": manuscrisele din primele clase de liceu. (De mic aveam o manie de arhivar: păstram tot, chiar și cărțile poștale trimise de prieteni, vara, a Băi). Aș fi vrut să pot începe *Catalogul* cu deschiderea laborioasă și pretențios științifică a acelor caiete din 1920, în care notam observații despre plante și insecte. Dar nu-mi mai aduceam aproape nimic aminte de ele. De fapt, nu le răsfoiam niciodată.

Știam doar că sînt acolo, într-o lădiță, alături de manuscrisele „studiilor și romanelor" începute în liceu».

E inutil și ridicol să folosesc superlativele despre acest material de o inestimabilă valoare. Învățatul Constantin Noica a desprins două pagini ale adolescentului Mircea Eliade și le-a comentat în *„România literară"*.

Pentru a ne face o imagine — chiar și sumară — asupra bogăției și strălucirii inedităților eliadești, iată doar cîteva titluri: *Jurnalul tipilor din clasă și întîmplările mai de seamă* (55 p.), *Mon Journal d'école* (titlul în limba franceză, redactat în românește, început la 22 octombrie 1922). De aici a extras Constantin Noica fragmentul apărut în *„România literară"*. Alte vreo zece caiete de însemnări sînt intitulate: *Eu; Jurnal; Note de lectură; Orele petrecute în laborator; Din carnetul unui cercetaș.*

Urmează să cercetăm amănunțit în lunile viitoare *Romanul unui om sucit; Memoriile acvariului de apă dulce; Contribuții la fauna județului Ilfov;* nuvelele din anii 1920—22: *Povestea unui om nenorocit; O întîlnire cu cei trei mușchetari; Moartea unui nebun; Groaza*, precum și cele scrise probabil după 1925: *Păcatul; Tatăl; Prietenii; Noaptea de mai; Man-*

[10] *Arta și tehnica lecturii*, 24 august 1935.

sarda, alături de textul primelor conferințe și de cîteva traduceri din Kipling și Wells.

Nu putem lăsa la o parte încercările științifice ale adolescentului, dintre care cele 51 de pagini dactilografiate ale studiului *Viața și apucăturile furnicilor* au o deosebită valoare. Se pare însă că fragmente din această lucrare au fost publicate în revista „*Orizontul*" în 1924. Rămîne să confruntăm și să verificăm.

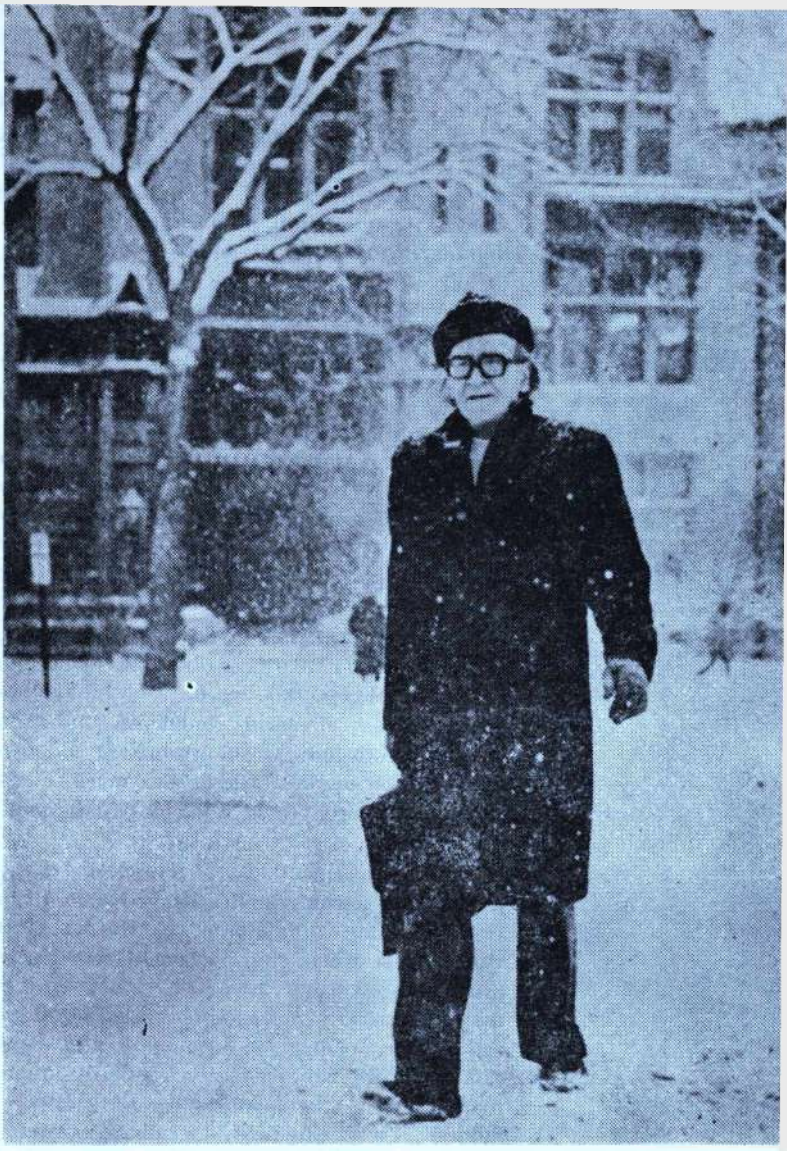
Am răsfoit opt variante ale *Memoriilor unui soldat de plumb* — roman de proporții ciclopice de care autorul își amintește cu plăcere în amintiri.

Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii e scrisă în decembrie 1921. Naturalistul amator are o prodigioasă imaginație. Trecerea de la real la fantastic se face pe nesimțite, cu un deosebit meșteșug.

Pe prima pagină a caietului citim următoarea notă: «Autorul a scris povestirea aceasta cînd nu avea încă cincisprezece ani. Recitind-o, a găsit prea multe lucruri care trebuiau schimbate și atunci n-a mai schimbat nimic. Cere numai îngăduința cititorilor și celor mai pretențioși circumstanțe atenuante pentru adolescentul autor».

Această remarcă e datată 25 noiembrie 1923. Atunci cînd scria aceste rînduri Mircea Eliade avea 16 ani și jumătate.

Romanul adolescentului miop alcătuit din două volume de circa 200 de pagini fiecare este pînă azi inedit. [11] Deși prima parte este datată 1924 — 26, multe fragmente sînt scrise încă din 1922—1923. Impresiile asupra *Uliței copilăriei* de Ionel Teodoreanu figurează într-un caiet din toamna anului 1922, *Mon Journal d'école*, fiind transcrise întocmai în roman. Numeroase alte pagini sînt redactate în aceeași perioadă. Memorialistica lui Mircea Eliade confirmă aceasta [12]. Indubitabil e faptul

că primul volum a fost transcris în forma sa definitivă înainte ca autorul să fi împlinit 19 ani.

În ianuarie 1928 se hotărăște să scrie cel de-al doilea volum. Întrucît mansarda familiei nu-i oferă liniștea necesară, roagă un fost coleg de liceu, Marin Popescu, să-l găzduiască în căsuța sa din apropierea capitalei. Ultima foaie a manuscrisului e datată Clinceni, 11—19 februarie — 2—8 martie 1928.

În *Amintiri* Mircea Eliade mărturisește că în acest roman autobiografic își propusese să nu inventeze și să nu înfrumusețeze nimic. Autenticitatea și caracterul documentar constituie dominantele primei părți, cuprinzînd analiza stărilor sufletești ale adolescentului: exaltarea, indiferența, oboseala, detașarea.

[11] Cîteva capitole au apărut în publicațiile vremii *Muza — Societate culturală dramatică*, în „*Cuvîntul*" an. III, (1926), decembrie 25, nr. 640, pp. 3—4; *Corigență*, în „*Universul literar*", an XLIII (1927), iulie 3, nr. 27, pp. 422—423; *Un prieten și o carte*, în „*Universul literar*", an. XLIII (1927), iulie 17, nr. 29, pp. 457—459; *Luni 8—9, Germana*, în „*Universul literar*", an. XLIII (1927), iulie 31, nr. 31, pp. 491—492; *Noiembrie* în „*Universul literar*", an. XLIII (1927), septembrie 4, nr. 36; *Papini, Eu și lumea*, în „*Viața literară*" an II (1927), decembrie 10, nr. 65, pp. 1—2; *Cu Moș Ajunul*, în „*Cuvîntul*", an III (1927), decembrie 25 nr. 967, p. 68; *Furtună la Schit*, în „Viața literară", an. III (1928), martie 24, nr. 79, p. 3. Aceste fragmente reprezintă circa a opta parte din întregul text.

[12] Vezi *Amintiri I (Mansarda)*, „Editura Destin", Madrid, 1926, p. 61.

«Nu mă sfiam să închin un lung capitol descoperirilor erotice, şi aproape tot ce credeam eu şi colegii mei despre sex, dragoste, Dumnezeu, sensul existenţei şi toate celelalte probleme care ne frămîntau, se aflau notate acolo fără fard, aproape în stare brută. Asta era, de altfel, marea mea ambiţie: să arăt că noi, adolescenţii de atunci, nu eram asemenea fantoşelor pe care le întîlnisem sporadic în literatură; eram treji spiritualiceşte şi trupeşte, dar lumea în care ne-ar fi plăcut să intrăm nu mai era lumea părinţilor noştri.» [13]

Cel de-al doilea volum nu mai are acelaşi caracter strict documentar. Redînd experienţa studentului, autorului îi va face plăcere să-l subintituleze *Gaudeamus*.

Memorialistului îi sînt încă vii — după atîtea decenii — etapele de creaţie, amănuntele redactării, renunţarea la unele capitole, influenţele exercitate de diferiţi scriitori. În special *Un om sfîrşit* al lui Giovanni Papini a înrîurit unul din capitolele cărţii publicate în „*Viaţa literară*". Era «scris într-un stil care amintea pamfletele din prima epocă ale lui Papini. Vorbeam despre mine ca de un geniu necunoscut, un uriaş camuflat în elev de liceu, ameninţînd să zdrobească pe toţi cei care ar fi îndrăznit să-i stea în cale. Textul era atît de frenetic şi absurd, încît a fost comentat cu încîntare de toţi colegii mei de gazetărie de atunci» [14].

Încă înainte de a pleca în India, în primăvara anului 1928, îl roagă pe Ionel Teodoreanu să-i citească romanul şi să-l recomande Editurii „Cartea Românească". Scriitorul ieşean îi înapoiază după cîteva zile manuscrisul însoţit de o caldă scrisoare, subliniind calităţile şi «lipsurile»: lirismul şi frenezia.

Ideea editării *Romanului adolescentului miop* nu l-a părăsit pe autor nici în timp ce se afla în India. La 29 septembrie 1929, într-o amplă scrisoare către Cezar Petrescu, prezentîndu-i cele cinci cărţi deja scrise la acea dată, întrevede posibilitatea tipăririi lor. Caracterizînd primul volum al romanului de debut, subliniază caracterul lui autobiografic, precum şi înrîurirea lui Ionel Teodoreanu şi Ion Minulescu: «Stil alegru, subiect neclar, defectele şi calităţile „primului roman"». Document, posibilităţi de desfacere, dar fără succes «critic». Cel de-al doilea volum apare în amintita scrisoare drept «alegru, semi-idilic, semi-şarjă, (gen Alfredo Panzini), stil nostalgic reţinut, ceva filozofie, multă autobiografie. Pe scurt, un tip care îşi propune dragostea ca o „experienţă", ca o posibilitate de autocreare şi depăşire prin renunţare. Teza „eroismului" nietzscheean, papinismului etc. cuprinde destulă melancolie ca să amelioreze accentul „viril"». [15]

Romanul adolescentului miop alături de volumele memorialistice — *Amintiri I (Mansarda)*, *Mémoires* şi *L'épreuve de labyrinthe* — constituie o importantă sursă documentară. Adolescenţa şi tinereţea lui Mircea Eliade pot fi reconstituite integral din aceste pagini. Dacă *Amintirile* au fost redactate la distanţa cîtorva decenii de la faptele rememorate, în *Romanul adolescentului miop* totul este „petrecut recent". Sîntem familiarizaţi cu felul de a fi şi a gîndi al adolescentului, cu introspecţiile sale, cu voinţa de nestrămutat, cu atitudinea sa faţă de şcoală şi viaţă.

Desigur că ştiam şi pînă acum cîte ceva despre tînărul de 16—17 ani care a învăţat singur italiana ca să-l poată citi în original pe Giovanni Papini şi engleza ca să şi-l „asimileze" pe Frazer. Unele pagini ale *Romanului adolescentului miop* aduc noi amănunte edificatoare despre acest tînăr care nu şi-a pierdut timpul şi a muncit continuu, cu înfrigurare, cu răbdare şi entuziasm. «Munca pe care o împlineam gemînd, şuierînd, strigîndu-mi izbînda sau durerea, sfărîmînd dinţii, strîngîndu-i, cu faţa încordată, sau împietrită, cu ochii încleştaţi de ţintă. Noaptea adormeam regretînd ceasurile pe care trebuia să le petrec nemişcat, oftînd în somn, răsuflînd sforăitor. Sau adormeam frînt de oboseală, cu pleoapele veştede şi grele, cu fruntea înfierbîntată. Şi mă deşteptam în răcoarea zorilor, şi mă frîngeam în căldura patului şi trupul se împotrivea şi se ridica. Mă îmbrăcam tremurînd şi mă aşezam la masă. Iar faţa se usucă şi ochii se învineţesc, înfundîndu-se, iar pe frunte se adîncesc dungi.»

Caracterul contradictoriu al personalităţii adolescentului diferă de la zi la zi. Cel de-al VII-lea capitol din primul volum se intitulează *Drumul către mine însumi*. La 18 ani se priveşte retrospectiv în capitolul *Mă clatină vînturile*. «Au trecut de mult timpurile cînd chimia şi insectele îmi odihneau creierul. Nu mai cred

[13] *Idem*, p. 90.
[14] *Ibidem*, p. 96.
[15] O scrisoare inedită a lui Mircea Eliade, publicată de Mircea Handoca în „*Tricolorul*", Toronto (Canada) 1982, aprilie.

în ele, nu mă mai mulțumesc. Au trecut și timpurile lui Felix le Dantec și Haeckel, zile sfîrșite inocent în fața bocalului cu tritoni, nopțile istovite lîngă volumele cu scoarțe roșii din „Bibliothèque de Philosophie Scientifique". Schimbări de temelii s-au înfăptuit în suflet, aproape fără să iau în seamă. Ceea ce prețuiam mai înainte privesc acum cu nepăsare. Din toate acele săptămîni de toamnă, de iarnă, pe care eu le socoteam monotone, inutile, cheltuite resemnat în lecturi inactuale — s-au depus înlăuntrul meu „fapte noi". Cum să le spun altfel decît „fapte"? M-am deșteptat îmbogățit, împlinit și totuși, chinuit de sentimentul *absenței* unor lucruri despre care nu știu nimic. Oh! Cît mi-e de greu să scriu ceea ce nu am învățat din cărți: nu aflu cuvinte, nu ghicesc procedeele.»

Citește tot ce-i cade în mînă. E la curent cu literatura română și universală. Apreciază în primul rînd autenticitatea operei literare. E dezgustat de mediocritatea și nenaturalețea atîtor reviste și cărți cercetășești. E prețuită proza lui Panait Istrati și — parțial — cea a lui Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu. Dintre poeți, alături de Eminescu, Coșbuc și Iosif apar amintiți Minulescu, Arghezi, Victor Eftimiu, Al. Philippide, Demostenc Botez.

Aflăm numeroase impresii de lectură — cu atît mai valoroase cu cît sînt notații spontane, făcute imediat după citirea cărții. Reacțiile sînt notate cu sinceritate: «Azi am citit cartea lui Ionel Teodoreanu și am plîns. M-am spălat repede cu apă rece pe față; ca să nu mă zărească cineva și să vadă un miop emoționat și lăcrămînd. Am fost toată ziua îndrăgostit de Sonia. Cred că am avut mai mult succes decît Ștefănel. M-am închipuit frumos, interesant și glorios. M-am închipuit la Medeleni — cîntînd „Șeherazade" cu Sonia alături».

În continuare își reproșează că e sentimental și totuși pînă la urmă... vrea să fie mîngîiat de Sonia.

Din literatura universală în acei ani citea pe Anatole France, *Eroii* lui Carlyle, Gourmond, Jack London, versurile lui Albert Samain, Dostoievski, Goncearov, Selma Lagerlöf, Blasco Ibañez. Reținem varietatea lecturilor tînărului, care se referă cu dezinvoltură la personaje și situații, insistînd mai mult asupra marilor sale pasiuni: *Omul sfîrșit* de Giovanni Papini și *Comedia umană* a lui Balzac. Întrevede numeroase asemănări între propria sa tinerețe și cea a autorului lui *Cog*, propunîndu-și să se schimbe, ca nu cumva cineva să-i spună că și-a imitat modelul. O după-amiază întreagă l-a urît și l-a iubit în același timp pe scriitorul italian: «L-am urît pentru că el cuvîntase lumii ceea ce voiam să cuvînt eu. Și l-am iubit pentru că mi-a scris viața. Copilăria înveninată de furie ascunsă, de invidie pe cei cu chip frumos, de ură pe cei bogați și puternici și fericiți. Adolescență chinuită de miopie și de obsesii cerebrale, roasă de nebunești ambiții, biciuită de neputință, consumată în plîns pe care nu l-a auzit nimeni și nu l-a bănuit nimeni și nu l-a mîngîiat nimeni.»

În *Omul sfîrșit* adolescentul Mircea Eliade și-a văzut drumul propriei vieți fără însă să fie „sfîrșit". Își propune ca în viitor să nu mai fie ca Giovanni Papini, să fie el însuși. Deși entuziasmul față de Balzac ne era cunoscut din paginile *Mansardei*, aflăm noi amănunte asupra pasiunii sale. Găsim referiri la un elogiu adus cărților, intitulat, *Călătorie în jurul bibliotecii mele*. Biblioteca era considerată drept o amantă, fiind glorificate femeile operelor literare citite, în primul rînd cele din romanele lui Balzac: «Un capitol îl închinasem cărților cu semnături și dedicații. Un altul culorilor coperților, altul însignelor editoriale: Capitolele acestea aveau șase pagini fiecare».

Viitorul biograf al lui Eliade trebuie neapărat să confrunte textul *Mansardei* cu cel al *Romanului adolescentului miop*. Începuturile publicistice ale elevului de liceu nu sînt niște banale improvizații. Mergem alături de sfiosul debutant și batem la ușa redacției *„Universului literar"*. Îl vedem emoționat și orgolios, uitînd să întrebe dacă i se pot plăti colaborările solicitate.

În acea perioadă a ultimilor ani de liceu și a primului an de facultate, avînd preocupări variate în domeniul limbilor orientale, matematicii, istoriei artelor, științelor, filologiei, ocultismului și filozofiei, studia — cu plăcere și înverșunare în același timp — cu mult după miezul nopții.

Romanul adolescentului miop ne oferă amănunte asupra redactării *„Revistei Universitare"*, scrisă aproape în întregime, corectată, paginată și expediată de el. Spre sfîrșitul toamnei lui 1926 a început colaborarea la *„Cuvîntul"*. Iată atmosfera noii redacții, însoțită de un vibrant elogiu adus gazetăriei:

«Mă duceam să-mi fac corecturile într-o sală de la al patrulea etaj al tipografiei. Miros de cerneală, de plumb, de spirt, de pîine și de

putregai. Turnătoarele de litere șuierau sub claviatura culegătorilor. În sala vastă alergau copii cu manuscrise cu șpalturi tuciurii. Așteptam corecturile umede la masa cu scaune pătate de cenușă. Aroma cernelei proaspete, lucioase mă desfăta. Plecam înfierbîntat, exaltat cu geanta sub braț, cu gînduri multe, cu sîngele răscolit. Nu înțelegeam cum o redacție și o tipografie pot obosi. Eu mă descopeream tot mai însuflețit și mai harnic.»

Ne oprim din lectura romanului și cercetăm diploma de bacalaureat nr. 634 semnată de președintele comisiei, profesorul Ștefan Ioan. Ne întrebăm — fără a fi în stare să răspundem — cine a fost cel ce a consfințit elevului Mircea Eliade media 6,40 la sfîrșitul școlarității.

Corijent la română în clasa I-a, va avea la acest obiect media maximă în ultimii ani de liceu. Și la franceză a fost o dată corijent, la germană de trei ori, iar la matematică de două ori. Datorită celor două „amînări" din anul școlar 1924—25 e nevoit să dea bacalaureatul în sesiunea de toamnă.

Romanul prezintă febra pregătirilor pentru acest examen, memorizările papagalicești, lipsite de sens. Sînt ironizate manualele aspre și seci pe care el nu le-a deschis niciodată de-a lungul întregii școlarități. E persiflată buchiseala, absurditatea și nonsensul, mărginirea. La bacalaureat — printre altele — e întrebat la un moment dat despre evoluția aparatului digestiv de la echinoderme la om.

«Mi-am amintit lecturile mele științifice, anii petrecuți în laboratorul de fiziologie al Casei Școalelor, colecțiile de insecte, volumele lui Brehm, Perrier și Fabre. Încet, încet, răspundeam. Mă pasiona întrebarea; făceam eforturi de memorie, de logică, de atenție. Dar profesorul nu era mulțumit. Mi-a socotit memoria proastă.

— Dacă te-ai apucat să le înveți, trebuia să le înveți pînă la capăt, ca un perfect papagal. Altminteri, nu-ți admir decît o mediocră încăpățînare, ca pentru nota 5.

Am roșit. Eram umilit, furios, trist. Aș fi vrut să-i spun: ce? Aș fi vrut să-l provoc pe el, incult și îngîmfat profesor al unei științe culese din manuale elementare — la o discuție de filozofie biologică. Dar n-am putut face nimic. Mi-am înghițit amar umilința...»

Răzbate printre rînduri revolta și în același timp siguranța unor temeinice cunoștințe.

Autenticitatea ne întîmpină la tot pasul, începînd cu primul capitol intitulat *Trebuie să scriu un roman*, unde cu ostentație declară că nu are nevoie de inspirație, ci va prezenta propria-i viață, cu crizele adolescenței, cu colegii de școală.

Cunoaștem mai bine mansarda cu cei doi plopi din față, cu cutiile cu insecte, ierbarul și biblioteca.

Numele personajelor sînt foarte puțin modificate față de prototipul lor real (de obicei cu o singură literă schimbată) Banciu devine Vanciu, Frollo — Trollo, Polihroniade — își schimbă și el prima literă în T, Moisil în N, etc. Confruntarea cu textul *Mansardei* identifică — fără excepție — pe toți eroii.

Alături de portretul tînărului Mircea Eliade ne sînt schițate în cîteva linii și alte tipuri. Iată-l pe Marcu, prietenul lui, în care recunoaștem cu ușurință pe Mircea Mărculescu, evocat cu căldură în *Mansarda*: «Înalt, uscat, cu ochii mari și bulbucați, părul creț, mîinile lungi, picioarele lungi. Stă în banca din fund și citește romane franțuzești. Băieții îl cred prost și îi spun din pricina lungimii nasului „Țăndărică"». Îl va îndrăgi și împreună cu el va cunoaște îndeaproape viața mărunților funcționari din Calea Dudești.

Defilează prin fața noastră alte numeroase personaje — colegi de clasă sau întîlniți întîmplător. Reținem figura pitorească a tînărului cunoscut într-o dimineață la Șosea. Pe adolescent l-a încîntat acest admirator al operei lui Panait Istrati, cu puțin mai mare decît el — cu o viață atît de stranie, cu atîtea „meserii" care s-au succedat vertiginos în scurta-i existență: hamal în porturi, picolo într-o cafenea din Brașov, ucenic într-o ceainărie din Constantinopole, paznic la o magazie de lemne din Smirna, fugind pe un vapor grecesc pînă la Cairo.

Chipul ratatului — profesorul de muzică, domnul Boloveanu, autor al unei romanțe *Crinul* pe care o plasează elevilor. Ironiei autorului i se alătură mila și îngăduința: «Vorbea încet și trist».

Fundalul acestor întîmplări este Bucureștiul mirific al celui de al 3-lea deceniu. Tramvaiele de pe bulevard, splendoarea Cișmigiului, trăsurile care te întîmpinau în Gara de Nord, Universitatea.

Congresul studențesc organizat la Iași îi prilejuiește cîteva notații asupra orașului cunoscut pînă atunci doar din cărțile lui Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu. Trecem pe la Teatrul Național, la Copou ne oprim pentru cîteva clipe în fața teiului sfînt: «Dealurile Iașului

I. Trebuie să scriu un roman

Pentrucă am rămas singur, m-am hotărât să încep chiar azi „Romanul adolescentului

TREBUIE SĂ SCRIU UN ROMAN

Pentru că am rămas singur, m-am hotărît să încep chiar azi *Romanul adolescentului miop*. Voi lucra în fiecare după amiază. Nu am nevoie de inspirație; trebuie să scriu, doar, viața mea, iar viața mi-o cunosc și la roman mă gîndesc mult. Dinu știe; păstrez caiete din clasa IV, cînd aveam pistrui ca un ovrei și învățam chimie într-un laborator instalat în firida sobei. De cîte ori mi se părea că trebuie să fiu întristat, scriam în *Jurnalul* meu. Și acel *Jurnal* de acum doi ani avea un «subiect»: trebuia să se vădească într-însul viața unui adolescent suferind de neînțelegerea celorlalți. Dar adevărul este altul: *Jurnalul* mă măgulea și îmi alina dorul meu de răzbunare; răzbunarea dreaptă împotriva celor care nu mă înțelegeau, credeam eu.

Romanul îl voi scrie altfel: Eroul sînt eu — firește. Mă tem, însă, că viața mea — stinsă între copii și cărți — nu va interesa cititorii. Pentru mine, tot ceea ce nu am avut, tot ce am dorit din mansardă, în inserări calde și tulburătoare, — prețuiesc mai mult decît anii tovarășilor mei risipiți în jocuri, în sărbători de familie și idile. Dar cititorii?... Înțeleg și eu că toată durerea unui adolescent miop nu va mișca nici un suflet dacă acest adolescent nu se va îndrăgosti și nu va suferi. De aceea m-am gîn-

---

le-am văzut. Pluteau în aburi viorii. Am urcat la Cetățuia. Am cutreierat mahalalele. Nișka a voit să privească mormintele proaspete și monumentele din cimitir. Am întovărășit-o peste tot».

Sîntem conduși la redacția *„Vieții Românești"* unde ne întîmpină Ibrăileanu «ochi cu spaime, cu cearcăne, cu luciri drăcești sub sprîncene cărunțite de fumul țigărilor.»

Una din laturile nediscutate ale prozei lui Mircea Eliade este umorul. Cîteva pagini din primul roman sînt impregnate de ironie mușcătoare. De pildă, atunci cînd reproduc pasaje semnificative din discursul directorului liceului la serbarea de sfîrșit de an.

Alături de stereotipie și șablon e persiflată suficiența și mărginirea premianților neghiobi. Nu se iartă nici pe sine și devine auto-ironic notînd cu minuțiozitate despre propria-i pregătire:

«Haide, domnule! mă răstii eu către mine însumi.

De cîte ori încercam să citesc primul capitol, descopeream ori că creionul nu e destul de ascuțit, ori că tabla de logaritmi nu e la îndemînă, că fereastra scîrțîie, că nu mi-am așezat comod picioarele, că gulerul de la cămașă mă supără, că hîrtia, de pe masă e pătată, că praful de pe iconiță n-a fost șters de la Duminica Tomei, că s-a uscat cerneala în călimară, că n-are să-mi ajungă hîrtia.» Peste cîteva pagini reia aglomerarea aceasta de o mie de motive, hiperbolizînd:

«La patru jumătate m-am dus să fac dușul rece; la 5 1/2 m-am convins că sufăr de foame și m-am coborît să mănînc; la 6 1/2 am citit o revistă; la 7 mi-a fost sete; la 7 1/4 mi s-a rupt creionul, la 7 1/2 am devenit melancolic auzind ciripitul păsărilor, la 8 m-am socotit persecutat, la 8 1/4 am aprins lampa — cu toate că nu era absolută nevoie — la 8 1/2 mi-am examinat fața în oglindă, la nouă fără douăzeci am luat niște însemnări psihologice pentru romanul meu, la 9 fără zece m-am hotărît să mă odihnesc puțin ca să nu mă surmenez, iar la 9 fără 5 am fost chemat la masă...»

Cîțiva ani numai de la elaborare, primul roman i se pare autorului însuși «liric și frenetic, pretențios, de o indiscreție timidă, fără grandoare».

Deși știe să fie critic cu propria-i creație, în 1982 Mircea Eliade considera totuși *Romanul adolescentului miop* drept prima sa scriere reprezentativă, cu care e de părere să se înceapă tipărirea *Operelor*.

Mircea HANDOCA

dit și la un personaj pe care la început o numisem Olga. I-am povestit lui Dinu tot ceea ce ar trebui să aibă loc prin prezența acestei fete. Dinu m-a întrerupt și m-a rugat: dacă într-adevăr îi sînt prieten, să schimb numele eroinii în Laura.

M-am tulburat mult la început, pentru că nu știam *cum să fie* fata care va străbate sufletul adolescentului miop. Eu n-am cunoscut decît pe fetele cizmarului vecin, care în nici un caz nu pot trece într-un roman. Cea mai mare, Maria, era slabă și rea; își teroriza frații, fura caise verzi și țipa alergînd după tramvaie. Cealaltă, Puica, era grasă și murdară. Nici una, nici alta nu puteau seduce un adolescent. Aceasta nimeni n-o putea înțelege mai bine ca mine.

Dinu mi-a mărturisit că mă poate ajuta. A cunoscut atîtea fete, îmi spune. Dar cum aș putea scrie eu un roman cu o eroină cunoscută de Dinu? M-am hotărît să mă gîndesc, în timp ce voi scrie, la vară-mea. De cîteva săptămîni, de cîte ori o întîlnesc, îi pun întrebări. Am vestit și pe Dinu că vară-mea se află sub observație.

— Dacă vrei să scrii un roman, m-a sfătuit ea, să-l faci pe erou frumos și brun. Și să-l cheme Silviu.

Cînd i-am spus titlul și subiectul romanului, nu i-a plăcut. Să fie doi eroi, unul frumos și altul urît — vrea ea. Iar titlul: *Dragoste de copil* sau *Flori de primăvară* sau *La șaptesprezece ani*. În zadar mi-au fost explicațiile: Vally dragă, acesta e un roman cerebral, cu drame interioare etc. În zadar. Și atunci i-am ascultat mărturisirile. Mi-au folosit, căci am învățat vocabularul fetelor: Și am cunoscut cîte ceva din visurile, nostalgiile și tulburările ei. Parcă aș fi ascultat mărturisiri auzite de mult. Îmi aminteam că vară-mea nu se deosebește mult de eroinele din romane sau de acele pe care un suflet puțin exaltat și le închipuie. Dar pot eu ști că aceasta e vară-mea, aceasta care mi se dezvăluie la răstimpuri, antrenată de confesiuni?

Știu despre ea că visează să cunoască o prietenă mică și bună, care să aibă moșie, iar la moșie un frate brun și curajos. El le-ar întovărăși prin pădure, le-ar învăța să vîneze și le-ar spune « tu ». Îmi mărturisește că i-ar place să fie într-o noapte conacul călcat de hoți. Ea ar apuca revolverele și ar apărea în salon tocmai în clipa

cînd fratele prietenei era sugrumat de un ţigan. Ar mîntui viaţa fratelui şi l-ar îngriji într-un dormitor alb, cu măsuţa acoperită de sticluţe colorate. Părinţii s-ar arăta recunoscători, şi i-ar lăsa singuri, zîmbind.

Vară-mea se opreşte. Nu vrea să-mi spună dacă ea s-ar roşi sau şi-ar trage sfios mîna cînd fratele prietenei i-ar şopti, apropiindu-se: « te iubesc!... ».

Ştiu eu ce mai gîndeşte vară-mea asupra băiatului brun şi convalescent, veghiat de o soră mică şi o prietenă frumoasă?...

Dar « romanul » trebuie scris. Mi-a spus şi Dinu: « cine va mai cuteza atunci să te lase corigent? » Se gîndeşte, poate, cu bucurie la însemnătatea lui în roman. M-a rugat să se numească tot Dinu, şi să-l fac melancolic. Încolo — pot scrie orice despre el. Stăruie chiar să scriu tot ce cred eu despre el. Dar, pe cine ar putea interesa aceasta? — gîndesc eu, ca un adevărat autor de romane.

Îmi merge tot mai rău, de la o vreme, cu şcoala. Singura nădejde a rămas romanul care va apare în vitrine la toamnă. Corigent tot voi rămîne — dar pentru cea din urmă oară. Profesorii se vor teme de mine, mă vor respecta şi se vor împotrivi în cancelarie — cînd Vanciu va hotărî să mă lase corigent la matematică, iar Faradopol la germană.

Nu am avut deloc noroc săptămîna aceasta: şi se apropie sfîrşitul ultimului trimestru. Luni am dat extemporal la franceză, din « gramatică ». Trollo dă, de şase ani, extemporale numai din « gramatică ». Şi, firește, nu am învăţat nimic de şase ani. Am să iau şi de data aceasta « insuficient », cum am luat ieri la germană, cînd Faradopol mi-a cerut să-i povestesc *pe nemţeşte* primul act din *Nathan der Weise*. Din clasa II-a ne cere să povestim *pe nemţeşte*. Dar dacă nu ne-a învăţat niciodată nemţeasca?...

Azi dimineaţă pornisem melancolic spre şcoală. Înfrunziseră toţi castanii, şi era senin, iar eu nu aveam nici o problemă scrisă. Mă gîndeam: ar trebui să fug în Cişmigiu. Dar geanta m-ar fi umilit. Şi apoi, mi-ar fi fost tot timpul teamă să nu fiu văzut de vreun profesor. Mă întristam aflînd cît sînt, încă, de slab, de timid, de nehotărît. M-ar fi desfătat să am voinţa furtunoasă, şi să fug, să lucrez în porturi, să dorm în bărci, să cutreier ţări. Dar eu mă mulţumeam să visez o izbîndă tîrzie şi să sfîrşesc caietele *Jurnalului*. Păşeam îngîndurat către şcoală. Dinu m-a ajuns din urmă şi m-a strigat: doctore! Aceasta, pentru că sînt miop şi citesc cărţi cu coperte cenuşii. El era fericit; îl ascultase Vanciu şi rupsese un « suficient ». Pe astăzi aveam patru probleme:

— ...Grele şi încurcate.

Atunci am schimbat vorba. I-am spus că romanul meu va avea patru sute de pagini, şi că va fi primul dintr-o serie ce se va numi *Dacia Felix*. Eu ştiu că n-am să scriu niciodată această serie. Pentru că trebuia, totuşi, să uit problemele grele — i-am mărturisit că cel de al doilea volum se va petrece într-un salon de coiffeur. Dinu a rîs.

— Are să-ţi vină greu, pentru că tu n-ai fost niciodată bărbier. Mai bine situează volumul al doilea într-o şcoală de fete.

Aici am protestat eu. I-am amintit că nu cunosc nici o elevă afară de cele cîteva din societatea noastră „Muza". Vară-mea, unicul izvor de inspiraţie, a urmat cîţiva ani la Călugăriţe, dar se arată plictisită de cîte ori o întreb asupra vieţii din pension.

Am acceptat, totuşi, să public la sfîrşitul *Romanului adolescentului miop* un apel către elevele din cursul superior prin care aş putea obţine *Jurnale*, confesiuni şi amănunte. Cu acest material cules « sur le vif » aş putea compune volumul al doilea.

Intrînd în curtea liceului a trebuit să uităm *Romanul* şi să ne grăbim, ca să nu fim zăriţi de pedagogul cel nou. Am alergat pe coridor, am sărit treptele patru cîte patru. În clasă, mi-am luat locul din banca I, iar Dinu s-a strecurat, liniştit, în fund.

Eu nu am noroc. Alţii au noroc şi la fete, şi la cărţi, şi la şcoală. Eu am renunţat bucuros la jocul cu fete şi la jocul de cărţi — numai ca să am noroc la şcoală. Dar nu am.

Cînd sfîrşisem de copiat de la un vecin cea dintîi şi cea mai uşoară dintre cele patru probleme grele — intră Vanciu. Mie îmi piere tot curajul cînd îi zăresc catalogul cu scoarţe negre şi en-tête alb. Vanciu salută demn şi îngăduitor, sigur de evidenta lui superioritate şi de norocul nostru. De cîte ori nu mi-am jurat eu, privindu-l cum intră, că voi studia pătimaş matematica, numai ca să-i pot împotrivi aceeaşi privire senină şi sigură... În gînd — dacă sînt ascultat — îmi bat joc de pîntecul pe care încearcă să şi-l ascundă sub croiala vestei. Am aflat de mult că Vanciu e un Don Juan. Dacă aş fi femeie, şi l-aş avea tot profesor de matematică, sînt sigur că nu i-aş putea rezista. Mă stăpîneşte cu glasul, cu calmul, cu ochii şi cu deslegările problemelor. Mi-e ciudă că nu m-a pălmuit niciodată, ca să-l pot uri. Îmi spune numai «cap de lemn» de cîte ori greşesc semnele algebrice; şi «cap sec» de cîte ori mă intimidez la tablă, fascinat de un desen geometric căruia trebuie să-i găsesc rost, valoare şi deslegare.

Am făcut rugăciunea şi eu mi-am dat seama că mă rugam, nu ştiu cui. Mă rugam ca Vanciu să întoarcă foaia catalogului şi să asculte colegii de la sfîrşitul alfabetului; sau să fie chemat la minister; sau să intre servitorul şi să-i aducă o veste neaşteptată, iar noi să avem întreaga oră liberă. Poate mă rugam şi altceva.

Firește, m-a chemat cel dintîi la tablă, cu toate că nu eram singurul neascultat din clasă. Am păşit demn, cu caietul, cu creta şi buretele. Nu voiam ca ceilalţi să afle că mi-e teamă de Vanciu. De altfel, cum mă apropii de tablă, mă liniştesc. Panica piere din senin. Privesc calm ochii profesorului şi, cînd şi-i pleacă în caiet, zîmbesc îngăduitor celor din bănci.

— Cîte probleme am avut?

— Patru.

— Unde sînt?

— N-am putut să le fac pe toate, răspund eu umilit şi cîntărind dispreţul privirilor lui Vanciu.

— Fă-o atunci pe prima. Ştii enunţul?...

Nu-l ştiam. Dar am făcut semn că-l ştiu. Vanciu şi-a întors scaunul către mine, şi-a încrucişat braţele şi aştepta. A înţeles, şi a început să-mi dicteze.

«Într-un cerc de rază R, zona născută de un arc, cînd cercul se învîrteşte în jurul unui diametru care trece printr-o extremitate a arcului, are ca bază un cerc, a cărui suprafaţă este egală cu sfertul zonei. Să se calculeze înălţimea x a zonei.»

Nu ştiam de unde să încep. Nu pricepeam nimic şi nici nu mă puteam gîndi la problemă. Îmi fixasem privirea pe cele cîteva cifre scrise la colţul tăbliei şi începui a-mi frămînta figura, — ca să creadă Vanciu că-mi frămînt mintea. În timpul acesta eu gîndeam: «Ei, al dracului!» — şi apoi pocneam din dinţi. Era tot ce puteam face.

Vanciu mă socotise multă vreme imbecil, şi mă menajase. Poate a aflat, însă, că mă prefac, că nu învăţ niciodată — şi, de atunci, nu se mai lasă înduioşat de nătîngia mea. Totuşi, bîlbîielile, zăpăcelile şi mimica simulată la tablă — nu rămîn fără efect; Vanciu îmi dă întotdeauna ajutor.

— Ei, nu merge?

— Avem un cerc...

Îmi adusei aminte că şi în caiet făcusem unul plimbînd creionul pe marginea unui capac de călimară. Începui a construi cercul — şi ştergeam mereu, ca să mai treacă din timp. Dar totul era zadarnic, pentru că nu ştiam problema.

— De ce nu înveţi, mă?

— Învăţ, domnule Vanciu, dar mă zăpăcesc...

— Cine învaţă bine...

— Eu învăţ, domnule Vanciu...

— Nu mă întrerupe!... Cine învaţă bine nu se zăpăceşte...

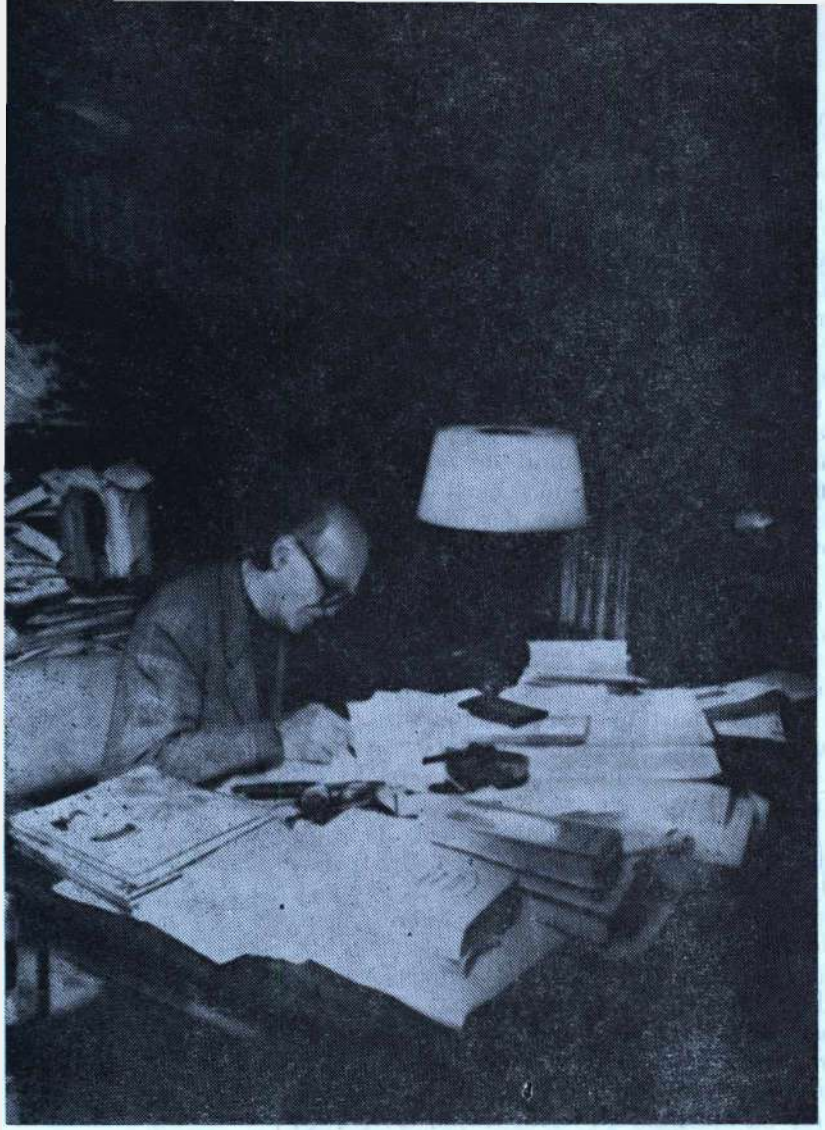
— Ştiu, domnule Vanciu...

— Spune atunci.

— Știu, dar să vedeți...
— Repetă enunțul.
Pauză lungă, în care timp băieții își țineau răsuflarea.
— La loc!...
M-am așezat în bancă — ușurat. În carnetul albăstrui, la ziua de 15 mai, Vanciu s-a iscălit sub un magistral și dureros de citeț «insuficient». Eu m-am prefăcut că urmăresc cu atenție și curiozitate calculele vecinului meu de catalog, un italian roșcat și miop, care se încăpățînează să nu poarte ochelari. Acela își știa lecția. Explica, explica, iar Vanciu îi striga la răstimpuri, exasperat:
— Lucrează, domnule!...
După ce a ieșit Vanciu, băieții m-au înconjurat și m-au întrebat, bucurîndu-se:
— Ce te faci, tipule?
— Le-am răspuns că puțin îmi pasă, pentru că *eu sînt eu* — iar ei simpli elevi dintr-a șasea reală. De cîte ori sînt umilit, mă arăt superior și nu mă feresc de a le dovedi celorlalți întregul meu dispreț. Eu înțeleg că această reacțiune e copilărească, dar nu o pot îndepărta. Cînd mă liniștesc, mă mustru.
M-am întors acasă împreună cu Dinu, și pe drum am plănuit capitole din roman. Nici nu voiam să mă gîndesc la noul «insuficient», pe care mîine va trebui să-l arăt mamii. Socoteam amîndoi că singura mea nădejde nu rămîne decît *Romanul adolescentului miop*, și că trebuie să mă apuc numaidecît de lucru.
Acum, însă, după ce am scris atîtea pagini în caietul meu, nu mai am curajul să încep cel dintîi capitol. Se apropie seara, mîine am lecții grele, iar pe masă am lăsat la jumătate *Bouvard et Pécuchet*.

TAINE

Săptămîni sfîrșite în lecturi pentru examen, singur. Nu voiam să întîlnesc pe nimeni, și nu lăsam pe nimeni să mă vadă. Munceam în mansardă, înfrigurat nu de ceea ce îmi vor cere profesorii să știu, ci de cîmpurile de întuneric pe care le descopeream înaintea și în jurul meu. După fiecare pagină înțeleasă, mă surprindeam dorind alte pagini, alte cărți, alte urcușuri. Cu cît înțelegeam mai mult, cu atît mă cuprindea disperarea. Tăceam și munceam. «Toți cad biruiți de lărgimea științei; toți se plîng de neputința minții în fața adevărului risipit printre mii de cărți și de ținuturi; toți sfîrșesc tînguindu-și falimentul enciclopedismului. Mi-am făgăduit să ajung un erou în etică; de ce să nu ajung și un erou în știință? De ce să nu creez din mine o capodoperă, de ce să nu fac din viața mea spirituală oglinda veacului meu? Nu trebuie să mă înspăimînt de eșecurile înaintașilor; ei au lucrat pătimași, dezorganizat, precipitat. O viață spirituală eroică se împlinește nu cu exaltări retorice, nu cu lecturi îndobitocitoare — ci cu calm, cu metodă și cu disciplină. Am fost prea mult înrîurit de falimentul universalismului la Papini. Trebuie să mă scutur de neîncredere. Odată ce voi realiza asceza etică, de ce să nu realizez și asceza erudiției universale? Firește, nu se poate stăpîni *tot;* dar se pot culege și însuși toate esențele geniului omenesc. Îmi vor trebui cinci, zece sau cincizeci de ani. Atunci, îmi voi spune: m-am creat din nou, prin muncă aspră, necunoscut de nimeni; mi-am depășit speța, pentru că în sufletul și creierul meu s-au adunat toate roadele muncii omenești; din semințele lor, pot răsări păduri, lanuri, grădini...».
Lucram tot mai îndîrjit. Nu primeam pe nimeni, nu doream pe nimeni. Mă deșteptam în zori și, pe lungi fișii de hîrtie, însemnam tot ce trebuia să cunosc; fișiile ajungeau din zi în zi mai numeroase. Nu disperam. «Orice criză trebuie soluționată prin muncă. Nu rezistă nici un obstacol muncii încruntate, nesfîrșite, calme. Cei care au căzut, au fost slabi. Eu trebuie să ajung la țintă. Fără urale, fără glorie, fără daruri — voi birui. Nebunia și moartea sînt gînduri care înspăimîntă pe cei mediocri. Pe mine — nu!»

Îmi descoperisem lacune: matematicile, greaca, ebraica, slava, sanscrita. Mi-am întocmit un program şi, neştiut de nimeni, ascuns în oraşul cu fabrici, mi-l împlineam zi după zi. Am învăţat geometria pe *Elementele* lui Euclid, din versiunea italiană a lui Enriques. Mă înfiorau desfătări descifrînd gîndirea proaspătă, de-a dreptul din izvor. Mi-am muşcat buzele, pentru că nu înţelegeam tratatul lui Theon din Smirna asupra *Numerelor în doctrina lui Platon*. Am studiat două zile şi două nopţi *Timeus;* m-am întors la Theon, după ce acoperisem cu însemnări cîteva coli, în marginea *manualului* de istoria ştiinţelor antice pe care mi-l dăruise Mieli. Ca să înţeleg şi mai bine, am citit pe Plutarc *(Symposiace*, VIII, 2 şi *Creaţia sufletului după Timeus)* şi am adîncit cea dintîi parte din voluminosul *Le scienze esatte nell' antica Grecia* a lui Gino Loria. Seara, trebuia să-mi întrerup munca geometrică, şi să mă apuc de ebraică. Aveam o gramatică şi un dicţionar. Ochii îmi lăcrămau deasupra literelor groase, prăfuite cu punctc. Munca mi-era grea, pentru că o împlineam singur, fără să cer ajutor. « Singurul mijloc de a nu fi învinuit că plagiez pe Giovanni Papini, e să-l întrec, biruind ştiinţa universală. Toţi domnii care spun că ştiinţa e imensă, greşesc; e imensă pentru că o studiază cîteva ceasuri pe zi, în pripă; sau pentru că o adîncesc comod. Ştiinţa, înainte de a fi adîncă, trebuie să fie largă... » Îmi spuneam aceasta, şi munceam. Îmi poruncisem cîteva reguli, de la care nu mă abăteam: să nu studiez decît esenţele, izvoarele; să nu mărturisesc nimănui descoperirile mele; să nu public decît gînduri străine experienţelor mele, pînă la maturizarea definitivă.

Au trecut examenele. Prietenii ajunseseră obraznici; nu voiau să mă lase singur. După cea dintîi vizită a Nişkei, ochii îmi fugeau pe textul ebraic uitînd înţelesul semnelor; confundam pe *maqquef* cu *pasek*, confundam accentul *segolta* cu *Telisa qeanna*. Verbele, atît de lesnicioase, mi se păreau inutil de memorizat, mai ales formele *Hifil* şi *Hitpael*. După un ceas de tulburare, simţii un gol sub tîmple şi apoi senzaţia că *sînt un străin*. Am uitat tot ce s-a petrecut în seara aceea. Dimineaţa m-am deşteptat senin. « N-a fost oboseală. Eu nu pot fi obosit. Lapsus-ul m-a lovit din pricina efortului, a miopiei şi a literelor. » Am schimbat orele de ebraică pentru dimineaţa. Pînă atunci, dimineaţa studiam un ceas sanscrita din manualul lui Fumi. Mi-au trebuit cîteva zile pînă ce am deprins cele opt soiuri de consonante. Descifram entuziasmat din *Mahabharata: Asidraja Nalo nama Virasenqsuto bali upapanno gunairistai...* « Fu un puternic rege, cu numele Nalo, fiu al lui Virasem... »

După zece zile m-am convins că nu pot învăţa două limbi orientale, în acelaşi timp. Singur. Trebuia să aleg. Nu aveam curajul să mă despart de nici una. M-am despărţit atunci de amîndouă, şi am început persana, pe cartea lui de Martino. Am petrecut

o după amiază întreagă plimbîndu-mă prin odaie, învăţînd alfabetul: elif, bey, pey, tey, sey, gim, tim, hey... Pe fişii de hîrtie mă exersam scriindu-le sub forma *izolată*, *iniţială*, *medială*, şi *finală*. Ochii mă usturau ca să descifrez pe *zad* iniţial de *zad* medial. Am rămas un ceas la studiul lui *Ghiaf*, compus din două semne complicate şi dureros de memorizat. Noaptea, istovit, am răsfoit manualul şi am descoperit că mai trebuia să învăţ vocale şi diftongurile. M-au disperat cele patru *izafet*. Am închis cartea şi am scris în *Jurnal:* «Mă las, deocamdată, de limbile orientale, mulţumindu-mă cu texte traduse. Nu e o înfrîngere, ci o experienţă. Sînt alte *esenţe*, pe care trebuie să le asimilez mai înainte. Reîncep limba greacă.»

Dimineaţa m-am deşteptat cu mădularele fărîmate. Priveam toamna, prin fereastruică. «Dacă nu mă scol *acum*, cînd îmi poruncesc, pierd toată încrederea adunată în patru săptămîni de muncă şi singurătate.» Am tresărit, m-am coborît din pat buimăcit, m-am spălat şi m-am aşezat la masă. Nu eram mulţumit de fapta voinţei mele. «De ce sînt obosit?» Nu mă mai simţeam obosit. Apucam o carte de Simmel neîncepută. «De ce citesc Simmel, şi nu reîncep greaca?» Am deschis gramatica greacă şi caietul de cuvinte. Învăţam; şi nu eram mulţumit. «De ce am dormit opt ceasuri în loc de patru? De ce am lăsat ebraica? De ce nu m-am lovit peste buze cînd m-am surprins privind toamna? De ce las să mă stăpînească gîndul că voi fi şi eu înfrînt, ca Papini? De ce îmi îngădui voluptatea mîngîierilor unei înfrîngeri? Şi de ce îmi pierd timpul gîndind toate acestea, acum?...»

Degetele răschirate în păr, au smuls. Am început să plîng de furie. Mă revedeam în adolescenţă, chinuit de aceeaşi luptă cu toamna, cu nostalgia, cu slăbiciunile. «N-am făcut *un pas* mai înainte, dacă sînt melancolic». Îmi strigam: «Ajunge! ajunge! am să înnebunesc!». Şi iar gîndul. «Acesta-i motiv să dorm opt ceasuri şi să nu învăţ ebraica?» Plîngeam. «Plînsul e stupid şi enervant. Nu mă duce la o soluţie.» Îmi opream lacrimile, îmi răcoream ochii. «N-am făcut nici o faptă eroică, dacă nu mai plîng.» Îmi odihneam privirile în toamnă. Mă linişteam. Eram trist, trist, disperat. «Totul trece, totul trece...»

Înţelegeam că mai trebuie să lămuresc un amănunt, indispensabil operei mele, realizării vieţii eroice: *cît* să cer de la voinţă. Mi-aminteam discuţiile de la schit. «Dacă Dumnezeu nu vrea să pogoare asupră-mi har?» Gîndul mă îndîrjea. «Am să ajung şi *fără* Dumnezeu!» Lucram, zi după zi, noapte după noapte.

Într-o seară am simţit cum mă stăpîneşte oboseala. Trupul întreg îmi era greu, şi-l simţeam străin, şi încheieturile mă dureau. Eram palid, cu ochii în cearcăne, cu pleoape iritate. Fruntea mi să părea stranie. Mîinile — le priveam pe masă, şi nu le recunoşteam. M-a cuprins spaima. «Dacă am să înnebunesc?» Am rînjit: «Acesta-i gînd de ispită, ca să mă cobor din mansardă şi să dorm opt ceasuri». Simţeam tot mai îndrăzneaţă tulburarea asupra creierului şi sufletului. M-am surprins tremurînd. Apoi, dintr-o dată, pierdui conştiinţa rostului meu într-o mansardă cu cărţi: «Cine sînt eu?», zîmbii. «Începe surmenajul», mi-am răspuns. «Surmenajul nu există pentru *mine*.» Cine a glăsuit astfel? Nu-mi recunoşteam vorba, nu lămuream înţelesul cuvîntului *pentru*. «Acum, trebuie să mă culc... Totul trece...» Gîndul se insinuă. «A dormi înainte de ceasul statornicit, e înfrîngere. Oboseala şi senzaţia de pierdere a cunoştinţei sînt ispite.» Urmam dialogul celor din mine, înspăimîntat.

«Sînt obosit pentru că *accept* gîndul oboselii. Trebuie să strig: nu există oboseală! Strigă!»

Mă clătinam, cu braţele pe masă.

— *Nu există oboseală!...*

«E stupid, cine a strigat?»

«Eu!»

«Cine sînt?...»

«Dacă am înnebunit?...»

«De ce mă întreb?...»

«Mă culc...»

« Nu am voință!... Ba am!... »

Vîrtejuri de frig îmi pătrundeau prin urechi, îmi năvăleau pe creier. Durerea nu o simții decît o clipă; apoi, senzația de sfîrșeală definitivă. Mă surprindeam întrebîndu-mă: ce înseamnă scaun?...

« Roagă-te lui Dumnezeu... »

« Nu există Dumnezeu... »

« Dacă eu sînt Dracul?»

« Hei! Hei!... am să înnebunesc!... »

« Am să mă culc!... »

« Dacă mă culc înseamnă că sînt bolnav... »

« Poate am înnebunit? »

« Doamne! Doamne!... »

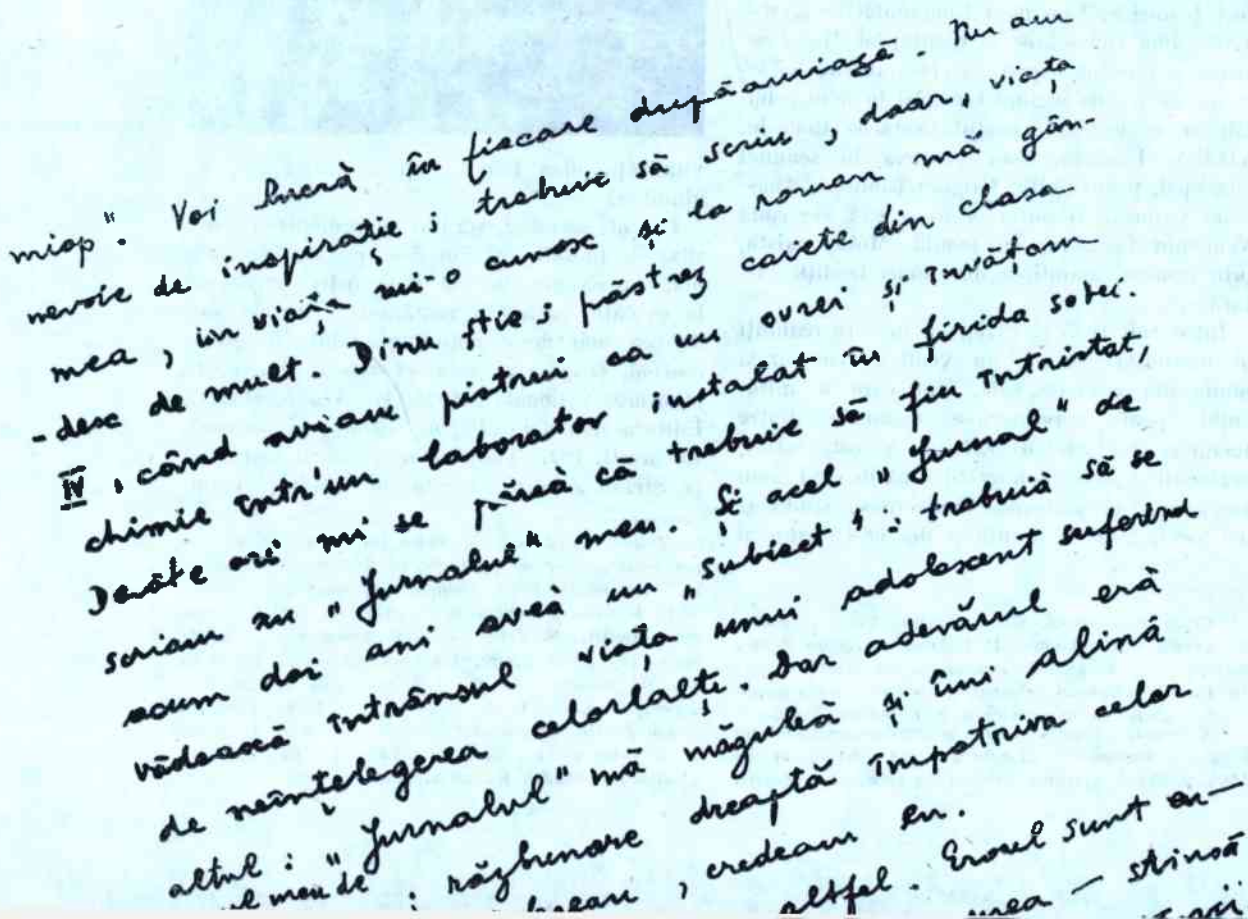
« Liniște! liniște pe nervi!... »

Îmi porunceam, dar voința nu-și mai găsea vehicul în carne. Eram tulburat. Mă gîndeam la moarte, la nebunie. « Dacă nu mai mă limpezesc niciodată? Dacă am să rămîn toată viața *așa?* » Îmi smulsei părul de ciudă. Am început să mă rog, în genunchi, cu palmele împreunate: « Doamne! Doamne! Doamne!... ».

Nu puteam să *gîndesc*, nici să *simt* cuvîntul « Doamne ». Îl spuneam numai, gol de conținut. Un gînd mă biciuia: « Nu pot să mă rog, pentru că sînt diavolul!... ». Îmi venea să rid: « Dracul! dracul!... ».

Inconștient, am deschis *Jurnalul:* « Poate am să înnebunesc, astăzi, acum. Sînt o bestie, sînt o bestie... Dumnezeu există?... ».

Am adormit greu, după ce m-am înăbușit cu o pernă. În zori m-am deșteptat. Totul pierise. Am recitit rîndurile din *Jurnal!* Am adăugat: « Simplă criză. Altă dată, mai multă disciplină. Astăzi voi dormi mai mult; dar *jos*, nu mă cobor. Dumnezeu există, sau poate nu există. *Eu — exist!* »

Ştefan ZELETIN

dialog cu

Vasile BOGREA

Vasile Bogrea

FIGURĂ ELEVATĂ A CULTURII ROMÂNEŞTI, Ştefan Zeletin, pseudonimul lui Ştefan Motăş, s-a născut în satul Burdusaci, judeţul Bacău, la 19 iunie 1882 şi a murit la 20 iulie 1934 în Bucureşti. Părinţii lui erau răzeşi înstăriţi. În ramul Motăşeştilor au existat mulţi bărbaţi ştiutori de carte şi chiar cărturari. Astfel, unul dintre strămoşii lui îndepărtaţi a fost Ioanichie, Episcopul Romanului (~1700—1769), bun cunoscător al realităţilor Moldovei, ctitor şi reputat expert în chestiuni de hotărnicie, un fel de inginer topograf în felul celuilalt mare tecucean, poetul Costache Conachi. Vlădicăi Ioanichie i-au premers în scaunul episcopal, printre alţii, Grigore Ţamblac, Anastasie Grimca, Dosoftei şi avea să-i succeadă Veniamin Costachi. În familia Motăş exista, prin urmare, amintirea unei mari tradiţii cărturăreşti.

Între anii 1935 şi 1975, ani în care realităţi şi frămîntări sociale au venit să contrazică multe dintre ideile sale, fapt care a influenţat, poate, neretipărirea niciuneia dintre lucrările lui Ştefan Zeletin a fost, totuşi, subiectul a trei monografii tipărite [1]. I s-au consacrat, de asemenea, numeroase studii şi articole [2], teze de licenţă şi doctorat, semn al vitalităţii unei bune părţi a operei sale de gînditor.

Filozof, sociolog, scriitor şi profesor universitar de filozofie, Ştefan Zeletin este cunoscut mai ales ca gînditor cu preocupări privitoare la evoluţia societăţii româneşti. Operele sale de cea mai mare notorietate sînt *Burghezia română. Origina şi rolul ei istoric*, Bucureşti, „Cultura Naţională", 1925 şi *Neoliberalismul*, Editura revistei „*Pagini agrare şi sociale*", Bucureşti, 1927. Tudor Vianu, care îl considera pe Ştefan Zeletin «scriitor de tendinţe înain-

---

[1] Cezar Papacostea, *Ştefan Zeletin. Viaţa şi opera*. Bucureşti, 1935; Valeriu D. Bădiceanu, *Ştefan Zeletin doctrinar al burgheziei româneşti*, Bucureşti, 1943; Dr. Dumitru Mureşan, *Concepţia economică a lui Ştefan Zeletin*, „Editura Academiei R. S. România", 1975.

[2] Z. Ornea, *„Tradiţionalism" şi „evoluţie în sociologia burgheză românească"*, *„Lupta de clasă"*, XLVI, aprilie 1966, p. 55; A. Spiridon, *Necesitatea obiectivă a făuririi civilizaţiei industriale. Concepţia lui Ştefan Zeletin despre rolul forţelor de producţie în dezvoltarea României* în limba rusă). *Revue roumaine des sciences sociales, Série de sciences économiques*", 1971, 15, 2, 279; Georgeta Macarie, *Şt. Zeletin şi industrializarea*, *„Tomis"*, iunie, 1971; Gh. Epure, *Un ecou rousseauist tîrziu în filozofia românească*; *Şt. M. Zeletin*, *„Revista de filozofie"*, 1978, XXV, 5, p. 631; G. G. Ursu, *Filosoful Ştefan Zeletin*, în *Bîrladul odinioară şi astăzi*, I, Bucureşti, 1980, p. 345; *MIC DICŢIONAR FILOZOFIC*, „Editura politică", Bucureşti, 1969, p. 399.

tate», găsea în *Burghezia română* «o foarte interesantă carte asupra modernizării şi occidentalizării României în veacul trecut», care contravine concepţiei asumării de forme fără fond a lui Titu Maiorescu. *Burghezia română* s-a bucurat, de asemenea, de aprecierea lui G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, C. Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Petre Pandrea ş.a., aşa după cum G. Călinescu îl aprecia pe autor în totalitatea existenţei sale spirituale. «Rezervele pe care ne-am îngăduit să le facem faţă cu o operă de importanţa *Burgheziei române* — scrie Al. Claudian, discipolul şi urmaşul său la Catedra de istorie a filozofiei vechi şi medievale a Universităţii din Iaşi — nu ştirbesc întru nimic sentimentul nostru de admiraţie pentru această operă monumentală a gîndirii româneşti. În amănunte şi în unele concluzii politice, opera lui Zeletin poate fi completată sau amendată: aceasta este soarta tuturor operelor mari. Dar în ce priveşte armătura ei teoretică, *Burghezia română* este o lucrare pe care nici o critică nu o va putea vreodată clinti din locul ei proeminent în cercetarea sociologică românească. O dată cu *Burghezia română*, s-au pus bazele solide ale sociologiei statului românesc. Prin înălţimea ei de concepţie, prin aparatul ei logic impecabil, prin geometria perfectă a compoziţiei, ca şi prin documentaţia vastă pe care se reazimă, *Burghezia română* este una din marile cărţi ale cugetării contemporane.» (*„Revista de filosofie"* nr. 3, 1935, p. 271). *Neoliberalismul* este a doua sa lucrare sociologică fundamentală. Prin neoliberalism, Ştefan Zeletin înţelege concepţia şi doctrina intervenţionismului de stat ca o necesitate organică şi obiectivă a dezvoltării societăţii româneşti, consfinţite prin Constituţia din 1923. Neoliberalismul contravine liberalismului clasic, de pînă la primul război mondial, doctrină a libertăţii totale a iniţiativei şi a proprietăţii private.

Cu toate criticile severe ce li s-au adus, atît *Burghezia română* cît şi *Neoliberalismul* au stimulat gîndirea sociologică românească. Amîndouă sînt menţionate ca evenimente în *Istoria României în date*, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1972. Departe de eclectismul care domina literatura de specialitate de pînă la el, Ştefan Zeletin rămîne un creator în istoria socială, aşa cum Lucian Blaga a rămas un creator în filozofie. El susţine un punct de vedere determinist în dezvoltarea societăţii româneşti, văzînd în industrializare condiţia *sine qua non* a progresului naţiunii române. Duşman al conservatorismului şi al punctelor de vedere agrariene, chiar dacă exagerează rolul istoric al burgheziei, esenţială rămîne pledoaria sa în favoarea înălţării societăţii româneşti la nivelul civilizaţiilor industriale occidentale. «Sociologia lui Zeletin — scria Petre Pandrea — are un nivel european cum puţine opere române au atins. Se pot enumera pe degete: *Originea românilor* de A. Philippide, *Getica* de Vasile Pârvan, *Viaţa mamiferelor* de H. Sanielevici, *Dreptul civil* de Dem. Alexandresco.» („*Adevărul*", anul 48, nr. 15504, 27 iulie 1934, pp. 1—2).

Lucrările sale filozofice, *Evanghelia naturii*, *Iaşi, 1915*, *Sextus empiricus*, *Scurtă expunere a filozofiei sceptice*, „Cultura Naţională", 1923, *Nirvana. Gînduri despre lume şi viaţă*, Editura revistei *„Pagini agrare şi sociale"*, 1928, cursul universitar *Introducere în filosofie*, Iaşi, 1929—1930 (astăzi o raritate bibliofilă) şi altele îl situează la înălţimea celor mai însemnaţi filozofi români. Din nefericire, o bună parte din opera sa, rămasă în manuscris, s-a pierdut, poate fără urmă... *Evanghelia naturii* şi *Nirvana* introduc un punct de vedere spiritualist în explicarea lumii şi identifică eul uman cu natura. Orice silnicie a ambianţei asupra eului uman este o înfruntare a naturii. Primatul vieţii sufleteşti asupra raţiunii este una din axele filozofiei sale, care face din opera sa o replică românească la filozofia lui J. J. Rousseau.

Există o linie evolutivă în gîndirea lui Ştefan Zeletin, atît în distanţa dintre filozofie şi sociologie, cît şi în limitele înseşi ale sociologiei, care explică geneza unei lucrări prin precedenta, fără ca autorul să se dezică de treptele pe care le-a parcurs, dar nici absolutizîndu-le. De aceea, opera sa, poate mai mult ca a altor gînditori români, trebuie cuprinsă în totalitatea varietăţii ei. Numai în felul acesta, de pildă, opera lui literară de tinereţe capătă un înţeles mai înalt şi se justifică prin opera sociologică de mai tîrziu, altfel ea ar rămîne o simplă filipică neagră, un pamflet amar ori un document realist de epocă, document care, în afara acestei considerări, ar părea nedrept într-o bună măsură. Poate cele mai nimerite cuvinte despre Ştefan Zeletin sînt cele pe care el însuşi le-a spus, în 1932, despre Alexandru Papacostea, în prefaţa la cartea acestuia, *România politică, doctrină—idei—figuri*, 1907—1925, prezentîndu-l ca gînditor: «...era într-o evoluţie continuă: şi spiritele de această factură, cînd trec

pragul unui crez, de obicei nu mai caută înapoi. Moartea timpurie fixă însă scrisului său un destin acum ireversibil».

Ştefan Motăş a absolvit prestigiosul liceu Gheorghe Roşca Codreanu din Bîrlad în 1902 unul dintre liceele cu cea mai veche tradiţie din ţară. În 1906 îşi trece examenul de licenţă la Facultatea de litere şi filozofie din Iaşi, obţinînd menţiunea *Magna cum laude*. Între 1909 şi 1920 ocupă postul de profesor titular de filozofie şi limbă germană al liceului pe care îl absolvise el însuşi cu şapte ani în urmă Aici a găsit înţelegerea necesară pentru a putea să plece în străinătate, la Berlin, Leipzig, Erlangen, Paris şi Oxford, ca să-şi desăvîrşească studiile filozofice. Între 1920 şi 1927 funcţionează la Bucureşti ca profesor la Liceul Mihai Viteazul, iar din 1927, ca profesor universitar titular, la Catedra de istorie a filozofiei vechi medievale a Facultăţii de litere şi filozofie de la Universitatea din Iaşi.

Vorbitor fascinant, cugetător adînc, cărturar izolat în lumea lui de gînduri şi de suferinţe, Ştefan Zeletin a rămas în amintirea contemporanilor ca o icoană a discreţiei. Era un bărbat de statură mijlocie, suplu, brunet şi cu ochii melancolici. Paloarea, distincţia şi rezerva atrăgeau atenţia. Cei care nu l-au cunoscut au trăit cu impresia că au de-a face cu un om al vieţii practice, cu un om politic sau cu un luptător social, în timp ce el era exact la antipod, un singuratic şi un taciturn. Avea pasiunea ideilor generale şi a sintezei, avea clasica dragoste pentru claritate, dar dispreţul faţă de amănunt nu făcea din el un mai puţin erudit. Pentru Tudor Vianu *Nirvana* lui Zeletin era o carte de căpătîi. Autorul ei a fost o viaţă întreagă un om bolnav; într-o memorabilă întîlnire pe care am avut-o la 30 ianuarie 1960, Tudor Vianu îmi povestea cum, în ultimii săi ani, Ştefan Zeletin, imobilizat de reumatism şi insuficienţă cardiacă, îşi ţinea cursurile întinzîndu-şi picioarele pe un scaun în spatele catedrei, întrucît mişcarea cea mai mică îi provoca mari dureri. Cu acel prilej, Tudor Vianu a declanşat, în calitatea lui de director general al Bibliotecii Academiei, o veritabilă campanie pentru depistarea unor eventuale manuscrise ori cărţi adnotate ce s-ar fi putut păstra în fondurile Bibliotecii Academiei, dar fără rezultate pozitive.

În urmă cu cîteva luni, Ştefan Bîrsănescu îmi povestea că, după moartea lui Ştefan Zeletin, filozoful Nicolae Bagdasar a căutat să-i publice manuscrisele inedite, ceea ce a încercat şi Cezar Papacostea, însă tribulaţiile unor urmaşi au făcut ca nobila lor acţiune să eşueze, iar manuscriselor, cel puţin pînă în momentul de faţă, să li se piardă urma...

Vasile Bogrea s-a născut la Tîrnauca, Dorohoi, la 26 septembrie 1881 şi a murit la Viena, la 6 septembrie 1926. Profesor la Catedra de limbă şi literatură latină a Universităţii din Cluj, eminent umanist, filolog şi scriitor, el rămîne unul dintre marile spirite ale culturii româneşti.

O memorie uluitoare şi o putere asociativă derutantă făceau din el una din cele mai scăpărătoare minţi pe care le-a dat neamul nostru. Voia bună şi uşurinţa vorbirii se împleteau cu o mare putere de muncă şi cu o excepţională vocaţie a analizei.

Cultura lui era imensă: cunoştea aproape toate limbile europene, dar adora mai presus de toate limba şi cultura elină. În cercurile sale etimologice, lexicografice ori semantice, trecea un cuvînt prin secole şi prin răscruci ale istoriei ca un virtuos cu degetele peste o claviatură fantastică... Mort de tînăr, pe o masă de operaţie din Viena, dispariţia lui a smuls furtunii afective a lui Nicolae Iorga una din cele mai frumoase şi mai adînci pagini din sutele de mii cîte va fi scris: «S-a stins un om cum poate niciodată nu vom avea unul. Naţia noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învăţat dintre români. Era un neîntrecut vorbitor şi un profesor fără pereche. Era un caracter vrednic

BIBLIOTECA FILOZOFICĂ

SEXTUS EMPIRICUS

SCURTĂ EXPUNERE A FILOZOFIEI SCEPTICE

DIN GRECEŞTE DE ŞT. ZELETIN

de vremile antice, Era, în suferința lui de atîția ani de zile, un sfînt».[3]

Nimic nu mai trebuie adăugat, nici pentru cunoașterea lui, nici întru lauda lui... Afirmația apodictică «Era cel mai învățat dintre români», ieșită din gura lui Iorga, este de ajuns...

Ce-i unea pe Ștefan Zeletin și Vasile Bogrea? Evident, o afinitate spirituală și de preocupări, deși primul era filozof, iar al doilea filolog. Nu trebuie să uităm, totuși, că și Ștefan Zeletin avea pregătire universitară în filologie, alegîndu-și ca specialitate secundară filologia clasică. Mai contribuia, poate, și conștiința unei anume ascendențe grecești a amîndurora. Mai vin să se adauge acestor elemente vîrsta, gustul solitudinii și o fire complementară: Zeletin era taciturn, sobru și introspectiv, Bogrea era comunicativ și dispunea de o vervă intelectuală de excepție.

Scrisorile lui Zeletin către Bogrea, atîtea cîte s-au păstrat, ne ajută să întregim chipul interior al lui Ștefan Zeletin, atît de puțin cunoscut contemporanității noastre. Ele vorbesc despre munca, încordarea și conștiința valorii proprii: «Poate că acești pretențioși candidați la recunoștința culturii române vor regreta odată că n-au avut curajul să încerce micul rizic» *(de a-i tipări prima lucrare filozofică*, n.n., scrisoare din 6 decembrie 1914*)*.

Fire dreaptă și spirit justițiar, Ștefan Zeletin se avînta în dispute sau situații competitive mai mult din orgoliul atîrnînd de conștiința valorii proprii, decît din plăcerea pe care o procură ieșirea în arenă. Amator de idei generale, îl interesa totdeauna fondul unei probleme, nu forma. Dealtfel, din însăși opera sa se vede distanța pe care și-o lua față de balastul istorismului. În Franța va audia cursuri la Collège de France și la Sorbona, fără a se înmatricula: urmărea numai firul ideilor sale și îmbogățirea cunoștințelor de filozofie și mai puțin obținerea unor atestate.

Corespondența scoate în evidență prețuirea, admirația și dragostea lui Ștefan Zeletin față de Vasile Bogrea: nu numai că dorea să-i știe părerea asupra unor diferite situații, că-l ruga să-i dea lămuriri asupra unor termeni, să intervină pentru editarea unor lucrări ori să vorbească pentru un transfer cu N. Iorga, ci simțea nevoia ca Bogrea să-i citească manuscrisele înainte de publicare. Așa s-a întîmplat, de pildă, în 1914, cu *Evanghelia naturii*.

La rîndul său, Vasile Bogrea îl aprecia pe Ștefan Zeletin. Nu cunoaștem scrisorile pe care i le-a adresat, însă într-o misivă către N. I. Herescu,[4] expediată din Cluj la 16 iulie 1926, deci cu o lună și jumătate înainte de moarte, scrie: «...mă întreb dacă, atunci cînd vorbești de Motru, desigur o foarte distinsă figură de cugetător, ca de *unicul cugetător român de la Conta încoace* — citez din memorie — nu faceți o mică nedreptate lui Drăghicescu, lui Petrovici, lui Zeletin?...».

Scrisorile sînt ale unui mare suferind către un alt mare suferind. Înțelegerea reciprocă, dulcea curtenie, stoicismul și graba premonitor e de a-și isprăvi lucrările, în această solidaritate își au izvorul... Dacă în scrisorile către G. Oprescu, Vasile Bogrea glosează[5] cu oarecare voioșie pe marginea suferințelor sale, scrisorile lui Ștefan Zeletin sînt sobre în această privință. El se va refugia atît din realitatea războiului, la care a participat activ, cît și din tracasările bolii, în lectură și chiar în studiu. Pe front, cercetează cauzele ce stau la baza tuturor evenimentelor, iar scrisorile din această perioadă vădesc deprinderea celui obișnuit să conceapă existența ca pe o infinitate de determinări (scrisoarea XIII). Emoționantă este, în scrisorile de pe front, solicitarea de cărți: Platon, Sofocle, Eschil, Tucidide, Homer: «În mijlocul acestei mizerii m-a cuprins iarăși dorul elenismului [...] Te rog deci pe tine să-mi faci cu orice chip rost de o *Iliadă* întreagă, precum și de un lexicon homericum. *Iliada* să fie în format cît se poate de mic, dacă e posibil chiar de buzunar. Cînd voi pleca de pe front îți voi trimite lexiconul îndărăt, *Iliada* însă o iau cu mine. Dacă voi cădea, îți urez să rămîi cu atîta pagubă din acest război, dacă însă voi rămînea, vei avea-o ca amintire de pe front.»

Aproape inexistentă și prea puțin cunoscută, corespondența generală a lui Ștefan Zeletin prezintă însemnătate pentru viitorul său istoriograf și exeget al operei. Cei de pînă acum s-au mărginit la simpla transcriere a datelor biobibliografice conținute în foarte meritoria carte a bunului său prieten, Cezar Papacostea.

C. D. ZELETIN

---

[3] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, III, „Fundațiile pentru literatură și artă — Regele Carol II", București, 1936, p. 222.

[4] Gh. Cardaș, *Documente literare*, I, Editura „Minerva", București, 1971, p. 315.

[5] Radu Ionescu, *Arhiva George Oprescu. Scrisori de la Vasile Bogrea*, în *Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte*, Seria IV, Tom I, 1977—1978, Editura Academiei R. S. România, 1980, p. 149.

«...cinstea de a reprezinta cultura română..»

I

Expédié par Mr. MOTÄŞ
Rue du Sommerard No. 9

Paris, 26/13 decembrie [1]909
Mr. V. BOGREA
Subdirector la Liceul internat
Iaşi Roumanie

Dragă Bogrea, în sfîrşit, iată-mă de cîteva zile şi la destinaţie. Două surprize neplăcute deocamdată: odăi foarte scumpe (mă ţine 70 lei) şi incomode (n-au sobă) şi o vreme ploioasă şi aşa de întunecată cum numai în Londra cred că mai e. Cu toate astea, aici e ceva de văzut — poate chiar «o leacă» mai mult ca în Berlin. Am colindat zilele astea cu planul în mînă pentru a-mi face o idee generală despre oraş şi *ce de* [de ce, n.n.] perspective găseşti aici chiar pe timpul acesta aşa de ceţos. De universitate nu m-am interesat pînă acum, fiind în vacanţă. Voi audia prelegerile ce mă interesează de la Collège de France şi Sorbona, fără a mă înmatricula. Azi fac o recunoaştere amănunţită a Sorbonei, un local mare şi încîlcit, unde te poţi greu orienta. Scrie-mi cînd pleci în Germania, urări de sărbători,

MOTÄŞ [1]

II

Abs. St. MOTÄŞ
Gross-Lichterfelde-West
Strenstr. 6
lui *[sic !]* Fr. Liobling

[Ştampila poştei: Berlin, 27.VII.1912]
Herrn V. BOGREA
Goethestr. 12
Pension Finck Charlottenburg

Dragă Bogrea,
Iartă-mă că găsesc timp atît de tîrziu ca să-ţi scriu. De altfel sunt sigur că şi tu eşti tot atît de ocupat ca şi mine. Eu înaintez cu penibile greutăţi, puterile mele de muncă şi încordare sunt cam istovite. — Dacă nu eşti angajat în altă parte mi-ai face plăcere venind duminică la mine. Aici e aerul curat şi nu e nici aşa înghesuială ca în Grünewald. Călătoreşti cu un Süd Ring pînă la Schöneberg, unde trebuie să te schimbi. Călătoria ţine 40 min., dar cum tu nu eşti orientat, are să dureze mai mult. De la gară ţii linia tramvaiului pînă unde stau eu. Scriu totodată lui Octav [2] să vină

---

[1] La 1 septembrie 1909, Ştefan Motăş este numit profesor suplinitor la Catedra de limba germană şi de filozofie de la Liceul Gheorghe Roşca Codreanu din Bîrlad, dar îşi ia foarte curînd concediu de studii şi pleacă la Paris, apoi la universităţile din Erlangen, Berlin, Leipzig şi Oxford. La Erlangen îşi va susţine, în 1912, doctoratul în specialităţile filozofie, economie naţională şi pedagogie, cu teza *Persönlicher Idealismus gegen absoluten Idealismus in der englischem Philosophie der Gegenwart* (Idealismul personal împotriva idealismului absolut în filozofia engleză actuală), care va fi publicată la Berlin, W. 57, Verlag H. Lonys, 1914.

[2] Octav Botez (1884—1944), critic şi istoric literar, profesor la Universitatea din Iaşi şi colaborator asiduu la *„Viaţa românească"* Prieten cu Ştefan Zeletin, la Berlin, viitorul filozof a activat în *Societatea academică română*, împreună cu Octav Botez, Vasile Bogrea, Petre Andrei, Eugeniu Speranţia, I. Lupu, N. Ioan etc.

Ştefan Zeletin

cu tine, altfel ar crede că conspirăm împotriva lui. Fiţi băieţi de treabă şi nu vă luaţi de păr pînă la mine. Dacă e prea cald, e mai bine să veniţi demiază aşa pe la 5, cînd putem ieşi la plimbare.

Salutare,

MOTĂŞ

III

Abs. St. MOTĂŞ
Sternstr. 6
Gross-Lichterfelde
[Ştampila poştei: Berlin, 2.8.1912]
Herrn V. BOGREA
Goethestr. 12
(Pension Fink)
Charlottenburg

Dragă Bogrea,

Deoarece văd că n-o să ne putem întîlni înainte de plecarea ta acasă, ţin să-ţi comunic ce aveam mai de seamă să-ţi spun. E vorba de găsirea unui editor pentru lucrarea mea[3]; cu toate că nu e gata pînă la întoarcerea mea în ţară, totuşi aş dori să aranjez această afacere, căci manuscrisul poate fi trimis şi prin poştă cînd va fi gata. Dacă tu te poţi interesa în această privinţă, scrie-mi ce rezultat vei căpăta. Firește că totul rămîne sub rezerva unei recomandaţii ulterioare, în caz cînd va fi nevoie. La întoarcerea mea în ţară, pe la 20 august (stil vechi), sper să te găsesc în Iaşi şi să putem aranja afacerea în chip definitiv. Tu ai mai multă experienţă decît mine în afaceri practice în general şi în afaceri de asemenea natură în special. Astfel sper numai cu ajutorul tău să pot face ceva; dacă aş fi redus la singura mea experienţă aş putea prevedea rezultatul de mai înainte[4].

Salutări prietenești,

MOTĂŞ

Se înţălege că afacerea poate fi ţinută sub oarecare discreţie. Nu că aş voi să fac surpriză, ci fiindcă, după cum ştii, mai vorbisem şi în altă parte şi nu vreau să se audă că am renunţat la acest gînd.

P.S. Te-am sunat de vr-o cîteva ori la telefon şi nu te-am găsit niciodată acasă. Eşti ocupat zdravăn.

IV

Herrn
V. BOGREA
Goethestr. 12 , Pension Fink
Charlottenburg

Berlin, 23/XII/[1]913

Dragă Bogrea,

Fiind la G.[5] Botez dăunăzi mi-a comunicat o veste plăcută, anume că eşti aici, şi una mai plăcută: că ai devenit ieşan. Te felicitez din inimă că ai ajuns cel puţin la

[3] *Evanghelia Naturii*, volumul 1, care va apărea în anul 1915.

[4] E posibil ca Ştefan Motăş să fi făcut o tentativă de tipărire a unui volum de aforisme intitulat *Clipe de reverie*, despre care el însuşi notează undeva «terminat în 1911», şi din care o bună parte a apărut abia în 1928 sub titlul *Nirvana, Gînduri despre lume şi viaţă*.

[5] Neclar: G. sau I.

cinstea lui Jacotă.[6] Mie gazda mi-a comunicat că mîne, mercuri sara are de gînd să facă krach «nicht zu Knapp».[7] În loc de a pierde timpul singur acasă e desigur mai plăcut să-l pierd cu tine. Te vom vizita deci între $8\frac{1}{2}$—9. În caz însă de ţi-ai pus în gînd să întreprinzi şi tu vrun «Bummel»[8], vesteşte-mă.

La revedere

MOTÄŞ

V

Dragă Bogrea
N-ai putea lua o birjă să treci după sfîrşitul orei ultime pe la tipografie?
Am nevoie de tine.
Mă găseşti aici

MOTÄŞ

VI

[Fără plic. Bîrlad, toamna 1914?]

Dragă Bogrea,[9]

Precum vezi, voi fi silit să stau tot anul departe de Iaşi: demersurile mele pentru detaşare au rămas fără rezultat — pînă acum! (Aşa mă mîngîi, dar desigur că «pînă acum» are o însemnare mai largă).

De vreme ce văd că anul acesta va fi pierdut pentru munca ştiinţifică, m-am hotărît să reiau o muncă ce nu cere continuitate şi nu face apel la judecată: să-mi reîmprospătez cunoştinţele de limbă greacă. M-am speriat cît am uitat de cînd nu mă mai ocup şi mă întreb cu oarecare grijă dacă, la vîrsta şi cu sănătatea mea, voi avea încă puterea de migăleală ce se cere pentru a te desăvîrşi într-o limbă clasică. Am nevoie de cîteva cărţi, de aceea mă adresez ţie. Anume: o gramatică (cu sintaxă) greacă, cît se poate de prescurtată. Noţiuni generale asupra dialectului ionic. Poate ai şi un dicţionar grec «übenichtlich»[10] aşa ca să pot ceti în el cu uşurinţă, fără a mă încurca de cuvinte neesenţiale. Aceste cărţi, dacă mi le poţi trimete acum, ţi le voi aduce la Crăciun, căci vacanţia voi petrece-o la Iaşi.

Eu sînt aici cu totul izolat: nu mă pot apropia sufleteşte de nimenea. Duc o viaţă de aşa desăvîrşită pustnicie cum nu-mi mai aduc aminte să fi dus în lunga mea carieră de pustnic. Sunt, în toate privinţele, pus la o grea încercare anul acesta.

Îmi frămînt mintea cum aş închipui banii necesari pentru tipărirea primei părţi a *Ev*[*angheliei*] *Naturii*.[11] Cînd parcă sunt gata la orice sacrificiu, cînd mă descurajez în faţa dificultăţilor. Ar trebui să avansez tipografiei patru sute de lei şi, la primirea lucrării, să dau poliţă pentru rest. Pe lîngă aceasta mai am încă şase sute de lei datorie, pe care trebuie să-i plătesc după Crăciun. Aş împrumuta de la vre-o bancă o mie cinci sute de lei, dar nici nu e de gîndit mai ales aici, că aş găsi vre-un garant. Minunată e situaţia de gînditor român, ce zici?

Dacă mă voi hotărî, pînă la 1 decembrie, să înfrunt toate greutăţile, ai timp în prima jumătate a acestei luni să cooperezi la supravegherea tipăririi, mai ales că eu nu sunt în Iaşi? Ţi-aş trimete manuscrisul ţie. Ştiu că e o muncă ingrată şi mă

---

[6] Mihai Iacotă, profesor de latină la Liceul internat din Iaşi, colaborator la revista *„Viaţa românească"*. A tradus *Istoria războiului poloponeziac* de Tucidide.
[7] Scandal «şi nu de ici-colea» (germ.).
[8] Plimbare (germ.)
[9] Carte de vizită nedatată.
[10] Probabil «übernichtlich» (în limba germană), deasupra nimicurilor, deasupra mărunţişurilor.
[11] Volumul întîi al *Evangheliei Naturii* a fost scris la Bîrlad şi la Burdusaci.

doare să-ţi mai rup din puţinul timp ce-ţi mai rămîne după salahoria de la liceu, dar nu am pe nimenea afară de tine căruia m-aş putea adresa în această afacere. Se înţelege că cooperarea noastră ar fi mult mai efectivă dacă aş fi şi eu în Iaşi, aşa că să-mi comunici observaţiile, ce eventual ai avea de făcut, verbal; dar această dificultate nu se poate înlătura.

Cordiale salutări,

MOTAŞ

P.S. Dacă ai vreun roman sau nuvele italieneşti la îndămînă, mi-ai face plăcere trimiţîndu-mi-le.

VII

[Lipseşte plicul] Bîrlad
6 decembrie 1914

Dragă Bogrea,

Ţi-am scris de eitva timp, rugîndu-te pentru nişte cărţi. Nu mi-ai răspuns. Desigur că pricini serioase te-au oprit de-a o face, dar dacă ai avea şi tu încă cinstea de a reprezinta cultura română în provincie şi te-ai vedea tratat astfel de prietenii de la centru, nu te-ai simţi tocmai măgulit.

Te înştiinţez că tratativele mele cu I.B. [12], pentru a edita lucrarea mea [13] la V.R. [14], n-au dus la nici un rezultat, ca toate celelalte. Mi-a scris că, faţă de greutatea ce întîmpină în încasări, revista nu se poate aventura într-o editură. Eu cred însă că au fost alte motive hotărîtoare. Desigur că se tem să nu «compromită» revista cu scrierea unui autor ce n-a dat încă nici o dovadă de calităţi artistice ori filosofice. Poate că aceşti pretenţioşi candidaţi la recunoştinţa culturii române vor regreta odată că n-au avut curajul să încerce micul riziC. De altfel am plăcerea să te anunţ că am obţinut condiţiuni favorabile la Ştefăniu [15] şi că am şi înaintat manuscrisul împreună cu prima rată. Pe luni probabil să începă tipărirea. De Crăciun vin la Iaşi cu prima corectură pe care voi supune-o şi cenzurii tale, de vreme ce n-a fost chip ca să vezi scrierea întreagă în manuscris. De altfel, îndreptări se pot face cu ocazia întăei corecturi, astfel sper să pot profita de eventualele tale observaţii. De la începutul lui ianuar cred că primele ginguriri ale sufletului meu vor putea ieşi în public. Ce profanare, să-ţi dezvălui cotiturile sufletului înaintea tuturor, nu?

Cu drag,

MOTAŞ

VIII

[Fără plic]
Bîrlad, 3.IV.1916

Dragă Bogrea,

Am trimis cartea lui Tomescu, [16] cred că-i vei fi scris şi tu sau dacă nu, te rog scrie-i. — Îţi place ce ispravă a făcut Rodivon [17] la *„Opinia"*? (2 apri[ie]). Nu pot

---

[12] Probabil Iancu Botez, colaborator al *„Vieţii româneşti"*.
[13] *Evanghelia Naturii*.
[14] Revista *„Viaţa românească"* din Iaşi.
[15] N. V. Ştefăniu, în a cărui tipografie a fost imprimată, în 1915, *Evanghelia Naturii*.
[16] Probabil D. Tomescu (1886—1945), critic literar şi ziarist, colaborator şi redactor al revistei craiovene *„Ramuri"*.
[17] Este vorba de *Rodion* şi nu de *Rodivon*. A. Steuerman-Rodion (1872—1918) deţinea rubrica *Oameni şi lucruri* la *„Opinia"*, ziar conservator-democrat din Iaşi, unde recenza cărţi franceze, germane şi româneşti. În numărul din 2 aprilie 1915, p. 1, *Evanghelia Naturii*, în care nici măcar nu pomeneşte numele autorului... Ştefan Zeletin îl confundă în scrisoare pe Rodion cu N. Rodivon, autor al unui *„Domnul Tudor"*, Bucureşti, 1914, Tipografia Flacăra.

pricepe cum..., care de altfel e un om inteligent, să fie capabil de a debita pe sama unei cărţi absolut numai locuri comune gazetăreşti. Din ceea ce a scris îmi vine să cred că n-a citit nici prefaţa. Ce mă sfătuieşti să fac: să-i scriu personal arătîndu-i neexactitatea observaţiilor sale şi spunîndu-i să le rectifice? Ori să inserez undeva (dar unde?) o notă făcînd aceste rectificări eu însumi? Ori să nu iau act de belteauna sa? Răspunde, căci tu te pricepi mai bine în afaceri de această natură.

À propos: n-am trimis încă lui Xenopol [18] şi madamei 'mnesale [19] un exemplar: mă sfătuieşti s-o fac?

Cu drag

St. MOTĂŞ

P.S. Cetesc tocmai în „*Opinia*“ că Octav [20] ş-a luat postul în primire. Nu cumva ai vorbit cu el — a scris ori are de gînd să scrie recensie pentru E.N. [21]?

IX

D-lui V. BOGREA
profesor
Iaşi
Strada Pojărniciei

[Bîrlad, aprilie 1915]

Dragă Bogrea,

Stupiditatea cu care „Editura“ primeşte *Evanghelia Naturii* întrece şi aşteptările mele cele mai pesimiste. Hotărît românul tot român vra să rămînă: o mediocritate ce-şi iese din sărite de cîte ori dă peste ceva ce pare a ieşi din cadrul obişnuitului. Prevederea ta, că Tomescu va fi mai puţin plat ca Rodion, s-a împlinit — după cum cred că ai văzut — cu desăvîrşire. Tu poţi avea despre acest domn părerea ce ţi se pare nimerită. Dar un om ce rînjeşte la ceea ce eu am scris cu sfinţenie; un om în sufletul căruia nu e nici o coardă care să vibreze la tonul sincer de confesiune ce străbate prefaţa şi introducerea mea; un om ce are cinismul de a spune pe faţă (auzi critic onest!) că n-a cetit decît prefaţa şi introducerea operei ce-o expediază aşa de lesne, un om ce falsifică cu uimitoare rea credinţă tot ceea ce citează — un asemenea om pentru mine nu poate fi decît un perfect inconştient. Regret că o revistă patronată de Iorga [22] poate să publice o asemenea infamie şi nu fără un zîmbet mă gîndesc la tonul demn şi serios al recenziei ce-a publicat „*Universul Literar*“ [23]

---

[18] A. D. Xenopol (1847—1920), istoric, economist şi filozof român, profesor la Universitatea din Iaşi.

[19] Poeta Coralia Biberi (1862—1951), Gatoschi în prima căsătorie, cunoscută în epocă sub numele de Riria, soţia tîrzie a lui A. D. Xenopol.

[20] Octav Botez. În acelaşi număr din „*Opinia*“ găsim următoarea notă: « Dl. Octav Botez şi-a reluat pe ziua de 1 aprilie orele de franceză la liceul naţional din Iaşi ».

[21] *Evanghelia Naturii*.

[22] „*Drum drept*“ din 9 aprilie 1915, anul X, nr. 11, p. 180, al cărui director era N. Iorga, publică următoarea Cronică neiscălită, care însă împărtăşeşte tonul obişnuit al lui D. Tomescu, semnatarul a numeroase alte cronici: « Creatorul unui nou sistem de gîndire crede a fi d-l Şt. Zeletin care ni trimite vol. I din marea d-sale operă filozofică: *Evanghelia Naturii*.

Prefaţa şi Introducerea nu par a fi scrise de un om serios. În ele, d-l Zeletin regretă mult că e silit să scrie într-o limbă pe care n-o pot înţelege toţi gînditorii din lume şi declară foarte neted că omenirea are nevoie astăzi de un Anticrist. Totdeodată, d-sa ne roagă stăruitor să aşteptăm vol. II din care se va vedea şi mai bine „Adevăratul caracter“ al *Evangheliei Naturii*. Aşteptăm ».

[23] „*Universul literar*“, 1 martie 1915, nr. 9, p. 7, publică *O nouă tendinţă în filozofie* de Victor Anestin, recenzie la *Evanghelia Naturii*, vol. I, de Şt. Zeletin. Autorul găseşte că noua apariţie editorială se plasează în curentul de « revoltă contra inteligenţei », tocmai în momentul în care e de crezut că poemele filozofice îşi vor fi trăit traiul. Prin opera lui Şt. Zeletin consună cu Henri Bergson, în privinţa unei filozofii comune antiintelectuale, care glorifică instinctul. Menţionînd ortografierea ciudată a unor cuvinte, Victor Anestin subliniază faptul că Şt. Zeletin « ştie să scrie frumos », că e sincer, că a trecut fără îndoială, printr-o tragedie sufletească şi că a căutat — ca şi Friedrich Nietzsche — să alcătuiască un sistem de filozofie propriu. Care să fi fost tragedia

și la felul cum « recenzează » *„Drum drept"*. În adevăr, nici nu-mi pot închipui un drum mai drept pentru a lumina publicul asupra mișcării culturale a țării. Dar să trecem peste aceasta; îmi pare rău numai de tine, căci îmi închipui ce impresie trebuie să-ți fi făcut cînd — după vorbele frumoase ce mi-ai spus despre T. — vezi pe individ arătîndu-se în așa lumină.

Criticus, e vădit, dospește și el o imfamie. E minciună că n-a mîntuit de cetit cartea, căci pretinsa asemănare cu Stirner [24], pe baza căreia crede că-mi poate tăgădui originalitatea (ca și cum cartea mea ar fi un sistem de sociologie!) iesă la iveală abia în ultimul capitol. Astfel singura lămurire a întîrzierii lui e că șovăiește încă să-și verse tot veninul. Obiecțiile lui sînt absolut ridicule. Am și ideea bizară de a identifica pe Rousseau cu latinul — cine e mai francez: Voltaire ori R.? La naiba, dar de spirit francez vorbesc eu acolo, nu de spirit latin în genere? Dar e vorba de a explica opera unui francez, nu a unui român? Or fi francezii cei mai de seamă latini, dar nu în ei se rezumă latinismul. Ceea ce spiritul latin are specific francez să poată să nu fie esența latinismului.

Dragul meu, sînt ferm hotărît să mă răzbun. Mă voi răfui în proxima mea publicație [...] [25], pînă atunci continuarea lucrărilor mele — pe larg cu toți filozofaștrii și criticaștrii români. Voi tăia cu fierul roș: pleava criticii române mă va vedea în altă lumină. Știu că prin aceasta îmi voi zădărnici orice perspective, dar ce perspective am acum? Orice inconștient crede că se poate uita de sus la mine, iar cei de la centru trec liniștiți pe lîngă meritele mele și-mi preferă și pe cel mai inexistent individ înainte (la Buc[urești] va fi transferat Strungurescu). Astfel chiar dacă aș rămînea un băiat de treabă tot aici aș sta înmormîntat, căci eu n-am darul de a-mi cîștiga merite pur românești, care singure deschid perspective. Cel puțin voi avea mulțămirea sufletească de a-mi fi descărcat sufletul.

Cu prietenească dragoste

MOTAȘ

X

[Fără plic.] Bîrlad, probabil luna aprilie 1916 [26]

Dragă Bogrea,

E nevoie de puține cuvinte în afacerea ce mă face să-ți [scriu, n.n.]. Prin atentatul de care desigur ai cetit și tu, o catedră liberă germană a rămas în București. Nu-i așa că ideea de a mă măsura cu atîția influenți politici, ce desigur vor cere transferarea, e temerară? În adevăr, « visul prea e de tot frumos » [27] ca să se poată îndeplini. Dar să cercăm. Nu am la cine îmi îndrepta privirea, o știi. I.B., singurul căruia m-aș fi putut adresa, s-a purtat în așa fel că am pierdut orice încredere în el. Ultima speranță — gîndește-te! — mi-a rămas în sprijinul lui Iorga: scrie-i cu toată căldura pe care ți-o poate insufla amintirea exilului tău din P.N. [28] Dacă ar izbuti să mă

---

sufletească prin care a trecut Șt. Zeletin și pe care o intuiește aici Victor Anestin? Probabil, răspundem noi, tragedia precoce a copilului foarte sensibil, suferind mereu și care se descoperă la un moment dat bastard, iar mai tîrziu tragedia gînditorului original, de o sinceritate brutală a cugetării, care nu se acomodează unei epoci dominate de lîncezeala gîndirii eclectice... Victor Anestin continuă: « Nu cunosc nimic mai interesant ca prefața sa, în care spune da la început că gîndul d-sale are „să schițeze o vedere a lumii într-o formă literară" ».

[24] Max Stirner (1806—1856), pseudonim al lui Kaspar Schmidt, filozof german. Hegelian de stînga și teoretician al anarhismului *(Unicul și proprietatea sa)*.

[25] Cuvînt indescifrabil.

[26] Apelul la sprijinul lui Iorga și mărturisirea sentimentelor de pietate pe care Zeletin le nutrea față de marele istoric ne fac să plasăm această scrisoare înainte de 17 aprilie 1916, cînd N. Iorga declanșează în *„Neamul românesc"* atacul împotriva pamfletului lui Șt. Zeletin *Însemnări din Țara Măgarilor*.

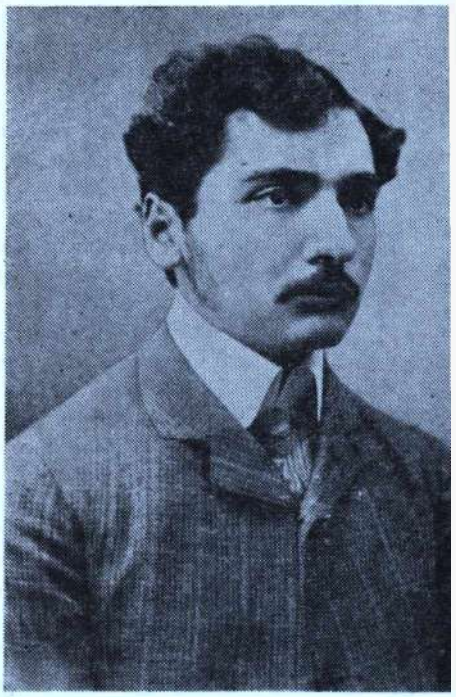
[27] Reminiscență din Eminescu: *« Era un vis misterios/ Și blînd din cale-afară,/ Și prea era de tot frumos/ De-au trebuit să piară » (S-a dus amorul...)*

[28] Piatra Neamț?

desmorminteze de aici m-aş uita — dacă e cu putinţă — cu încă mai multă pietate la el. Trebuie un cuvînt puternic pentru ca, întîi, catedra să nu fie împărţită, al doilea, să-mi fie dată mie. Şi acest cuvînt el l-ar putea spune lui Duca. [29] Alăturez o petiţie — sînt grabnic, nu-i aşa? Să ne dea D-zău noroc!

MOTÂŞ.

P.S. Tocmai primesc o scrisoare de la I.B. Mă vesteşte între altele că recenzia cărţii mele o va face Criticus!

XI

St. MOTÂŞ
Sublocotenent
Rgt. 69, Comp. 3

[Carte poştală militară. Ştampila poştei:] 19 nov. 1916. [Ştampilă:] Cenzura Focşani, 15 nov. 1916.

Domnului V. BOGREA
profesor
Strada Pojorniciei
Iaşi

Dragă Bogrea, profit de o clipă de repaos pentru a-ţi scrie cîteva rînduri. Sînt de mai bine de o lună pe front şi am avut prilejul de a lua parte la lupte însemnate. Te-o fi interesînd poate viaţa pe care o ducem aici noi, cei ce sîntem sortiţi să mînăm roata istoriei? E cea mai strictă stare de natură, pe care cu greu ţi-o poţi construi numai cu imaginaţia. Am putinţa să cunosc o nouă latură a vieţii în genere şi a socităţii noastre îndeosebi, de aceea nu regret nimic. Cine ştie, poate odată extraordinarele experienţe pe care le fac acum îmi vor fi de vr-un folos, mie ca scriitor, [30] altora spre îndreptarea păcatelor.

Cu drag,

MOTÂŞ

XII

[Scrisoare fără plic]

Dragă Bogrea,

Sînt triste împrejurările în care îţi scriu. Ştiu de la cei ce vin din Iaşi că pe la voi domneşte aceeaşi neliniştе şi îngrijorare ca şi pe aici. Divizia noastră e una din rarele ce n-au intrat încă pe front. Desigur că la un caz de supremă nenorocire vom avea aceeaşi soartă ca şi în Muntenia, aceea de a forma ariergarda armatei în retragere, şi vom fi ciopîrţiţi cu încetul. Deocamdată noi n-am pierdut încrederea, deşi nemţii

[29] I. G. Duca (1879—1933), jurist, publicist şi om politic român, de mai multe ori ministru, iar în 1933 prim-ministru.

[30] Experienţa i-a fost, într-adevăr, de folos în elaborarea cărţii sale *Retragerea*, Bucureşti, 1926, Editura revistei „*Pagini agrare şi sociale*", care şi-a luat subiectul din dezastrul retragerii armatelor româneşti în timpul războiului din 1916 şi din starea sufletească a trupelor. Este o carte dureroasă, plină de indignare, amintind, prin amărăciunea care-l exceda pe autor, — evident şi datorită bolii —, lucrarea precedentă, *Însemnări din Ţara Măgarilor*, Bucureşti, 1916. Iată informaţiile autorului însuşi, privitoare la *Retragerea*, formulate într-o scrisoare din 29 iulie 1923 către G. Ibrăileanu: «...lucrarea e scrisă după note luate în timpul războiului şi poartă nota obişnuită pe atunci a revoltei împotriva conducerii militare...» *(Scrisori către Ibrăileanu*, III, Editura „Minerva", 1973, p. 150). Se simte aici o uşoară distanţare a lui Zeletin faţă de tonul amar al *Retragerii*, ceea ce se va întîmpla şi cu *Însemnări din Ţara Măgarilor*, pe care o va cita ulterior numai cu titlul *Însemnări*.

par a-şi fi pus cu tot dinadinsul în gînd să ne radă de [pe] faţa pămîntului. Cum ne simt superiori numericeşte prin noile divizii ce le-am aruncat pe frontul nostru şi — chiar starea de acum — ne rămîn superiori şi în tehnică, nădejdea ne e, acum ca şi înainte, tot la bravura personală a soldatului. Ce fatalitate!

Toată vara mi-am petrecut-o într-o pisoleală stupidă cu instrucţia stearpă, căci sărmana noastră armată tot n-a rupt-o complect cu trecutul. Mai e încă mult putregai de tăiat, pînă să ajungem la înălţimea timpurilor. Din cînd în cînd am mai cetit cîte ceva grecește, dar acum am terminat toate textele. De aceea te rog să-mi dai tu pe Platon, vol. II, ediţia Didot (acela în care e şi *Banchetul*) şi în caz cînd nu ai acest volum, dă-mi pe Sofocle, aceeaşi ediţie. Ţi le voi trimite îndărăt înainte de plecarea pe front, sau la o dată fixată de tine, la caz dacă doreşti. Pe Homer ţi l-am trimis de mult, cred că l-ai primit de la elevul Ioniţă.

Cu caldă prietenie,

MOTAŞ

31.VII.1917

XIII

[Fără plic, fără dată. Probabil toamna anului 1917]

Dragă Vasilică,

Eşti poate curios să ştii ce se mai petrece pe la noi? Tifos şi mizerie! Pe front ne-au secerat gloanţele, aici ne seceră boala. Mor zilnic 1—4, se îmbolnăvesc cam la 30 de companie: satul pare un vast spital. Şi încă noi stăm relativ foarte bine! «Refacerea» armatei noastre va rămînea în istorie de pomină. O, multe mai sînt de spus pentru cei ce vor supravieţui acestui cataclism! Vorbesc de cei care i-au fost martori oculari. Căci, precum e firesc, atît dezastrul de pe front cît [şi] dezastrul din timpul acestei nenorocite refaceri nu s-au născut din nimic: ele au aceeaşi cauză.

S-au contopit cîte două regimente într-unul singur. Prin aceasta nu numai că s-a[u] acoperit lipsurile de ofiţeri, dar a rezultat şi un plus. Astfel, legiunile de ofiţeri activi refugiaţi pe la cartiere şi oriunde nu vîjîie gloanţele vor putea respira uşuraţi: nu se va simţi nevoie de ei pe front. Rămîne dar ca războiul să-l facem, de-acum înainte ca şi pînă acum, tot noi rezerviştii.

În plusul de ofiţeri m-am găsit şi eu la vechiul meu regiment 69. În consecinţă am fost surghiunit la altul: Rgt. 67, originar din Bacău. Aici am avut ocazie să cunosc două tipuri de militari distinşi, cum n-am văzut pînă acum în armata noastră: colonelul Rosetti,[31] ginerele lui Ştirbei, minunat teoretician, de cultură rară, dar fără experienţa frontului: vine de la marele cartier; şi colonelul Dragu, fratele unei distinse doamne din Rîmnicu V[îlcea] de care mi se pare că ţi-am vorbit eu odată; acesta n-are mare simpatie pentru teorie, e însă perfect om de front: vine chiar acum de la Oituz. El a luat comanda regimentului în locul lui Rosetti. Vrea însă cu orice chip să scoată trupa din sat în bordeie, crezînd că acesta e singurul mijloc de a pune capăt epidemiei. Nu ştiu dacă va izbuti să-şi salveze soldaţii, dar pare sigur că va ruina sănătatea ofiţerilor, îngropîndu-i sub pămînt în aceste timpuri de extremă umiditate. M-am săturat complect de această refacere cu mizeriile ei inutile, ţi-o spun că aş vrea mai curînd să plec iarăşi pe front.

Dar cu limbuţiile mele am uitat şi să-ţi mai spun şi de ce am trimis soldatul de la Iaşi. În mijlocul acestei mizerii m-a cuprins iarăşi dorul elenismului. Am trimis la Dorohoi la Bădiţa Costache după *Iliada*, dar nu mi-a putut da decît un singur cînt:

---

[31] Viitorul general Radu R. Rosetti (1877—1949), istoric şi teoretician militar, memorialist, preşedinte al Academiei Române. Fiu al istoricului şi scriitorului ieşean Radu Rosetti (1853—1926), a fost căsătorit cu Ioana Ştirbey, sora lui Barbu Ştirbey.

e editat la 1817, cu ilustraţii şi o detestabilă traducere în neogreacă (nu ştiu ce fel de neogreacă de o înţeleg şi eu!). Te rog deci pe tine să-mi faci cu orice chip rost de o *Iliadă* întreagă, precum şi de un lexicon homericum. *Iliada* să fie în format cît se poate de mic, dacă e posibil chiar de buzunar. Cînd voi pleca pe front îţi voi trimite lexiconul îndărăt, *Iliada* însă o iau cu mine. Dacă voi cădea, îţi urez să rămîi cu atîta pagubă de la acest război, dacă însă voi rămînea, voi avea-o ca amintire de pe front.

Ce se mai aude pe la voi? Ce impresie face strălucita victorie a francejilor? Cum e situaţia politică? Pe aici circulă zvonul fantastic a[l] căderii guvernului şi a[l] întronării unei dictaturi militare.

Cu adîncă dragoste,

MOTÁŞ

N.B. Ordonanţa mea nu poate sta mult la Iaşi: el trebuie să se întoarcă cel mult a doua zi după sosire. Deci fii bun şi închipuie că te-am rugat cît mai curînd.

XIV

2.I.1918

[Fără plic.] Din Cudalbi,
judeţul Tecuci

Dragă Vasilică,

N-am putut trimite soldatul pînă acuma după cărţile pe care te rugasem să le iai de la bibliotecă, de vreme ce — de cînd cu dezordinile ruseşti — toate satele sunt păzite milităreşte. Acum, sosind la Tecuci pentru a urma o şcoală militară, pot să-l trimet. Te rog trimite-mi pe Eschil şi Tucidide: în special Eschil îmi trebuie atît de mult, încît aş fi nenorocit dacă nu l-aş avea, căci cu el închei capodoperele poeziei grece[şti]. Dacă nu l-ai luat încă, poţi opri soldatul încă o zi, în care interval te rog, te implor chiar[,] să procuri aceste cărţi. Prefer ediţia Teubner, în orice caz nu Didot, care e greu de purtat.

Eu sunt într-un sat, Cudalbi, în jud. Tecuci. Cu toată plictiseala obişnuită, totuşi am timp mai mult ca de obicei pentru ocupaţiile mele.

La revedere, dragă, fii sănătos.

MOTÁŞ

XV

27 mai 1920
Bîrlad [Fără plic]

Dragă Bogrea,

Întîmplările ne-au depărtat unul de altul, aşa că întrevederile între noi, atît de obişnuite altădată, ameninţă a deveni de acum evenimente. Nu-i vorbă, chiar dacă ai fi la Iaşi nu ne-am mai putea vedea tot atît de des ca mai înainte, căci starea sănătăţii mele nu-mi mai îngăduie a întreprinde călătorii cu trenul, în condiţiile actuale. Să sperăm că va dispărea odată acest inconvenient, schimbîndu-se atît starea sănătăţii mele, cît şi condiţiile de călătorie.

Îţi scriu în urma unui anunţ de jurnal, care înştiinţează că e vacant postul de director al Bibliotecii de la Cluj şi că cererile trebuie a fi înaintate rectoratului universităţii pînă la 5 iunie. Cum păţania din toamna trecută m-a făcut să cîştig oarecare simţ al realităţii şi să nu mai procedez în necunoştinţa stării de fapt, te rog pe tine să te interesezi în chip discret, dacă nu cumva candidatul e deja desemnat şi publicaţia e numai de formă, cum se obişnuieşte la noi. Dacă sînt şanse de reuşită, atunci te rog utilizează alăturata coală de hîrtie cu iscălitura mea, punînd pe cineva să scrie o petiţie şi înainteaz-o la rectorat. Timpul fiind scurt, n-aş mai fi în ter-

men dacă aș aștepta de aici răspunsul tău, spre a înainta apoi eu însumi petiția. Dar nu înțeleg de ce trebuie să rezolve această chestiune rectoratul: universitatea voastră nu depinde de ministerul de instrucție din Buc[ureşti]? Te rog cu insistență să nu faci acest demers decît numai cînd sînt şanse de reuşită, iar dacă nu-l faci, ține rugămintea mea în secret: în interesul reputației mele nu vreau să mă mai expun la eşecuri.

De la toamnă sînt transferat la București. Cu toate că-mi inspiră groază şi scîrbă gîndul de a înfrunta greutățile vieții în capitala noastră, unde scumpetea amenință să treacă şi limitele fantasticului, totuşi mă văd nevoit să stau acolo cel puțin un an, pînă ce mă voi pune în legătură stabilă cu vreo casă de editură, spre a-mi asigura publicarea lucrărilor.

Apoi — apoi plănuiesc să mă stabilesc într-un sat de munte, la vreunul din gimnaziile noi înființate, unde să-mi pot urmări în liniște gîndurile mele. Constat că eu mă pricep să-mi joc prost rolul meu pe lume, în consecință m-am împăcat deplin cu soarta prezentă. — Pe la 14 iunie plec la Govora. Sper să aud pînă atunci ceva noutăți şi de la tine.

Cu drag,

MOTAŞ

XVI

[Fără plic. Bîrlad, 1919 sau București, 1920]

Dragă Vasilică,

Desigur te vei fi mirat de multe ori ce e cu mine de nu mai dau semne de viață. Totuşi trăiesc încă, dar de fapt de vreo cîteva luni nu mai contez între cei vii. Am ținut şcoală cu sălile neîncălzite, am putut rezista în asemenea condiții pînă la zece decembrie, cînd am căzut la pat doborît de un reumatism infernal. Două luni n-am putut pune picioarele în pămînt, acum începusem de cîtva timp să merg şi părea că s-a sfîrşit calvarul, cînd iată că de două zile începe să se umfle şi genunchiul drept, ce nu fusese încă atins. De este undeva în cer vreun Dumnezeu, aibă milă şi de mine, că ideea de a cădea iarăşi la pat mă umple de groază şi de desnădejde. Mai ales că, acum e de aşteptat la un om debil atins de-o aşa lungă suferință, toate organele mele au început să scîrțîie.

A venit la mine un fost elev, acum student la Iaşi, şi mi-a adus veşti de acolo. După cum văd, lumea îşi urmează cursul ei: nulitățile parvin, ceilalți rămîn în urmă. Τό ὄκατό[32] a ridicat treptele universității, aşa mi se spune, împreună cu alții de aceeaşi talie. Nu e de mirare pentru universitatea ieşană, firește, care pare a fi menită de a fi refugiul toscatalelor.

Ce mai faci tu? N-a fost chip să ți se repare nedreptatea din toamnă? În momentul cînd m-a doborît boala, eu lucram cu sîrguință la amintirile mele din război[33]. Mă ridicasem cu încetul sufleteşte la înălțimea situației şi mergea bine şi repede. Dar nu mi-a fost dat să le termin. E scrisă însă cea mai mare, şi mai însemnată, parte.

Îți trimăt pe Pindar şi Bucolicii, ediția Didot. Cărticica mică, conținînd bucolicii în ediția Teubner, e de la bibliotecă. Cred că nu te împovărez rugîndu-te ca s-o laşi ocazional acolo.

Fii sănătos,

MOTAŞ

---

[32] Τό ὄκατό, în greceşte, excrementul.

[33] *Retragerea*, tipărită în 1926.

XVII

D-lui V. BOGREA
profesor la Universitatea
din
Cluj

6.VI.[1].920

Dragă Bogrea,

Te rog să mă ierți că-ți răspund așa de tîrziu, dar lucrurile s-au desfășurat atît de repede, că pînă acum pare că nu m-am mai putut regăsi, de la primirea scrisoarei tale. Sînt de peste două săptămîni la Govora, în căutarea boalei mele, luptînd din greu cu neajunsurile bănești. Dar trebuie să stau cu orice preț!

Ceea ce m-a impresionat și consternat în scrisoarea ta e noutatea cu totul neașteptată, că boala ta de stomah a devenit atît de gravă, că te-a silit chiar să intri în sanatoriu! Mi-i groază de boală, întîi, pentru suferințele ce ea însăși implică, al doilea, pentru că starea noastră materială din prezent ne poate transforma ușor, în asemenea cazuri, în niște declasați. Azi, cînd salariul nostru nu reprezintă nici jumătate din ceea ce e strict necesar, a mai suporta și un tratament medical înseamnă a fi pus în fața unei probleme pe care nici cea mai spornică imaginație nu te ajută să o dezlegi. Nu mai departe, eu însumi stau aici într-o casă țărănească plină de purici și ploșnițe pe care am putut-o închiria cu prețul cel mai jos posibil în această stațiune: două sute de lei pe lună. Despre mîncare, nici nu mai vorbesc. Îmi suport cu resemnare soarta, lucru cu deosebire greu aici unde toți paraziții sociali vin — nu de nevoie, ca mine, ci numai ca să-și exhibeze desfriul. Îmi zic, firește, că dacă o țară nu poate da unui slujbaș al ei, care a muncit cinstit toată viața, nici strictul necesar pentru o viață omenească, cu atît mai trist pentru țară. De cît, aceasta nu e de ajuns; fapt e că niciodată nu am avut în chip mai dureros conștiința declasării mele, ca acum. Pare că și ca student mă simțeam ceva mai stăpîn pe împrejurări, acum mă văd cu totul sub împrejurări.

De cît, să revin la cazul tău. O lungă și tristă experiență în materie de boală de stomah — sufăr, și eu, de dispepsie nervoasă cronică — mi-a dat încredințarea că asemenea boală nu trebuie luată de loc în tragic. E drept că pentru intelectuali e foarte primejdioasă din pricina înrîuririi ei dezastruoase asupra stării sufletești, deși ea nu poate fi vindecată niciodată radical, după un timp de experiență poate fi mînuită cu îndemînare și făcută suportabilă. Înainte de toate, dragă prietene, te sfătuiesc din inimă să te ferești de doctori și de doctorie; trebuie să te simți fericit cînd un asemenea tratament nu-ți face mai rău. Pentru boala de stomah cu substrat nervos, cum sînt ale noastre, nu e decît un leac: ape minerale, însoțite de băi, aer curat și liniște. Toată greutatea va fi și aici să-ți găsești acea sursă care-ți folosește, căci efectul apelor variază după cazuri individuale. În 1915, pe cînd boala mea de stomah mă ruinase sufletește în așa fel că nutream gînduri de sinucidere, pe mine m-a salvat Olănești. Dacă vrei să te informezi mai de aproape, întreabă pe Bogdan-Duică; el a fost vreo cîteva veri de-a rîndul la Olănești și cunoaște această stațiune bine. Înainte de toate însă lucrul esențial, de care atîrnă soarta ta ca și a oricărui intelectual în aceeași stare, e să ai într-un fel sau altul, o gospodărie proprie. Căci fără o viață dusă matematic, cu îngrijire minuțioasă în ceea ce privește dieta, efectul oricărui tratament e iluzoriu. Cu toată repulziunea firească, va trebui să te hotărăști la acest sacrificiu, în interesul salvării puterii tale de muncă. Anul acesta am făcut și eu gospodărie, în proporții mici de tot, dar nu am nimic de regretat: în cursul anului, de la ultima cură pînă acum, am cîștigat cinci kilograme greutate, lucru mare pentru un om în starea mea.

În speranța că aceste rînduri vor putea să-ți folosească într-o oricît de mică măsură la alinarea suferinței tale, te salut cu drag,

MOTAȘ

La Neculai Bunescu Iovan

XVIII

[Expeditor] Șt. MOTĂȘ
Prof. la liceul Mihai Viteazul
București

[Recomandat 6380]
D-lui Vasile BOGREA
Profesor la Universitatea din Cluj
20 XII [1]920
București, Str. Frosa Sarandi 7

Dragă Vasilică,

Îți scriu aceste rînduri sub impresia unei veşti de tot dureroasă pentru mine: d-l Bogdan-Duică, ce a fost dăunăzi la noi la şcoală,[34] mi-a comunicat că ai suferit o operație și [că] mai ai încă de învins o complicație, ce s-a ivit în urmă. În aceste împrejurări de supremă încercare, te rog să crezi că inima mea e lîngă tine și că urmăresc cu încordare desfășurarea fatalității, a cărei inocentă victimă ai căzut. Sufletul meu nu se poate împăca cu monstruozitatea morală că atîția trîntori hoinăresc zdraveni pe stradă, în vreme ce tu, a cărui forță e atît de necesară societății, zaci țintuit pe patul de tortură. Nu, nu se poate! Te vei face sănătos, vei recăpăta toată puterea de muncă, căci nenorocita noastră cultură are nevoie de tine. Iar suferința prezentă vei răpune-o cu tăria sufletească, pe care știi că o posezi îndeajuns. Gîndește-te că și eu am ridicat același atroce calvar, timp de peste nouă luni de zile.

Sînt aici în București de la începutul anului și lupt greu cu valurile vieții, mai ales că slăbăciunea mea mă silește să mă mărginesc la leafă.

Cu drag,

MOTĂȘ

XIX

30. VIII. [1]923

Trimițător St. MOTĂȘ
București
Știrbei Vodă 12

[Recomandat.. Ștampila poștei Govora, 31 august [1]923.]
D-lui V. BOGREA
Profesor la Universitatea din Cluj

Dragă Bogrea,

De curînd a apărut în Edit[ura] „Cultura Națională" traducerea unui opuscul a[l] lui Sextus Empiricus din grecește[35], făcută de mine. Dacă dispui de vreo două ore ca să o poți răsfoi, mi-ai face un mare serviciu scriind cîteva rînduri — în sensul cel mai strict cîteva rînduri — despre ea. Știu cît de neplăcute sînt asemenea pretenții, dar cum o apreciere a cunoștințelor mele de limbă și filosofie greacă, venită din partea ta, poate fi de mare folos practic — înțelegi de ce e vorba — mă văd silit totuși să te întrerup din ocupațiile serioase cu o pretenție de această natură. Recenzia ar trebui să apară încă în cursul lunii septembrie, dacă îți stă și ție la inimă, să nu mai pătrundă în învățămîntul nostru superior caracude politice[36].

Încă o chestiune, în care erudiția ta îmi poate fi de mare ajutor. Pentru o polemică sociologică în curs, am nevoie de cît mai multe pasagii din autori greci unde este vorba de mercenari militari — μισθοφόροι[37] — ce erau aceștia, cum serveau etc. Dacă la biblioteca voastră dispui de mai multe mijloace, ca dicționare de antichități, de care aici e complectă secetă, te rog, dar te rog cu o deosebită stăruință, indică-mi pasagiile pe care le afli, pînă pe la 10 septembrie, căci studiul meu e gata și numai această chestiune mă reține de la publicare. Punctul meu de vedere este că acești mistofori proveneau din țărani proletarizați, care veneau la orașe și, neavînd alt mijloc de viață, se tocmeau la diferiți generali pentru servicii militare.

---

[34] La deschiderea anului școlar 1919, director al Liceului Mihai Viteazul este numit profesorul I. I. Roman, în locul profesorului G. Bogdan-Duică, trecut profesor la Universitatea din Cluj.

[35] Sextus Empiricus, *Scurtă expunere a filosofiei sceptice*, din grecește de Șt. Zeletin, Biblioteca filosofică „Cultura Națională", București, MCMXXIII.

[36] În 1923, Ștefan Zeletin a candidat, fără succes, la ocuparea postului de profesor la Catedra de economie politică și națională de la Universitatea din Cernăuți.

[37] Μισθοφόροι în limba greacă, mercenari.

E mult de cînd nu mai ştiu nimic direct despre tine. Dacă veştile indirecte pe care le primesc despre sănătatea ta, şi care nu sună tocmai bine, corespund adevărului, lasă-mă să-ţi spun cu acest prilej cît sufăr la gîndul unor asemenea suferinţe [38], pe care o experienţă nenorocită m-a făcut să le cunosc în ultimul timp prea dindestul.

Cu caldă prietenie,

MOTÁŞ

Str. Ştirbei Vodă No. 12 (la liceul Mihai Viteazul), Bucureşti

XX

D-lui V. BOGREA
profesor la Universitatea din Cluj

Buc. 17/IX 1923

Dragă Bogrea,

Am primit atît scrisoarea cu deslușirile ce-ţi cerusem cît şi plicul cu recenzia din *Ideea Europeană* [39]. Recenzia ta — indiciul unei bunăvoinţe şi prietenii pe care n-o poate slăbi nici timpul nici îndepărtarea — o cunoşteam din manuscris, încă de cînd a adus-o Lepădatu la Id[eea] Europ[eană]. Am utilizat-o în largă măsură, după cum te-ai putut încredinţa din memoriul meu, în caz cînd l-ai primit. Erudita notă asupra mercenarilor mi-a produs atîta entuziasm, încît un moment am stat la gînduri, dacă n-ar trebui să-i cer lui Gusti s-o publicăm în Arhivă. Dar m-am gîndit că dacă ai fi avut în vedere o eventuală publicare, poate i-ai fi dat altă formă. Cît mi-a fost de folos, vei vedea din pasagiul respectiv al studiului meu *Ţărănism şi marxism* ce apare în Arhivă.

Sînt în prezent «candidat fără noroc» la două catedre: una de «economie naţională» de la Cernăuţi şi alta de «istoria filozofiei vechi» de la Iaşi. [40] La Cernăuţi am contracandidat pe un absolvent de şcoală comercială, un analfabet inexistent în economia politică. Dat fiindcă e fratele unui profesor titular, trece drept candidat foarte serios şi probabil va lua catedra. La Iaşi lucrurile stau altfel: aici mă cunosc aproape toţi, aş îndrăzni chiar să cred că mă apreciază, dar... este un contracandidat oficial. E vorba de d-l Tăuşan [41] stîlpul „*Viitorului*", satelit vintilist, plaga Casei noastre de Credit şi autor al unei teze de licenţă, din timpuri imemoriale, asupra lui Plotin. Ministrul de instrucţie ţine personal ca acest domn să ia catedra de la Iaşi, care de altfel a şi fost format pentru el. Nu ştiu dacă facultatea de litere de la Iaşi se va resemna să înghită acest hap, căci toţi ştiu că acest candidat al guvernului nici nu va veni cel puţin la Iaşi. Personal, stau ca spectator faţă de toate aceste... nu ştiu cum să le calific şi am destul umor ca să mă amuzez de ele, oricît sînt şi eu parte interesată. Dar dacă aşa ne e societatea, nu avem ce face.

Aici la Bucureşti fac salahorie la cîteva organe de publicitate, o meserie foarte plăcută, căci îţi aduce duşmănii ireconciliabile şi sărăcie cît vrei. Noi sîntem încă departe de cultul adevărului. Aşa zisele cercetări ştiinţifice ale noastre sînt deseori simple farse, iar dacă respingi cuiva, se crede că-i ataci însăşi persoana sa, şi acela nu te mai uită, oricîtă doză de ceea ce tu numeşti «urbanitate» ai pune în discuţie.

Caldă prietenie

MOTÁŞ

---

[38] Suferinţa lui Vasile Bogrea, care avea să se accentueze în iarna şi primăvara anului 1924 şi care îl va determina să se interneze în sanatoriul doctorului R. Feisaly de lîngă Lausanne, Elveţia.

[39] *Ideea europeană*, 1923, nr. 5, p. 128. Vasile Bogrea recenzează lucrarea lui Ştefan Zeletin, *Sextus Empiricus, Scurtă expunere a filozofiei sceptice*, Cultura naţională, 1923: «Traducătorul e un adînc cunoscător al filozofiei antice, pe care n-a ciugulit-o comod din manuale, ca atîţia, ci a cercetat-o onest, cu răbdare şi pasiune, la însăşi izvoarele ei».

[40] Ştefan Zeletin va ocupa prin concurs, la 25 iulie 1927, postul de profesor titular la catedra de Introducere în filozofie şi Istoria filozofiei vechi şi medievale de la Facultatea de litere şi filozofie din Iaşi.

[41] Grigore Tăuşan (1878—1956), filozof român. Lucrări de istoria filozofiei şi de etică („*Filozofia lui Plotin*", teză, „*Evoluţia sistemelor de morală*").

G. CĂLINESCU

despre activitatea fraților ȘARAGA

MANUSCRISUL [1] LA CARE NE REFERIM se găsește în colecțiile Muzeului literaturii române fiind achiziționat în anul 1975, din arhiva Mariei Geană.

Documentul, fără titlu, purtînd semnătura acad. G. Călinescu, evocă activitatea de editori a fraților Șaraga, ce s-au făcut cunoscuți prin tipărirea cărților școlare și, ulterior, prin înființarea în 1893 a „Colecției Șaraga" — cunoscută și sub numele „Colecția de un leu" — ,în care au apărut operele unor importanți scriitori români de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Datat 19 noiembrie 1956 și purtînd ștampila Institutului de istorie literară și folclor, al cărui director era de aproape șase ani, documentul este un referat pe marginea cererii unuia dintre descendenții familiei Șaraga, care solicită o pensie pentru contribuția adusă de familia sa culturii române și, mai ales, «progresului literilor române», după cum se exprima însuși G. Călinescu.

Ținînd seama de activitatea prodigioasă a marelui critic și istoric literar desfășurată în cursul anului 1956 [2], cînd redactează acest referat și-l semnează cu înaltul titlu științific de academician, ne dăm seama că semnalarea importanței vechii edituri a fraților Șaraga din Iași, cît și recomandarea unei recompense, pentru urmașii lor, din partea Bibliotecii Academiei, nu era un act de circumstanță, ci o mărturie vie a cultului călinescian pentru cartea românească, pentru istoria tiparului și, implicit deci, pentru istoria culturii noastre. Și cine era mai în măsură să facă referiri la activitatea editorilor și librarilor Șaraga, decît G. Călinescu, a cărui *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent* cuprinde numeroase reproduceri de tablouri și planșe aparținînd „Colecției Șaraga", intrată în patrimoniul Academiei Române.

Sub raportul investigației culturii române, G. Călinescu a explorat un sector nou, acela al editorilor și librarilor, al acelora care au ajutat la răspîndirea culturii, stimulînd apariția cărții românești, intuind valorile, ca adevărați descoperitori de tezaur intelectual.

Remarcabilă este revelarea activității editoriale a fraților Șaraga, de promovare a celor

[1] Arhiva M.L.R., 20623. 31/III/5. O filă scrisă pe o singură pagină cu cerneală albastră, de format: 30,5 × 21,4 cm.

[2] Colaborează la revista „*Steaua*", ține o comunicare despre F. D. Dostoievski, o conferință *H. Ibsen* la Academie, publică textul integral al monografiilor *N. Filimon* și *Gr. M. Alecsandrescu* în rev. „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*", 1955, îi apar volumele: *Trei nuvele*, ed. a II-a, apoi ed. a III-a din *Enigma Otiliei* și vol. *Studii și conferințe*. Inițiază și organizează spectacole teatrale cu membrii „Institutului de istorie literară și folclor", ca și călătorii de studii prin țară, într-o

mai buni autori contemporani lor: Eminescu, Caragiale, Conta, N. Iorga, Vlahuță, Traian Demetrescu, Raicu Ionescu Rion, N. Beldiceanu, Sofia Nădejde ș.a. Călinescu nu amintește de ediția în două volume a *Operelor* lui Ion Creangă dintre anii 1890—1892, probabil din cauza greșelilor de tipar destul de numeroase cu care a apărut.

Totuși, această ediție rămîne meritul cel dintîi al editurii fraților Șaraga, cît și al colectivului de îngrijitori ai ediției, în frunte cu A. D. Xenopol; ea cuprinde intervențiile ulterioare ale marelui povestitor pe marginea unora dintre scrierile apărute în „*Convorbiri literare*".

Fiecare volum apărut în editura fraților Șaraga și are istoria lui.

Editarea volumului de *Poesii, Scrisori și Nuvele* al lui Mihai Eminescu a produs o mare bucurie în rîndul cititorilor, dar mai ales în sufletul surorii lui, Henriette, încît aceasta saluta gestul editorilor în fața prietenelor ei.[3]

Marele dramaturg I. L. Caragiale a purtat o lungă corespondență cu editorii[4], dîndu-le ample indicații, făcînd dese reveniri, schimbări în dorința de a-și publica cît mai corect volumul de *Teatru*, în care a inclus și o piesă inedită într-un act. În ceea ce-l privește pe N. Iorga, acestuia îi fuseseră recomandați editorii Șaraga, de către profesorul său, A. D. Xenopol, pe cînd se afla la studii în Germania, ca să-și publice volumul *Schițe din literatura română*. Motivul era extrem de plauzibil — frații Șaraga editau și tipăreau cel mai repede dintre toți editorii din țară în vremea aceea.[5]

G. Călinescu se referă și la Nicolae Beldiceanu. Poet și profesor, fire capricioasă și temperament melancolic, tatăl viitorului poet N. N. Beldiceanu, prietenul intim al lui M. Sadoveanu, va publica în anul 1893, în același an în care încheie o «Învoială» cu frații Șaraga, volumul său de versuri intitulat *Poezii*. Reproducem, în continuare, această «învoială», sau cum se numește astăzi «contract», între cele două părți, document lămuritor în ceea ce privește timpul de predare a manuscrisului și apariția lui în volum, cît și obligațiile ce și le asumau editorii. Dacă astăzi Nicolae Beldiceanu a rămas un poet minor, cunoscut ca epigon al lui V. Alecsandri, mai ales prin pastelurile sale, contribuția lui la epigrafia românească, cît și la descoperirile tezaurului de la Cucuteni, ni-l prezintă ca pe un mare om de cultură.

Învoială

Între subsemnații N. Beldiceanu profesor și publicist și frații Șaraga librari-editori, domiciliați în Iași, s-au convenit:

I) Eu N. Beldiceanu, am vîndut D-lor frați Șaraga dreptul de a tipări și a edita poeziile mele, anume: *Gînduri negre, Amor și lacrimi; Pasteluri; Noureanu; Groza și Tula*, în schimbul unui onorariu de lei 500 (cinci sute). D-nii Șaraga vor fi în drept de a tipări pentru suma de mai sus 3 (trei) ediții cîte 6000 (șase mii) exemplare.

II) Pentru fiecare ediție ce D-nii editori frați Șaraga vor mai scoate după aceste 3 (trei) ediții, vor mai plăti autorului cîte 150 (una sută cincizeci) lei, de fiecare 6000 (șase mii) cărți (exemplare).

III) Eu N. Beldiceanu mă oblig a nu mai da nimănui dreptul de editare a poeziilor arătate mai sus, fie aici în România, fie în străinătate.

IV) Noi frații Șaraga luăm în editură poeziile arătate, ale D-lui N. Beldiceanu, cu condițiunile de mai sus, și ne obligăm a-i număra onorariul de 500 (cinci sute) lei în rate, (aceasta după consimțămîntul D-sale) și anume: în cursul lunei Maiu 80 (optzeci) lei, în Junie 100 (una sută) lei, în Iulie 100 (una sută) lei, în August 100 (una sută) lei, iar restul de 120 (una sută douăzeci) lei, vom număra în comptul

---

seamă de localități. Cf. Ion Bălu, *G. Călinescu. Biobibliografie*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. XXIV.

[3] *Scrisori către Cornelia Emilian și fiica Cornelia, de Henriette și Mihail Eminescu*, Iași, Editura Șaraga, [1893].

[4] Vezi vol. *Strădania a cinci generații* de Ioan Massoff, București, 1941, pp. 36—37.

[5] *Idem*, pp. 43—44.

D-sale, D-lui Gr. Buţureanu, pentru institutul „Varlaam" din localitate. De primirea banilor, D-nul Beldiceanu va semna pe pagina [a] 2-a învoielii prezente.

V) Eu N. Beldiceanu mă oblig a da manuscriptul poeziilor mele în posesiunea d-lor fraţi Şaraga, în termin de 15 (cincisprezece) zile, de azi.

La caz contrar D-lor vor fi liberi a alege poeziile din diferite reviste, punîndu-le sub tipar. Aseminea, mă mai oblig a da corectura în aceeaşi zi cînd mi se va da fiecare coală tipărită; contrar, D-nii Şaraga vor putea dispune tipărirea prin omul D-lor, însărcinat cu facerea corecturei.

VI) Noi fraţii Şaraga ne mai obligăm a da autorului din prima ediţie a poeziilor 25 (douăzeci şi cinci) exemplare ediţie populară, în mod gratuit, iar din celelalte cărţi ce vor mai apărea în colecţiunea a 1 leu, cîte 1 (un) exemplar.

Drept care s-a încheiat prezenta învoială în dublu exemplar.

N. BELDICEANU
Fraţii ŞARAGA

Iaşi 12 Mai 1893

Şi alţi autori contemporani lor, mai ales ieşeni, «au găsit o delicată înţelegere a acestor oameni de cultură», după cum afirmă G. Călinescu în referatul său. Printre aceştia se numără Ioan Nădejde, directorul revistei „*Contemporanul*", acel publicist socialist care a strîns în jurul revistei şi mai ales în cercul său, numeroase personalităţi, spirit polemic, şi intransigent, susţinînd programul mişcării socialiste în paginile numeroaselor reviste din comitetul cărora făcea parte, bunăoară în „*Contemporanul*", „*Revista Socială*", „*Drepturile omului*", „*Muncitorul*", „*Critica socială*" ş.a. Ca profesor şi publicist, Ioan Nădejde a fost interesat de problemele limbii şi literaturii române, alcătuind astfel un manual pentru cursul liceal superior — *Istoria limbei şi literaturii române* — ce a apărut în editura fraţilor Şaraga, în anul 1886.

Contractul încheiat în 2 ianuarie 1886 între Ioan Nădejde şi fraţii Şaraga, privind tipărirea acestui manual, prevedea obligaţia autorului de a da la timp manuscrisul, pentru a apărea la sfîrşitul lui iunie 1886:

Contract

Între fraţii Şaraga şi între Ioan Nădejde s-a[u] încheiat următoarele:

1) Subsemnatul Ioan Nădejde am vîndut d-lor Şaraga cartea intitulată: *Istoria limbei şi literaturei române cu probe de limbă, ortografie şi grafică din felurite timpuri.* Cartea va fi pentru cursul superior liceal etc. Preţul vînzărei este de una mie două sute de lei noi. Subsemnatul mă oblig a da manuscript[ul] la timp pentru ca să fie cartea gata pentru sfîrşitul lui Iunie 1886.

Pănă ce nu se va sfîrşi această ediţie, nu voi putea vinde altora ediţia a doua.

2) Subsemnaţii fraţi Şaraga ne obligăm a plăti suma de mai sus în modul următoriu: Acuma la facerea acestui contract 400 lei adecă patru sute lei noi; după ce se va fi vîndut jumătate din ediţie, tot 400 lei, adecă patru sute lei noi; şi după sfîrşirea ediţiei, restul, iar de 400, adecă patru sute de lei noi.

Noi vom tipări cartea în două mii două sute de exemplare şi vom îngriji ca nici din partea noastră să nu se întîrzie tipăritul.

Exemplarele trebuie să fie iscălite de autoriu şi de editori. S-a făcut în două exemplare.

fraţii ŞARAGA — Ioan NĂDEJDE — *Iaşi, 1886 Ianuarie în 2*

Acum primii la facerea contractului 200 lei, adecă două sute de lei noi

Ioan NĂDEJDE
1886 Ianuarie în 2, Iaşi

Am mai primit încă o sută

I. NĂDEJDE

Am primit restul de 100 (o sută) de lei

I. NĂDEJDE

Sofia Nădejde, pe care G. Călinescu o trece în lista sa, publică un volum de *Nuvele* în 1893, la editura fraţilor Şaraga, cu un an înainte ca cei doi soţi să părăsească Iaşul, pentru a se muta la Bucureşti.

Eduard Gruber este un alt autor editat de fraţii Şaraga, pe care G. Călinescu îl avea în vedere. După efectuarea unor studii strălucite de filologie la École des Hautes Études, la École des Chartres, la Collège de France şi la École des Langues Orientales, Gruber, preocupat în acelaşi timp de limbile romanice, de limbile slave cît şi de filozofie, ocupă un post la Universitatea ieşeană, la catedra de filozofie, unde ţine, în anul 1888, o conferinţă intitulată *Stil şi gîndire*, pe care o publică cu ajutorul fraţilor Şaraga.

Iniţiator al unui laborator de psihologie experimentală în România, Gruber acordă criticii literare un statut propriu cu ajutorul psihologiei, ajungînd — pe baza unor studii psihologice ale stilului cîtorva scriitori români, printre care stilul prozei eminesciene, cît şi stilul lui A. I. Odobescu, pe care-l consideră «complet» sau «desăvîrşit», aşezîndu-l alături de I. Creangă —, la ideea că stilul este oglinda fidelă a gîndirii. Documentul pe care-l publicăm în continuare, act oficial scris de Eduard Gruber la 10 mai 1888, autorizează editorii a-i tipări această carte în ediţie obişnuită, cît şi într-una de lux.

Elias Şaraga. (Fotografie din arhiva Muzeului literaturii române)

Domnilor Şaraga,

Vă autorizez a tipări cartea mea intitulată *Stil şi gîndire* în una mie de exemplare, adecă ediţiunea întîia.

Aveţi să tipăriţi pentru mine ediţiune de lux 10 adecă zece exemplare.

Aveţi să păstraţi pentru D-l A. I. Odobescu 10, adecă zece exemplare, ediţiunea ordinară.

Aveţi să-mi daţi mie 25 adecă douăzeci şi cinci de exemplare.

Vă dau aceasta pentru a vă servi la trebuinţa Domnielor voastre.

Făcută în Iaşi astăzi în 10 mai 1888 E. GRUBER

Orientarea programatică a editorilor Şaraga spre valori autentice a inclus şi folcloriştii. Teodor T. Burada solicită, la 19 februarie 1893, fraţilor Şaraga tipărirea volumului *O călătorie în Dobrogea*, cu o culegere de poezii populare româneşti, după ediţia din 1880, prima cercetare folcloristică de tip monografic care urmăreşte speciile populare în versuri în cadru istoric, geografic şi etnografic. Lasă libertate editorilor de a o tipări «în cîte ediţiuni vor vroi», după cum se exprimă însuşi folcloristul în «învoială»:

Învoială

Subsemnatul Teodor T. Burada profesor membru corespondent al Academiei Române, dau dreptul fraţilor Şaraga a tipări opul meu, *O călătorie în Dobrogea* cu o

culegere de poezii populare românești tipărit de mine în 1880, în cîte ediţiuni vor vroi, drept care am dat aceasta.

T. T. BURADA

1893 februarie 19

Anul 1893, anul înfiinţării „Colecţiei de un leu", înregistrează la apariţia numărului unu, *Poveşti* de Elena Didia Odorica Sevastos — volum ce a atins un tiraj impresionant pentru vremea aceea — 8000 de exemplare. Consecventă cu editura Şaraga, folcloristă şi scriitoarea Elena D. O. Sevastos încheie la 1 februarie 1893 o altă «învoială» cu fraţii Şaraga, vînzîndu-le «pentru totdeauna» dreptul de editură asupra scrierilor sale în şase volume, şi anume: *Poveşti*, *Alte poveşti*, *Anecdote poporane*, *Legende româneşti*, *Cîntece moldoveneşti* şi *Călătorii prin ţara românească*. Menţionăm că au apărut numai *Anecdote poporane*, deşi folcloristă predase editorilor, după cum reiese din «învoială», manuscrisele volumelor *Poveşti* şi *Alte poveşti*, chiar la data încheierii contractului.

Învoială

Subsemnata Elena D. O. Sevastos, publicistă domiciliată în Iaşi şi fraţii Şaraga librari editori domiciliaţi tot în Iaşi, am convenit următoarele:

Eu Elena D. O. Sevastos, am vîndut pentru totdeauna Domnilor fraţi Şaraga dreptul la editură a scrierilor mele în şase volume şi anume: a) *Poveşti*, b) *Alte poveşti*, c) *Anecdote poporane*, d) *Legende româneşti*, e) *Cîntece moldoveneşti* şi f) *Călătorii prin ţara românească*.

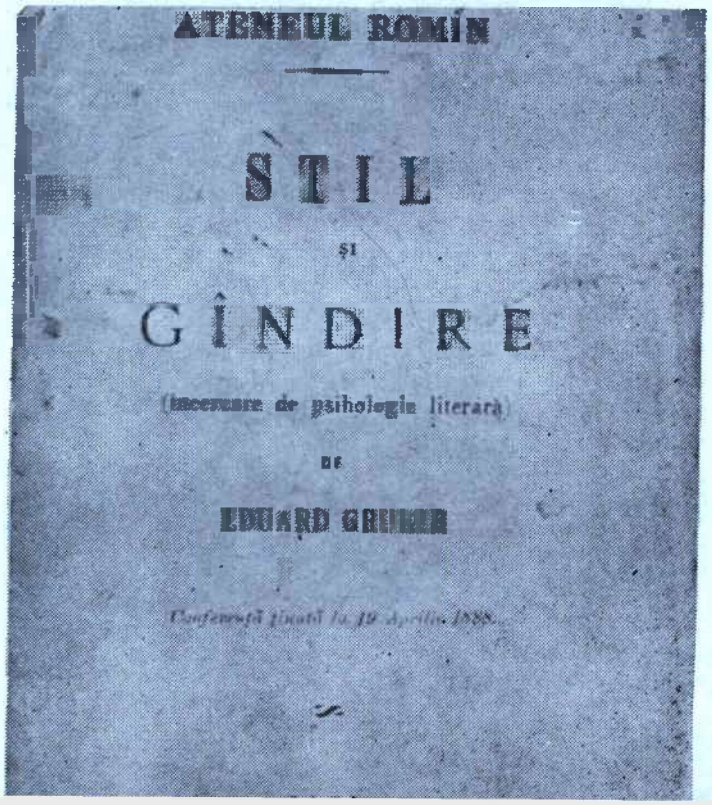
D-nii fraţi Şaraga vor avea dreptul a tipări cărţile de mai sus în oricîte ediţiuni vor vroi, devenind proprietarii acestor scrieri.

Eu, Elena Sevastos declar că am primit suma de 500 (cinci sute) lei, onorariul meu, chiar la facerea acestei învoieli, predînd manuscrisul volumelor: *Poveşti* şi *Alte poveşti*, iar manuscriptul volumelor: *Anecdote poporane* şi *Legende româneşti* le *[sic!]* voi preda D-lor Şaraga pînă la finele lunei curente.

Mă oblig de asemenea de a nu mai da dreptul de editură a scrierilor mele, prevăzute sub titlurile a, b, c, d, e, f, nici în România nici în streinătate, în limba română. Domnii Fraţi Şaraga se obligă a da autoarei, de la prima ediţie, cîte 30 de exemplare din fiecare volum al D-sale; iar din celelalte cărţi din colecţiunea Şaraga a un leu, cîte un exemplar din fiecare ce va apărea, aceasta fără nici o plată.

Făcută azi în 1 Februarie 1893

Elena Didia Odorica SEVASTOS

ATENEUL ROMÎN

STIL

ŞI

GÎNDIRE

(încercare de psihologie literară)

DE

EDUARD GRUNER

Presupunînd o vastă operaţie de apreciere valorică, atît a literaturii române cît şi a altor domenii înrudite, cum sînt filozofia, istoria, psihologia, fraţii Şaraga, «dotaţi cu o surprinzătoare intuiţie», aşa cum relevă G. Călinescu, meritau din plin să fie evocaţi «cu pietate». Îndeletnicirile lăudabile ale familiei Şaraga în domeniul tipăritului se dovedesc încă din 1834, cînd bunicul lor, Aizic Şaraga, legător pe lîngă Vama veche, şi-a învăţat fiii să deprindă meseria cu rafinament artistic, astfel că unul dintre ei, Ihil, a funcţionat prin 1840 la curtea domnitorului Mihail Sturdza, adus prin mijlocirea lui Gheorghe Asachi, al cărui frate, Petre, era aghiotantul domnitorului.[4] Trebuie remarcat şi ajutorul dat de Gheorghe Asachi, deoarece Legătoria din Uliţa mare ajunsese la un moment

[4] Theodor Codrescu. *Uricariul*, vol. XVI.

dat «o anexă a institutului tipografic „Albina Românească"», cum a funcționat apoi timp de 25 de ani. Printre clienții legătoriei se număra și Ion Creangă, coproprietar al Tipografiei Naționale, unde i s-au legat o seamă din exemplarele *Abecedarului* ce ajunsese pînă la a 23-a ediție.

Prin 1875, frații Șaraga au deschis un Anticariat. Pasiunea pentru strîngerea documentelor însemnate privitoare la trecutul țării s-a concretizat în donarea masivă către Academia Română, a numeroase manuscrise [7], cărți grecești vechi tipărite la Veneția sau în țară, psaltiri din sec. al XVII-lea, cărți românești vechi [8], cît și obiecte, cum ar fi arme de luptă, apoi monede antice, romane și bizantine. Muzeul Național de antichități a beneficiat de alte donații din partea familiei.[9]

Studierea cataloagelor de librărie și editură ale fraților Șaraga arată multitudinea preocupărilor lor. Începînd cu anul 1886, aceste cataloage se înmulțesc, sînt mai bogate, cuprinzînd categorii diverse, precum: cărți rare, antichități, numismatică, arheologie, artă militară etc.

În *Bibliografia literară română*, N. Georgescu-Tistu catagrafiază un *Catalog de cărți școlare* pe anul 1888, iar altul intitulat «didactic», pe anul școlar 1891—1892.

După 1898—1899, frații Șaraga își vor anunța în *„Revista publicațiilor din România"* lucrările editate.

Elias Șaraga, a cărui fotografie cu autograf o deține M.L.R., a făcut adevărate descoperiri în filatelie, privitoare la timbrele și ștampilele întrebuințate în Moldova și Muntenia [10], pe lîngă meritul de a fi găsit manuscrisele lui Mihai Eminescu la un fost zețar al tipografiei „Națională", unde se imprimau *„Convorbirile literare"*, pe nume Buhman. Și cînd, în 1893, în numărul 7 al „Colecției de un leu", apar *Poezii complecte*, cu o prefață de A. D. Xenopol, din păcate cu numeroase greșeli, editorii și tipografii Șaraga se hotărăsc să scoată, în nr. 10, *Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa Cornelia, de Henriette și Mihail Eminescu*, apoi, în nr. 38, *Diverse*, cu o prefață a lui I. L. Caragiale intitulată *În Nirvana*. Biblioteca Șaraga sau „Biblioteca de 25 de bani", înființată în 1895, programa și ea o nouă serie de cărți populare. Cînd afirma că numai meritele de editor ar fi de ajuns ca «memoria acestor oameni» să fie evocată, G. Călinescu privea întreaga activitate a editurii, ca și înființarea „Stabilimentului grafic Miron Costin", cu o secție de litografie, ce le ușura tipărirea cărților. De remarcat și ajutorul primit din partea tipografiei „Buciumul român", a lui Theodor Codrescu. [11]

A.D. Xenopol. (Colecția Muzeului literaturii române)

[7] Bianu, Ioana și Nicolăiasa, G., *Catalogul manuscriptelor românești*, Craiova, Ed. „Scrisul Românesc", 1931; Știrempel Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, „Ed. științifică și enciclopedică", Buc. 1978.

[8] Adresa Bibl. Academiei Române din 15 oct. 1888, nr. 1804 semnată de președinte, D. Sturza și secretarul general, V. A. Urechia.

[9] Raportul Muzeului Național de Antichități din 1883.

[10] *„Dimineața"*, nr. 1143. *Studii despre Poștele române.*

[11] Theodor Codrescu. *Uricariul*, vol. XVI.

Evidențiind meritele fraților Șaraga, G. Călinescu avea în vedere și scoaterea de medalii comemorative pentru M. Eminescu, V. Alecsandri, Al. I. Cuza. Iată scrisoarea adresată de A. D. Xenopol lui Șaraga, la inițiativa acestuia de a se bate o medalie „Al. I.Cuza":

29 Ianuar 1906

Domnule Șaraga,

Personal aprob ideea D-tale d-a bate o medalie comemorativă a abdicării lui Cuza-Vodă. Una ca membru al Comitetului statuiei Marelui Domn, nu mă pot pronunța pînă ce mai întîi nu se vor pronunța ceilalți Domni colegi — fiindcă nu voiesc să se tulbure, nici prin cea mai neînsemnată bănuială, frumoasa noastră unitate de colaborare pentru ridicarea Statuei cea mai măreață figură a Epocei moderne a României.

Iată dintre principalii membri ai Comitetului cari de se vor pronunța voi fi eu alăturea cu ei:

D-nii Petru Poni, Gregori Ghika Deleanu, C. Climescu, A. C. Cuza, Grigori Butureanu, Doctor Botez, inginer Braescu, George Șarban, G. Sterian arhitect, Ion Motaș, Părintele Carp, părintele Savin, A. D. Xenopol, M. Tomida.

Noi aice suntem, fără deosebire de nuanțe politice, uniți într-un scop patriotic și nu se cade să iau vre-un angajament fie chiar și o simplă aprobare, în numele Comitetului nostru fără Domniele-lor

A. D. HOLBAN

Primește te rog salutările mele

Rog pe d. Holban să convoace pentru a ne pronunța acu pentru medalie.

Salutări

A. D. XENOPOL

Sînt alături cu Dl. A. Xenopol

C. CLIMESCU
Ec. P. SAVIN, I. N. MOTAȘ

Cel mai reprezentativ descendent al familiei Șaraga, Elias, spirit întreprinzător, a inițiat așadar și un comitet pentru baterea medaliilor. Din acest comitet făceau parte, cum se vede, personalități marcante ale timpului, ce trăiau la Iași, printre care îi amintim pe: Petru Poni, Grigore Buțureanu (directorul „Institutului Varlaam"), Ion Motaș, P. Carp, A. D. Xenopol. Scrisorile rămase de la Elias Șaraga dovedesc interesul și preocuparea continuă a editurii fraților Șaraga de a recunoaște și a pune în circulație valorile noastre naționale. [12] Eforturile lor, recunoscute de G. Călinescu, se răsfrîng favorabil asupra istoriei culturii românești.

Ileana ENE

* * *

Oricine a făcut studii de istorie literară a constatat că vechea editură a fraților Șaraga din Iași, mai ales prin colecțiunea de un leu, a depășit acțiunea strict comercială, înscriindu-se fără putință de contestare în sfera faptelor culturale. Numeroase mărturii de la clasicii noștri, contracte și corespondență arată că acești memorabili frați Șaraga, trecînd peste interesele comerciale atît de precare, înțelegeau să-și facă un merit prin promovarea scrisului celor mai buni autori contemporani lor. Eminescu, Caragiale, Conta, N. Iorga, Sofia Nădejde și alții au găsit o delicată înțelegere a acestor oameni de cultură mai de grabă, dotați cu o surprinzătoare intuiție a ceea ce

[12] Înscrisele, contractele, scrisoarea lui Elias Șaraga sînt reproduse după Arhiva Bibliotecii Academiei R.S.R. A 976.

Oricine a făcut studii de istoria literară a constatat că vechea editură a fraților Șaraga din Iași, mai ales prin colecțiunea de un leu, a depășit cadrul strict comercială, înscriindu-și fără putință de contestare în sfera faptelor culturale. Numeroase mărturii dela clasicii noștri contimporani și corespondență arată că acești oameni harnici frați Șaraga, trecând peste interesele comerciale atît de puțin înțelegeau să-și facă un merit prin promovarea scrisului celor mai buni autori contemporani lor. Eminescu, Coșbuc, Conta, N. Iorga, Vlahuță, Traian Demetrescu, Ionescu Rion, N. Ballin Tănase, Sofia Nădejde și alții au găsit o delicată înțelegere a acestor oameni de cultură mai de grabă, dotați cu o superioară intuiție a celor ce este valoros în timpul lor. Cînd, mai tîrziu, alți editori au alergat după opere de senzație și de speță joasă, spre a capta publicul, rămîne o uimire să vezi lista editorială a fraților Șaraga în care totul a intrat în istoria literaturii în care nimic nu este obscur, efemer și plat comercial. Atît este de ajuns ca să evocăm cu pietate memoria acestor oameni și să recomandăm ca binevenită o recompensă pentru urmașii lor.

Aceștia au continuat tradiția înaintașilor și e de competența Bibliotecii Academiei R.P.R. să refere asupra contribuției lor culturale în mijlocul unei activități de ordin profesional comercial. I. Massoff în Strădania a cinci generații. Buc., 1941 a dat numeroase informații în această privință. Socotesc însă că meritele fraților Șaraga sunt pe deplin dovedite cu observările de mai sus, privind progresul literilor române în esență lor.

19 XI. 1956

Acad. G. Călinescu

---

este valoros în timpul lor. Cînd, mai tîrziu, alți editori au alergat după opere de senzație și de speță joasă, spre a capta publicul, rămîne o uimire să vezi lista editorială a fraților Șaraga în care totul a intrat în istoria literaturii în care nimic nu este obscur, efemer și plat comercial. Atît este de ajuns ca să evocăm cu pietate memoria acestor oameni și să recomandăm ca binevenită o recompensă pentru urmașii lor.

Aceștia au continuat tradiția înaintașilor și e de competența Bibliotecii Academiei R.P.R. să refere asupra contribuției lor culturale în mijlocul unei activități de ordin profesional comercial. I. Massoff în *Strădania a cinci generații*, Buc., 1941, a dat numeroase informații în această privință. Socotesc însă că meritele fraților Șaraga sunt pe deplin dovedite cu observările de mai sus, privind progresul literilor române în esența lor.

19.XI. 1956

Acad. G. CĂLINESCU

AFINITĂȚI ELECTIVE

G.M. CANTACUZINO

«A organiza = a armoniza»

DACĂ JUDECAREA REALIZĂRILOR UNUI om se face atunci cînd el nu mai poate schimba sau adăuga nimic, perspectiva urmașilor în detașarea liniei directoare din amalgamul de fapte prin raportarea ei la ceea ce a constituit elementul înconjurător este relevantă, uneori concordantă.

Linia directoare a activității unei personalități se definește prin ea însăși. La Gheorghe Matei Cantacuzino ea a fost o continuitate cu întreite aspecte. «Totul este în tot» era sentința apodictică a arhitectului și corolarul: «în arhitectură nu există detalii», iar treptele întregului: a concentra, a organiza, a crea. Acest *veni, vidi...* avea drept armătură cultura filtrată de o inteligență rasată în răstimpuri de îndelungată meditație.

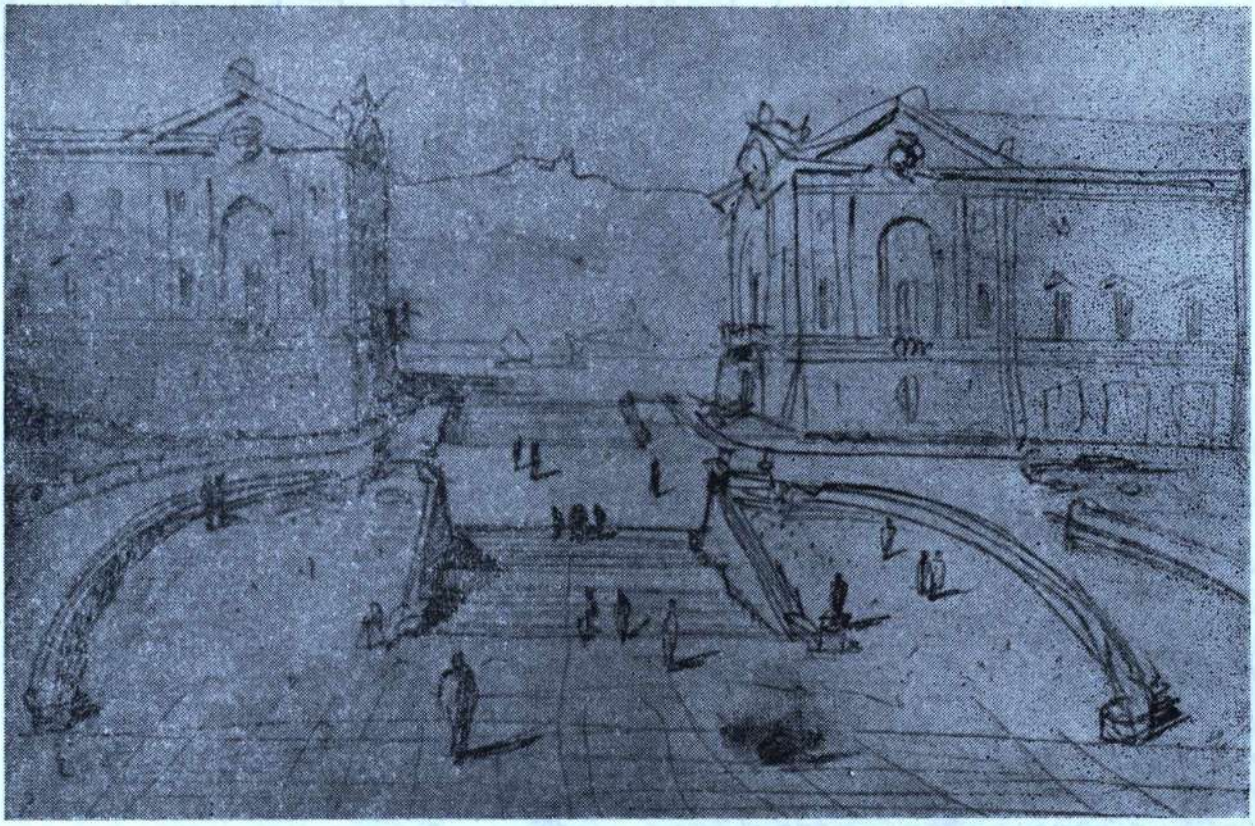
Concentrarea îi era structurală. Valéry-ist prin temperament și formație, ținteа spre degajarea esenței. Forța rezidă în organizarea convertibilă, în sobrietatea volumelor, a formelor. Volumele dislocate din organizarea primară trebuie să o ateste, așa după cum celula este martora organismului.

S-a oprit asupra tuturor aspectelor organizării: cea pe care o concepe și o realizează el, cea pe care o constată ca vestigiu al altor faze, sau o prevede în alte forme. A fost unul dintre cei eficienți, pentru care drumul de la intenție la realizare era dreapta euclidiană.

Organizarea s-a concretizat și în verb. «Numai cuvîntul este veșnic» afirma arhitectul care judeca construcțiile sasanide drept contemporane spiritului secolului al XX-lea avid de verticalitate și blocurile funcționale drept necesare și suficiente, scopul arhitecturii fiind realizarea necesarului.

În jurul revistei „*Simetria*" a grupat intelectuali distinși care se preocupau de permanențele culturii. A scris întîi singur mai mult de jumătate din revistă. Apoi, de la un număr la altul, a trecut generației tinere inițiativa rezervîndu-și, în sinedriu, locul de mentor spiritual. Organizarea acestui edificiu cultural cu un profil bine determinat, care a avut un rol însemnat în cultura românească din deceniul al IV-lea, îi revine în întregime. Studiile publicate în revistă ar putea figura în orice antologie a gîndirii estetice românești.

Verbul s-a sprijinit pe judecăți de valoare de specialitate, pe excursuri istorice, pe notațiile unei sensibilități atente la culoare și profil. Modalitățile de exprimare au fost diverse ca structurare și stil. A publicat eseuri, amintiri de călătorie, articole programatice și teoretice, tablete sinte-

G.M. Cantacuzino — Schiță pentru Palatul Mitropoliei din Iași.

tice de definiții și caracterizări. Proza se desfășoară în cadențe clasice, fraza se articulează în ritmuri ample. O particulară armonie se degajă din ambitusul larg al expresiei. În momentul cînd ideea pare epuizată, esențialului i se adaugă nuanțe neașteptate, referirile la aspecte care completează comunicarea amplifică cu incidente și subordonate perioada care se încheie, de obicei, printr-o volută elegantă de revenire.

Cugetarea sa e străvezie, subțirimea și eleganța sînt ale unei ștefuiri migăloase, cu atît mai tenace cu cît nu se bănuie, scrisul lăsînd impresia unei elaborări facile. Euritmia frazei sale are înșelătoarea aparență a pasului ușor al balerinei, care nu dezvăluie lungile ceasuri de pregătire a clipei în care își ia zborul de pe podeaua scenei. Iluzii de această natură le poate încerca cititorul in fața paginilor de amintiri sau de memorial, căci stilul se insinuează cu dezinvoltura relatării orale.

La Iași, în 1960, ne-a dăruit toate manuscrisele sale. În acele pagini se află și o suită de «scrisori» către Simon, în care a evocat peisaje și oameni din Moldova, din Austria și din Elveția, plimbindu-se prin universul mirific al copilăriei sale, peregrinînd prin Europa, dar revenind totdeauna la Hoisești de lîngă Iași, unde poposea și vărul său, Theodor Pallady.

Cînd un «ucenic» dedică rînduri sugestive maestrului, suspiciunea de subiectivism planează. Cel care a fost «unicul ucenic» reușește s-o înlăture, prin realizarea unei frescе în care hieratismul figurii monumentale a celui care a fost Theodor Pallady este proiectat într-un halo simbolic. Pentru că de la el a învățat «organizarea».

Zamfira MIHAIL

«Scrisoarea a XII-a»

[Către Simon]

[Theodor PALLADY]

Cînd soarele palid a[l] înserărilor de iarnă pătrundea în camera mea de copil aşternînd pe zid un triunghi ascuţit de lumină, mă simţeam cuprins de o neliniştе care creştea cu cît înaltul plafon al camerei se întuneca. Dincolo de uşa închisă, ştiam că o adîncă tăcere umplea saloanele goale, iar pe servitorii care se găseau la celălalt capăt al vastei noastre locuinţe, nici nu îi auzeam. Adesea, lampa era adusă cu întîrziere, mult după ce se retrăsese triunghiul de lumină, care se stingea, lăsînd cîteva clipe fîşii purpurii de-a lungul perdelelor. Simţeam atunci cum lucrurile se înstrăinau, retrăgîndu-se parcă în ele, desolidarizîndu-se de mine. Pierzînd aspectul funcţiunii lor păreau a trăi pentru ele. Spaţiul înconjurător devenea incert, adîncindu-se în toate direcţiile iar zgomotele rare ale puţin umblatei străzi păreau, ca şi vocile trecătorilor, să emane din mobile şi perdele. Mult mai tîrziu, privind *Madona dintre stînci* a lui Leonardo, am avut aceeaşi senzaţie de mister în faţa acelui peisaj de grotă cuprinzînd toate personagiile compoziţiei într-o penumbră încă luminoasă, pe cînd motivul unui acelaşi surîs apărea în faţa Îngerilor, Sfinţilor şi a Madonei. Şi mă întreb, acum cînd scriu, dacă această asociaţie de imagini e datorită similitudinei peisajului sonor, diferenţiat prin perdele de umbră colorate, cu amintirea locuinţei de atunci care se transforma pentru mine într-un vast şi tainic peisaj similar, sau din cauza unui surîs care îmi apăru în acest peisagiu interior, într-una din acele foarte depărtate înserări ale copilăriei.

Începeam a tînji după lampă. Urmăream cu îngrijorare lenta invazie a întunerecului. Dincolo de uşă se auziră paşi care mă liniştiră. Cu siguranţă că un servitor aducea lampa. Dar cînd se deschise uşa, nu pătrunse lumina în cameră. Un om înalt, îmbrăcat în negru, ţinînd o mînă pe clanţă şi întinzîndu-mi pe cealaltă, mă privea surîzînd. Surîsul lui avu mai mult efect asupra mea decît lampa aşteptată. În spatele lui se adîncea spaţiul translucid al penumbrelor casei, iar în chenarul sumbru al părului şi al bărbii un obraz palid cu o privire luminoasă exprima un surîs comprehensiv şi bun, un surîs enigmatic şi întrebător care apăruse la suprafaţa întunerecului.

Acest surîs n-aveam să-l mai revăd niciodată. Mulţi ani după aceea, cînd îmi fu dat să-l frecventez, pe faţa lui mai întotdeauna încruntată şi tristă apărea cu greutate un zîmbet fie trist, fie amar, care mărturisea parcă:

> « Quand notre coeur a fait une fois sa vendange,
> Vivre est un mal. »

Omul pe care-l văzusem în acea lumină apunîndă a unei zile de iarnă aşezîndu-se lîngă mine, scoţînd un caiet de schiţe dintr-un buzunar neobişnuit de larg, o sticluţă de tuş şi o pană de gîscă, învăluindu-mă cu privirea lui caldă desenîndu-mă fără ca surîsul să dispară de pe obrazul lui, pe omul acela care mă ridicase în braţe la Hoiseşti, odată ce căzusem, privindu-mă lung şi duios, pe omul acela l-am regăsit concentrat în sine, purtînd în sine o singurătate care se manifesta faţă de ceilalţi printr-o agresivitate nu întotdeauna stăpînită şi dînd cugetării sale o nostalgie vastă şi ceţoasă ca şi zările Moldovei.

În atelierul lui din Paris l-am revăzut şi, trăind pe lîngă dînsul, în parte mi-am făcut primele încercări. Cele două mari ferestre ale atelierului său se deschideau pe o veche piaţă triunghiulară plantată cu castani şi limitată pe două părţi de acele

Bibliotеca Art. Bucureşti
SALĂ DE LECTURĂ

case vechi ale Parisului, austere pe dinafară, atît de primitoare pe dinăuntru, iar pe a treia latură, de fața Palatului de Justiție. Prin spărtura unei străzi se zărea Sena curgînd. Două încăperi văruite a cărui *[sic !]* zid despărțitor fusese înlocuit printr-o arcadă joasă, compuneau acest atelier în care se pășea trecînd printr-un îngust și sumbru vestibul a[l] cărui clopoțel fără sonoritate anunța pe rarii vizitatori.

Theodor Pallady — Natură moartă cu călimară neagră

În acest atelier pardosit cu dale de ceramică roșie, mobilierul se compunea din două divane joase acoperite cu stofe prețioase, iar scoarțe și covoare orientale ascundeau în parte pardoseala. Pe consola unui șemineu de marmură albă un vas de bronz, cîteva cutiuțe de fildeș sau de argint se învecinau cu buda[-]uri și elefanți de jasp sau mătănii de chihlimbar. Pe zid nici o pictură, afară de cîteva schițe sau acuarele. Două fotolii adînci și joase, o măsuță cu un scrin peste care se ridica o oglindă ovală, ținută de două brațe în formă de colonete. De plafon atîrna o lampă venețiană în dreptul unei console de mahon aflată între cele două ferestre. De altfel, dacă tonalitatea generală a acestui atelier, care era totodată și locuință, se menținea în aceeași gamă de mare sobrietate, mobilele, covoarele și oglinzile erau adesea schimbate. Într-o cămară vecină pictorul îndesase un adevărat bazar cu narghilea, fotolii, măsuțe, arme vechi, cutii cu mănuși și șaluri de femei, vechi rochii de bal, bucăți de brocarte, sfeșnice de argint, măsuțe care apăreau în atelier pentru a figura în compoziția unor naturi moarte sau a sluji drept accesorii la un nud. Adevărata prețiozitate a acestui spațiu armonios disimetric (ca toată casa, dealtfel) era dată de calitatea luminii. Era o lumină argintie fluidă, egală, cu umbre blînde, lumină tulburată de tăioasa intervenție a soarelui doar la o anumită oră a dimineții. Pe varul zidului anotimpurile așterneau nuanțe fugare, umplînd, primăvara, acest interior de ușoare reflexe, proiectate de frunzișul fraged al castanilor, care vara deveneau de un verde adînc, iar spre toamnă provoca zone aurii, care se stingeau după căderea frunzelor, cînd cenușiul Parisului pătrundea liniștit, acoperind toate suprafețele încăperii cu subtilele sale tonuri violete, roz sau portocalii, după cum era lumina zilelor, după cum soarele apărea prin perdelele de ceață ca un păun de aur, ca un opal sau cînd dese perdele de nori fumurii treceau grăbite peste acoperișurile cu coșuri fumegînde.. La aceste variațiuni cromatice ale anotimpurilor se adăugau acele ale orelor, cînd el picta, și asta se întîmpla mai întotdeauna dimineața pînă la ora două, cît timp lumina varia puțin în atelier. Numai după masă fiecare ungher al camerei se adîncea în penumbre colorate în care strălucea cîteodată o armă lăsată pe masă sau se aprindea cîte o stofă, pe cînd oglinzile își compuneau perspective ce se pierdeau în ceruri mereu înnoite. Atuncea perdelele albe se colorau și ele cu fireturile apusului pînă cînd ecranurile întunerecului astupau înaltele ferestre. În acest atelier, în această lumină și-a elaborat Theodor Pallady, vărul meu după tată, timp de 30 de ani, pictura lui. Acolo, în mai multe etape, a ajuns după o muncă neîntreruptă la desăvîrșirea artei sale. Cu toate că se întorcea des în țară, mai ales la începutul verii, fie pentru a-și vedea rudele și prie-

tenii, fie pentru a face o expoziție, pe la începutul toamnei se întorcea mereu [în] Place Dauphine, în inima acestui Paris care îi prilejuia clima de totală libertate și de acea singurătate printre oameni care îi era atît de necesară. Căci după o violentă dramă pasională, după numeroși ani închinați familiei, în liniștea viei de la Bucium, lîngă Iași, el începu a trăi exclusiv pentru dînsul. Acești ani de la Bucium, cu dese vizite la Hoisești, atunci cînd mai trăiau bunicii, au fost și ei fecunzi. Iașul a fost scena copilăriei sale, iar bunicul meu Basile personalitatea care l-a influențat cel mai mult. Rareori el pomenea de părinții lui. Mai niciodată de tatăl său și rar de mama lui, a[l] cărei temperament pasionat era prea apropiat de al lui. Bunicul meu Basil[e] însă l-a obsedat stăruitor pînă la bătrînețe. Căuta a se regăsi în el, în atitudinele sale stoice și în vehemența unui caracter irascibil. De la el moștenise incapacitatea de a tranzacționa, felul tăios de a se exprima, o ferocitate față de semenul său, care în realitate nu-i era naturală, dar pe care și-o impunea ca o disciplină. Se ferea de a fi surprins în stare de duioșie. Ca și bunicul meu era asocial și apolitic, trăind închis în el ca într-o cetate. Avea un simț feodal al onoarei, iar concesiile din nici un domeniu nu erau în posibilitățile lui. Avea pudoarea bunătății sale, care îi era virtutea dominantă. Aceasta nu l-a ferit să fie considerat de mulți contemporani, și chiar de unii membri ai familiei, drept un egoist. Marele efort lăuntric, lunga luptă cu sine, împiedică mai întotdeauna pe artist în străduința realizării personale, de a fi un conformist. Dar ceea ce, atît în sînul familiei cît și în societatea de atunci, îl făceau neînțeles e că neconformismul era aparent, mai ales în pictura lui. Lipsa de succese de la începuturile sale și atitudinea rezervată și cîteodată ironică a familiei, au mărit acea izolare de care avea să profite atît. E adevărat că începuturile sale au fost confuze și că deplina măiestrie a căpătat-o tîrziu. Iar cei care privesc pe dinafară evoluția unui artist, cer de la început izbînzile chiar facile. Or, de facilitate, de facilitatea sub orice formă, Theodor Pallady s-a ferit continuu. Primele sale desene exprimă de la început aptitudini excepționale. Elev al lui Gustave Moreau, nepot prin alianță al lui Puvis de Chavannes, fără a cădea în prețiozitatea livrescă a primului, nici în felul decorativ al celui de al doilea, spiritul lui a fost totuși solicitat de amîndoi maeștrii. Dacă pasiunea lui crescîndă pentru culoare îl va ajuta să se elibereze de sobrietatea cromatică, cîteodată săracă, a lui Puvis de Chavannes, de la dînsul, pînă la urmă, va păstra austeritatea trăsăturii desenului sau puritatea și simplitatea în a exprima făptura umană. Dar de spiritul literar în atmosfera căruia a rămas multă vreme, avea să se elibereze cu greu. Geniul lui Baudelaire a planat multă vreme deasupra lui, cu aripile sale cernite. Dar ceea ce trebuia să-i rămîie de pe urma lungii sale frecventări a operei marelui poet e acest intimism, acea complicitate cu cel care privește opera, acel ton confidențial care se va regăsi în aproape toate operile sale.

Jules Laforgue spune: « La femme est question d'atmosphère ». Nimic mai adevărat pentru opera lui Theodor Pallady. Prezența femeii se regăsește la dînsul în peisage și, mai ales, în naturi moarte, ca temă de vis, ca o pregnantă prezență. Și cînd va picta femeia, de altfel fără nici o complezență, nu o va lua drept model a vreunei alegorii, dar pentru ea și pentru crearea atmosferei unui interior în care atitudinea ei va construi, cu obiecte accesorii, o arabescă armonioasă. Prin urmărirea acestei transpuneri, prin sugerarea spațiului cu simple întretăieri de planuri, el va ajunge la o schematizare aproape bizantină, în care suprafețele colorate vor ajunge la puternice intensități. Dar pentru a ajunge la această intensitate drumul de parcurs a fost anevoios. Pictorul a trebuit să renunțe în etape dificile la prețiozitățile cenușii care îi erau atît de dragi și la toată tehnica de penumbre în care căutase, atîția ani, valența culorilor. Trebuia optat între prețiozitate și intensitate. Dacă în ultimele sale peisage din Provența și în unele priveliști Parisiene această prețiozitate va persista pînă la urmă, nu e numai din cauza subiectului în sine, dar și din voința de a subordona lumina culorii. Dar ceea ce a rămas o constantă în toată opera lui e desenul, la început aproape academic și pe urmă din ce în ce mai afirmat în spiritul unei simplificări care urmărește esențialul. El mi-a spus odată: « Desenul este cugetare

și pictura vis ». Acest scurt postulat explică limpede arta lui—căci desenul este o operație mintală, deci un act al inteligenței care trebuie să transpuie realități spațiale pe un singur plan. Excesul de clar-obscur duce pictura, printr-o exagerare a modelării,la un desen colorat. Revenirea la suprafețe colorate, în care modelarea e sugerată tot prin culoare, purtată de construcția fermă a unui desen epurat de toate savantele, dar adesea inutile, amănunte anatomice este arta la care a tins și a izbutit să ajungă Pallady. Adesea îl întîlneam în Galeriile egiptene ale Louvrului. Perfecția academismului grecesc îl irita. Mîndria ascetică a sculpturii egiptene îl satisfăcea pe deplin precum și brutala portretistică a unor mozaicuri bizantine. Detesta pitorescul. De aceea prefera privelиștelor italienești, bogate în motive teatrale, simplicitatea aridă a peisagelor din Provența, înrudite cu cele grecești. Dacă la începutul carierei sale ilustra o stare de spirit sau o temă literară, în epoca de deplină stăpînire a posibilităților sale el integra această stare de spirit desenului și picturii sale. Pallady vroia să fie astfel înțeles, fără artificii introductive. Nu e un narativ, nu explică, dar afirmă. Naturile sale moarte vibrează de viață și exprimă sau evocă o prezență. Ele nu sunt un simplu pretext de culoare sau un motiv de virtuozitate. Din dispunerea obiectelor, prin legătura creată de așezarea lor într-o compoziție strictă emană evocarea unui interior în care a domnit frumusețea femeii. Iar cînd, prin catifele, stofe, mobile și flori apare nudul, e pentru a exprima armonia pe care o pune o făptură între lucruri precum făcuseră florile într-o natură moartă. Este un studiu mai înaintat al aceleiași teme.

Theodor Pallady — Fata cu lalele

Mulți dintre cei care privesc superficial arta picturală au acuzat pe Th. Pallady de a se fi lăsat prea direct influențat de Henri Matisse. Dacă acest coleg al lui Pallady din atelierul lui Gustave Moreau a ajuns la aceleași concluzii mai de timpuriu, nu înseamnă necesarmente că Pallady ar fi un imitator. Și aceasta, în primul rînd, fiindcă amîndoi pictorii au temperamente, dacă nu opuse, dar diferite. Amîndoi sunt pictori intelectuali, care n-au putut să nu ție seamă de potențialul lor de cunoștințe. Pentru amîndoi « cunoașterea » este o necesitate care îi domină. Intuiția și sensibilitatea nu îi mulțumesc pe deplin. Nu sînt robiți de instincte. Sunt, și unul și altul, cartezieni în felul lor. Își gîndesc pictura. Dar arta lui Matisse e mai senină. Totul se petrece la el într-o lumină egal de însorită, fie că e vorba de un peisagiu, de un interior sau de un nud. Dar pe cînd Matisse, în schematizarea și simplificarea lui de forme și în mărirea suprafețelor colorate atinge cîteodată abstracțiunea, la Pallady acest lucru nu se întîmplă niciodată. Deformările sale nu depășesc aspectul plauzibil al lucrurilor. Dacă la Matisse influența stampelor orientale a fost la obîrșia perspectivei sale picturale, Pallady a ajuns la concluzii similare prin atavismul bizantin a[l] picturilor murale de pe vechile biserici moldovenești. Iar la Matisse abilitatea

Theodor Pallady — Vedere spre Place Dauphine

este mai aparentă. Ca și Enescu, Pallady a avut nevoie de Franța pentru a se realiza. Ca și Enescu el a trăit strîns legat de țara lui. El își iubea țara ca o ființă a cărei frecventare era o necesitate. A pictat în funcția acestei țări și pentru ea. De altfel, dacă sînt artiști de notorietate internațională, nu există artiști apatrizi. Poussin și Claude Lorrain și-au petrecut viața la Roma, n-au pictat decît în atmosfera romană și peisagii romane. Și totuși sunt din cei mai franțuzi dintre pictori. Ești dintr-o țară, prin felul de a te exprima, prin mijloacele tale de mărturisire, și nu necesarmente prin subiectele alese. Și dacă Parthenonul s-a eliberat de rigiditatea canoanelor dorice, cu toate că dorică îi este ordonanța, e că Ictinos, arhitectul, era ionian. În formația unui artist, influențele au valoare în măsura în care sînt asimilate. Tehnica, sau mai bine zis știința picturală a unui Gustave Moreau, monumentalitatea în desen a unui Puvis de Chavannes, compoziția constructivă a mozaicelor bizantine și cromatica intensă de pe bisericile moldovenești din secolul al XVI-lea au servit drept reazim lui Th. Pallady pentru a-și ridica opera. Fiecare artist, oricît de original ar fi, purcede la început din alți artiști. Artele plastice, ca și muzica, depășesc cuvintele, iar opera unui artist îi depășește cu mult viața. Viața poate prilejui condiții favorabile sau defavorabile formației unui artist. Natura și viața îi vor propune elemente pentru subiectele operei sale. Dar nici viața personală și intimă a unui artist, nici natura, nu vor fi la baza artei sale, căci la baza artei sale va fi tot arta. Căci artistul își organizează viața în funcția artei sale și nu viața îi va organiza arta. Nu mă îndoiesc că va veni ziua în care amatorii de vieți romanțate sau specialiști în biografii se vor năpusti asupra corespondenței, de altfel redusă, a lui Pallady, și vor încerca să-l explice printr-o savantă exegeză. Dar nu cunosc o biografie sau o viață romanțată a unui artist care să adauge ceva artei sale și să adîncească ceva din acea artă. Operele unui artist spun tot ce are de spus un artist. Dar omul, vor spune unii, «omul»! Omul nu ne privește, omul și intimitatea lui. Ceea ce trebuia să cunoaștem din bogățiile secretelor sale ni le-a transpus în operele sale, precum și cîteodată strigătele sale de deznădejde, de suferință ori de triumf. Dar ce este un artist, la urma urmei, dacă nu acela care mărturisește tezaurele de frumusețe și de vis care zac în noi, acest simț al frumuseții care nu este poate decît imensa nostalgie a raiului din care ne fură goniți părinții.

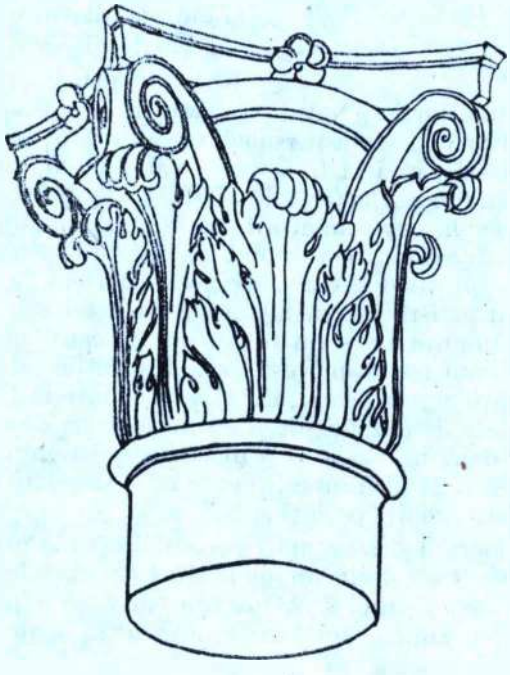
După cetirea unor biografii despre mari personalități ale artei, am auzit mulți zicînd: «În definitiv n-a fost decît un om». Dar tocmai de aceea este mare, căci de ar fi fost înger nu l-am fi înțeles. A fost un om care a pătimit ca toți oamenii, a avut deficiențele sale ca oamenii toți, dar a încercat să se depășească, să depășească

comunul din el, pentru a se mărturisi celor mulți. Dar unii dogmatici amari vor zice: «Cei mulți nu l-au înțeles, nu s-a aplecat spre ei să le vorbească pe graiul lor, să le dea imagini obișnuite, simple și facile». În artă însă nu e vorba de a coborî, dar de a depăși! Artistul, prin operele sale, face sondaje în adîncul sufletelor, pentru a le chema la frumusețe, la armonie, la cugetare. Ele vor fi atinse, dacă nu imediat, dar sigur în timp. Căci arta nu este decît în restrînsă măsură o chestiune de actualitate, cel puțin ceea ce trebuie să dureze din ea. Ea nu este evolutivă decît în perioade relativ scurte ale istoriei. Menirea ei e să creeze permanențe. Un laviu de tuș chinezesc din secolul al IX-lea e actual precum e actual acel cap de bronz al regelui Sargon care se află la Muzeul din Bagdad, turnat acum aproape patru mii de ani, iar frescele de pe bisericile moldovenești sunt actuale ca și pictura lui Pallady. Arta, într-o anumită măsură, e o sublimare a fericirii, prin faptul că și ea este, în efortul ei creator, un act de maximă participare. Ce nu poate da viața cu zbuciumul ei, îl dă arta, care e artificialitate numai în ceea ce privește procedeele tehnice. Fiecare adevărat artist a regăsit o floare măcar, dacă nu și un colț al acestui paradis pierdut, a cărui nostalgie fecundă o poartă fiecare din noi în el, această nostalgie creatoare de religii și de civilizații. Omul începe realmente a fi cînd încearcă a-și depăși simpla lui condiție naturală, prin propriile sale forțe sau prin înțelegerea frumuseții, cunoașterii sau înțelepciunii altora care au fost dotați, deci aleși pentru asta.

Pe cînd Theodor Pallady era pe patul lui de moarte i s-a deschis o mare expoziție retrospectivă, care a fost senzațională prin amploarea și unitatea ei. A fost poate cea mai frumoasă expoziție care s-a văzut vreodată în România. Las criticilor sarcina să claseze în ierbarul cunoașterii florile rare ale acestui artist.

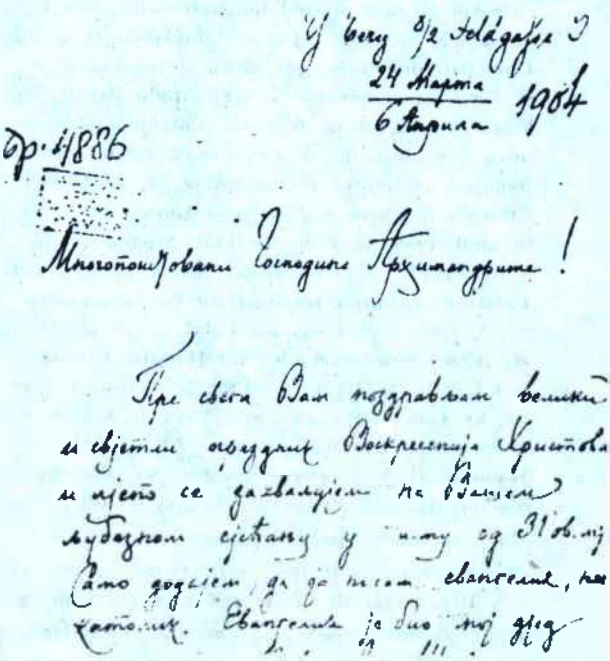
Eu, dragă Simon, consecvent promisiunii mele, am încercat să-ți evoc această măreață figură a țării noastre, figura care a dominat tinerețea mea și față de care n-am avut întotdeauna cuvenita comprehensiune și evlavie. Chinuit și eu în munca mea, n-am înțeles adesea dojana unuia care se chinuise mai mult. Dar am vrut să-ți spun esențialul gîndurilor mele în privința acestui artist și în ceea ce privește arta lui, eu, care i-am fost, poate, singurul ucenic.

6 iunie 1959

PRECIZĂRI ȘI CONTROVERSE

Din nou despre originea valahă a lui Constantin JIREČEK

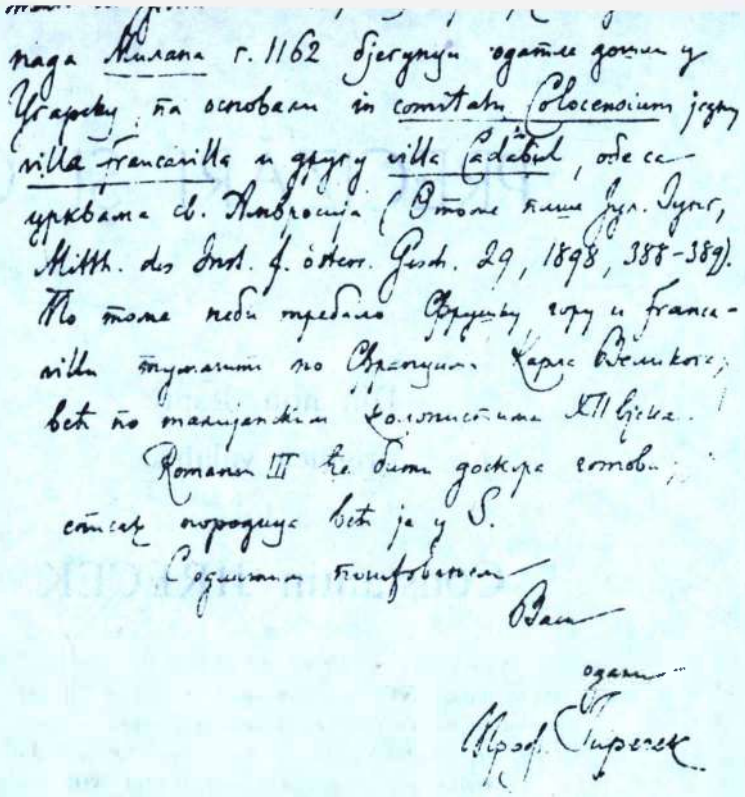

LA RUBRICA *RESTITUIRI* (CF. *„MANUscriptum"*, XII, nr. 3 (44) din 1981, pp. 177—178), bunul nostru prieten (al meu și al culturii iugoslave) Nicolae Ciachir — comunicînd (și redînd-o în traducere) o scrisoare din fondul Arhivelor Academiei sîrbe de științe și arte (SANU, Krnčija) din Belgrad (nr. 4886) a lui Constantin Jireček, datată la Viena 24 martie (6 aprilie) 1904 — face o descoperire tentantă și surprinzătoare, de care ne-am bucurat la început. Cineva aparține unui popor, unei culturi sau literaturi, dar originea îi poate fi alta (ceea ce nu afectează cu nimic noua lui aderență etnică, nici nu diminuează, pe de altă parte, pe cea originară; din contră, oamenii aceștia constituie, de regulă, o punte de legătură între cele două domenii culturale. [1] Dar surpriza și bucuria mi-au fost de scurtă durată. Pînă nu am luat scrisoarea respectivă în mînă; atunci am constatat că N. Ciachir a interpretat (tradus) greșit textul acestei scrisori. Întreagă construcția cu «familia de vlahi [a lui Jireček] de pe coasta Dalmației, refugiată în secolul al XV-lea, în Cehia», susținută și în *Amintirile* lui C. C. Giurescu [2], rămîne fără nici o valoare probatorie, spre regretul nostru al tuturora, și al meu, și al colegului Ciachir.

Învățații cehi (și slovaci) au dat cîteva nume de seamă care au dăruit culturii și științei românești

[1] Personal m-am ocupat de originea aromână («înțară») a marelui dramaturg sîrb Jovan Sterija Popović, arătînd și contingențele lui cu limba română și problemele ei (*Sterija i problem slovenskih leksičkih elemenata u rumunskom jeziku*, Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske, Novi Sad, I, 1957, pp. 127—145; *Kir Janja i Sterijini jezički „cincarizmi"*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, XI, 1981, tom. I, p. 13 — 31 (+ 6 [facsimile]); la fel și de originea românească a cunoscutului pictor din Banat (născut, probabil, în satul Ecica, Banatul iugoslav), Constantin Daniel (*Nepoznati Konstantin Daniel* I—II, Ulaznica, Zrenjanin, 1968, nr. 5, pp. 3—13; nr. 6, pp. 17—24) ș.a.

[2] Acesta din urmă nici nu este un argument propriu-zis: nu din motive de ordin afectiv (cu «exclamația» istoricului român — cf. *„Manuscriptum"*, loc. cit.) s-a interesat C. Jireček de v[a]lahi și români. Autorul istoriei poporului sîrb și a celui bulgar este, într-un fel, și romanist și precursor al balcanologiei: în scrierea sa despre limbile balcanice secrete (*Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel*, Archiv für slavische Philologie, Berlin, 1883, pp. 99—102), amintește și cîteva cuvinte de origine românească întrate în acestea (cf. și R. Flora, *Relațiile sîrbo-române, Noi contribuții*, Pančevo, 1968, pp. 312—313), ca *jarba*, *karne*, *biserka* (toate cu sensuri figurate) ș.a.; în *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Praga, 1879, pass., cît și în temeinica sa *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* (mai ales în vol. III, Viena, 1904, cu listele de familii), aflăm și unele nume de familie care ar putea fi și de origine v[a]lahică (folosesc acest cuvînt în dubla lui accepțiune terminologică: *vlah* și *valah*): *Arsura* (Veglia-Krk, 1295), *Cinculović* (Ragusa—Dubrovnik, 1400), *Lotre* (Zara—Zadar, 1289; «von rum. *lotru* < *latro*?», *Pecurario* (Dubrovnik, sec. XIV), *Radulino(vich)* (*ibid.*, 1370), *Vlachi(s)* (*ibid.*, 1410) ș.a.

opere de valoare (incluzînd aci şi domeniul folclorului literar şi acel al traducerilor din română în limbile cehă sau slovacă). Începem cu contemporanii noştri: profesorul Pavel Beneš de la Universitatea din Brno, autor al cîtorva lucrări însemnate specializate privind limba română; la fel şi discipolele acestuia, Jiřina Smrčková (Karleva Universita din Praga), specialistă în româna veche, şi Eva Strebingerová (Praga), traducătoare zeloasă din literatura română contemporană. Aci intră şi unele nume de neîndoioasă origine etnică română: profesorul D. Krndžalov, de la Universitatea din Olomouc, care-şi susţinuse (la Praga, în anul 1938) teza de doctorat *Rumunské vlivy v Karpatech, se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku* (*Influenţe româneşti în Carpaţi, cu privire specială asupra regiunii Valašsko din Moravia*, 564 p.) sub numele lui adevărat Dumitru Crânjală; la fel şi Maria Kavkova (Praga), «olteancă get-beget», cum mi s-a spus, specialistă în problemele limbii române şi traducătoare. Zdenek Wittoch, Vladimir Hořejší, Jiří Felix ş.a. nu sînt, însă, români, dar nici străini de chestiunile de specialitate ale limbii române. Dintre cei mai vechi, să-i amintim doar pe doi dintre cei mai de seamă: Jan Urban Jarník, coautor (cu A. Birseanu) al deja clasicelor *Doine şi strigături din Ardeal* (1885); la fel şi celălalt, Karel Kadlec, autor al temeinicei lucrări tocmai cu privire la v[a]lahii medievali de pe teritoriul iugoslav, de care se interesa şi Jireček: *Valaši a valaské právo v zemích slovanských a unherských* (1916).

Dăm, în continuare, traducerea fidelă a începutului scrisorii amintite a lui Constantin Jireček către arhimandritul Ilarion Ruvarac [3], din care reiese foarte clar şi neîndoios ceea ce a scris învăţatul ceh (anexat şi facsimilul) [4]:

La Viena, 8/2 Feldgasse 3
24 Martie
6 Aprilie 1904

Preastimate Domnule Arhimandrit!

Înainte de toate Vă felicit [5] marele şi luminatul praznic al Învierii lui Hristos şi Vă mulţumesc frumos pentru amabila Dumneavoastră amintire [de mine] în scrisoarea din 31. l. c. Adaug doar, că eu nu sînt evanghelist, ci catolic [6]. Evanghelist a fost bunicul meu după mamă Pavle Jos. Šafarik [7], la fel [ca] şi răposata mea mamă; familia noastră. Jirečkovi [8], sau cum s-ar putea tălmăci la dumneavoastră

[3] *Ilarion Ruvarac* (1832—1905), arhimandrit al mănăstirii Grgeteg din Fruška gora (Srem, P.S.A. Voivodina), istoric (lucrări despre contele Đorđe Branković, patriarhul Arsenije Carnojević, despre cneazul Lazar etc.); tot istoric este şi *Dimitrije Ruvarac* (1842—1933), iar *Kosta Ruvarac* (1837—1864) este critic literar.

[4] Lucru spus răspicat chiar în fişier (v. reproducerea cuprinsului de pe plic, în Arhivele SANU din Belgrad, nr. 4886): «Prof. Jireček îi scrie lui I. Ruvarac că nu este evanghelist, ci catolic, despre Starovlasi, despre refugiaţii după căderea (oraşului) Milan (trecuţi) în Ungaria» (traducere — cf. facsimilul reprodus).

[5] Evident că Jireček cunoaşte mai puţin nuanţele limbii sîrbocroate (în fond, a celei sîrbe, scriind cu alfabet chirilic) spunînd *Vam pozdravljam* («Vă salut») în loc de *Vam čestitam* («Vă felicit»); la fel, scrie cu o ortografie cam arhaică, îmbinînd «ekavştina» cu «jekavştina»: *njeno (ѣeno)* cel puţin, de scria *ѣeno*.

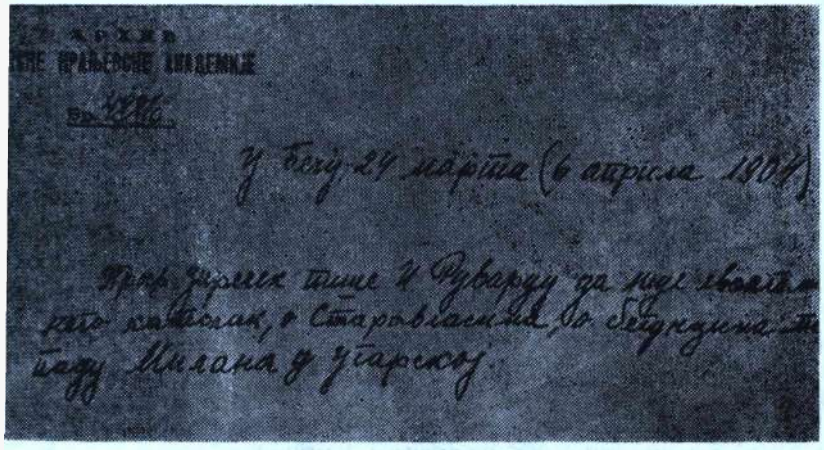
[6] La N. Ciachir: «nu sînt nici evanghelist, nici catolic» (complet greşit; ar reieşi că Jireček ar fi fost ortodox sau altceva).

[7] Pavel Josef Šafarik (1795—1861) este şi el filolog şi istoric (slovac), fiind o vreme şi director al liceului din Novi Sad, iar apoi bibliotecar principal al Bibliotecii universitare din Praga (a tipărit o istorie comparată a limbilor şi literaturilor slave, aparte şi a celor sud-slave; operă capitală: *Slovanske starožitnosti*, Antichităţi slave).

[8] *Jurerkobyu*, în scrisoare.

[la voi, acolo] Durkoviči (Jirek = Jurko, Durko [9]), Jurišiči etc. după sf. Gheorghe, fiind [noi] [10] ai bisericii romane [11].

Iată [aici, Vă transmit] date despre oamenii care se numeau **Starovlah, Starovlahović**, după care, după toate cele, regiunea Stari Vlah își poartă numele ei actual [12]. La Dubrovnik [Raguza] la 11 octombrie 1443: Milien Plischa se judecă în fața tribunalului — « **Milos Starovlach** et Radiç Velimerovich Vlasci » l-au prădat pe feciorul acestuia Nikola în drumul spre Crnica (Cerniza) la Dubrovnik *in Camenoberdo* [13], apoi i-au luat *salmam cere, libras 480, salmam agnelinorum magnorum 400, ducatos 42 auri et ipp* [14]. Martori: Putigna Tambor etc. (**Lumenta de foris** 1443—1444). La fel în 19 ianuarie 1466: Stoysanus Vochsich de Gaççho, *zupanus de Gaççho* [15], *conqueritur supra* Vochsam Bosanovich [16] *et Panaum* [*!*] *Starovlacovich, ambos Vlachos jurisdictionis Turcorum* » [...]

Întrerupem aici citarea scrisorii lui Jireček către Ruvarac (în traducere), căci ea nu mai prezintă, în continuare, nici un interes pentru chestiunea care ne interesează (și pe mine, și pe N. Ciachir și publicul cititor): originea *presupusă* (sau propusă), și nu *reală*, v[a]lahică a familiei Jireček (urmarea scrisorii, a se vedea în articolul comentat, și contestat, al lui N. Ciachir, în *„Manuscriptum"*, XII, nr. 3 (44), 1981, p. 178 [17].) Evident că și concluzia noastră este ceva mai diferită decît aceea a colegului Ciachir: *nu pentru că ar fi fost de origine v[a]lahă* (căci nici n-a fost) se interesa Jireček de *românii* dalmațieni și de *v[a]lahii* balcanici, ci în afara oricărui context etnic, ca om de știință (interesul, de altfel, era reciproc, al lui și acel al arhimandritului-istoric Ilarion Ruvarac).

Radu FLORA
Universitatea din Belgrad

[9] De aici nu reiese deloc că semnatarul scrisorii și-ar identifica familia sa (nici chiar din punct de vedere etimologic; este dat doar paralelismul) cu Durković (sau Jurišić, în continuare).

[10] *Jesmo* « sîntem » adăugîndu-se la « familia noastră » din context (măcar că avem o incongruență în acordul gramatical.

[11] Deci, tot catolicii.

[12] Aici este greșeala elementară (de traducere) a lui N. Ciachir: « și din care se trage actualul nostru nume » (!?); or, Jireček îi răspunde doar lui Ruvarac la o scrisoare precedentă în care acesta îi ceruse informații despre aceste andronime și despre toponimul *Starovlah*.

[13] Nu *Camenobent* (Ciachir), ci *Camenoberdo*, « Muntele de piatră ».

[14] Citat, evident, documentul în limba latină (sublinierile noastre).

[15] Regiunea *Gacko*.

[16] *Bosanović*.

[17] Micile nuanțe în interpretarea și transcrierea textului sînt aici irelevante. De altfel, în partea finală a scrisorii, Jireček îi servește informații învățatului arhimandrit (care cu siguranță că le-a cerut) despre coloniștii din Nagy—Pläsz (Mantelos), care s-au refugiat aci după căderea Milanului (1162), vorbind despre așezările *Francavilla* (fondarea atribuită lui Carol cel Mare — Charlemagne) și legăturile posibile cu actualul toponim (de lîngă Novi Sad) *Fruška gora*.

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

Alfred Margul SPERBER

evocat de: Tudor ARGHEZI, Ion PILLAT, Al. PHILIPPIDE

CORESPONDENȚA PRIMITĂ DE-A LUNGUL anilor de poetul de limbă germană Alfred Margul Sperber, intrată de curînd în colecțiile Muzeului literaturii române, ne oferă bucuria descoperirii unor scrisori adresate acestuia de către unii dintre cei mai mari reprezentanți ai literaturii române: Tudor Arghezi, Ion Pillat, Al. Philippide. Sînt scrisori pline de afecțiune și prețuire pentru prietenul și poetul Alfred Margul Sperber, gînduri așternute pe hîrtie sub emoția lecturii fie a unui volum de poezie originală atunci apărut, fie a unor traduceri din lirica românească.

Mari tălmăcitori ei înșiși din lirica universală, au știut să aprecieze creația lui Alfred Margul Sperber ori transpunerile poeziei românești populare sau culte în limba germană, grăbindu-se să-i împărtășească entuziasmați impresiile de lectură.

După ce în tinerețe cunoscuse mari orașe ale Europei și ale Statelor Unite, după o perioadă de timp în care a lucrat la mai multe publicații literare, în anul 1940 Alfred Margul Sperber s-a stabilit în București, unde va duce o activitate prodigioasă de poet, publicist și traducător. Acum se statornicesc legături durabile cu importanți scriitori români ai epocii. Pătrunzînd în cercurile literare de mare notorietate, Sperber a cunoscut în acest timp și s-a bucurat de prietenia și aprecierea multora dintre confrații săi: Ion Pillat, Al. Philippide, V. Voiculescu, Tudor Vianu, Ion Marin Sadoveanu, Demostene Botez, Ion Barbu, devenind nelipsit de la după-amiezele literare de duminică din casa lui Ion Pillat.

Din această perioadă datează prima scrisoare la care ne referim, scrisoarea trimisă de Ion Pillat, în aprilie 1940:

Stimate Domnule Sperber

Prietenul meu Rosenkranz mă făcuse să sper că voi avea poate plăcerea să te văd la București. Scrisoarea D[umi]tale, pentru care îți mulțumesc mult, îmi spulberă această nădejde — sper însă că ne vom putea întîlni chiar în cursul acestei veri, dacă nu aici, la Cernăuți, unde mă voi opri în drum spre moșie.

Volumul D[umi]tale *Geheimnis und Verzicht* l-am citit cu interes, oprindu-mă îndeosebi la poeziile: *Der Baum*, *Die Sirenen*, și *Das Einhorn*, unde am găsit un fel de «*neue Sachlikeit*», însuflețită de un neoclasicism adînc.

Cu cele mai bune sentimente,

Ion PILLAT

P.S. Am auzit că ţi-au reuşit minunate traduceri din poezia noastră populară şi cultă, între care şi din unele volume ale mele. Încercîndu-mă eu însumi la acest exerciţiu poetic, pe care îl consider esenţial pentru formarea unui vers propriu, sînt curios să le cunosc.

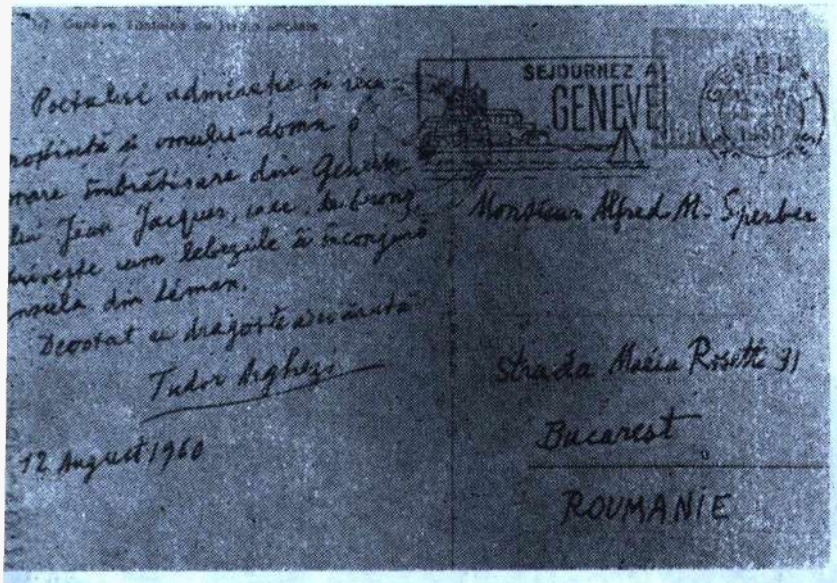
I.P.

18 April, 1940, Bucureşti

Geheimnis und Verzicht (Taină şi renunţare) era al doilea volum de versuri al lui Sperber, apărut în 1939, după *Gleichnisse derLandschaft simboluri ale peisajului)*, din 1934. Reprezentativ pentru creaţia sa, el va da şi titlul cuprinzătoarei antologii apărută în 1975 la Editura „Kriterion", cu o prefaţă de Al. Philippide.

Regăsim aprecierile lui Ion Pillat, în această prefaţă: «Şi aici ca şi în primul volum întîlnim copacul şi pădurea — teme iubite şi des întîlnite la Sperber. O lungă poezie în trei părţi poartă chiar titlul *Copacul*.

Această poezie este foarte importantă pentru modul în care Sperber întruchipează adînca relaţie dintre oameni şi lucruri[...]

Sperber posedă un simţ clasic pentru formă care asigură chiar şi subiectului celui mai frămîntat o frumuseţe durabilă [1]».

Copilăria petrecută «în mijlocul pădurilor de fag şi a[l] ţăranilor primitivi...» — aşa cum singur mărturiseşte (în poezia *Letzte Forderung* din ciclul expresionist *Grosse Psalmen*), felul său de a fi, cu acea înclinaţie înnăscută spre limpede şi firesc, l-au determinat să îndrăgească poezia populară, a cărei muzicalitate se simte peste tot în lirica sa, îndemnîndu-l să tălmăcească versuri semnificative din folclorul românesc.

În 1953, Alfred Margul Sperber a dat tiparului primul volum de traduceri din lirica populară românească, apărut sub titlul *Im Wandel der Zeiten* (Bucureşti, Editura de Stat pentru literatură şi artă). Volumul următor, *Rumänische Volksdichtungen (Poezii populare româneşti)*, apărut în 1954, a fost distins cu Premiul de Stat.

Pentru a înţelege mai bine dragostea şi talentul cu care Alfred Margul Sperber s-a apropiat de poezia populară românească, pînă la a-i găsi minunate transpuneri în limba germană să citam şi emoţionanta evocare a lui Szémler Ferenc din ziua cînd A. M. Sperber a citit în faţa unor prieteni din traducerile sale:

«Nu voi uita niciodată acea zi, înainte de masă cînd în liniştea unei încăperi dintr-o instituţie literară, a citit îndelung cu glasul său de adînci rezonanţe din traducerile atunci terminate şi cînd s-a scufundat atît de mult în lectură sau într-o fără de seamăn bucurie, ca la terminarea recitării, nici n-a mai cerut părerea auditoriului». [2]

Lui Sperber îi datorăm tălmăciri în limba germană din: Creangă, Eminescu, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Al. Philippide sau Mihai Beniuc, reuşind să transmită traducerilor virtuţile originalului.

În anul 1961, apar două volume de tălmăciri din poeziile lui Tudor Arghezi, la Bucureşti, „Editura pentru literatură" şi la Viena, la „Bergland Verlag", cu un cuvînt înainte al lui Tudor Vianu.

Cele patru cărţi poştale ilustrate primite de la autorul *Cuvintelor potrivite* mărturisesc despre prietenia ce i-a legat pe cei doi poeţi.

[1] Originalul în limba germană.

[2] Szemlér Ferenc, *Rămas bun, tinereţe! Amintiri şi confesiuni literare*, Bucureşti, „Cartea Românească" 1977, p. 278.

Transcriem rîndurile pline de dragoste și recunoștință scrise de Tudor Arghezi, în fuga călătoriei, pe *verso*-ul ilustratelor:

Poetului admirație și recunoștință și omului-domn o mare îmbrățișare din Geneva lui Jean-Jacques, care, de bronz, privește cum lebezile îi înconjură insula din Leman.

Devotat, cu dragoste adevărată,

Tudor ARGHEZI

12 august 1960

*

Mari, calde și recunoscătoare îmbrățișeri poetului de nuanțe și prietenului incomparabil.

Tudor ARGHEZI

Geneva, 21 august, 1962

sau:

Unuia din cei mai iubiți ai inimii lui Tudor Arghezi.

Geneva, 29 august, 1963.

După apariția volumului de traduceri în editura vieneză „Bergland", Tudor Arghezi îi trimite rîndurile următoare:

Iubite mult Domnule Sperber,

La Viena, unde sînt între literați și profesori austrieci, s-a vorbit o întreagă seară cu marile elogii ce vi se cuvin, despre Dumneavoastră și versiunea Dumneavoastră germană.

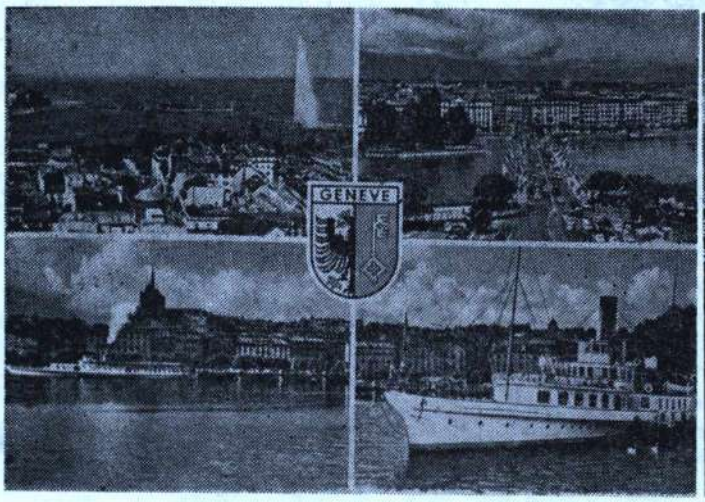
Vă îmbrățișez din palatul și superba galerie de pictură, a marelui clasicism, al Mariei Tereza.

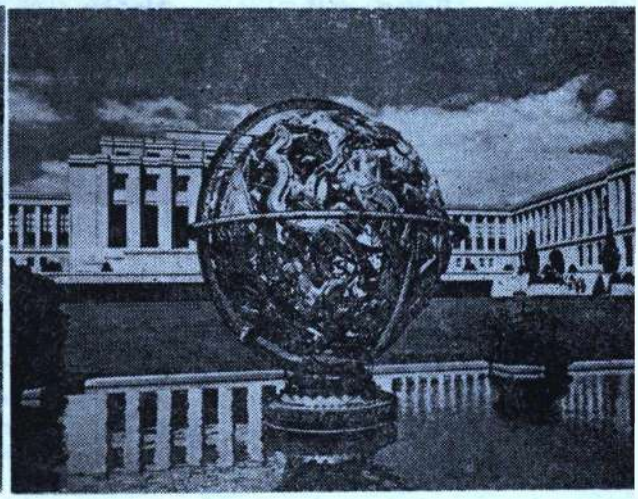
Al poetului și al omului, cu dragoste și adîncă recunoștință,

Tudor ARGHEZI

Viena, 26 septembrie, 1962

Un an mai tîrziu, Al. Philippide îi va expedia o scrisoare în care resimțim emoția autorului în fața tălmăcirii, acesta scoțînd în evidență remarcabile calități de traducător ale lui A. M. Sperber:

Dragă Sperber,

17 august 1963

Am primit cu o mare bucurie scrisoarea ta și poeziile traduse. Citindu-le și recitindu-le, impresia excelentă de la prima lectură (mai exact: audiție) a sporit considerabil și s-a adîncit.

Tot ce am vrut să spun eu în românește a trecut în germană și — mai mult decît atîta, și mai important! — expresia, cîntecul au trecut deasemeni în limba germană, adaptîndu-se atît de bine, parcă ar fi fost aceste poezii *gîndite și simțite* în germană, și aceasta datorită marelui tău talent și profundei tale inteligențe artistice.

Potrivirea este prodigioasă. Ai găsit un echivalent chiar celor mai subtile aliterații, particularităților de stil și de expresie. În două sau trei locuri, din cauza ambiguității exprimării mele, în românește, interpretarea ta a dat alt înțeles. Mă întreb însă dacă acest înțeles nu este cumva mai potrivit și mai adînc decît acela al originalului, așa încît ar fi păcat să-l corectezi apropiindu-l de original.

Bucuria pe care mi-o dau aceste traduceri este umbrită numai de teama ca ele să nu rămînă inedite, din cauză că obiectul lor este nepolitic, inactual, și așa mai departe... Ar fi păcat ca atîta talent, atîta pricepere artistică, atîta muncă creatoare (fiindcă ele sînt o creație într-adevăr, care îți aparține în întregime) să nu poată fi publicate! Să sperăm totuși că vor fi.

Eu mai stau aici vreo două săptămîni, pînă trece căldura cea mare. Cum vin în București îți telefonez, ca să ne întîlnim.

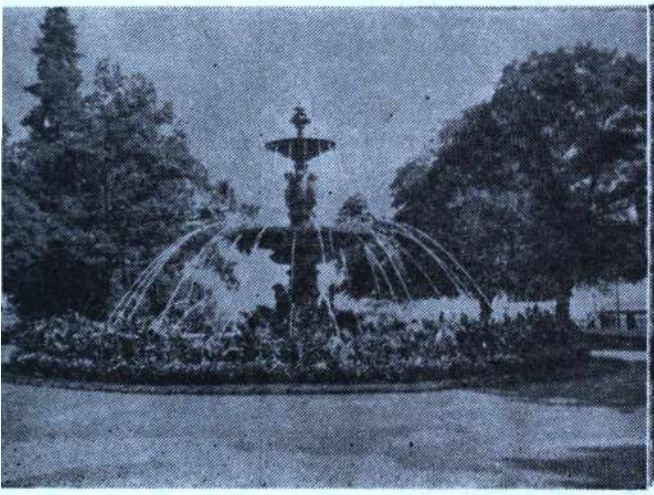
Transmite, te rog, soției tale omagiile mele. Iar ție, odată cu viile mele mulțumiri, o călduroasă strîngere de mînă.

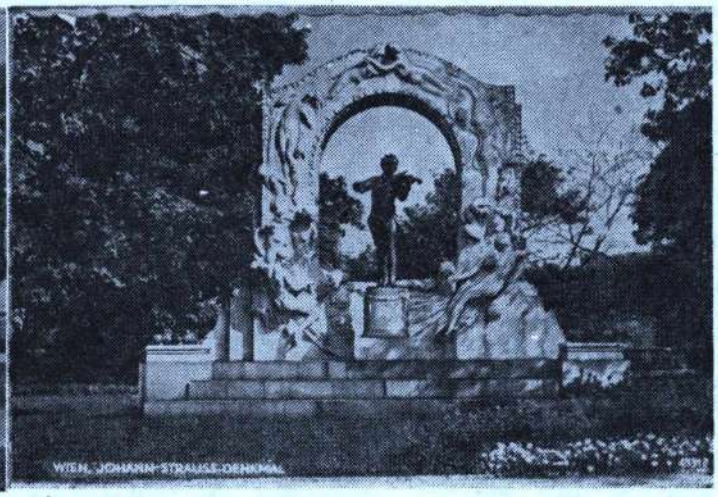
Cu toată prietenia,

Al. PHILIPPIDE

Aceste scrisori rămîn mărturii ale unor adevărate prietenii literare, atît de necesare transmiterii cît mai fidele a înaltelor valori ale spiritualității românești.

Octaviana MIHĂILESCU

Al. I. PHILIPPIDE

Un mare umanist se destăinuie

CEI 50 DE ANI SCURȘI DE LA TRECEREA întru neființă a filologului Alexandru I. Philippide [1] s-au înmulțit, parcă, pentru el în proporție geometrică, împingîndu-i viața și opera undeva într-un trecut foarte îndepărtat; în orice caz, dincolo de răscrucea anului 1900.

Mai mult, o uitare aproape generală s-a așternut peste numele său, ce nu mai revine, nici chiar în studiile de strictă specialitate, decît arareori. [2]

Din flacăra unei vieți fascinante ce i-a uimit pe contemporani prin pasiunea și dăruirea totală pe altarul științei, răzbat pînă la noi din ce în ce mai puține scîntei.

Norocul de a fi descoperit în arhivele germane impresionantul lot de corespondență expediat de savantul ieșean fostului său profesor, mentor și prieten de-o viață, romanistul Hermann Suchier (profesor universitar și rector al Universității din Halle), ne dă posibilitatea, în chiar anul comemorării, să readucem în prim-plan figura prestigiosului membru titular (din 1900) al Academiei Române, și să-i luminăm personalitatea și opera dintr-o perspectivă pe cît de nebănuită, pe atît de interesantă.

Desfășurată pe parcursul a 22 de ani — între 25 iulie (6 august) 1892 și 4 februarie 1914 —, corespondența [3] filologului român cu savantul german de prestigiu european se cifrează la peste 100 de epistole [4], în genere de largi dimensiuni, (dintre care unele de-a dreptul uriașe, de 10, 12 și chiar 14 p.). Ea debutează imediat după reîntoarcerea în patrie a filologului de la studiile urmate la Halle și se încheie în anul morții lui Hermann Suchier, reprezentînd singura formă de menținere și consolidare a relațiilor de prietenie dintre cei

[1] Născut la 1 mai 1859, la Bîrlad, Al. I. Philippide s-a stins din viață la Iași, la 12 august 1933.

[2] Dintre lucrările mai importante dedicate filologului, după moartea sa, citățm: D. Macrea, *Opera lingvistică a lui Al. Philippide*, („*Limba română*", I, nr. 1, 1958); Iorgu Iordan, *Alexandru Philippide*, București, 1969; V. Arvinte, *Concepția lui Al. Philippide cu privire la formarea limbii și a poporului român* (Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza", Iași, seria Lingvistică, XVI, 1970); Helmuth Frisch, *Hauptströmungen der Sprachwissenschaft im 19 Jahrhundert. Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19 Jahrhunderts*, pp. 248—269).

[3] Prima epistolă pe care o publicăm, datată 24 decembrie 1891, lese din discuție, ea constituind un simplu bilet ocazional, trimis din Halle.

[4] Există mărturii indiscutabile, în chiar cuprinsul scrisorilor pe care le reproducem în numerele ce urmează ale revistei „*Manuscriptum*", că epistolele trimise de Al. Philippide lui Hermann Suchier au fost mult mai numeroase. Cu părere de rău, însă, unele dintre ele s-au pierdut.

doi savanți, întrucît, din vara anului 1892, ei nu s-au mai revăzut niciodată.

Mijloc de comunicare a gîndurilor, sentimentelor și faptelor mai însemnate de viață, trăite de-a lungul a peste două decenii, în perioada cea mai rodnică a existenței sale, epistolele lui Al. I. Philippide adresate romanistului german[5] se constituie totodată într-un veritabil document științific, istoric și literar, de cea mai mare importanță, atît pentru cunoașterea diverselor etape din elaborarea operei filologului român și a semnificațiilor ei, cît și pentru înțelegerea ambianței literar-culturale-sociale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, pe fundalul căreia acesta și-a desfășurat prodigioasa activitate.

Căci, răspunzînd, probabil, rugăminții exprese adresate de Hermann Suchier, Al. Philippide se străduiește să-l informeze permanent, nu numai asupra activității filologice din România, ci și a mișcării literar-culturale și chiar a aspectelor și evenimentelor social-politice, înfățișînd un larg și colorat tablou al vieții noastre publice.

Grație acestei obligații, pe care deducem că și-a asumat-o cu plăcere, Al. Philippide relatează pe larg despre viața și opera unora dintre cele mai proeminente personalități ale vieții cultural-literar-științifice și politice, precum: Gherea, A. D. Xenopol, V. A. Urechia, Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu, N. Iorga, P. P. Carp, Lazăr Șăineanu, Ion Bianu, Mozes Gaster, Ovid Densusianu, Paul Zarifopol etc. Fapt pentru care epistolele sale capătă, în ansamblul lor, alura unui adevărat jurnal literar, scris cu cea mai mare libertate de expresie, și într-o viziune subiectivă, uneori nedreaptă, sub impulsul direct, al simpatiilor și antipatiilor.

Furat mai ales de resentimentele și de pornirile de moment, Al. Philippide îngroașă adeseori liniile, lăsînd să picure tușul din belșug, ceea ce dă scrisorilor sale o aciditate rar întîlnită, contrariantă.

Pe de altă parte, e cazul să arătăm că epistolele lui Al. Philippide către Hermann Suchier se transformă adeseori în binevenite prilejuri de dezbateri lingvistice.

Incitat sau solicitat de romanist să-și formuleze punctul de vedere asupra unor chestiuni controversate privitoare în special la istoria limbii române și la diversele aspecte ale structurii ei, sau să-i împărtășească opinia despre diversele studii și articole de specialitate apărute la noi, filologul se înfierbîntă și-și dezvoltă tezele pe numeroase pagini, în adevărate contribuții *ad-hoc*, ce pot sta cu cinste alături de restul lucrărilor sale tipărite.

Din dorința de a-și ajuta prietenul — al cărui timp se împuținase simțitor în perioada exercitării funcției de rector al Universității din Halle —, Al. Philippide își extinde ulterior aria informațiilor și asupra ultimelor apariții din domeniul lingvisticii, filologiei și istoriei literare de peste hotare, exprimîndu-și, cu aceeași lipsă de convenință, punctul de vedere.

Încît, corespondența sa cu savantul german devine în cele din urmă un jurnal cvasicomplet al lecturilor sale. Ceea ce-i sporește considerabil valoarea; istoricul, istoricul literar și specialistul interesat de evoluția cercetărilor filologico-lingvistice găsind aici nu numai elementele fundamentale ale formației și ale înfăptuirilor suferite de Al. Philippide de-a lungul vieții din partea marilor personalități europene, dar și un punct de vedere statornic critic asupra respectivelor lucrări (care se plasează, de la sine, la începutul receptării lor în spațiul carpato-dunărean).

Desigur, în cultura română s-au practicat, de-a lungul timpului, diverse tipuri de corespondență, interesante fiecare în felul lui și avantajoase pentru cei care le-au utilizat. Îndrăznim să credem însă că nici una dintre modalitățile existente și dintre exemplificările lor concrete (ce ar putea fi aduse în discuție) nu egalează complexitatea schimbului epistolar dintre Al. Philippide și Hermann Suchier, ce îmbrățișează o gamă extrem de largă de aspecte de viață și de forme de expresie, mergînd de la contribuția științifică pură (în domeniul lingvisticii, istoriei și istoriei literare), pînă la pagina de profundă valoare artistică, și de la încercarea de surprindere a unor trăsături caracteristice ale poporului român, sau de la schița de psihologie a comportamentului indivizilor și a maselor, pînă la recenzia de carte, la informația nudă și la anecdota suculentă. Spre a nu mai vorbi de aspectele absolut complete ale manifestărilor propriei personalități — sub unghiul vieții și al creației.

E de la sine înțeles că, prin toate acestea, corespondența lui Al. I. Philippide se conturează nu numai ca un document hotărîtor pentru cunoașterea autorului și a epocii în care a viețuit, ci și ca o materializare de excepție în istoria genului epistolar românesc.[6]

I. OPRIȘAN

[5] Din păcate, cercetările noastre de pînă acum nu ne-au dus la descoperirea scrisorilor de răspuns primite de Al. Philippide. Așa încît, pe tot cuprinsul comentariilor, ne vom referi doar la epistolele trimise de acesta.

[6] Mulțumim, și pe această cale, conducerii Bibliotecii de Stat din Berlinul de Vest (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz), care ne-a dat permisiunea să publicăm corespondența de față.

«Limba română cîştigă tot mai mulţi prieteni...»

1

24 dec[embrie] 1891

Iubite D-le profesor,
Vă mulţămesc pentru onoarea ce mi-aţi făcut invitîndu-mă să petrec sara Crăciunului la D[umnea]voastră. Sînt nevoit să stau acasă, vă trimet însă bomboane pentru copii şi vă rog să primiţi felicitările mele sincere.
Al D[umnea]voastră servitor,

A. PHILIPPIDE

nevoit să stau acasă, vă trimet însă bomboane pentru copii şi vă rog să primiţi felicitările mele sincere.

Al D-voastră servitor

A. Philippide

2

Iaşi, 25 iuliu (6 august) 1892

Prea iubite Domnule profesor,
După ce ne-am despărţit, am băgat de seamă că-mi puseseşi un trandafir în piept, şi acest semn de prietenie intimă, venit de la D[umnea]ta, un străin pe care poate nu-l voi mai vide niciodată, m-a înduioşat pînă la lacrimi: să-ţi răsplătească Dumnezău pentru amabilitatea cea fără seamăn a D[umi]tale şi pe mine să mă facă vrednic de dînsa.

Eu am sosit în Iaşi marţi, la 21 iuliu stil vechi, 9 ciasuri dimineaţa. Oraşul nostru este pustiu, toată lumea cu dare de mînă a fugit de căldură pe la băi ori la ţară. Această împrejurare, apoi scumpetea cea mare, murdăria, nevoia de a şede la otel pănă ce-mi voi găsi o locuinţă, lipsa complectă dar *complectă*! — de oameni care să aibă gusturile şi năzuinţele mele, dau Iaşului forma unei închisori în care trebuie să expiez niscaiva pacate strămoşeşti. Aceste pacate le voi expia cu plăcere în nădejdea că copiii ori nepoţii mei vor scăpa de dînsele. Aceia ce lipseşte mai mult românilor este gustul de economie, munca persistentă şi sistematică: noi sîntem făloşi şi leneşi. Cît voi pute, voi lupta pentru înfrîngerea acestor rele; aş fi în stare să-mi sacrific viaţa, să joc şi cuţitul la nevoie, căci ce folos am să trăiesc într-o lume cu care nu seamăn de fel? Dacă-ţi voi spune că trăiesc străin în mijlocul compatrioţilor mei, n-ai să mă crezi, şi este cu toate aceste adevărat. Aceşti oameni sînt însă blînzi şi buni, au dorinţi frumoase, ei ar forma lesne, aici în orientul Europei, un adăpost al ordinei şi al progresului, dacă viermele destrăbălărei, plecat de la infamii noştri ciocoi, cei stricaţi prin crîşmele Parisului, vierme care a pătruns pănă şi în măduva ţăranului, n-ar face din jocul de cărţi, beţia, lenea, mîndria stupidă, semicultura, minciuna, curvăsăria, dacă n-ar face din asemene lucruri sportul românilor. Eu aş dura, dacă aş pute, un rug mare de lemne uscate, pe care să arunc fără alegere pe toţi aceşti mizerabili împreună cu toţi tîrtanii, care s-au adunat pe lîngă dînşii ca corbii la hoituri, şi aş scăpa astfel nenorocita mea ţară şi pe mine nenorocitul. Aş face, dacă aş ave putere, un tribunal secret, înaintea căruia să judec pe aceşti ticăloşi! Dar nu ştiu cum să încep. Dorinţa o am, lucrurile cum sînt le văd, însă deprinderea de a lucra cu cărţile, acea deprindere — aşa de bună în breasla noastră — de a studia exact lucrurile cum au fost şi cum sînt, îmi taie toată puterea de lucru şi în loc de un carbonar curajos face din mine un timid filolog care aleargă

după izvoare. Ei bine, voi proceda astfel, fiindcă nu este chip altfel! Planurile mele, despre care v-am vorbit, de a face îndelungate studii economice şi juridice, nu le voi părăsi de fel, voi munci, cît voi avea o picătură de sînge în mine, şi voi răcni ca să se zdrunciue o lume de canalii macar la 60, macar la 70 de ani, macar cu un minut înaintea morţei, dacă nu voi pute mai degrabă.

Să nu-ţi fie frică însă, prea iubite D-le profesor, că vei pierde astfel în mine un coleg de studii. Eu voi continua de a lucra în filologia românească cu tot atîta sinceritate cu cîtă am lucrat şi pănă acum şi voi căuta să ajung acolo încît să pot zice că nimeni nu se pricepe mai mult în această privinţă decît mine.

Prea iubite Domnule şi prietin, voi avea onoarea şi fericirea să mă mai înţeleg cu D[umnea]ta prin scrisori, fiindcă D-zău a vroit să ne aşeze aşa de departe unul de altul, dar acum iartă-mă să închei această scrisoare cu rugămintea de a arăta onoratei D[umi]tale soţii închinăciuni supuse şi devotate ca de la un frate, de a săruta copiii pentru mine, încredinţîndu-i că în curînd au să primească mărcile poştale pe care m-au însărcinat să le cumpăr şi de a primi D[umnea]ta însuţi încredinţarea că niciodată nimeni mai mult, nici macar fratele meu, nici macar părintele meu nu mi-au sapat mai adînc în suflet o iubire puternică şi fără de interes.

Al D[umi]tale servitor şi prietin,

A. PHILIPPIDE

3

Strada Lăpuşneanu, 6
29 iuliu (10 august) [1892]

Cele de mai sus vi le-am scris de la otel, aceste rînduri le scriu de la locuinţa mea pe care, după mult năcaz, am căpătat-o. Pentru două odăiţi, aşa de mici (că în una din ele de-abia am putut găsi loc pentru bibliotecă, masa de scris şi un scaun), plătesc optzeci de franci pe lună! Cînd ne întoarcem de la Paris, de pe la locuinţele căpătate acolo, cu ajutorul studenţilor români, obicinuiţii de la Bullier, ni se pare că e grozav de ieftin în România; pentru cine s-a obicinuit macar cît de puţin cu ieftinătatea şi economia nemţească, scumpetea din ţara noastră este nesuferită. Vă asigur că este mai uşor să se deprindă cineva cu viaţa nemţească, oricît de tîrziu ar veni cineva la d[umnea]voastră, decît, după ce a gustat măcar cît de puţin din cumpătarea şi hărnicia germană, să se găsească iarăşi mulţămit cu scumpetea şi lenea din ţara românească. Să nu credeţi că eu sînt mai puţin patriot decît alţii, fiindcă-mi vorbesc ţara de rău. Din contra! Eu văd numai lucrurile cum sînt, pe cînd ceilalţi sînt chiori. Cît sînt eu de adevărat patriot veţi ave ocazia să constataţi dacă soarta va hotărî să mai trăiesc.

Salutare şi frăţie

A.P.

4

Iaşi, 3 (16) august 1892
Strada Lăpuşneanu, 6

Prea iubite domnule profesor,

Vă trimet mărcile şi cărţile poştale. Salutări frăţeşti la întreaga d[umi]tale familie. Ţi-am trimes o scrisoare lungă cu vreo săptămînă în urmă şi nu ştiu dacă ai primit-o. Te rog foarte mult, arată închinăciuni supuse din partea mea D-nei şi D-rei Hauf, cărora am să le scriu o scrisoare şi de care mi-i dor ca de mama şi de sora mea. Rog pe D-zău să vă păstreze în sănătate, prea iubitul meu profesor şi frate, pe D[umnea]ta, pe prea onorata D[umi]tale soţie, pe Walter, pe Wolfram şi pe Hilda, pentru ca să mai am odată fericirea de a vă vide şi de a vă strînge la inima mea ca pe unica mea familie. Pănă atunci, am să vă mai scriu.

Al d[umi]tale mai mic frate şi servitor,

A. PHILIPPIDE

5

Iaşi, 16 septembre 1892
Strada Lăpuşneanu, 6

Prea iubite prietine,

Îţi mulţămesc că-mi dai voie să te numesc astfel, şi nici unui om altuia afară de D[umnea]ta n-aş pute da acest nume mai fără făţărnicie oricît de departe am fi unul de altul şi chiar dacă nu ne-am mai vide niciodată, eu îţi voi rămîne cel mai devotat prietin. Îţi mulţămesc apoi pentru amabilitatea cu care te-ai grăbit să-mi faci cunoscut că D-l profesor Neumann ar dori să aibă o recenzie de la mine. Am scris îndată D-lui profesor că poate dispune de mine ori de cîte ori va ave trebuinţă de recenzii în *„Litteraturblatt"*, căci voi profita totdeauna de orice ocazie mi s-ar prezenta a vreunei colaborări la vreo revistă nemţească, nu pentru a face reclamă în România, ci pentru a pute, macar prin cîteva rînduri, vorbi către nişte oameni cu pricepere.

La noi nu există o opinie publică pentru asemene lucruri: pe de o parte lauda şi batjocura au ajuns extrema limită cu ocazia unor lucruri de nimic, iar pe de alta, orice activitate intelectuală care tinde la ceva precis şi adevărat, mai ales pe alt teren decît acel al declamaţiilor politice, trece peste puterile de înţălegere ale lectorilor celor mai luminaţi. Impune acel care zbiară mai tare, pentru că asurzeşte urechile, ori acel care scrie volume groase, pentru că sparie ochii. Xenopol — macar că el are şi alte merite — de abia a putut atrage atenţia publicului cult din ţara noastră prin grosimea volumelor istoriei sale, pe care nimeni nu o citeşte. Să sperăm că nepoţii noştri vor trăi în altă atmosferă. Dar despre aceste lucruri am să vă mai scriu şi cu altă ocazie.

Eu am început lucrul la şcoală, o muncă brută, pentru care nu mi-ar fi trebuit atîta bataie de cap! Pentru ce folos atîta frămîntare de minte, cînd trebuie să-mi pierd vremea explicînd figurile de retorică?! Dacă mi s-ar încredinţa vreo catedră la universitatea noastră, aş începe un curs de filologie românească; în aşteptarea unei asemenea întîmplări îmi petrec deocamdată vremea într-un repaos al creierului, care durează deja de şase săptămîni: — căci activitatea de la liceu aş pune-o cel mult alături cu acea a unui măturător de stradă —, iară în curînd voi ave de cetit cîteva mărunţişuri, precum cărticelele lui Weigand, ale lui Şăineanu, volumele din urmă ale istoriei lui Xenopol, cîteva broşuri ale lui Miclosich, o istorie a şcoalelor româneşti, acum de curînd publicată de V. A. Urechia, etc. După sfîrşirea acestor bagatele m-apuc de economia politică! — fără să părăsesc din ochi limba românească, n-ave grijă.

Prietinii mi s-au întors, dar n-am mare folos de la dînşii: caut încă printre ei un om cu felinarul.

Te salut din inimă, prea iubite Domnule şi prietin; scrisorile mele vor fi mai rari, pentru că voi avé mult de lucru, dar să nu-ţi treacă cumva prin minte că pentru aceasta stima şi iubirea mea către D[umnea]ta s-ar fi micşorat. Onoratei D[umi]tale soţii şi copiilor te rog foarte mult să arăţi închinăciunile mele frăţeşti.

A. PHILIPPIDE

6

Iaşi, 1892 noiembrie 1(13)
Strada Lăpuşneanu, 6

Prea iubite prietine,

Cînd am primit scrisoarea D[umi]tale de la 2 noiembre, trimisesem deja recenzia cărţei lui Rudow. Pentru aceea n-am putut trage profite din observările D[umi]tale. Ce va fi vrînd R[udow] să înţăleagă cu acel Baour Lormian, nu ştiu. El trimete la *„Convorbiri literare"*, 20, 959, fg., citaţie greşită. În *„Convorbiri literare"*, 20, 791 se

găsește un studiu al lui Vogoride Conachi asupra bunului său, poetul Conachi, dar nici o urmă de Baour Lormian! Cartea lui R[udow] a provocat mare furtună la *„Revista nouă"*, organul lui Hasdeu et Comp. Trei recenzii au apărut pînă acum în această revistă, care de care mai luătoare în rîs: una a lui Hasdeu, alta a lui Șăineanu și alta a unui bel esprit, numit Gion Ionescu. Îi arde tare la inimă pe acești domni, pentru că R[udow] a considerat „Junimea" ca inițiatoarea activității serioase, iar școala lui Hasdeu o caracterizează prin «weniger, strenge»! Această idee a lui R[udow] este justă, ceea ce m-a și făcut să cred că la descoperirea ei l-ar fi ajutat Iacob Negruzzi (știi că este scris pe copertă «durchgesehen und ergänzt... von I. Negruzzi»). Curiozul în această încurcată afacere este că Iacob Negruzzi a dezmințit în public, în *„Constituționalul"*, organul politic al „Junimei", afirmarea lui R[udow], spunînd că n-a văzut cartea acestui om în ochi, pînă cînd nu s-a publicat, și că a fost foarte surprins, cînd a văzut pe copertă afirmarea pomenită, despre care el — Negruzzi adecă — n-ar ave nici habar!! Românul pentru asemene împrejurări are o vorbă: «aleagă balan»! Eu cred că balan aici înseamnă un bou balan.

Șăineanu a scos de curînd, pentru marele public o «*Istorie a filologiei române*, studii critice, București, 1892, prețul 5 lei». Cît de serioz și de nepărtinitor este scrisă cartea aceasta, poți judeca după următoarea judecată asupra crestomației lui Gaster: «Introducerea la această operă plină de vederi originale și fecunde, este rezultatul unei lungi experiențe și al unei intime familiarizări cu monumentele literare ale trecutului. Schița gramaticală se distinge prin exactitatea cea mai minuțioasă». Ce zici? Poate că vei primi un exemplar de la *„Litterarisches Centralblatt"*. Într-un asemenea caz, nu ești D[umnea]ta omul care să fii orbit de mulțimea datelor bibliografice, care se găsesc în *Istoria filologiei* lui Șăineanu.

În acest timp, cetesc o lucrare importantă a lui V. A. Urechia: *Istoria școalelor (române) de la 1800—1864*, București, tom. I, 1892, bazată pe acte publice contemporane faptelor. Vor mai ieși încă 5 tomuri (toate 4° — de la 400 — 500 pagini). Păcat că este opera așa de voluminoasă și că n-a vrut autorul să scoată quintessența actelor publice, ba n-a făcut macar un index ori o tablă de materii detaliată. Este o muncă grea dar brută, în tot cazul cel mai bun lucru pe care l-a făcut pînă acum V. A. Urechia.

De cînd am părăsit eu țara, o mulțime de mărunțișuri privitoare la filologia românească au apărut aici în România, în *„Arhivul"* din Iași, în *„Revista nouă"*, a lui Hasdeu, apoi în cărticele de ale lui Șăineanu (*Linguistica contemporană*, Bucur[ești], 1890; *Raporturile între gram[atică] și log[ică]*, pe care le cunoști; *Autorii români moderni*, Bucur[ești], 1892), Bogdan, profesorul tînăr de curînd numit de limbi slavice la Universitatea din Bucur[ești] (*Ein Beitrag zur bulgar[ische] und serb[ische] Geschichtsschreibung*, în *Archiv für slav[ische] Philolog[ie]*, XIII; *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*, Bucur[ești], 1891), etc., pe care toate trebuie să le citesc cît mai răpede. Din nenorocire am căzut la jurați și cu începere de mîni (2/14) noembre) trebuie să fiu în fiecare zi la 11 oare dimineața prezent în localul Curței din Iași, pentru ca să judec două săptămîni în șir tot feliul de hoți, potlogari și alți ticăloși din soiul acesta.

Prea iubite prietine, rog pe D-zău să te ție sănătos (rîndul trecut, cînd vedeam că nu mai scrii, îmi era frică să nu fii bolnav) împreună cu toată familia D[umi]tale și pe D[umnea]ta te rog să nu mă uiți și să-mi scrii cîte o scrisoare lungă. Scrisorile D[umi]tale sînt pentru mine ca mana pentru jîdani în pustiu[1]. Aici în Iași, dacă voi vre să vorbesc despre altceva decît despre politică ori despre schimbările atmosferice, sînt nevoit să vorbesc cu mine singur. Nu că n-ar fi oameni cu oarecare cultură și pe aici, dar acești oameni sînt foarte obraznici și proști; printr-o curioază întîmplare toți cei care au puțină inteligență sînt ignoranți ca o ciubotă. Despre prostia învățaților noștri vreau să-ți dau un exemplu. M-am întîlnit dăunăzi cu jîdanul Tiktin, un jîdan strașnic de obraznic. Din vorbă în vorbă mi-a povestit că a

[1] Expresia, uzitată în epocă, nu conține o intenție jignitoare. Nu este mai puțin adevărat că, așa cum rezultă și din alte scrisori, Al. Philippide plătește uneori tribut unor prejudecăți ale timpului său.

fost astă vară la Viena, că s-a întîlnit acolo cu Meyer-Lübke şi că l-a ţinut de rău pentru modul încurcat în care-şi scrie studiile sale, în special articolul privitor la limba latină populară din *Grundriss:* « — Bine, d-le M[eyer]-L[übke], eu, Tiktin, *unul din cei dintîi filologi ai timpului*, nu te înţăleg. Cum crezi d[umnea]ta că au să te înţăleagă ceilalţi lectori ai d[umi]tale? ».

Lucrul în sine este, poate, adevărat, dar ce părere ai D[umnea]ta despre inteligenţa unui om care, cu neruşinare, se laudă pe sine singur?

La revidere. Îţi doresc sănătate şi curaj la muncă. Arată, te rog, închinăciuni prea plecate onoratei D[umi]tale soţii, sărută pe copii din partea mea şi D[umnea]ta primeşte strîngerea de mînă frăţească din partea devotatului D[umi]tale prietin.

P.S. Ai dreptate: *aşa ceva* este un germanism.

A. PHILIPPIDE

7

Iaşi, 1893, apr[ilie] 20
Str[ada] Lăpuşneanu, 6

Prea iubite prietine,

Scrisoarea D[umi]tale de la Paris m-a scos dintr-o mare îngrijire: credeam că eşti bolnav, mai ales pentru că ştiu că suferi în fiecare toamnă şi primăvară de răceală şi de ochi. Eu am tot întîrziat scrisoarea mea, pentru că am tot aşteptat să-ţi pot trimete vreo veste plăcută despre mine. Şi iată că acum de abia îţi pot trimete această veste. Prin stăruinţele prietenilor mei s-a creat anume pentru mine la Universitatea din Iaşi, cu începere de la 1 octombre anul curent o catedră de filologie românească. Iată tocmai ce scrisoare am găsit, intrînd acasă, de la d-l T[itu] Maiorescu, care a venit în Iaşi cu ocazia unui proces şi mi-a făcut şi mie onoarea unei vizite: « ştii că în comisia bugetară am propus şi camera a votat de la 1 oct[ombrie] an[ul] cur[ent] o catedră de filologie comparată, anume destinată d[umi]tale, la Universitatea Iaşi. Fiindcă d[umnea]ta ai rara, între români, calitate de a nu te vîri şi de a nu rîdica pretenţii personale, se cuvine să se gîndească alţii la d[umnea]ta şi la binele ce-l poţi aduce învăţămîntului». Acum, în ce condiţii voi fi numit şi dacă într-adevăr voi fi numit, nu ştiu. Pănă la octombre mai este vreme multă şi cine ştie ce se mai poate întîmpla pănă atunci. Deja la Bucureşti am avut mai zilele trecute revoluţii de stradă, guvernul poate căde de azi pe mîne şi catedra mea poate căde prada vreunui favorit al timpului.

Ar fi pacat şi pentru şcoala românească, pentru că eu m-aş devota vreo cîţiva ani macar, şi zi şi noapte, catedrei mele şi aş face, cel dîntîi la Universitatea noastră, un curs de filologie sistematic, — dar ar fi pacat şi pentru mine, căci munca brută la care sînt condamnat, şi care-mi închide toate căile pe unde s-ar pute agita mintea mea mai liber, m-a ostenit şi dezgustat din cale în afară. Zilele aceste am părăsit tocmai 6 oare de lecţii din cele 24. Stăruinţi cumplite au fost pe capul meu să nu le părăsesc, dar am rezistat bărbăteşte şi pare că mi s-au luat 1000 de ocă din spinare. Dacă la octombre mi-ar fi permis să încep cursurile la facultate, aş crede că am înviat din morţi.

I. L. Caragiale a început a scoate un ziar umoristic „*Moftul român*" (moftul = futilité), care iesă de două ori pe săptămînă; au apărut pănă acum 19 numere. Într-însul îşi bate joc Caragiale de superficialitatea şi de imoralitatea din ţara noastră. Ziarul este cu foarte mult spirit scris şi are foarte mare succes. Îţi voi trimete cîteva numere de prubă.

Aştept cu nerăbdare cartea, dar mai bine cărţile D[umi]tale. De Walter m-am bucurat că a crescut atît de mare, dar nu ştiam că protestanţii au taina mărturisirei şi a cuminecăturei. Am să-ţi mai scriu în curînd. Nu uita şi-mi trimete prima fasciculă din *Altfranzösische Grammatik*, pe care mi-ai făgăduit-o. Te rog arată închinăciuni respectuoase onoratei D[umi]tale soţii şi copiilor sărutări părinteşti.

Al D[umi]tale ca un frate,

A. PHILIPPIDE

8

Iași, 1893 mai 25

Prea iubite prietine,

Îți mulțămesc pentru trimeterea gramaticei. N-am cetit-o încă. Îți spun drept însă că m-ar interesa mai mult cealaltă lucrare a D[umi]tale, istoria sunetelor franțuzești. Cred că în curînd voi avea bucuria să primesc această lucrare, pentru care îți prezic cel mai frumos succes. Eu, dacă mi s-ar da catedra despre care ți-am vorbit, aș face un asemenea curs pentru limba română și m-aș duce bucuros după planul croit de D[umnea]ta. Pănă atunci — cel puțin un an și jumătate de astăzi — opera D[umi]tale va fi desigur gata. D-zău să-ți dea putere și noroc.

Noi am căpătat o nouă revistă, *„Literatură și Știință"*, director Dobrogeanu-Gherea (știi că Gherea e un pseudonim). Apare la București, Graeve, de 4 ori pe an, cîte un gros volum 8°, prețul 5 lei volumul. Abonamente nu se fac. Este puțină literatură și știință defel. Pe D[umnea]ta nu te interesează, cel puțin numărul apărut. Într-însul Gherea răspunde la articolul meu din *„Convorbiri"*, pe care l-ai cetit odată, într-un ton de o violență nemăsurată: pe dînsul se face vultur, iar pe mine rață, etc.! Chiar astăzi am trimes la *„Convorbiri"* un studiu, intitulat *Idealuri*, II (îl consider ca o continuare la articolul din numărul jubiliar), unde, fără să înjur pe nimeni, dar pișcînd pe mulți, mai ales pe Hasdeu și pe Gherea, fac un tablou nu tocmai frumos al stării noastre culturale actuale și propun tinerilor un ideal: umilință, lipsă de prefăcătorie și de minciună.

D-l Neumann m-a rugat să-i trimet pe fiecare lună cîte-o listă de cărțile, articulele de revistă etc. privitoare la filologia romanică. Chiar astăzi îi trimet cea dintîi notiță.

Ce mai faci? Eu lucrez ca un — cal? ori cîne? ar fi prea puțin spus! — dar lucrez mult.

Te rog arată închinăciuni multe onoratei D-ne Suchier și sărutări părintești copiilor. Pe D[umnea]ta te salut ca un frate.

A. PHILIPPIDE

9

Iași, 1893, iulie 9

Prea iubite prietine,

Eu sînt numit cu începere de la 1 oct[ombrie] anul curent, profesor de filologie română la Universitatea din Iași. Voi face un curs sistematic, destinat pentru a prepara profesori de licee, și acest curs îl voi publica, oricît ar fi el de prost, pentru a face odată un început și a da o călăuză nenorociților noștri *Lehrer*. Voi începe cu fiziologia sunetelor, avînd în videre mai ales sunetele limbei românești față cu cele ale limbei latine. Voi adopta la limba românească principiile lui Paul și Gabelenz. Voi face apoi istoricul în timp și în spațiu al fenomenelor — fonologice, morfologice și sintactice — ale acestei limbi, servindu-mă, cît voi pute, și de compararea celorlalte limbi neolatine. La acest istoric voi utiliza inscripțiile, monumentele limbei latinești populare și literatura românească din sec[olele] XVI—XVII, lăsînd cercetarea cu de-amăruntul a acestor izvoare pe socoteala studenților — ca lucrări de seminar. Voi ave, în sfîrșit, în vidére mai ales elementul latin, atingîndu-mă de cel slav, grec, turc etc. numai la cea de pe urmă nevoie.

Am cetit partea apărută din al doilea volum din *Grundriss...*, al lui Gröber. Am învățat mult din ea. Pacat numai că Gröber vrea să spună *tot*, reducînd astfel istoria literaturei latine medievale la un catalog de nume proprii și de titluri de cărți, scris într-o limbă ultraconciză, comparabilă cu extractul de carne al lui Liebig. Acum citesc *Die Aussprache des Latein*, a lui Seelmann, operă, după cît pot judeca, minunată și foarte onest muncită. Peste vreo săptămînă o sfîrșesc de cetit și am să profit enorm dintr-însa. Mă mir cum nu i-a încredințat d-l Gröber *lui* partea privitoare

la limba latină populară în *Grundriss*... Dar se fac, *pe semne* şi în Germania nedreptăţi şi *hatîruri*.

La noi Xenopol a publicat ultimul volum din *Istoria românilor* (al VI-[lea]: 1821—1859) şi i-am dat, noi ieşanii, un banchet: 80 de *tacîmuri*, civili, militari, muzică. Asupra lui Gherea s-au sculat cu gura toţi din toate părţile, în frunte cu Hasdeu. Avem să-i dăm în cap, până cînd îl vom îmblînzi. Să-ţi comunic ceva în privinţa aceasta.

Gherea, cu privire la o imputare de ignoranţă, pe care i-o face Maiorescu, se exprimă în *„Ştiinţă şi Literatură"* (despre care ţi-am vorbit într-o scrisoare precedentă) cam astfel: «Cum? Crede d-l M[aiorescu] că se vor găsi în ţara românească macar 5 oameni care să creadă că sînt atît de ignorant precum susţine d. M[aiorescu]?» Hasdeu, într-un articul din *„Revista nouă"*, intitulat *O iscălitură într-un plebiscit*, răspunde: «Rog pe d. Gherea să mă *iscălească* în fruntea celor 5».

Sper că d. Neumann va publica recenzia cărţei lui Rudow, precum şi pe cea a cărţii lui Şăineanu. Dacă le vei ceti, ai să-mi dai dreptate.

Îmi pare rău că ai *amînat* publicarea istoriei sunetelor franceze, pe care trăgeam nădejde că voi putea-o imita în cursul meu. Îţi doresc în schimb deplin succes la publicarea gramaticei franţuzeşti, pe care n-am avut încă vremea să o citesc. Pentru moment asemenea studii sînt foarte îndepărtate de mine, dar peste cîtva timp au să-mi devină inevitabile, şi — dacă nu mai mult — dar limba veche franceză şi cea italiană va trebui numaidecît să le învăţ peste vreo doi ani. Amîn, astfel, tot mai departe studiul cel atît de cu drag visat de mine al economiei politice!! Deja cărţile stau în dulap şi mă aşteaptă, nişte cărţi straşnice, 3 mari volume Schönberg, *Handbuch der pol[itische] Oekonomie*, şi un volum mai mic, Eisenhart, *Geschichte der Nationaloekonomik*... !

Dar trebuie să aibă cineva răbdare. Peste şase ani voi sfîrşi cursul de filologie românească, pe care-l voi lăsa altora să-l ducă mai departe, şi eu — voi ave atunci 40 de ani trecuţi — voi învăţa economie politică, istorie contemporană, voi ceti pe Omer, pe Sofocle, pe Aristofan.

Pănă atunci mai este însă mult şi viaţa se strecoară grozav de monotonă: necontenit aceleaşi accente, silabe, sufixe şi prefixe, ieşite unele din altele. Ce piatră filosofală va ieşi oare din toată această frămîntare de creier? Filologia, chiar în cadrul ei cel mai larg înţăleasă, are, după mine, două mari *beteşuguri*: mai întîi bate apa în *piuă*, fără de nici un folos practic, apoi izolează pe cineva prea tare de ceilalţi oameni şi predispune la mizantropie. Filologul ştie din toate cele cîte ceva şi pe nici un lucru nu-l cunoaşte cum se cade, are conştiinţă, apoi, de zădărnicia străduinţelor omeneşti şi este nevoit, prin urmare, să despreţuiască pe toţi breslaşii, advocaţi, medici, matematici etc. etc. ca pe nişte pendanţi proşti, cu care nu se poate înţălege. Iar dacă are gust să devină el însuşi un specialist, apoi ce soi de specialism îşi alege? Domnia lui Tutmoses II, grădinile Semiramidei, inscripţiile asiriene, scrierile lui Conhlacouhlas şi alte minunăţii de acest fel.

Dar fie! Să trăiască fiecare, cu soarta pe care i-a hotărît-o D-zău. D[umnea]ta eşti în multe privinţe mai fericit decît alţii: îţi iubeşti meseria, ai o soţie gospodină şi cuminte, copii sănătoşi şi buni şi trăieşti într-o societate de optimişti, care văd toate lucrurile în trandafiriu. Mie-mi lipsesc multe din aceste condiţii de fericire şi pe deasupra mi-a mai trimes soarta nenorociri de familie, despre care ţi-oi vorbi poate altădată.

Închinăciuni multe d-nei Suchier, sărutări copiilor, şi pe d[umnea]ta te salut frăţeşte.

A. PHILIPPIDE

P.S. Ce face Seelmann? I-am scris şi l-am rugat să-mi spună dacă a publicat ceva — de cînd ne-am despărţit — asupra foneticei române, dar nu mi-a răspuns.

N[ume]r[ele] din *„Moftul român"* nu-mi trebuiesc.

10

Iași, 9 septembre, 1893

Prea iubite prietîne

Am lăsat tocmai din mînă *Principien* ale lui Paul, pe care le-am sfîrșit de cetit pentru a doua oară, și m-am apucat să-ți scriu. În sfîrșit, după atîta cetit, cred că am să mă hotărăsc să produc și eu ceva. Pănă la 1 septembre stil vechi mă odihnesc și de aici încolo, pînă la 1 octombre st[il] v[echi], cînd voi începe cursul la facultate, voi pregăti cele dintîi lecții. — *„Moftul român"* a încetat. Spiritul lui Caragiale s-a scurs tot în cîteva luni de zile. Așa pățesc cei care-și închipuiesc *l'esprit, den Witz* ca ceva independent de orice muncă și de orice cultură. O lectură a lui Aristofan i-ar fi împrospătat lui Caragiale puterile cel puțin pentru cîțiva ani de zile. Mie îmi pare foarte rău, pentru că *„Moftul român"* era singurul nostru jurnal serios. În *„Convorbirile"* de la 1 august (cînd voi pute să-mi procur numărul izolat, ți-l voi trimete), supt forma unui răspuns la învinuirile (« lipsă de ideal ! ») pe care Gherea le aduce „Junimei", am *dat pe față* o parte din ticăloșia starei culturale românești. În rezumat spun că românii sufăr de boala *drojdiilor (Hefenkrankheit?)* pentru că toate caracudele (propriu *pești mici*, figurat *Pöbel*), care ar trebui să stea la fund, s-au înălțat în frunte. *Pișc* și pe Hasdeu puțin. În tot cazul cearta nu-i terminată. Noi sîntem însă vreo cîțiva hotărîți să o ducem la bun sfîrșit cu orice preț. Știi că Weigand primește 6 000 lei? Ce nu știi, sigur, este că el a cerut 12 000 ! ! Dar lăsînd prețul la o parte, iată ce ar fi trebuit să facă românii de la început: în loc de profesori români *năimiți* de prin toate *colțurile*, să fi adus cîțiva profesori străini buni, de pe mîna cărora ar fi ieșit pănă acum și vreo cîțiva români vrednici. Așa, am pierdut numai banii în punga tuturor *gogomanilor* (ca renumitul Vizanti, despre care ți-am vorbit altădată), care au prădat numai statul fără să dea în schimb nimic.

Îmi pare rău că dl. Neumann nu mai publică recenziile (una a lui Rudow și alta a lui Șăineanu. De la cea dintîi mi-a trimes corecturile). Dacă se va fi lăsat cumva influințat de jîdani și de susținători ai jîdanilor contra mea, rău a făcut. Nici o minciună n-am spus în nici una din cele trei articule. Dacă însă cumva și nemții au început a se teme de adevăr, apoi este greu de trăit în Europa.

Te sfătuiesc să citești — dacă nu ai cetit-o deja *Istoria literaturei bizantine* a lui Krumbacher. Foarte frumoasă lucrare, din care — și acesta e după mine un mijloc principal pentru a judeca valoarea unei opere — îți rămîn o mulțime de lucruri în cap, chiar fără să scoți note dintr-însa. Numai discuția metrică asupra poeziei bizantine este un lucru minunat. Spune-mi în schimb ce ți-a rămas în minte din acest punct de videre din tot catalogul de poezii latinești pe care-l face Gröber în *Grundriss...* ! Cu dispozițiile sufletești nu merg bine defel. Pe lîngă alte necazuri se mai adaugă și scumpetea cea din cale în afară de mare. Am (bagă bine de samă, este vorba numai de un an: 1 sept[embrie] 1892 — 1 sept[embrie] 1893) am cheltuit 9 000 franci, adecă nouă mii de lei. Și în schimb ce-am căpătat? Am mîncat rău, am dormit rău, m-am înbrăcat rău. Și vei fi înțălegînd lesne că nu te poate pune în dispoziții bune cugetarea, că trebuie să zvîrli banii cu pumnul și să renunți la plăcerea de a strînge un ban de o parte pentru a ave onoarea să trăiești în România. Toți adevărații patrioți recunosc acest lucru. Numai oamenii cei fără cuget caută să-l *bălmăjească* și să-l ascundă. Dar ce gust acesta, să se hrănească cineva cu minciuni, și ce folos? Iată pentru ce n-am adus eu nemțoaică în România. La noi trebuie să te omori cheltuind, pentru ca să poți trăi macar binișor. Dar în orice caz, dacă m-aș hotărî să mă însor, tot la nemți aș veni să-mi iau nevastă. Pentru moment însă asemenea gînduri sînt la o poștă departe de mine.

Ce mai faci? Ce mai citești? Ce mai scrii? La D[umnea]voastră este bine de trăit, mai ales pentru cei care au bani. Dacă n-ar ave boala militarizmului, Germania ar fi un paradis. Socialismul, de care vă plîngeți D[umnea]voastră atîta, eu îl cred mai puțin dăunător.

Te salut frăţeşte şi te rog arată închinăciuni multe familiei D[umi]tale. Tare mi-i dor de toţi.

A. PHILIPPIDE

11

Iaşi, 8 octombre 1893

Prea iubite prietine,

Eşti sănătos? N-am primit de mult nici o veste de la D[umnea]ta şi mă tem să nu fii bolnav. Ţi-am mai scris o scrisoare de vreo cîteva săptămîni, nu ştiu dacă ai primit-o. La Halle trebuie să se fi început cursurile deja. La noi se încep zilele aceste.

În curînd (de mîne într-o săptămînă, cred) voi încerca şi eu lecţiile mele de «Principii de istoria limbii». Odată cu ţinerea lor le voi şi tipări treptat, astfel că la sfîrşitul anului şcolar va fi gata cartea. Greutăţi enorme am de învins şi mă apucă de multe ori spaima că nu voi pute duce lucrul la bun capăt. Dar mă las şi eu în voia lui D-zău.

Iaşi, 16 Septembre 1892
Strada Lăpuşneanu 6

Prea iubite prietine, 18/9 92

Un student de la noi, absolvent al Facultăţii de litere din Iaşi (n-are încă licenţa) va veni zilele aceste la Halle. Îţi va aduce poate de la mine o scrisoare de recomandare *. Te rog să nu te crezi obligat prin aceasta la nimic. Eu îl cunosc foarte puţin, dar o scrisoare de recomandare n-am putut să-i refuz, cînd ştie toată lumea că am stat în Halle atîta vreme. Te mai rog să-l ţii la distanţă şi să te fereşti de a-i împrumuta bani. De altfel toată dorinţa lui de a căpăta scrisori de recomandaţie ţinteşte căpătarea lesnicioasă a doctoratului, adecă crede că vor fi astfel profesorii mai indulgenţi la examen. Stilul oficial al scrisorei mele să nu te sparie.

Pe la noi nimic nou. Gherea prepară al doile volum din *Literatură şi ştiinţă*. Încolo linişte. Nici măcar holeră nu mai este. Stăm rău cu finanţele, pentru că nu putem exporta nimic, macar că am avut anul acesta o recoltă admirabilă. Creditul ţine însă mai departe şi hîrtia noastră merge tot una cu aurul.

Ca suplinitor al catedrei unui profesor, care nu poate ţine cursul fiindcă a fost numit inspector al şcoalelor, am căpătat un filosof venit proaspăt de la Lipsca, Gruber (tatî-so a fost neamţ romanizat, el însuşi e romanizat complect), care a publicat în *„Arhiva"* din Iaşi o reclamă iscălită M.C., dar scrisă manu propria, după care Germania, Franţa, Anglia şi America ar fi vuind de gloria lui. Wund, în special, ar fi strigat ca preotul din *Evanghelie:* «acum liberează, Doamne, pe robul tău, stăpîne etc.»

Te salut, multe închinăciuni la întreaga familie.

A. PHILIPPIDE

---

* În arhiva Hermann Suchier, se păstrează următoarea scrisoare de recomandare dată de profesorul Philippide studentului Dan:

«Prea onorate d-le profesor,

Vă recomand pe dl Dan, un distins absolvent al facultăţii din Iaşi, care vine în Germania pentru complectarea studiilor. Reputaţia bună, pe care a căpătat-o la noi, în cercul modest al Universităţii noastre, am bună speranţă că va continua să o păstreze în acel mult mai strălucit al Universităţii germane. Îi recomand, deci cu încredere atenţiei şi indulgenţei D[umnea]voastră.

Binevoiţi a primi încrederea înaltei mele consideraţii.

A. PHILIPPIDE»

12

Iaşi, 1893, nocmbre 26

Prea iubite prietine,

La scrisoarea D[umi]tale de la 30 oct[ombre] 1893 am răspuns imediat. Poşta noastră este probabil de vină că răspunsul meu nu ţi-a sosit. Dl. Dan nu este văr cu mine şi toate informaţiile cîte le-am căpătat asupra lui de la prima scrisoare, pe care ţi-am trimes-o în această privinţă, — cînd, precum îţi spuneam, îl cunoşteam foarte puţin — nu sînt bune. Este un om care trebuie evitat. Te rog încă o dată să-l ţii la distanţă. Îmi pare rău că se serveşte de numele meu prin Halle pentru a-şi căpăta atenţii pe care nu le merită. Sper că scrisoarea de recomandare, pe care i-am dat-o, a rămas în mînele D[umi]tale, n-a luat-o cumva înapoi pentru a o mai arăta unora şi altora. Sînt alţi studenţi în Germania, precum fraţii Longhinescu (la Berlin), pe care cu cea mai mare plăcere i-aş recomanda unui prietin. Dl. Dan nu este dintre aceia.

Dar pentru ce i-am dat atunci acea recomandare de politeţă, vei zice? Pentru că este foarte greu să nu recomanzi, aşa de mîntuială, pe un om care te obsedează cu rugăminţile sale de dimineaţă pănă seara. Destul însă cu acest personaj.

Cărţile poporane ale românilor în sec[olul] XVI = *Cuvinte din bătrîni, [sic!]* II. Acest volum, ca tot ce a publicat Hasdeu subt formă de carte, cuprinde tot feliul de articole apărute întîiaşi dată în *„Columna lui Traian"*: 1) un m[anu]s[cris] mixt din sec[olul] XVI (*Codex Sturdzanus*, vezi *Introducere*), publicat cu comentarii gramaticale (fără valoare) şi istorice; 2) studii folkloristice (*Balada Cucul şi turturica la români, moravi, proveţali, retoromani* etc., *Povestea numerelor la români, slavi, francezi* etc.); 3) *O pagină din sintaxa româno-albaneză, reduplicarea şi triplicarea articolului definit;* 4) *Specimene paleografice;* 5) *Alte studii folkloristice* (*Varianturile slavice şi italiene ale baladei „Cucul şi turturica"*, *Variantul catalan* al baladei acesteia; *Migraţiunile postume ale sufletului, Descîntecul sîntului Iosif* etc.).

Îmi pare bine că ţi-a plăcut recenzia cărţii lui Rudow. În reproducere română are să apară în *„Convorbiri literare"* n[umă]r[ul] din decembre. La noi Hasdeu a făcut mare zgomot despre cartea lui R[udow], pe care el o consideră ca inspirată de cercul Junimii şi căreia i-a făcut, împreună cu Şăineanu şi Gion Ionescu, o lungă recenzie într-un număr din *„Revista nouă"*. Cu ocazia unor pişcături, pe care le-am făcut lui Hasdeu, în *Biografia lui Dimitrie Philippide* (*„Arhiva"* din Iaşi) şi *Idealuri, II*„ (*„Convorbiri literare"*, august 1893), el răspunde într-o notiţă din numărul ultim al *„Revistei nouă"* că, decît m-aş lega de dînsul, mai bine aş spune ce gîndesc despre cartea lui R[udow]. De aici motivul pentru reproducerea din *„Convorbiri"*.

Cursul meu îmi dă mare bătaie de cap. Ascultători am mulţi, vreo 40 regulaţi, ceea ce se explică prin noutatea lucrului. Între aceştia 40 se găsesc însă mulţi *alten Herrn*, profesori de pe la gimnazii şi alte şcoli din Iaşi, ba chiar cîţiva militari, un sergent şi doi căpitani. Apoi, vreo cîteva fimei! De mîni într-o săptămînă încep să tipăresc. Ştii că eu n-aveam niciodată timp, poţi să judeci cît de puţin am acum. Eu nu ştiu cînd am să fac corecturile. În schimbul atîtei munci — în afară de marea plăcere că vorbesc înaintea unor oameni iubitori de ştiinţă — n-am nici o plăcere alta. Dacă aş avea măcar casa mea şi familia mea, tot ar merge. M-aş însura, dar n-am timp şi nu găsesc fimee. Am de gînd, după ce mi-oi înjgheba o gospodărie şi voi răsufla puţin de munca cea multă, să viu în Germania să-mi caut o soţie, sănătoasă şi harnică, aşa cum sînt soţiile D[umnea]voastră pe acolo. Nu sînt încă tare bătrîn şi poate că sînt zile bune şi pentru mine.

Gruber este cel cu *Stil şi gîndire.*

Îţi voi scrie ori de cîte ori voi ave timp. Închinăciuni multe la întreaga familie. Te salut ca un frate.

A. PHILIPPIDE

13

Iaşi, 1893, decembre 23 stil vechi

Prea iubite prietine,

Noi işti de ici sîntem încă în anul 1893, tot mai înapoi, ca în toate celea. Am sfîrşit tocmai un capitol şi, pănă cînd voi începe altul, m-am hotărît să scriu ceva. Nu de bunăvoie public cursul, dar trebuie să mă «abilitez» înaintea publicului, care va fi socotind poate că mi s-a dat catedra din hatîr, şi apoi trebuie să scot şi eu odată o carte. De altfel întîrzierea în publicare multă îmbunătăţire n-ar aduce, căci doi ani următori voi face altă materie, şi cînd, de acum în trei ani, voi relua cursul anului acestuia, voi ave probabil alături cu dînsul alte griji şi alte studii, care mă vor împiedica de a-l lustrui îndeajuns. Aşa cum acum îmi vin gîndurile în cap, îmi vor veni probabil şi mai tîrziu mult; pentru ce atuncea aş întîrzia publicarea?

În *Idealuri II* am răspuns lui Gherea, care se compara cu un şoim, iar pe mine mă făcea o gîscă din curte, şi am pişcat pe Hasdeu, care s-a comparat într-un loc cu D-zeu, măcar că nici sunetele nu le poate deosebi unul de altul. Am îndemnat apoi pe concetăţenii mei la modestie — care le lipseşte complect şi la iubirea adevărului.

Eu am, cum ţi-am mai spus, mare bătaie de cap cu *Principiile de istoria limbii*. Am de multe ori scrupule de conştiinţă dacă înţăleg eu singur lucrurile despre care vreu să învăţ pe alţii. Îţi spuneam în scrisoarea care s-a pierdut că astfel trebuie să fi simţind minerul cînd se prăbuşeşte malul peste dînsul. Vei conveni însă că sarcina unui om ca Paul, care a făcut o capodoperă, a fost mai uşoară decît a mea, care voi publica probabil o prostie. Paul este neamţ, care a priceput lesne pe nemţi şi a găsit material bogat adunat de alţii mai înainte. Eu sînt român, care am trebuit să-mi frămînt mintea să înţăleg pe străini — şi nu i-am înţăles totdeauna — şi n-am găsit nimic adunat de alţii mai înainte. Eu toate exemplele trebuie să le aflu singur, şi dacă vreu să mă gîndesc la adverbele româneşti, trebuie să iau un dicţionar — şi nici dicţionare n-avem! — şi să-l răsfoiesc filă cu filă pentru ca să aflu adverbele. Şi tot aşa se petrece lucrul cu cele mai multe forme româneşti şi cu întreaga sintaxă română. Noi n-avem o sintaxă. Însăşi sintaxa lui Tiktin, proclamată de Meyer-Lübke (care, de altfel, nu înţălege nimic din ea) ca cea mai bună gramatică românească — adecă, drept vorbind, nu de sintaxă vorbeşte M[eyer]-L[übke], ci de etimologie, dar tot aceea face — cuprinde numai poezii şi vreo douăzeci pagini de text, unde se spune că propoziţia e o cugetare exprimată prin vorbe şi alte generalităţi banale. Cu toate studiile apoi făcute de filologi asupra limbii române, nu te poţi ajuta decît pentru *Lautwandel*: Miklosich, Tiktin etc., etc. n-au făcut decît asta.

Adauge la toate acestea că nici nu vreau să traduc pe Paul (şi nici n-aş pute să-l traduc), nici să-l localizez, aşa cum a făcut Jolly cu lecturile lui Whitney. După cum vei vide, eu spun cam acelaşi lucru dar nu tocmai acelaşi lucru. Mai întîi nu este în firea mea de a mă identifica cu autorul pe care l-aş ceti, această calitate indispensabilă filologului îmi lipseşte şi, dacă nu mă înşăl, lipseşte întregii rase latine. După aceea nici n-am înţăles tot ce Paul spune. Ce spune, de pildă, în *Introducere*, este pentru mine pură chineză! Şi pe urmă nu mi-am putut niciodată da socoteală pentru ce şi-a înşirat el materia în capitule aşa după cum şi-a înşirat-o. După cît am înţăles, ai pute pune capitolele lui într-o pălărie, le-ai pute trage la sorţi şi ar fi *ganz egal*. De aceea eu am căutat să înţăleg ceva, ce va da D-zău, şi apoi să lămuresc acel lucru cu exemple cît mai multe, scoase din toate dialectele limbii, cîte pot fi pănă astăzi cunoscute.

Îţi doresc petrecere bună şi după sărbători, căci ca să-ţi doresc acest lucru înainte de sărbători, nu mi-a ajutat norocul.

Primesc tocmai de la Seelmann o felicitare, pe care stă scris epistola sequitur. Tare-mi pare bine că nu m-a uitat.

Lui Walter îi trimet deocamdată mărci neştampilate, căci de celelalte n-am la îndemînă.

Salută pe copii şi pe d-na Suchier din fundul inimei. Pe d[umnea]ta te îmbrăţoşez ca pe un frate.

Drumul nu-i scump, mai ales bucata din Austro—Ungaria şi România e foarte ieftină. Cînd voi şti preţul exact, ţi-l voi spune.

A. PHILIPPIDE

14

Iaşi, 25 ianuar 1894

Prea iubite prietine,

Îţi împărtăşesc repede o notiţă din *„Convorbiri literare"*, ianuar 1894: «Tot acestei cauze, lipsa de mijloace de control, atribuim publicarea în *„Zeitschrift für romanische Philologie"* (1893, partea II) a unei liste de elemente turceşti în limba română a d-lui Rudow, care furnică de erori. De astă dată vom însemna numai cîteva din cele mai grosolane: *teşchere, wofür man stets ferestrău liest* (!) p. 374; *bame* = pilz (ciuperci); *bocluc* sau *bucluc* = Schmutz (murdărie); *bulamac* de la latineşte *bulla* (atunci cum e element turcesc?), *catargă* = Fahrzeug (corabie)!; *chiulotă* sau *culoto* = Ladung (încărcătură), pe cînd e pur şi simplu cuvîntul francez culasse cu acelaşi înţăles. De abazii şi zeibecii ca popoare nu ştie R[udow] nimic, şi explică Abaza de la abasizii; pentru zeibeci dă înţălesul *Truppengattung* (armă, fel de oştire.) Numele de localităţi turceşti, [pe] care le-a găsit în călătoriile lui Bolintineanu prin Turcia, le pune în lista lui. A cetit acolo «între Chiupriuliu şi Comanova se află oraşul Caraorman» şi dă Caraorman şi Chiupriuliu ca nume topice româneşti! Scurt, lucrarea este cu totul lipsită de valoare».

Notiţa nu este de mine. Mi-a părut rău însă că văd în ea spus că lucrări ca ale lui R[udow] se introduc în *„Zeitsch[rift]..."* din lipsă de mijloace de control, cînd ştiu bine că sînt în Germania oameni care ar pute face controlul. Oare ce e de făcut ca să se dezbere dl. Gröber de colaborarea lui Rudow şi Gaster cari-l compromit?

Ţi-am scris acestea în fugă şi mă întorc iar la *Principiile* mele. Publicarea acestora s-a întrerupt pentru vreo cîteva săptămîni din cauza lipsei de caractere, pe care tipografia le tot comandă prin străinătate fără ca să reuşească de a le ave pe toate odată cum se cade. Mare nacaz am şi cu tipăritul însuşi.

Închinăciuni la toţi. Te salut frăţeşte,

A. PHILIPPIDE

15

Iaşi, 17 mart[ie] 1894

Prea iubite prietine,

Limba română cîştigă tot mai mulţi prietini în Germania. O domnişoară, Minckwitz, fiică a unui profesor, acum răposat, din Zürich, mi-a scris că zilele acestea a trecut doctoratul în filologie (specialitatea: limbile romanice) şi că este hotărîtă să se devoteze filologiei române. S-ar păre că are pentru limba şi ţara noastră un fel de patimă, macar că pe cea din urmă n-o cunoaşte defel. Curioşi oameni mai sînteţi d[umnea]voastră nemţii! Cunoşti pe profesorul Minckwitz? Din scrisoarea fiicei sale reiesă un real entuziasm pentru ştiinţă, un caracter franc şi o inteligenţă nu ordinară.

Eu tot anul voi vorbi despre *Principii*. În septembre va ieşi sigur lucrarea de sub tipar cu indice cu tot. Procedez cum ai făcut d[umnea]ta în *Grundriss...*, decît dau mai multe exemple, iau în considerare mai multe principii şi fac teoria fie-

căruia din acestea, teorie unde cîteodată mă apropii, altă dată mă îndepărtez de Paul. Dar lucrul merge greu din cale-n afară şi cred că rari chiar nemţi se vor fi găsind care să aibă atîta răbdare, cîtă am avut eu anul acesta. Scrupule de tot felul am pe urmă: nu ştiu de multe ori dacă am înţăles eu singur sau nu. Studenţii continuă însă de a-mi vizita cursul cu toată inima şi-mi pare rău că în afară de explicările de pe catedră nu pot intra cu ei nici într-o discuţie mai practică, pentru că cele trei ciasuri de lecţie pe săptămînă îmi absorb complect tot timpul. Cînd de acum în trei ani voi relua aceeaşi materie, va fi mai lesne şi-mi voi pute în acelaşi timp lărgi cadrul activităţii.

Rudow prepară o nouă ediţie din *Geschichte des rumänischen Schrifthums* şi caută să intre în raporturi intime cu societăţile noastre savante. Pe lîngă Xenopol (între altele X[enopol] este membru al Academiei Române şi profesor de istoria românilor la Universitatea de aici), stăruieşte mult să i se procure de la universitatea noastră un certificat că ştie românește! Ai mai auzit aşa ceva? Ce ai zice de mine, cînd, aşa de departe, aş stărui pe lîngă D[umnea]ta să-mi procuri de la Universitatea din Halle un certificat că ştiu nemţeşte? R[udow] este căsătorit cu o românca, Lucreţia Suciu, fata protopopului din Wernigerode (Ungaria).

Mare ceartă între socialiştii noştri, care nu mai cunosc nici o margine şi nici o ruşine în laudele pe care şi le aruncă unii altora[2] (această specie de oameni, care se închină pîntecelui, minţînd din gură că vor binele omenirii, poate că sunt premergătorii lui Antihrist) şi între Hasdeu, care în articule intitulate *Zacherlina* îi improaşcă din *„Revista nouă"* ca pe ploşniţi. Hasdeu are dreptate, decît ai pute zice: *ale sale dintru ale sale.*

Soţia lui Al. I. Philippide

Mai fac o încercare cu mărcile lui Walter. Este asta ce vrea? Ori poate vrea bandă întreagă? Ori poate aveţi în Germania timbre fixate şi imprimate în bandă? De aceste din urmă noi n-avem în România. Ai o probă mai mult despre slăbiciunea limbii, cînd lipseşte cunoştinţa faptului însuşi.

În curînd aveţi Paştele acolo. Doresc să petreci sărbătorile sănătos cu copiii, care se vor fi făcut acum mari, şi cu amabila d[umi]tale soţie, căreia — asemenea şi copiilor — îi doresc tot norocul posibil.

Al D[umi]tale ca un frate

A. PHILIPPIDE

[2] Afirmaţia lui Al. I. Philippide se referă la aspectele de început ale activităţii socialiste în România. Desigur, marelui filolog îi scăpau semnificaţiile profunde, social-politice, filosofice, ale noii mişcări.

16

Iași, 22 april 1894

Prea iubite prietine,

Am intrat și noi în vacanță, de care voi profita ca să apropii de sfîrșit *Principiile*. Cu indice cu tot, lucrarea va fi gata — și sper chiar tipărită — în luna septembre. Cu toate silințele mele de a face ceva cumsecade, mi-e teamă grozav să nu fi făcut vreo mare prostie. Decît, ca să fie cineva drept, trebuie să judece lucrurile relativ, și cînd mă gîndesc că Hasdeu a luat pănă acum 100 000 (o sută de mii) de lei numai de la rege pentru dicționarul lui etimologic, fără să mai vorbesc de subvenția de la stat, pe care a înghițit-o pentru aceeași treabă, și de tiparul gratis, apoi zic că, și de voi fi scris o prostie, cel puțin nu voi fi vîndut-o atît de scump și voi ave-o singur pe cuget.

Regele, cu ocazia deschiderii ședințelor Academiei, a făcut aluzie la pierderea de bani și de vreme, care se face cu o lucrare care nu se mai sfîrșește. În vremea aceasta, Hasdeu mai procură premii favoriților săi (Șăineanu a mai luat 5 000 de lei pentru un studiu manuscript asupra unei comparații între proverbele noastre și proverbele străinilor), dă în cap meritelor modeste (Bogdan, profesorul de limbi slavice de la Universitatea din București, n-a putut lua nici 100 de lei — nu 5 000! — pentru *Cronicele moldovenești vechi*, despre care, poate, ți-am mai vorbit, una din cele mai serioase lucrări, care au apărut vreodată în românește; Hasdeu ar fi zis că Bogdan ar fi lucrat după indicații de ale lui, iar nemuritorii noștri au crezut).

Lui Xenopol, presa noastră îi aduce grave acuzări pentru aceea că ar fi luat bani de la urmașii principilor din urmă ai Moldovei și Valahiei (Bibescu, Știrbei, Mihai Sturza), ca să mai îndulcească judecata istoriei asupra lor, care ar fi fost mai răi cu mult decît îi descrie X[enopol]. Cum vor fi fost acei domni, numai D-zău știe: noi nu cunoaștem istoria noastră contemporană decît din Xenopol (care a fost poate mituit) și din Laurian (care a fost *pătimaș* din alte pricini). X[enopol] se apără, dar mărturisește că subvenții bănești a căpătat de la familiile mai sus pomenite. Și iată ce fel de Ranke avem noi românii.

D-șoara Minckwitz despre care ți-am mai vorbit, mi-a trimes o traducere în versuri a *Strigoilor* lui Eminescu, foarte bună. Voi publica-o în *„Arhiva"* din Iași. D-șoara, se zice în *„Neue Züricher Zeitung"*, din 14 april 1894, «a trecut doctoratul în al șaselea semestru *magna cum laude*».

Am trimes, în sfîrșit, lui Walter, bandele cu mărci imprimate. De un an de zile s-a întrodus moda lor și cu *habar n-aveam* din cauză că nu se servește nimeni de ele. La poștă, funcționarul mi-a scos un *teanc colbăit* dintr-un fund de saltar și mi-a mărturisit că nimeni nu cumpără.

Mai scrie-mi ceva. Multe închinăciuni la toți.

Al D[umi]tale ca un frate,

A. PHILIPPIDE

17

Iași, 6 iunie 1894
Strada Cogălniceanu, 5

Prea iubite prietine,

M-am mutat, am cumpărat mobile, voi face de la începutul lui iuniu (stil vechi) bucătăria acasă: o mulțime de cheltuială.

Poimîne voi încheia cursul. De supt tipar au ieșit de abia șese coale. Cu toate acestea tot am nădejde că la septembre voi ave fericirea să ți-l trimet. Greșeli, cartea mea va ave desigur, dar și muncă! La anul voi face întîi un curs scurt despre fiziologia sunetelor, apoi voi istorisi pe scurt sunetele românești, începînd de la mărturiile

gramaticilor latini pînă astăzi. Din momentele intermediare voi ave deocamdată în videre numai inscripţiile din Dacia şi peninsula balcanică. Încet, încet aş atrage în discuţie toate monumentele limbii latine populare şi o parte din dialectele romanice, dar lucrul s-ar trăgăna zeci de ani şi apoi pentru ce atîta chin?

D-şoara Minckwitz mi-a spus că s-ar fi adresat la mine în urma recensiilor mele din *L[itteratur]blatt*. Ea doreşte să capete un loc în România şi noi tocmai plănuim să-i dăm unul la o şcoală superioară de fete, care se va înfiinţa — poate — în Iaşi, ori în Bucureşti pe la septembre.

Este o fimee tare învăţată, care, după cum îmi spune, cunoaşte mai toate limbile romanice, apoi limbile latină (fireşte), ingleză, suedeză. A dat deja lecţii în mai multe din aceste limbi. A tradus foarte exact (dar a greşit ritmul) *Strigoii* lui Eminescu şi traducerea va apăre în [*„Arhiva"*] din Iaşi, pe iuniu. Am sfătuit-o să traducă mai departe. A trecut doctoratul în filologia romanică (dar ce teză anume ş-a ales, nu ştiu, căci teza va publica-o tocmai peste un an) *magna cum laude*. Este o fimec apoi foarte de treabă, dar nenorocită. A mai tradus romanul unui italian Roberto, numit *Hermann Raeli* (Stuttgart, Leipzig, 1894)...

Pe la noi mare zvon asupra sălbătăciei ungureşti. Ne bucurăm mult că toată Europa a luat apărarea noastră, pînă şi franţujii. Ba chiar Picot (cercul Gaston Paris, care totdeauna a privit pe români de sus şi cu dispreţ) a ţinut o conferinţă la Sorbona în această privinţă.

Altfel, nimic care să te intereseze. Ştiinţa la noi doarme. Hasdeu numai a publicat ca continuare la *Magnum etymologicum, [sic!]* un articol despre basm, unde, pe o mulţime de pagini, vorbeşte despre originea basmului (că ar proveni din visuri etc.). Ce are aceasta a face cu un dicţionar etimologic? În *„Archiv für slavische Philologie,"* un profesor din Graz conchide asupra unui studiu al lui Hasdeu, din *„Revista nouă" (Strat şi substrat, ceva asupra etimologiei peninsulei balcanice)* că « toate acestea arată o mare necunoştinţă a dezvoltării istorice a limbilor slave şi o fantezie vie ». Vei fi ştiind, cred, că în Xenia austrica, *Festschrift der österreich. Mittelsch-len*, I B, se cuprinde şi un studiu al lui Ive asupra dialectului istrian. Din nenorocire cartea este deja *vergriffen* şi dl Niemeyer mi-o caută *antiquarisch*!

Tiktin şi-a prezentat articolele din *„Zeitschrift"* înaintea Universităţii din Lipsca pentru a se promova în gradul de doctor: *tante molis erat lipscianum condere doctoratum*!

Enea Hodoş, un profesor din Caransebeş, a publicat un *Manual de istoria literaturii române*, Carans[ebeş], 1893, 16°, 256 pag., 3 lei, fără de nici o valoare.

Îţi mulţămesc că mă informezi de cercetările D[umi]tale, eu îţi voi da totdeauna samă despre acele de aici, dar scurt, căci am atîta de lucru, cu tipărirea cursului (o singură corectură îmi cere 8 ciasuri), încît este cu neputinţă să găsesc timp pentru a lungi vorba. Altfel, sînt bine, decît tot fără chef. Multe închinăciuni la toţi.

Al d[umi]tale devotat prietin

A. PHILIPPIDE

18

Iaşi, 7 iulie 1894

Prea iubite prietine,

Luna lui iuliu a fost plină de examene (examene anuale, examene de licenţă — căci universităţile noastre, după cum vei fi ştiind, nu dau doctorate — apoi concursuri, echivalente cu Staatsexamina ale D[umnea]voastră). Am stat la pază cîte 5 ciasuri în şir, în nenumărate rînduri, fără să primesc vreun adaus de leafă, pentru că toate aceste havalele sînt la noi gratis. Mîne voi asculta ultimele patru discursuri a patru candidaţi pentru nişte catedre gimnaziale. De aici înainte voi fi liber toată vacanţa să-mi sfîrşesc de tipărit cursul de anul întîi şi să înjgheb pe cel de anul al doilea. Din cursul meu au ieşit pînă acum 11 coale şi mai am aproximativ 9 de

Soția savantului, cu «Țânică», viitorul poet.

tipărit. Totul va forma cam 20 de coale, 8°, cu garamond, fără linii. Cine cunoaște tipografiile noastre va trebui să mărturisească că aceasta e o lucrare foarte ostenitoare numai ca tipar considerată, pentru că am întrebuințat tot felul de caractere, unele cumpărate din străinătate, altele turnate în țară, altele cioplite de zețari cu cuțitașul. Corecturi cîte fac nici mai țin minte. Toate silințele ni le dăm, și eu și tipograful, să facem ceva de care să nu ne fie rușine. Tiparul, ieftin relativ, mă ține 90 de franci coala, 1000 de exemplare. Voi fi cheltuit, deci, 1800 de lei. Și cîte exemplare am să vînd? Aceasta se chiamă bani prăpădiți. La un editor nu m-am adresat, și chiar de m-aș fi adresat, nu ș-ar fi luat, cred, nici unul sarcina, căci acești oameni umblă numai după lucruri care se pot vinde cu toptanul.

Tiktin se iscălește acum Dr. H. Tiktin! Mare-i deșertăciunea omenească. Ce ai zice de un franțuz oarecare, de pildă de G. Paris, care s-ar iscăli dr. G. Paris? D[umnea]voastră nemții aveți obiceiul de a vă pune titlurile academice înainte, și la D[umnea]voastră este acest lucru tot așa de natural ca și de a purta pantaloni; dar noi, românii n-avem acest obicei defel și, deci, judecă!

Am cetit cu mare interes studiul D[umi]tale din nr. din urmă a[l] *„Zeitschrift"*. Ce spui acolo despre *balan* este foarte ingenios, decît tot mai degrabă aș crede că românescul *balan* este un product nou, un derivat român prin *-an*, din vechiul slovenic *belu* (alb). Dacă ar fi balan așa de vechi, ar fi trebuit să sune astăzi *bălîn* ori, mai bine, *bărîn*.

Foarte frumoasă carte este aceea a lui Bremer, despre care mi-ai scris și despre care el însuși îmi vorbea pe cînd eram în Halle. Voi ceti-o zilele acestea. Inscripțiile am de gînd să le utilizez nu numai în indice și pentru aceia învăț, alături cu corecturile, epigrafie. În acest timp, aș vre să învăț italienește ori spaniolește, ori vreo altă limbă romanică și n-am vreme. Și mă prăpădesc totodată după economia politică.

Sînt doi ani de cînd nu ne-am văzut. Copiii trebuie să fi crescut mult. Numai noi nu ne-am schimbat. Eu, cel puțin, sînt tot același, mai ales la sănătate și la pungă. Filologia îngrașă, dar nu îmbogățește.

Închinăciuni multe la toți.

Al D[umi]tale prietin

A. PHILIPPIDE

Pierre LOTI, Ernest PRÉVOST, G. DUHAMEL către Elena VĂCĂRESCU

CU SUFLETUL DĂRUIT POEZIEI, DESFĂșurînd o activitate culturală de prestigiu, Elena Văcărescu reușește nu numai să se integreze în viața spirituală a capitalei franceze, dar, prin autenticul său talent literar, obține chiar aprecierile elogioase ale unor maeștri — Lecomte de Lisle, Gaston Paris, Sully Prudhomme.

Din fondul de corespondență păstrat la Biblioteca Academiei, ce conține scrisorile adresate Elenei Văcărescu, am selecționat, de această dată, pe cele cîteva primite de la Pierre Loti, Ernest Prévost, Georges Duhamel.

Prozator al depărtărilor pitorești și exotice, Pierre Loti, acel poet plin de ciudățenii, unic în felul său, era o veche cunoștință a Elenei Văcărescu.

În aprilie 1890, pe cînd se afla în București, Loti o întîlnește pentru prima dată pe tînăra domnișoară de onoare Elena Văcărescu. S-ar putea spune că atunci Pierre Loti nu a acordat prea mare atenție adolescentei cu ochi negri și sprîncene arcuite care, însă, era la acea dată autoarea volumului *Chants d'Aurore* ce primise din partea Academiei Franceze premiul *Archon Desperouses*.

Pierre Loti

Cu toate acestea, portretul pe care i-l face în cartea *L'Exilée*, dovedește o finețe a observației ce poate fi comparată cu un desen în peniță: «Era o persoană micuță care la prima vedere putea trece neobservată dar care te fascina imediat prin spiritul său. De o strălucitoare naivitate la suprafață, cu un suflet complicat ca un labirint; un pic amețită de succesele sale literare și de rapidul său noroc, ambițioasă poate, dar atît de scuzabil de a fi devenit așa; capabilă dealtfel de binevoitoare elanuri ale inimii și de caritate, mai ales pentru cei mici, care nu-i stăteau în cale.» [1]

Pe această româncă ambițioasă o va întîlni din nou un an mai tîrziu, în august 1891, la Veneția, unde se afla în exil: «La picioarele

[1] Pierre Loti, *L'Exilée*, Paris, Calmann Lévy Editeur, 1893, p. 38.

Tous mes remerciements
à l'auteur inconnu — une jeune
fille peut-être — qui m'a envoyé
ce matin un volume de vers
exquis — —

Pierre Loti,

ei, așezată pe un taburet ca un copil răsfățat era domnișoara Elena, îmbrăcată cu o rochie de stofă roz foarte simplă, cu ochii săi negri mereu vii și scrutători. »[2]

Neputîndu-se întoarce în țară din pricina unui ordin secret al regelui Carol, fiica lui Ioan Văcărescu și a Eufrosinei Fălcoianu va rămîne cîțiva ani în Italia pentru ca, după 1896, să se stabilească definitiv în Franța unde își va găsi împlinirea năzuințelor sale literare.

La Paris l-a reîntîlnit desigur pe ofițerul de marină Pierre Loti, de care o legau atîtea amintiri.

Continuator al tradiției literaturii exotice adusă în avanscenă de Bernardin de Saint-Pierre și Chateaubriand, Pierre Loti este totuși un realist al cărui stil, fie prin simplitatea puțin afectată, fie prin precizia descrierii, se definește ca o minunată armonie, amplă și totuși delicată. Nepunînd preț pe artificiile poetice, considerînd că versurile, din pricina dificultății lor, trădează efortul creatorului, Pierre Loti mărturisește totuși: « *Îmi plac unele versuri armonioase, clare, spicuite de la oricine..., citeodată nici nu știu exact cine le-a compus...* »[3].

Ținînd seama de această afirmație, aprecierile privind versurile Elenei Văcărescu ni se par cu atît mai semnificative.

[Rochefort, 1896]

Tous mes remerciement à l'auteur, inconnu — une jeune fille peut-être — qui m'a envoyé ce matin un volume[4] *de vers exquis.*

Pierre LOTI[5]

[Rochefort, 1896]

Toate mulțumirile mele autorului misterios — o tînără fată probabil — care mi-a trimis în această dimineață un excelent volum de versuri.

Pierre LOTI

Călătorind mult pe mare, îndrăgostit de ea, Loti locuia, în timpul șederilor sale în Franța la Rochefort, în vechea casă părintească pe care însă o amenajase ca un palat din *O mie și una de nopți*. Camerele vechi, mărturii ale vieții calme și unite a strămoșilor, erau păstrate intacte, cu mobilele de odinioară, dar între vechea locuință și o mare construcție vecină ușile erau deschise, casa prelungindu-se mult în felul acesta. Și aici, suprimarea unor plafoane dintre etaje a permis crearea unor săli imense, pline de obscuritate. În plus, o vastă moschee ocupa cea mai mare parte din ceea ce fusese al doilea și al treilea etaj. Spre moschee se deschidea camera lui Loti, de mărime mijlocie, extrem de simplă...[6]

Înconjurată de o mare grădină, casa era vizitată de cei care treceau prin Rochefort, ca o curiozitate.

Aici își primea Loti puținii prieteni.

[Rochefort]

Mademoiselle,

En rentrant à Rochefort ce matin, j'ai trouvé chez moi votre lettre qui m'attandait depuis deux jours. Je vous assure que j'en ai eu un vrai regret, je vous assure. J'avais demandé à deux ou trois personnes, habituellement bien informés, si vous étiez à Paris; on m'avait répondu que non, que vous n'étiez pas arrivée encore.

Pourquoi madame votre mère ne vous mènerait elle pas un de ces jours voir l'océan, dans les parages des Rochefort? Ma femme serait bien heureuse de vous recevoir — c'est

---

[2] Pierre Loti, *op. cit.*, p. 56.
[3] Odette V..., *Mon ami Pierre Loti*, Paris, Ernest Flammarion Editeur, 1930, p.
[4] Probabil volumul *L'Âme sereine*, publicat la Paris în 1896.
[5] B.A.R., S t7(2)/DCCCXXIX
[6] Apud Odette V..., *op. cit.*, pp. 43—45.

très faisable, c'est même un tout petit voyage.

Veuillez, mademoiselle, présenter mes hommages à madame votre mère, à votre soeur, et agréer tout mon respectueuse dévouement.

Pierre LOTI [7]

[Rochefort]

Domnișoară,

Întorcîndu-mă la Rochefort în această dimineață am găsit scrisoarea dumneavoastră care mă aștepta de două zile. Vă asigur că mi-a părut rău, vă rog să mă credeți. Am întrebat două sau trei persoane, care în mod obișnuit sînt bine informate, dacă sînteți la Paris: mi-au răspuns că nu, că n-ați venit încă.

De ce mama dumneavoastră nu vă aduce într-una din aceste zile să vedeți oceanul pe meleagurile de la Rochefort? Soția mea va fi fericită să vă primească — este foarte ușor și în același timp o scurtă călătorie.

Vă rog domnișoară să prezentați omagiile mele mamei și sorei dumneavoastră și să primiți respectuosul meu devotament.

Pierre LOTI

Că Elena Văcărescu l-a vizitat chiar de mai multe ori la Rochefort este evident, dar una dintre aceste vizite a avut loc în împrejurări speciale; Loti avea o atracție deosebită pentru mistificări, creîndu-și în felul acesta faima unui original.

Astfel, la începutul lui decembrie 1917 [8], aflîndu-se într-un scurt concediu la Rochefort și invitînd-o pe Elena Văcărescu împreună cu mama sa să-l viziteze, pune la cale următoarea farsă. Roagă o prietenă, punîndu-i la dispoziție costumul, să se deghizeze în turcoaică, urmînd ca la venirea celor două doamne Văcărescu aceasta să se găsească în moschee, așezată pe o canapea, adînc cufundată în lectura unui Coran. În semi-obscuritatea încăperii, efectul era zguduitor. Dar iată cum au reacționat invitatele: «Se auzeau pașii celor două doamne care intrau în moschee, conduse de Silvestre.

Ele intră, vorbind cu voce tare, o doamnă de o oarecare vîrstă și o alta care trebuie să fi fost fiica sa. În semi-obscuritate ele nu mă distingeau încă. M-am întors și le-am privit, chiar în albul ochilor, cu un aer disprețuitor.

Atunci s-au oprit sufocate.

— Elena!... Elena!... o turcoaică... Turcoaica a rîs din tot sufletul cu fața ascunsă sub voal. Am reînceput să răsfoiesc cartea mea. Ele au

[7] B.A.R., S 17(1)/DCCCXXIX.

[8] În acea perioadă Pierre Loti se afla pe front ca ofițer de marină.

SOCIETE
DES
POÈTES FRANÇAIS
fondée en 1902

Paris, 101, rue de Vaugirard, VIe

4 Janvier 19 20

Madame,

Nous vous remercions de vouloir bien célébrer à notre Cycle Lyrique, avec [illegible], de Noailles, de Rosemonde Gérard, d'Hélène Picard... Nous vous serions reconnaissants de vouloir bien nous envoyer le plus tôt possible (ce mois-ci encore si possible) votre poème sur la Roumanie.

Veuillez agréer, Madame, l'hommage de nos sentiments les plus distingués et dévoués.

Ernest Prévost

coborît vocea și n-au mai îndrăznit să întoarcă capul în partea aceea.

S-au retras chiar în mod discret în celălalt capăt al moscheei și nu se uitau decît de departe la Stela lui Aziyadé lîngă care mă aflam.

Și încă două persoane din lumea largă vor spune că misterioasa moschee a lui Pierre Loti este bîntuită de fantome »[9].

Creația artistică a poetei române este deosebit de fecundă în acești ani dinaintea primului război, ea impunîndu-se definitiv lumii literare franceze, atît prin bogăția și supletea versului, cît și prin semnificația gravă a gîndirii poetice.

Deși diferite ca tematică, aceste opere literare străbătute de un autentic și puternic lirism, sînt rezultatul aceleiași necesități interioare de a exprima sufletul românesc, descendenta poeților Văcărești rămînînd, înainte de orice, poeta țării sale.

Efervescenței creatoare i se adaugă acum activitatea de conferențiară, ca și aceea de delegată a României la Societatea Națiunilor, printre ai cărei membri fondatori se numără.

În plus, prezența sa în viața literară a metropolei franceze se face remarcată și pe un alt plan, acela al societăților literare și artistice și al dezbaterilor publice.

Astfel, Ernest Prévost [10], supranumit « poetul tandreței », îi scrie în 1920 în numele „Societății Poeților Francezi" solicitîndu-i participarea la o colecție de versuri:

Société des Poètes Français
fondée en 1902

Paris, 101, rue de Vaugirard, VI-e
4 Janvier 1920

Madame,

Nous vous remercions de vouloir bien collaborer à notre „Livre Epique", *aux côtés de M-me de Noailles, de Rosemunde Girard, d'Hélène Picard...*

Nous vous serions reconnaissants de vouloir bien nous envoyer le plus tôt possible (ce notre Livre *est en composition) vos poèmes sur la guerre et la Roumanie.*

Je suis très touché de l'idée jolie que vous avez de m'offrir ce bel album roumain et je vous prie de croire, Madame, à mes sentiments les plus déférents et dévoués.

Secrétaire archiviste (pour la durée de la Guerre)
Ernest Prévost

Ernest PRÉVOST [11]

Societatea Poeților Francezi
fondată în 1902

Paris, 101, Strada Vaugirard,
[arondismentul] al VI-lea
4 ianuarie 1920

Doamnă,

Vă mulțumim că ați acceptat să colaborați la „*Livre Epique*", alături de D-na de Noailles, de Rosemunde Girard, de Hélène Picard... Vă sîntem recunoscători dacă binevoiți să ne trimiteți cît mai curînd posibil (cartea noastră este în lucru) poemele dumneavoastră despre război și despre România. Sînt foarte emoționat de admirabila idee pe care ați avut-o de a-mi oferi acel frumos album românesc și vă rog să credeți, doamnă, în sentimentele mele cele mai respectuoase și devotate.

Ernest PRÉVOST

Secretar arhivist
(pentru perioada războiului)
Ernest Prévost
101, strada Vaugirard, Paris.

---

[9] Odette V... *op.cit.*, pp. 147—148.

[10] Poet născut la Beaumont-du-Gâtinais în 1872, fondator în 1898 al *Revue des poètes*, pe care a condus-o pînă în 1902, cînd a devenit secretar la Société des Poètes Français.

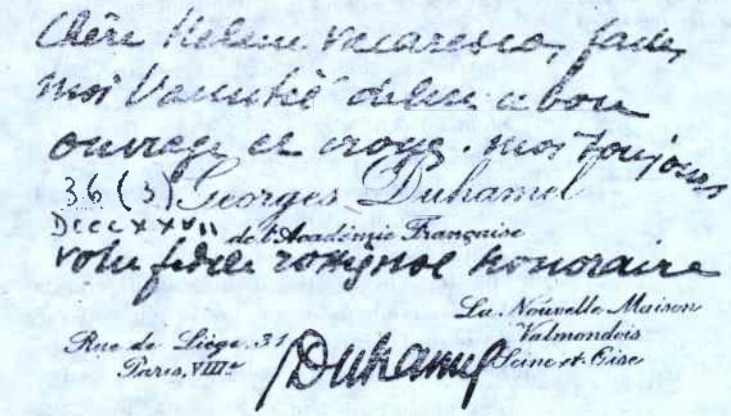
[11] B.A.R., S 52/DCCCXXX.

Personalitate remarcabilă, distingîndu-se în viaţa literară pe mai multe planuri, Elena Văcărescu nu conteneşte, aşadar, nici un moment să facă propagandă ţării sale, iar în cadrul misiunii permanente la Societatea Naţiunilor să militeze neobosit pentru cooperarea intelectuală a statelor şi a popoarelor în spiritul valorilor perene ale culturii fiecărui popor.

La Geneva, poeta se află în compania celor mai strălucite personalităţi politice, ştiinţifice şi culturale din întreaga lume.

Cu unele din aceste personalităţi, cum ar fi Aristide Briand, Paul Boncour, Nicolae Titulescu, Paul Valéry, Anna de Noailles, Jules Romains, George Duhamel ş.a., Elena Văcărescu leagă prietenii dintre cele mai trainice.

După cum se ştie, între anii 1898—1905, împreună cu Anna de Noailles şi Marcel Proust, formaseră un trio inseparabil. [12]

Chère Hélène Vacaresco, faites moi l'amitié de lire ce bon ouvrage et croyez moi toujours votre fidèle rossignol honoraire
36 (3) Georges Duhamel
Dccc xxxvii de l'Académie Française
La Nouvelle Maison Valmondois
Rue de Liège 31 Paris, VIIIe
Seine et Oise

Celebrul romancier, poet şi eseist Georges Duhamel nutrea, de asemenea, pentru scriitoarea română o delicată prietenie:

Calmar, le 6.7.30

Acceptez, madame, un merci tradif mais tres sincère pour votre carte qui m'a si profondemment touché. Une respectueuse pensée de

G. DUHAMEL

Calmar, 6.7.1930

Primiţi, doamnă, mulţumirile mele tîrzii dar foarte sincere pentru cartea dumneavoastră poştală care m-a emoţionat atît de profund. Un gînd respectuos din partea lui

G. DUHAMEL

29 juin [19]36

Ma chère et ilustre amie, que le petit étui sent bon ! Qu'il est beau ! Qu'il m'est précieux ! Et de quel coeur je vous remercie — o, rosignol du Danube ! pour ce présent qui me parlera toujours de vous.

G. DUHAMEL
31, Rue de Liège Paris VIII-e

29 iunie 1936

Dragă şi ilustră prietenă, ce plăcut miroase micul etui! Ce frumos este! Cît îmi este de drag!

Şi în ce fel să vă mulţumesc — O, privighetoare a Dunării, pentru acest dar care îmi va vorbi întotdeauna de dumneavoastră.

G. DUHAMEL
31, Strada Liège, Paris, [arondismentul] al VIII-lea

Chère Hélène Vacaresco, faites moi l'amitié de lire ce bon ouvrage et croyez moi toujours votre fidèle rosignol honoraire.

G. DUHAMEL [13]

Stimată Elena Văcărescu faceţi-mi plăcerea de a citi această carte bună şi credeţi-mă pentru totdeauna al dumneavoastră fidel admirator

G. DUHAMEL

Remarcăm în scrisorile lui Georges Duhamel, dincolo de tonul lor amical, faptul că o numeşte pe Elena Văcărescu «privighetoare a Dunării» ceea ce subliniază o dată în plus apartenenţa scriitoarei la literatura română.

Gabriela DUMITRESCU

G. Duhame

[12] Apud Ion Stăvăruş, *Elena Văcărescu*, Bucureşti, Editura „Univers", 1974, p. 58.
[13] B.A.R., S 36(1—3)/DCCCXXVII.

ICONOGRAFIA LUI **DIMITRIE ANGHEL**, DUPĂ CÎTE ȘTIU, ESTE destul de săracă. Nu aveam pînă în ajun nimic bun, în afară de fotografia din bust a scriitorului matur, cu pălăria de fetru în cap, în palton cu reveruri de catifea, cu privirea ușor meditativă, în sus, din Colecția de cărți poștale a scriitorilor români. Ca de obicei, fotografiile se retușau, ca să-și întinerească modelul. Aceasta nu scăpase tradiției. Am reprodus-o, mărită, în prima ediție, din 1945, a monografiei mele despre mereu numitul «poetul florilor». La data „pozei", Mitif, cum îi spuneau prietenii, deși era abia în pragul vîrstei de 40 de ani, arăta obosit de veghile boemei și ale scrisului. Cînd, în 1904, îl cunoscuse Mihail Sadoveanu, în cercul „Sămănătorului", bărbatul de 32 de ani era deja „trecut". Iată cum îl descrie memorialistul în *Anii de ucenicie:* «Era un bărbat mărunțel, cam uzat; bărbuța roșcată începuse a-i cărunți. Elegant și boieros. Amator de vin bun și stridii. Mare cunoscător al poeziei contemporane europene, de gust subțire și sigur». Lîngă trupeșa sa soție, Natalia Negru, mai înaltă și mai voinică decît el, Anghel distona, ca să nu spun mai mult. Desigur, compensa prin strălucirea spiritului și forța talentului.

Revelația acestui stoc de fotografii din colecția Bibliotecii Centrale de Stat, singur sau în grup, este aceea a bărbatului tînăr, plin de viață și chiar de oarecare naivitate. Cele mai vechi, desigur, sînt două, din epoca, probabil pariziană, în pragul secolului nostru, cînd nu-și lăsase încă barbișonul, ciocul bătăios. Iată-l pe scaun, rezemat de șemineu, într-un colț de cameră. Are portul mîndru al capului și o mustăcioară cochetă. Stă picior peste picior, într-un costum fantezie.

În același decor și în aceeași zi, fotograful amator ni l-a surprins într-o altă poză, de un rar umor, pe același scaun, spălătoreasa lui, o persoană încă tînără și corect îmbrăcată, ca de vizită, iar în spatele ei, în picioare, poetul, rîzînd, etalează o cămașă, de un alb orbitor, ca pe o cortină.

Încă tînăr ne apare Mitif, într-o fotografie tăiată în două, ca să rămînă singur. Are de rîndul acesta cioculețul de care nu se va mai despărți. Seninătatea figurii nu prevestește clocotul interior și drama viitoare, căreia avea să-i cadă victimă. Același fotograf ni-l prezintă pe Anghel în același decor, răsturnat în chaise-longue, cu o revistă în mînă, din care îi arată sau îi citește amicului (mai tîrziu dat în tărbacă, de A. Mirea!) critic și colecționar de artă, Virgil Cioflec, aplecat peste el și atent. Cadrul e lărgit, al unui confort de artist, care nu respiră sărăcia: Mitif își „toca" moștenirea în Orașul Lumină. O altă „poză", poate „luată" de același aparat, ni-l arată pe Anghel culcat pe un divan, între perini, cu o mînă sub cap, stînd de vorbă cu un prieten.

Într-o altă fotografie, Anghel, între doi amici (unul fiind același Cioflec), stau întinși în iarbă, cu un fundal de pădure. Anghel, încă tînăr, cu părul des și cu barbișon, stă rezemat în cot. Ultimele două fotografii, datate cu creionul „1901", una de dimensiuni mai mici și distinctă numai la lupă, sînt „poze" în grup de prieteni din anul 1901.

În cea mai mare, Anghel nu este singurul în cap cu un joben, costumat ca pentru o recepție. Cinci din cei șase sînt în haine negre, dar al șaselea are vestonul alb. Decorul să fie oare de la Dumbrăvenii mecenatului Ghica, cel cu bustul lui Eminescu de Spaethe? Nimic sigur!

Nu am pretenția să fi elucidat nimic. Setul cel nou, în care am văzut o „revelație", va vorbi fiecăruia în limbajul sensibilității sale. Le urez tuturor: „vizionare" plăcută!

Șerban Cioculescu

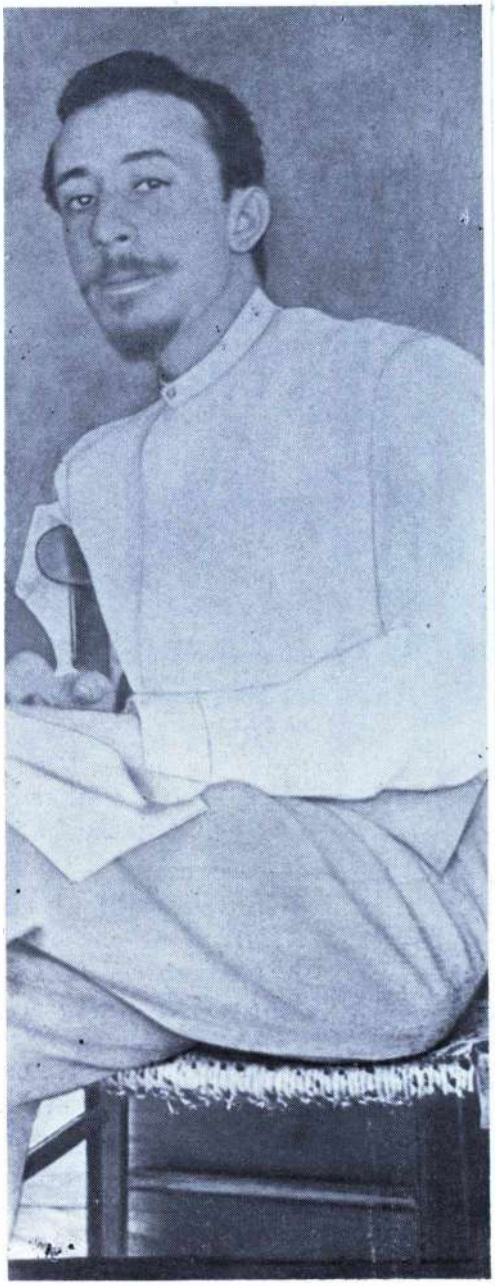

« ...eu, un visător ce nu a urmărit în viața lui decît frumosul,
un poet trist ce dezgustat de viața de toate zilele
a căutat să-şi creeze o lume imaginară...
un revoltat ce şi-a ironizat singur pornirile sentimentale... »

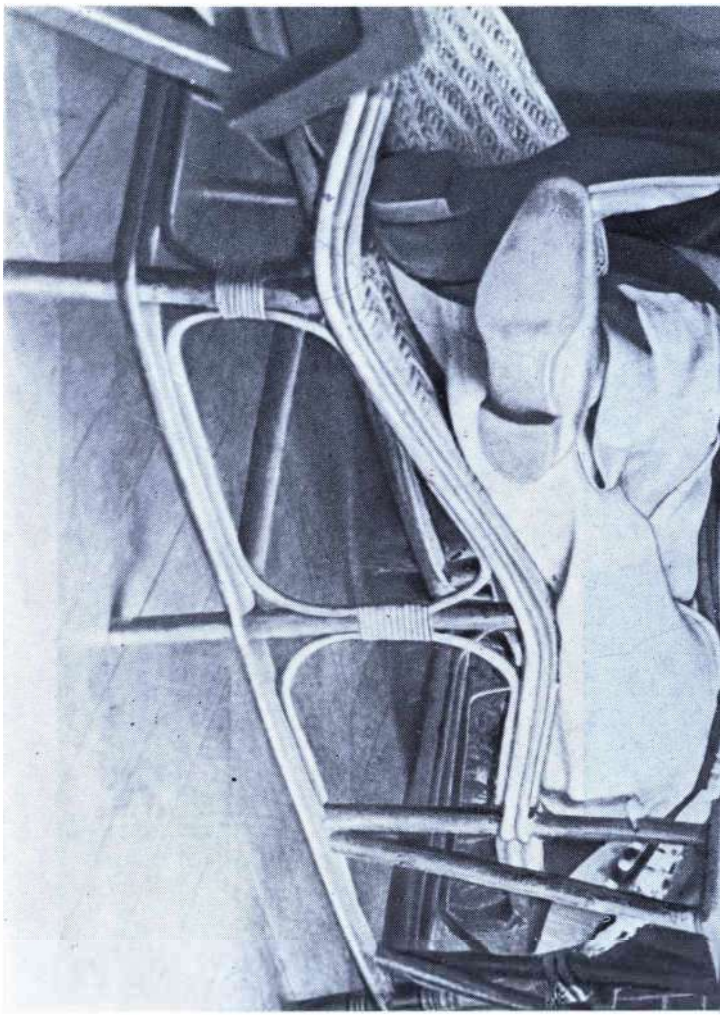

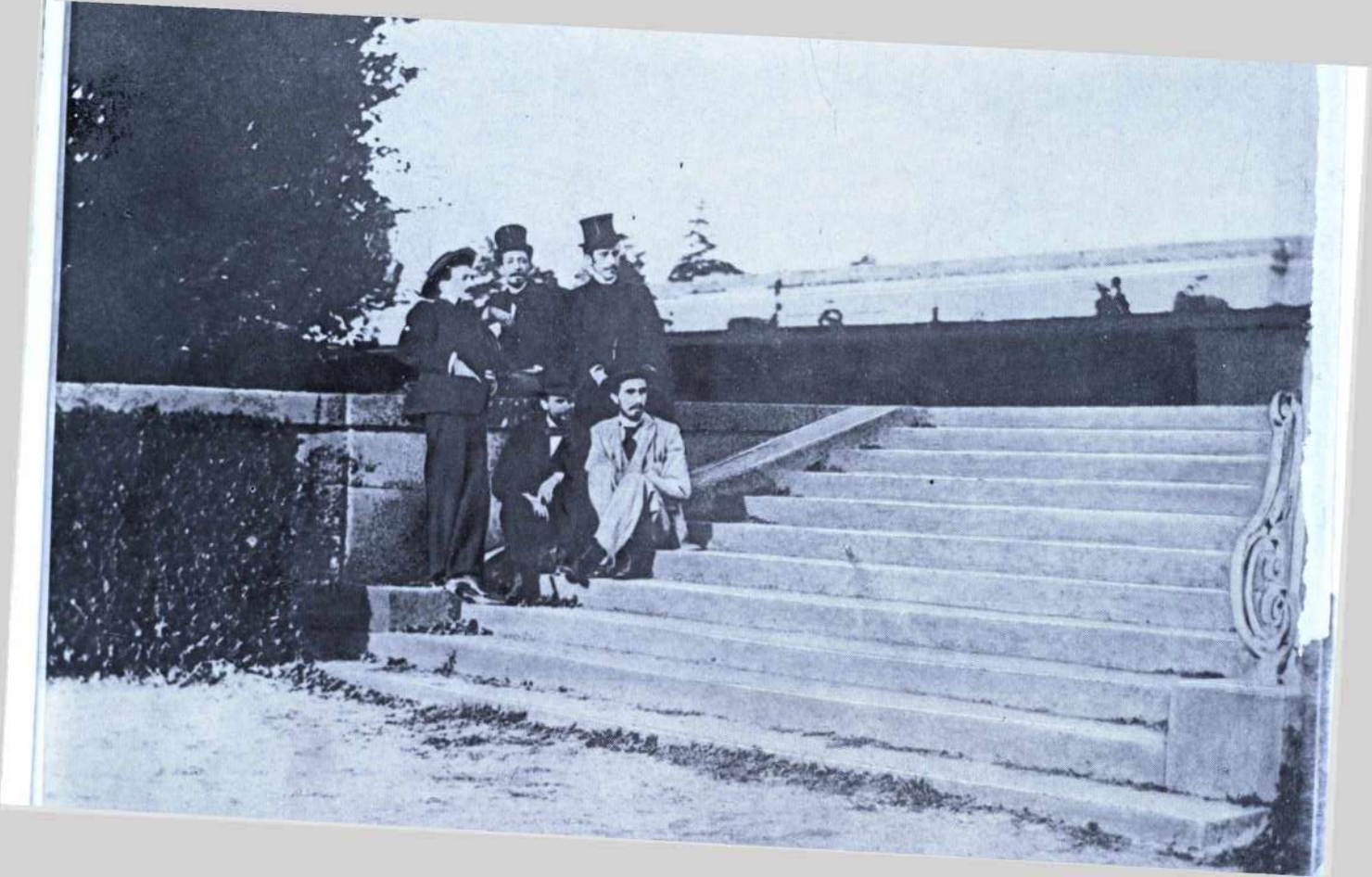
« Ca nalba de curat odată eram, şi visuri de argint
Îmi surîdeau cu drag, cum rîde lumina-n foi de
mărgărint. »

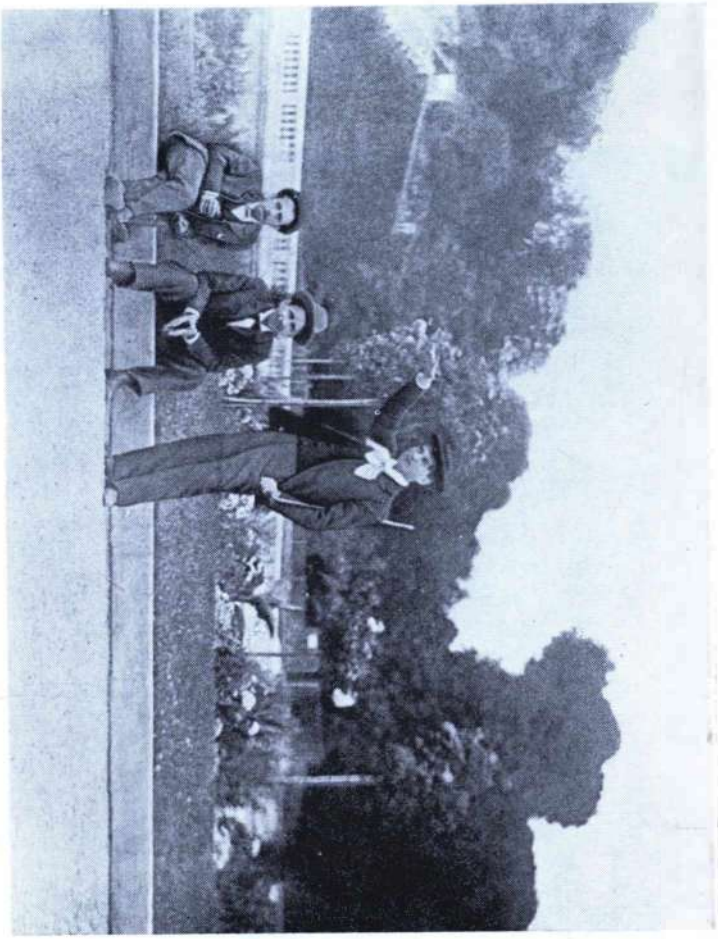
« Şi dulci treceau zilele toate, şi-arar dureri dădeau
ocoale...
Ah, amintirile-s ca fulgii rămaşi uitaţi în cuiburi
goale ! »

« Pe-un ram, sfioşi, visau asară
Doi trandafiri ca doi prieteni... »

«O primăvară toată vine în curcubeie fărămate
Să spuie-nfrîngerile morţii şi biruinţele vieţii.»

«A celui ofilit, în roate, dă celui de pe ram ocoale...
Ca ei, ţii minte, stam alături...»

«...și-i de ajuns într-o grădină
O floare ca să-nveselească
un suflet singur ce visează.»

«Eu singur mai ascult, și-n umbra întunecată din alcie,
Plîngînd ca un copil ruina luminelor de curcubeie,
Aș vrea, în dorul lor și-al vostru, acum cînd nu mai sînt bătrînii,
Să-nmlădii pentru voi un cîntec etern ca murmurul fîntînii.»

Fotografiile Dimitrie Anghel pe care le publicăm în acest număr fac parte din colecția Bibliotecii Centrale de Stat, unde sînt înregistrate la cotele F 71581, F 24975—78, F 24980, 82, 85—87. Ele au intrat în fondurile bibliotecii în 1948, provenind din arhiva familiei gen. Bacaloglu. Cu excepția fotografiei cu autograf, care este o carte poștală alb-negru, restul documentelor sînt sepia. Publicarea lor în numărul de față vine să întregească o latură mai puțin cunoscută a biografiei «poetului florilor».

Maria POLOJINȚEV

« Cuvinte, juvaere... voi singurele-amante
Ce mi-ați păstrat credință, din ce adînci nevoi
Ați răsărit, ca-n urmă, ca niște diamante,
Din val în val s-ajungeți curate pîn' la noi? »

« Cine-ai fost tu...? răspunde, din ce metempsichoză,
Ai revenit spre mine în tropote de cai
Ca să dispari pe urmă cu roza mea de mai,
Cu cea mai de pe urmă și mai frumoasă roză? »

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

DESPRE NECESITATEA EDIȚIILOR CRITICE — CARE CONCRETIZEAZĂ ȘI PUN LA îndemîna tuturor tezaurul literaturii naționale — ne ocupăm adesea, dovadă că problemei i se atribuie o semnificație majoră. O facem însă uneori fără a avea la dispoziție documentarea necesară sau angajîndu-ne în discuții marginale. Am atins, totuși, în domeniul valorificării moștenirii literare un prag al maturității, care ne impune un examen, în același timp, obiectiv și exigent, atît al realizărilor, cît și al neajunsurilor. Spre a-l facilita, ne-am gîndit să oferim aici un tablou al situației actuale, clarificînd în modul cel mai exact ce s-a făcut, ce se află în curs de desfășurare și ce rămîne să se facă. Datele de mai jos au fost culese de Fănuș Băileșteanu cu sprijinul Centralei editoriale și al tovarășilor Teodor Vârgolici (Editura „Minerva"), C. Busuioceanu și Georgeta Mitran (Editura Academiei). Publicăm și două puncte de vedere în legătură cu rezultatele obținute pe tărîmul edițiilor critice; în intenția noastră, ele reprezintă doar începutul unui schimb de păreri pe care l-am voi larg și eficient.

ÎN DEZBATERE: EDIȚIILE CRITICE DE REFERINȚĂ

Cînd, în ziua de 1 februarie a.c., am început, propriu-zis, această investigație, redactorul de carte, Georgeta Mitran, de la Editura Academiei Republicii Socialiste România, și filologul Petru Creția lucrau intens la ultimele corecturi ale volumului al XIV-lea din seria *Operelor* lui Eminescu.

Acest moment, absolut întîmplător, ilustrează însă elocvent preocuparea editorilor noștri pentru realizarea edițiilor critice. Firește, nu în fiecare zi iese cîte o ediție monumentală, nu orice anchetă poate avea norocul acesteia. Pentru că asemenea lucrări se nasc, totuși, destul de lent, uneori cu pauze interminabile. Munca la ele este grea, procesul tipografic destul de dificil, satisfacția înregistrată căpătînd adesea dimensiunile unui veritabil eveniment.

Dar lăsăm faptele concrete să vorbească. Din ediția *Operelor* lui M. Eminescu, au apărut, sub îngrijirea lui Perpessicius, 6 volume: 3 la Editura Fundațiilor Regale (în 1939, 1943 și 1944), 3 la Editura Academiei (în 1952, 1958 și 1963). Din 1975, ediția a trecut sub îngrijirea unui colectiv al Muzeului literaturii române (colectiv ajutat, cînd e cazul, de alți specialiști) și sub acest patronaj au fost publicate alte trei volume (1977 — volumul al VII-lea, *Proza literară;* 1980 — volumul al IX-lea, *Publicistică (1870—1877)*, 1983 — volumul al XIV-lea, *Traduceri filosofice, istorice și științifice*), fiind în prezent, pregătite redacțional alte 3 volume (al X-lea — al XII-lea, tot de *Publicistică*). Se preconizează — și în ceea ce-i privește pe editori se depun toate eforturile — ca pînă în anul 1989 — la 100 de ani de la moartea lui Eminescu — să vadă lumina tiparului toate cele 20 de volume proiectate (vol. VIII — *Teatru;* vol. XIII — *Traduceri publicistice;* vol. XV — *Corespondență publică și privată;* vol. XVI — *Fragmentarium românesc;* vol. XVII — *Fragmentarium german;* vol. XVIII — *Documente și iconografie;* vol. XIX — *Bibliografie M. Eminescu;* vol. XX — *Glosar eminescian).*

Alături de această ediție — pe drept cuvînt numită națională —, Editura Academiei a inițiat și continuă publicarea în volume ordonate tematic, pe domenii abordate, a operelor unor personalități enciclopedice ale culturii românești: Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Al. Odobescu.

Din ediția *Operelor* lui Dimitrie Cantemir, sub coordonarea lui Virgil Cândea, s-au publicat: vol. IV (*Istoria ieroglifică*, 1973) și vol. I (*Divanul*, 1974, ediție de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu), urmînd să apară: vol. IX — partea I, *Historia Moldovo-vlahică* și *De antiquis et hordiernis nominibus Moldaviae*, în 1983; apoi, în ordine: vol. IX, partea a II-a — *Hronicul vechimei a româno-moldo-vla-*

hilor; vol. II — *Scrieri filosofice;* vol. VI — *Scrieri istorice mici;* vol. VIII — *Sistemul religiei mahomedane;* vol. VII — *Istoria imperiului otoman;* vol. V — *Descriptio Moldaviae;* vol. III — *Istoria muzicală.*

Din ediția scrierilor lui Nicolae Bălcescu, îngrijită de răposatul G. Zane, au apărut trei volume: vol. IV — *Corespondență, Scrisori, Memorii, Adrese,* 1964; vol. I — *Scrieri istorice, politice și economice (1844—1847),* 1974; vol. II — *Scrieri istorice, politice și economice (1848—1852),* 1983; se vor mai edita alte două (vol. III — *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* și vol. IV — *Corespondență politică*).

Din ediția operelor lui Mihail Kogălniceanu (coordonator Dan Simonescu), au văzut lumina tiparului șase cărți (vol. I — *Beletristică, studii literare, culturale și sociale,* 1974, îngrijitor Dan Simonescu; vol. II — *Scrieri istorice,* 1976, Al. Zub; vol. IV — *Oratorie II, partea I (1864—1868),* 1977; vol. IV — *Oratorie II, partea a IV-a (1874—1878),* 1978; vol. IV — *Oratorie II, partea a II-a (1868—1870),* 1980; vol. IV — *Oratorie II, partea a III-a (1870—1874),* 1982, toate îngrijite de Georgeta Penelea); vor mai fi publicate alte șapte (vol. III — *Oratorie I,* 2 părți; vol. V — *Oratorie III,* 2 părți; vol. VI — *Corespondență particulară,* volum coordonat de Paul Cornea; vol. VII — *Corespondență oficială;* vol. VIII — *Scrieri diplomatice*).

Din ediția *Operelor* lui Al. Odobescu, sub îngrijirea unor diverși specialiști, au apărut 4 volume: vol. I — 1965, *Scrieri din anii 1848—1860* (Text și variante de G. Pienescu, Note de Tudor Vianu și V. Cândea); vol. II — 1967, *Scrieri din anii 1861—1870* (Text și variante de Marta Anineanu, Note de Virgil Cândea), vol. IV — 1976, *Tezaurul de la Pietroasa* (ediție de Mircea Babeș); vol. VIII — *Corespondență din anii 1847—1879* (ediție de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai și Rodica Bichiș).

Urmează să apară: vol. III — *Scrieri literare;* vol. V — *Istoria arheologiei;* vol. VI — *Scrieri arheologice;* vol. VII — *Scrieri istorice;* vol. IX — *Corespondență* (1880—1886); vol. X—XII, în continuare *Corespondență.*

Din anul 1982, cu volumul *Cîntecul epic eroic,* s-a inițiat și *Colecția națională de folclor,* proiectată în zece volume și realizată pe baza Arhivei naționale de folclor tezaurizate la Institutul de Dialectologie și Etnografie al Academiei R. S. România.

O primă concluzie: la Editura Academiei R. S. România nu s-a încheiat opera nici unuia din cei cinci scriitori abordați. Au mai fost, în proiectele editurii, edițiile operelor lui B. P. Hasdeu și Vasile Alecsandri, dar, din lipsă de posibilități, s-a renunțat la ele.

Din discuția avută aici cu directorul editurii, C. Busuioceanu, și cu redactorul Georgeta Mitran, am reținut nu numai convingerea și dorința ca asemenea ediții, «act major de înaltă semnificație patriotică», să fie publicate cît mai repede («În 30 de ani, 1951—1981, s-au editat aici operele a 46 de oameni de știință — în 70 de volume — și a 6 scriitori — în 28 de volume»), dar și dificultățile mari — obiective și subiective — care stau în calea realizării lor: complexitatea redacțională și tipografică; lipsa tot mai acută a unor specialiști competenți și dispuși să-și consume energia pe descifrarea și editarea textelor «vechi», de unde dependența de un grup restrîns de editori cu experiență, a căror dispariție ori retragere din activitate creează mari dificultăți editurii; inexistența unui «statut al îngrijitorilor de ediții» a căror «competență, volum mare de muncă, dăruire față de operă și autor» (fără de care nu se poate concepe o muncă de, adeseori, o viață — n.n.) și care «nu sînt recunoscute pe măsură», ceea ce face ca «din ce în ce mai puțini specialiști să se dedice acestei pasiuni care, prin rigorile ei, cere timp și eforturi deosebite»; înghețarea unor tarife de remunerare în tiparele lor de acum 30 de ani (ba chiar «unele discriminări în tarife» față de alte edituri); tirajele mici acordate unor asemenea ediții monumentale de centrele de librării; absența unei critici adecvate în presa de cultură sau de specialitate («nu se semnalează și nu se recenzează în profunzime edițiile academice») și, bineînțeles, nu puține alte dificultăți de ordin tematic, științific, financiar, redacțional și chiar tipografic.

«Dată fiind complexitatea edițiilor noastre, volumul de muncă investit în realizarea lor — *spunea tovarășa Georgeta Mitran* —, credem că ar fi de dorit ca editura

și Secția de filologie a Academiei să organizeze întîlniri cu îngrijitorii de texte, dezbateri publice ale problemelor deosebite, să se practice o încadrare echitabilă și diferențiată în tarifele legale de remunerare, mergîndu-se, cînd e cazul, pînă la tariful maxim. De asemenea, în practica difuzării cărților ar trebui să se manifeste mai multă generozitate, pentru că o ediție critică nu se face peste noapte, pentru că asemenea lucrări nu se pot reedita imediat (unele opere se reiau după 100 de ani — cazul *Tezaurului de la Pietroasa* de Al. Odobescu, altele se publică pentru prima dată sau pentru prima oară în volum), iar pe piață trebuie să existe un fond quasi permanent, pentru a sta și la dispoziția generațiilor viitoare».

La Editura „Minerva", a doua mare instituție specializată în edițiile critice, de fapt, cea principală din punct de vedere literar — deci și pentru această anchetă a revistei „*Manuscriptum*" —, situația ediților din clasicii literaturii române se prezintă, prin forța lucrurilor, mai diversă, mai bogată.

[1] Repere oferite de editorii de la „Minerva" și de serviciul de sinteză al Centralei editoriale,

Iată cîteva repere[1] privind colecția de ediții critice *Scriitori români*:

A. Ediții încheiate

Nr. crt.	Autorul editat sau titlul lucrării	Volume apărute	Anii publicării	Îngrijitori de ediție	Observații
1.	Gheorghe Asachi	2	1973, 1981	N. A. Ursu	
2.	G. Bacovia	1	1978	Mihail Petroveanu și Cornelia Botez	
3.	I. A. Bassarabescu	1	1966	Teodor Vârgolici	Volum de *Scrieri alese*
4.	Samson Bodnărescu	1	1968	Aurel Petrescu și Paul Lăzărescu	Ediție selectivă
5.	N. D. Cocea	2	1969, 1970	Virgiliu Ene	Ediție incompletă
6.	Miron Costin	2	1965	P. P. Panaitescu	
7.	Nicolae Costin	1	1976	Gabriel Strempel	Vol. *Ceasornicul domnilor*
8.	Ion Creangă	2	1970	Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș	Se impune reluarea
9.	Pavel Dan	1	1965	Cornel Regman	
10.	Dosoftei	1	1981	N. A. Ursu	
11.	Barbu Ștefănescu Delavrancea	10	1966—1979	Emilia Șt. Milicescu	
12.	Nicolae Filimon	2	1975—1978	Mircea Anghelescu și George Baiculescu	
13.	Anton Holban	3	1970—1975	Elena Beram	
14.	G. Ibrăileanu	10	1971—1981	Al. Piru și Rodica Rotaru	
15.	St. O. Iosif	4	1970—1982	Ion Roman	vezi și ediția colaborării Iosif — Anghel
16.	D. Anghel — St. O. Iosif	2	1982	Ion Roman	
17.	Antim Ivireanul	1	1972	Gabriel Strempel	
18.	Ion Neculce	1	1982	Gabriel Strempel	
19.	Costache Negri	2	1966	Emil Boldan	
20.	Anton Pann	3	1963	Radu Albala și I. Fischer	Prefețe de Paul Cornea
21.	Ștefan Petică	2	1970, 1974	Eufrosina Molcuț	
22.	George Topîrceanu	2	1970, 1971	Al. Săndulescu	*Scrieri alese*

Nr. crt	Autorul ediţiei sau titlul lucrării	Volume apărute	Anii publicării	Îngrijitori de ediţie	Observaţii
23.	Ionel Teodoreanu	7	1968—1981	Nicolae Ciobanu	
24.	Alexandru Vlahuţă	3	1963—1954	Valeriu Râpeanu	*Scrieri alese*
25.	* * * Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie	1	1973	Dan Zamfirescu	În afara colecţiei *Scriitori români*
26.	* * * Codicele voroneţean	1	1981	Mariana Costinescu	

Lor li alătură ediţiile libere din operele lui, de pildă, Emanoil Bucuţa (2 volume, 1971, 1977, volume îngrijite de Lucia Borş-Bucuţa şi Violeta Mihăilă, studiul introductiv de Perpessicius), Pompiliu Constantinescu (6 volume, 1968—1972, ediţie îngrijită de Constanţa Constantinescu), N. Davidescu (2 voume, *Aspecte şi direcţii literare*, 1975, *Poezii, Teatru, Traduceri*, 1977, ediţie de Margareta Feraru), cele trei volume din *Magnum etymologium Romaniae*, editate de Grigore Brâncuş etc.

B. Ediţii întrerupte sau cu ritm lent de apariţie

Nr. crt.	Autorul sau titlul	Volume publicate	Anii de apariţie	Îngrijitori de ediţie	Observaţii
0	1	2	3	4	5
1.	Grigore Alexandrescu	1	1957	I. Fischer	Reeditat în anul 1972
2.	I. L. Caragiale	4	1959, 1960, 1962, 1965	Al. Rosetti Şerban Cioculescu, Liviu Călin	
3.	Octavian Goga	3	1967—1972	Ion Dodu Bălan	
4.	Ion Heliade Rădulescu	3	1967, 1968, 1975	Vladimir Drimba	
5.	Al. Macedonski	7	I, II—1966; III, IV—1967; V—1969; VI—1973; VII—1980	Adrian Marino şi Elisabeta Brâncuş	
6.	Gib. I. Mihăescu	3	I—1976, II—1979, IV—1980	Al. Andriescu	
7.	Constantin Negruzzi	1	1974	Liviu Leonte	

C. Ediţii în curs de desfăşurare

Nr. crt.	Autorul sau titluri de volume	Volume proiect.	Vol. public.	Anii de apariţie	Îngrijitori de ediţie	Observaţii
0	1	2	3	4	5	6
1.	Vasile Alecsandri	15	8	I—III—1966 VII—VIII—1981	G. C. Nicolescu Georgeta Rădulescu-Dulgheru	de la vol. VIII îngrijitor: Marta Anineanu
2.	G. Coşbuc	7	6	I—1966 VI—1982	Gavril Scridon	Sub titlul de *Opere alese*
3.	Ovid Densusianu	7	5	1968—1981	Boris Cazacu şi Ioan Serb	

0	1	2	3	4	5	6
4.	M. Eminescu	11	6	I—III—1973 (Ediția a II-a) VI—1982	Perpessicius Aurelia Rusu	De la vol. IV — editor Aurelia Rusu
5.	Ion Ghica	4	3	1967, 1970, 1973	Ion Roman	
6.	Panait Istrati		7	I—II, 1966; III—VI, 1967—74 VII—1983	Traducere de Eugen Barbu. Ediție critică de Al. Oprea	Serie de *Opere alese*
7.	Titu Maiorescu	9	1	1978	Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon	
8.	Ion Minulescu	4	3	1974—1978	Emil Manu	
9.	Hortensia Papadat-Bengescu	6	4	1972—1980	Eugenia Tudor-Anton și Viviana Șerbănescu (de la vol. IV)	La primul volum studiu introductiv de C. Ciopraga
10.	Camil Petrescu	16	4	1973—1982	Al. Rosetti și Liviu Călin	
11.	Liviu Rebreanu	16	11	I—III—1968, X—XI—1981	Niculae Gheran	
12.	Ion Marin Sadoveanu	8	6	1969—1980	I. Oprișan	
13.	Ioan Slavici	15	11	I—II—1967; X—1981; XI—1982	C. Mohanu și D. Vatamaniuc	
14.	Tudor Vianu	14	10	1971—1981	Gelu Ionescu și George Gană	
15.	Duiliu Zamfirescu		5	1979—1982	Mihai Gafița și Ioan Adam	la vol. V îngrijitor Ioan Adam

Acestora trebuie, desigur, să li se adauge edițiile reluate după cele publicate în anii 1960—1966, ca, de pildă, cele din scrierile lui Costache Conachi, Gala Galaction (4 volume), Emil Gârleanu (2 volume), D. Bolintineanu (2 volume), ale Poeților Văcărești etc.

D. **Ediții în pregătire, în portofoliu sau în contract (unele deja începute)**

Nr. crt.	Autorul sau titlul	Volume proiectate	Volume publicate	Anul începerii ediției	Îngrijitori de ediție	Observații
0	1	2	3	4	5	6
1.	Dimitrie Anghel	2		1984	Ion Roman	Încă nepredat editurii
2.	Tudor Arghezi	13			G. Pienescu	
3.	Ion Barbu	1			Romulus Vulpescu	Încă nepredat editurii
4.	Lucian Blaga	13	1	1982	George Gană	
5.	D. Bolintineanu	8	3	I—II—1981; III—1982	Teodor Vârgolici	vol. IV sub tipar
6.	Mateiu I. Caragiale	1		1984	Barbu Cioculescu	Volum predat editurii
7.	Al. Davila	1			D. D. Panaitescu	
8.	Mihail Dragomirescu				Z. Ornea și Marcel	

0	1	2	3	4	5	6
					Dută	
9.	C. Hogaș	1		1983	Al. Săndulescu și Daciana Vlădoiu	În curs de apariție
10.	N. Iorga			1985	Sanda Râpeanu și Valeriu Râpeanu	Ediție pentru *Scrieri literare*
11.	E. Lovinescu		1	1982	Alexandru George și Maria Simionescu	
12.	Samuil Micu	4		1985	Aurel Sasu	
13.	Nicolae Milescu-Spătarul				Virgil Cândea	
14.	Cezar Petrescu	13	1	1983	Mihai Dascal	În curs de apariție
15.	Alecu Russo	1		1984	Geo Șerban	
16.	Mihail Sadoveanu	25	1	1981	Cornel Simionescu și Fănuș Băileșteanu	Studiu introductiv de C. Ciopraga
17.	Mihail Sebastian	7			Cornelia Ștefănescu	
18.	Ion Vinea	8		1984	Elena Zaharia-Filipaș	
19.	Vasile Voiculescu	8			Nicolae Florescu	
10.	G. Călinescu	20			Andrei Rusu	Proiect

Din discuțiile avute cu Teodor Vârgolici, redactorul șef al Editurii „Minerva", am reținut, de asemenea, multiple aspecte care «justifică», într-un fel întîrzierea unor volume, dar care, mai ales, se cer grabnic rezolvate — pentru mai bunul mers al ediției critice. Iată cîteva:

«La noi apar anual cîte 15—20 de volume — *precizează Teodor Vârgolici.* Pentru că planul este plan și în el se include un număr limitat de volume. Firește, nu publicăm, haotic, orice ni se propune, ci avem un sistem desfășurat pe perioade ample. Pînă acum putem spune că, în linii mari, am respectat programul asumat, l-am îndeplinit și chiar l-am depășit (în sens cantitativ, dar și calitativ). Pentru bunul mers al ediției, după cum se poate observa și din tabelele de mai sus, mulți redactori ai noștri de specialitate colaborează direct, în calitate de autori, cu critici și istorici literari, tocmai pentru a da o mai firească ritmicitate ediției și pentru a asigura o mai mare rigoare științifică textelor. (Pentru cei tineri este o mare șansă de a se pregăti, nu numai în ceea ce privește sarcinile editurii, dar și în interes personal de viitori specialiști.) Am avut în vedere că perioada de elaborare a ediției critice se întinde, adesea, pe ani (chiar pe zeci de ani) de muncă intensă la bibliotecă. Și, dacă volumele consacrate operelor publicate apar, în genere, destul de repede, cele dedicate publicisticii, corespondenței, ineditelor etc. nu pot fi definitivate fără o îndelungată cercetare. Iată că, astfel, redactorii noștri de specialitate nu rămîn numai... redactori.»

Aceste precizări de preambul porneau de la cîteva greutăți «cronice» cu care are a se confrunta editura: I. penuria de colaboratori pregătiți pentru munca la ediția critică. II. lipsa instrumentelor de lucru (cataloage, bibliografii etc. — cele apărute la editurile Academiei și Științifică și Enciclopedică sînt, evident, folositoare, binevenite, dar, din păcate, destul de puține și sporadice); III. răsplata colaboratorilor — lipsa unei cointeresări materiale, cu atît mai mult cu cît editura lucrează cel mai adesea cu oameni angajați în alte domenii, cu minime posibilități de a se dedica unei opere, unui autor, pe o viață — cum o făceau — și erau încurajați și ajutați să o facă — editorii de altădată.

«Simțim tot mai acut — *continua Teodor Vârgolici* — lipsa unor colaboratori de nădejde. Generația vîrstnică — aproape ultima pricepută în pregătirea edițiilor critice — începe să iasă la pensie și din punctul nostru de vedere, cei «acreditați» sînt fie angajați la prea multe, fie suprasolicitați la serviciu, fie în imposibilitatea de a respecta programul nostru. Așa se explică edițiile întrerupte, întîrziate sau cu ritm lent de apariție. Tineretul preferă eseistica și foiletonistica — din motive lesne de înțeles. E greu să faci o ediție critică, e nevoie de multe sacrificii, te afirmi mult mai ușor de scrii la o revistă.»

În al doilea rînd, trebuie să precizez că, în ceea ce privește instrumentele de lucru, o mare problemă o constituie pentru noi situația destul de precară a periodicelor de la Biblioteca Academiei și modul de folosire a lor. Practic, trebuie să copiezi — ceea ce te interesează — cu mîna. (Desigur, este calea cea mai sigură, care te ferește de erorile «colaboratorilor», dar...). În sfîrșit, a devenit o problemă dactilografierea textelor. Cu 14 lei coala editorială (cca 20 de pagini) nu mai lucrează, azi, nici o dactilografă.»

Printre propuneri ar fi de reținut necesitatea ca, măcar la Facultatea de limba și literatura română, să se predea un curs de critica textelor și tehnica edițiilor, iar studenții cu aptitudini să fie angajați la operații preliminare în vederea pregătirii viitorilor specialiști. De asemenea, ar trebui să se revizuiască actualul sistem de remunerare, pentru că, în prezent, el nu numai că nu stimulează, dar chiar inhibă, estompînd și entuziasmul puținilor pasionați.

Tabloul prezentat mai sus corespunde, desigur, realității. El ar fi și mai bogat, și mai diferențiat, dacă am fi inclus aici și edițiile publicate de alte edituri (*Getica* lui Vasile Pârvan, de pildă, eveniment editorial al anului 1982, a fost reeditată la „Meridiane").

Dar problema care se pune nu este aceea a cantității, ci, am spune, aceea a unei viziuni integratoare. În acest sens considerăm că trebuie să fiinteze un centru național care să coordoneze întreaga activitate pe criteriile priorităților majore ale culturii noastre, să o sprijine efectiv, implicînd direct toate organismele interesate (Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Ministerul Educației și Învățămîntului, Academia R.S. România, Academia de Științe Socialiste și Politice, Uniunea Scriitorilor, Centrala editorială, institutele de cercetări, universitățile ș.a.). Pentru că, în treacăt fie spus, în stadiul actual (chiar din tabloul de mai sus se poate vedea), există unele repetiții, unele paralelisme, ca și stagnări sau omisiuni regretabile. Unele opere sînt răsfățate prin numărul mare de reeditări, în vreme ce creația unor autori mai dificili își așteaptă încă editorii. Iată, încă nu avem o ediție completă a operelor lui Iorga, Arghezi, Sadoveanu, Blaga, Hasdeu, Călinescu...

Se anunță, precum s-a văzut, unele proiecte. Bunăoară, „Minerva" va începe o ediție (asigurată de Sanda și Valeriu Râpeanu) a „scrierilor literare" ale lui N. Iorga; dar cînd va fi gata, să zicem, *integrala Iorga?* Edițiile Sadoveanu, Blaga, Lovinescu, au debutat promițător; cînd se vor încheia? Care va fi situația valorificării patrimoniului național, să zicem, în anul 2000?

La aceste întrebări — nu doar retorice — trebuie să se răspundă, evident, cu calm și răbdare, avîndu-se în vedere complexitatea și importanța fenomenului. Esențial este ca lucrurile să nu stea pe loc, să se facă o prospectare pe termen lung, pentru a se putea lua toate măsurile de sprijin la momentul oportun. Pentru aceasta credem că întocmirea unui program vast și urmărirea lui riguroasă, pe plan național, ar constitui o pîrghie esențială în realizarea a ceea ce, firește, cu toții dorim: edițiile critice de referință ale marilor noștri creatori.

Iată doar cîteva dintre problemele pe care le supunem atenției cititorilor, specialiștilor și — mai cu seamă — instituțiilor implicate.

Fănuș BĂILEȘTEANU

NICI OPTIMIȘTI, NICI PESIMIȘTI — REALIȘTI!

A EVALUA STADIUL ÎN CARE NE GĂSIM ÎN DOMENIUL EDIȚIILOR CRITICE ÎNSEAMNĂ a raporta rezultatele actuale la un standard acceptabil ca termen de referință. Or, pe acest teren, ca pe atîtea altele, se confruntă două perspective majore. Simplificînd, voi spune că, pe de o parte, există optimiști care judecă situația prezentă în comparație cu cea dindărăt cu 2—3 decenii, pe de alta — pesimiști, care o judecă în funcție de posibilități și de nevoi. Pentru cei dintîi, realizările sînt remarcabile, pentru ceilalți — insuficiente. Cine are dreptate? Evident, și unii și alții — depinde de criteriul adoptat și unghiul de privire.

De fapt, cred că un punct de vedere echilibrat ar trebui să împrumute fervoarea celor dintîi și spiritul critic al celor din urmă. E evident că ne-am descotorosit azi de dogmatismele sumare și aproximările vinovate ale anilor 50 cînd o serie de mari autori nu erau abordați (și nici abordabili!), edițiile de *Opere alese* omiteau uneori piese reprezentative, textele puse în circulație nu întruneau condițiile corectitudinii filologice și nu respectau adevărul manuscrisului, studiile introductive și comentariile erau cîteodată de un diletantism inadmisibil. Deși există și anumite excepții foarte onorabile (edițiile Eminescu, vol. IV — 1952 și vol. V — 1958, Gr. Alexandrescu — 1957, Cezar Bolliac — 1954), marea, imensa majoritate a edițiilor de referință, de care ne servim în învățămînt și care înfrupchipează în rafturile bibliotecilor publice sau private tezaurul literaturii naționale, reprezintă rodul intensei activități desfășurate în ultimele două decenii. Tabloul de mai sus furnizează în acest sens date concludente. În plus, specialiștii și oamenii de carte știu bine că sub raport textologic și istorico-literar s-a sfîrșit cu «formele fără fond» ale anilor 50: amatorismul a cedat locul competenței, improvizația — științei și erudiției, arbitrarul — metodelor sigure și obiective. Toate acestea constituie motive de satisfacție legitimă. Și, totuși, ar fi spre cinstea noastră și spre cel mai mare folos al culturii românești să nu ne culcăm pe lauri și să nu pavoazăm în fiecare zi de lucru. Pentru o cultură ajunsă la conștiința de sine, editarea clasicilor în ediții critice nu e un principiu negociabil și deci e absurd să reprezinte un obiect de discuție. Cine nu vrea să se descalifice sub raport intelectual — și cred că nimeni n-o dorește — nu poate fi decît de acord. În litigiu e doar, eventual, cum să se procedeze, așadar, nu strategia, ci tactica: în ce ordine să se facă tipăriturile, cu ce investiție de energie, la ce nivel, sub ce forme. Dar chiar și în legătură cu modul de a proceda subsistă nu atît controverse, cît impedimente. Toți sau aproape toți admitem necesitatea editării textelor clasice în integritatea lor și totuși constatăm că practica croșetărilor nu a luat sfîrșit ori că apariția unor opere «incomode» e tergiversată. Nimeni nu aprobă prelungirea interminabilă a pauzelor dintre volumele unei ediții și totuși experiența arată că unele ediții nu izbutesc să sfîrșească (Gr. Alexandrescu, I. L. Caragiale), altele avansează extrem de lent (D. Cantemir, Al. Odobescu, Camil Petrescu) sau, deși fundamentale, se află de-abia la vol. I (Sadoveanu, Blaga) sau încă în stadiu de proiect (G. Călinescu, Arghezi). Toată lumea aplaudă editarea clasicilor, dar, cînd textele respective ies pe piață după ani lungi de muncă încordată, prea puțini le discută și încă și mai puțini la obiect.

Ce se cuvine și ce se poate întreprinde în momentul de față spre a asigura operei de valorificare a patrimoniului clasic o desfășurare optimală ne-o spun colegii noștri editori, cei mai în măsură să se pronunțe. În rezumat, ei preconizează lucruri care n-au deloc un caracter inedit: e vorba de o mai echitabilă cointeresare materială a autorilor și colaboratorilor (tarifele în vigoare datează de un sfert de secol!), de pregătirea cadrelor tinere de specialiști (în Facultatea de limbă și literatură română), de accelerarea elaborării și publicării instrumentelor de lucru, de o planificare mai chibzuită (deși flexibilă) a resurselor materiale și a diverselor etape ale muncii editoriale, de îmbunătățirea și modernizarea funcționării marilor biblioteci (îndeosebi B.A.R.), de discutarea critică regulată și exigentă în presa literară și culturală a noilor apariții.

După părerea mea, problema care se pune nu e de a ști ce trebuie făcut, ci de a face ceea ce se știe.

Paul CORNEA

DEFINITIVAREA MARILOR EDIȚII

Notam, cu un alt prilej, că destinul ediţiilor critice din marii scriitori români se află pe un drum bun. Este drept că nu a fost totdeauna aşa şi încă şi astăzi mai este destul loc pentru mai bine. Dar că în ultimii vreo cincisprezece ani s-au inaugurat şi s-au tras ediţii de o deosebită valoare ştiinţifică din mai toţi scriitorii români de certă valoare este un fapt care nu poate fi pus la îndoială. Etapa „operelor alese", răsfrîngere în domeniu a „obsedantului deceniu", care, se ştie, a fost în realitate mai lung, începînd înainte de 1950 şi mai muşcînd cîţiva ani şi de după 1960, a fost depăşită, nu fără greutăţi de un ordin sau altul, nu fără anumite ezitări dintre care unele se mai perpetuează şi acum. A fost nevoie de o nouă deschidere politico-ideologică pentru ca şi în acest domeniu lucrurile să intre în matca lor firească.

Fapt paradoxal, în perioada aceea s-a discutat şi paradiscutat despre moştenirea culturală, dar s-a reeditat foarte puţin şi mai ales foarte trunchiat, după criterii care astăzi ni se par cel puţin bizare. Cu atît mai mult trebuie să subliniem că sîntem astăzi în zodia OPERELOR, adică a valorilor critice integrale, a moştenirii spirituale, din trecutul nostru, moştenire pe cît de întinsă în timp, tot pe atîta de bogată şi variată. Marile personalităţi şi-au luat locul, pe merit, în galeria naţională şi au fost trimise spre fundal în rîndul care i se cuvine, nume artificial înălţate la apogeu. Putem afirma, fără putinţa nici unei tăgade, că o nouă ordine a fost inaugurată şi în tărîmul cercetării şi valorificării tezaurului inestimabil de gîndiri şi frumuseţi pe care l-a creat poporul nostru. Tot ceea ce este valoare şi frumuseţe se bucură de recunoştinţa şi elogiul nostru. Iată, numai în anul 1982 au apărut două mari titluri de glorie ale culturii româneşti: *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu (în pofida faptului că se mai scriu studii sau monografii defăimătoare la adresa marelui critic) şi *Getica* de Vasile Pârvan (cu un aparat critic de o deosebită acurateţe, realizat de Radu Florescu, după ce mai înainte se editase excelentul volum de *Scrieri* de către Al. Zub). Începutul anului 1983 ne-a oferit volumul XIV — al treilea în continuarea celor şase editate de Perpessicius — din seria de OPERE a lui Eminescu. Alte cîteva volume din opera poetului naţional sînt gata pregătite pentru tipar. Asupra cazului vom reveni.

Realizările sînt mai multe, iar a înşira măcar o parte dintre ele ni se îmbie ca o datorie. Editurile „Minerva" şi cea a Academiei (în această ordine!) şi-au dat concursul la această vastă operă de reeditare. Dar şi celelalte edituri („Dacia", „Ştiinţifică", „Facla", „Junimea", „Eminescu", „Scrisul Românesc" şi chiar „Minerva" şi „Meridiane" — *Getica* a apărut la aceasta din urmă!) au sporit, fiecare în felul ei, undele de raze asupra operelor din trecut, dîndu-ne la iveală scrieri semnificative. Remarcăm acest fapt pentru că socotim că orice gest, cît de modest uneori, se constituie într-un preţios ajutor şi se adaugă scopului final: edificarea ediţiilor critice din marii autori ai culturii româneşti. Lucrurile devin cu atît mai semnificative cu cît la noi nu există o facultate (sau secţii la unele facultăţi umanistice) care să prepare editori, această profesiune dobîndindu-şi-o unii cercetători pe spesele lor proprii şi renunţînd, nu într-un singur caz, la nişte cariere poate mai eclatante, dar nu şi mai importante... Şi avem editori de înaltă profesionalitate, capabili să ducă la bun sfîrşit ediţii monumentale, de cincisprezece, douăzeci de volume şi din autori a căror complexitate a operei ridică nu puţine greutăţi. De fapt izbînzile pe care le avem pînă acum în planul reeditării tezaurului nostru spiritual se datoresc în primul rînd iniţiativelor personale ale acestor benedictini şi mai puţin unor instituţi care să coordoneze întreaga activitate. De aici şi o serie de inadvertenţe, eludări, paralelisme etc. Astăzi, după părerea noastră, nu se mai pune problema ce şi cum să reeditäm (reeditäm tot ce este valoare şi în mod critic), ci trebuie să se ştie cine

și cum sprijină activitatea editorului și în ce ritm apar operele. Lipsa unui program în acest sens duce la situații cel puțin ciudate... Iată, pentru a exemplifica, anul trecut a apărut, la editura „Minerva" volumul 9 din seria de OPERE de E. Lovinescu (ediție neștiințifică și necritică, după cum s-a și dovedit, pentru că niște postfețe mai mult sau mai puțin impresioniste nu pot ține loc de aparat critic) dar tot în același an și la aceeași editură s-a inițiat o altă serie de OPERE din Lovinescu, de data aceasta ediție critică, științifică, datorată Mariei Simionescu și lui Alexandru George. Asemenea paralelisme nu pot fi decît păgubitoare, atîta vreme cît opere fundamentale rămîn încă în manuscris sau în ediții princeps de mult epuizate și cînd pentru unii autori, cel puțin tot atît de mari cît și Lovinescu (ne gîndim, bunăoară, la un Hasdeu, la un Iorga...) nici nu a început seria de OPERE. Ne putem, oare, permite, la potențialul material de care dispunem la ora actuală, la asemenea lux, sau mai pe șleau spus, o asemenea risipă? Cînd trei volume din monumentala operă a lui Eminescu stau încă în sertarele editurii ne putem îngădui pentru alți autori ediții paralele? Nu este numai cazul lui Lovinescu. Iată, tot la sfîrșitul anului trecut, a apărut volumul întîi din seria de OPERE din Lucian Blaga, ediție critică și studiu introductiv de George Gană. Dar tot la editura „Minerva" mai avem o serie de OPERE din același mare poet-filosof (ediție poate corectă, dar nu și științifică) și din care au apărut, pînă în 1980, șapte volume. Mergem și în acest caz cu amîndouă în paralel? Cu alte prilejuri am subliniat în revista *„Luceafărul"* că nici ediția Blaga, nici ediția Arghezi, nici ediția Călinescu, nici Sadoveanu, ca să mă opresc la cîțiva dintre cei mari, nu sînt, așa cum au fost concepute și realizate (cît s-a realizat din fiecare) în mod științific și nici un țintesc integralitatea scrierilor. Mersul lucrurilor ne-a dat dreptate: pe lîngă cele două noi ediții inaugurate din Lovinescu și Blaga, să nu uităm că în anul 1981 a apărut întîiul volum din noua serie de OPERE Sadoveanu, iar pentru anul în curs ni se anunță întîiul volum din seria de OPERE Arghezi.

Încă o dată vrem să subliniem că în etapa actuală se impune o nouă ordine și în acest domeniu, și înțelege orișicine că opțiunea noastră merge către edițiile critice, complete, și pentru eliminarea paralelismelor. Altceva sînt edițiile de masă, pentru nevoile școlii și ale publicului larg, dealtfel și mai ieftine, dar acestea trebuie să fie trase din edițiile științifice.

Credem că se impune un plan de priorități și un grafic de ritmicitate mai intensiv și aceste inițiative nu pot fi luate, după părerea noastră, decît la nivelul Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Iată, în anul 1989, cînd se va împlini suta de ani de la trecerea în eternitate a celui mai mare poet și gînditor român, Muzeul literaturii române dorește să întîmpine evenimentul prin publicarea integrală a scrisului eminescian, care, cu aparatul critic de rigoare, bibliografie și alte anexe, însumează douăzeci de volume. Mai sînt șase ani pînă atunci și din ediție, însumînd și marea jertfă a lui Perpessicius, nu au apărut decît nouă volume... Am spus că alte cîteva sînt gata pentru tipar și altele în curs de definitivare, dar cine pune aici umărul pentru ca ele să vadă haina tiparului, pentru că despre acest aspect este vorba? O cultură ajunsă la conștiința de sine a propriilor valori nu se mai poate împiedica în invocarea unor argumente, adeseori penibile, ci trebuie să-și edifice propriul ei corp care dialectic vorbind, are armonia statuilor antice.

Avem, la ceasul de față, cîțiva autori editați integral: Delavrancea, Ibrăileanu (paradoxal, această ediție la care unul din coeditori este monografistul criticului de la *„Viața Românească"* are un aparat critic foarte sumar...); avem ediții care merg într-un ritm aproape normal: Vianu, Ralea, Duiliu Zamfirescu (preluată de Ioan Adam, și ne place să subliniem abnegația acestui tînăr); avem editate cîteva din monumentele limbii române, precum scrierile lui Neagoe Basarab, Antim Ivireanu, Dosoftei (ediție de N. A. Ursu, excelentă dar din care așteptăm volumul doi, proza) *Palia de la Orăștie* etc.; din Dimitrie Cantemir (editor coordonator Virgil Cândea) au apărut cîteva volume, de asemenea din Bălcescu, Odobescu etc., etc. Anul trecut,

Muzeul literaturii române a laureat deosebit de proba ediție a Marianei Costinescu, *Codicele Voroneţean;* după cîte sîntem informaţi, anul acesta urmează să apară *Noul Testament de la Bălgrad* (avînd între colaboratori pe Virgil Cândea, Florica Dimitrescu ş.a.); din Liviu Rebreanu avem *opera magna* (11 volume), izbîndă a editorului Niculae Gheran; au mai apărut, într-o enumerare necronologică şi nici alfabetică, trei volume din *Jurnalul* lui Titu Maiorescu (care-i soarta seriei de OPERE?), *Jurnalul* lui Gala Galaction, *Istoria literaturii române vechi* de Nicolae Cartojan, *Basmele române* de Lazăr Şăineanu, cîteva volume din Sextil Puşcariu, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România* de Pompiliu Eliade, volume din opera lui Gheorghe Şincai, Ioan Budai-Deleanu, reprezentanţii Şcolii Ardelene (datorate lui Florea Fugariu... oltean după origine) şi atîtea şi atîtea alte opere de mare valoare din patrimoniul nostru cultural. Dar nu ne-am propus un bilanţ, ci doar evidenţierea unei realităţi.

Vom încheia, reluînd o idee exprimată mai sus: la ora actuală se impune un nou ritm de apariţie a ediţiilor din marii autori români întru definitivarea lor cît mai curînd cu putinţă. Climatul spiritual este prielnic şi ne îndreptăţeşte toate speranţele.

Gheorghe SUCIU

MENŢIUNI: CONSTRUIREA DE SINE A POETULUI CĂRTURAR

APARIŢIA VOLUMULUI XIV DIN SERIA integralei Eminescu*, dedicat traducerilor nonliterare constituie deopotrivă un eveniment prin ceea ce *enunţă* şi un semn de bun augur prin ceea ce *anunţă*. În adevăr, bucuria e dublă: pe de o parte, fiindcă ni se dezvăluie, în toată cuprinderea, un sector mai puţin cunoscut şi poate mai puţin băgat în seamă al operei eminesciene, care se dovedeşte însă, în pofida caracterului neoriginal al pieselor ce-l compun, de un interes pasionant şi de un accent personal inconfundabil; pe de altă parte, fiindcă luăm act că vasta şi complexa întreprindere a ediţiei critice ctitorită de Perpessicius şi devenită, de multă vreme, o cauză scumpă a oricărui om de carte din ţara aceasta, se desăvîrşeşte pas cu pas: un nou etaj e adăugat acum impozantului edificiu, înălţat cu truda şi dificultăţile pe care profanul e departe să şi le imagineze.

Ar fi fost, desigur, preferabil ca volumului IX să-i urmeze volumul X şi nu volumul XIV. Dar, într-un caz ca cel de faţă, nu discrepanţele cronologice au importanţă, ci faptul că se menţine ritmul alert al apariţiilor. Cînd se atacă simultan pe mai multe fronturi e nu numai legitim, ci şi oportun, ca ceea ce e gata să se valorifice de îndată fără a-l condamna pe cititorul şi altcum frustrat la o îndelungată şi inutilă aşteptare.

Primul din cele două volume consacrate traducerilor, volumul XIV, e subintitulat rezumativ de editori: *Traduceri filosofice, istorice şi ştiinţifice* dar el cuprinde, în fapt, traduceri filosofice, istorice, lingvistice, din domeniul ştiinţelor umane şi al ştiinţelor naturii. Din capul locului, masa considerabilă a scrierilor şi extrema lor diversitate stîrneşte uimire şi s-ar cuveni să ne sfiască pe toţi cîţi ţinem un condei în mînă şi ne îndeletnicim cu munca intelectuală.

Ştiam şi pînă acum dar o verificăm o dată în plus: curiozităţile lui Eminescu sînt insaţiabile, apetenţa de a cunoaşte — devorantă, rîvna de a escalada treptele culturii — fără pereche. De la arta actorului şi principiile esteticii teatrale pînă la istoria Bizanţului şi a primilor domnitori români de după descălecare, de la *Critica raţiunii pure* la *Gramatica paleoslavă* a lui Leskien şi *Gramatica sanscrită* a lui Bopp, de la *Principele* lui Machiavelli şi economia politică a lui Ricardo pînă la fizică (legea conservării energiei a lui Mayer) şi biologie (viaţa albinelor, rolul plantelor în circuitul materiei,

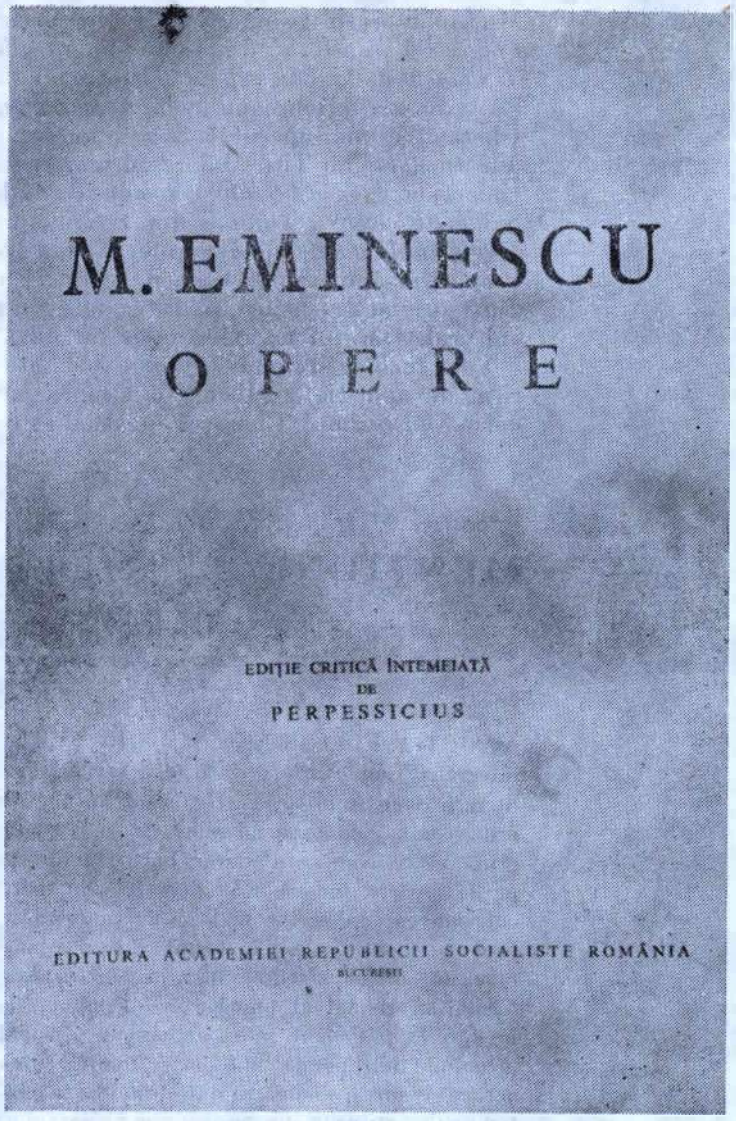
* M. Eminescu, *Opere*, XIV. *Traduceri filosofice, istorice şi ştiinţifice*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983.

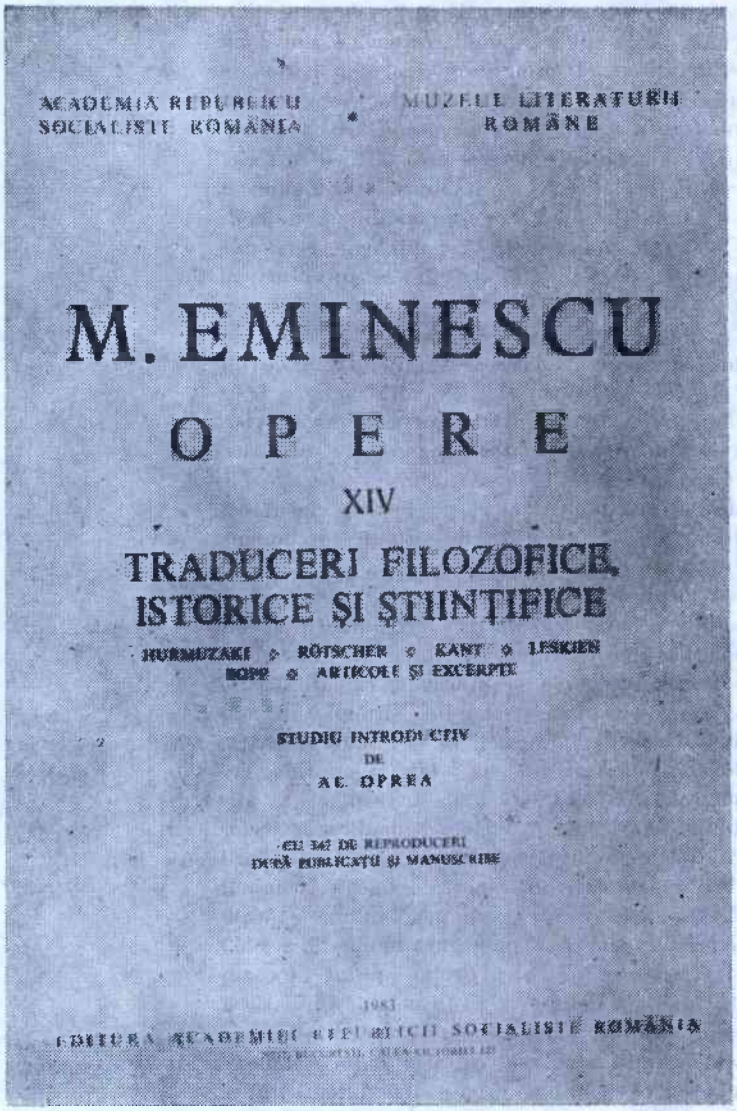
determinarea sexului înainte de naştere) — totul îl atrage pe marele poet-cărturar şi totul îi semnifică, totul e îmbrăţişat cu fervoare şi gravitate, ca şi cum de fiecare dată ar fi vorba de o confruntare esenţială.

Ne putem întreba, de bună seamă, (o fac dealtfel şi editorii) de ce un spirit mistuit de febra creaţiei şi dispunînd de un răstimp tragic de scurt ca să-şi împlinească rosturile şi să-şi fructifice harurile a crezut de cuviinţă să risipească o enormă energie ca să tălmăcească în româneşte operele altora? N-a fost cumva «obligat» poetul, materialmente sau moralmente, să se înhame în activităţi măcar în parte derizorii?

În consens cu autorii aparatului critic al volumului XIV cred că ipoteza «comenzii» e acceptabilă într-un singur caz, al *Fragmentelor din istoria românilor* de Hurmuzaki: poetul le-ar fi tradus pe la sfîrşitul anului 1877 — începutul anului 1878, din însărcinarea comisiei de editare a documentelor Hurmuzaki, de pe lîngă Academia Română, al cărei secretar era I. Slavici. Dar şi în această împrejurare e evident că Eminescu, dată fiind valoarea intrinsecă a lucrării, a consimţit la ceea ce i se cerea cu bunăvoinţă şi fără a trebui să-şi forţeze cugetul. În cazul tratatului lui Rötscher, unde impulsul pare să fi venit de la Pascaly — cum reiese din mărturia lui St. Cacoveanu — faptul că se va ocupa în continuare de versiunea românească a cărţii mult timp după încheierea colaborării cu marele actor, e cea mai bună dovadă că scrierea îl interesa, dincolo de orice circumstanţă fortuită. La fel, sau aproape la fel, stau lucrurile şi cu *Critica raţiunii pure;* traducerea nu e în nici un caz un substitut al tezei de doctorat ori al prelegerilor pe care poetul ar fi urmat să le ţină la Universitatea din Iaşi, în sensul dorinţei expuse lui Maiorescu în scrisoarea din 5 februarie 1874; după cum a arătat convingător C. Noica, e vorba mai presus de toate de «o lucrare făcută pentru sine». Cît priveşte celelalte traduceri, natura lor nu lasă nici o umbră de îndoială asupra mobilului care le-a generat: toate izvorăsc dintr-o liberă decizie a poetului. Se poate aşadar conchide că Eminescu a tradus numai ce a voit, numai *cînd* şi *dacă* a simţit nevoia intimă s-o facă.

Dar tocmai aici e nodul problemei: cum să ne explicăm că a voit-o? De ce să-şi fi rupt cu bună ştiinţă din timpul creaţiei ca să se ocupe de lucruri, după socotinţa noastră de rang subsidiar? Spre a răspunde corect acestor întrebări e necesară o schimbare de perspectivă. Să începem prin a plasa problema «irosirii timpului» în contextul său veritabil. Cînd se apuca de Rötscher (la 18 ani!) ori de Kant (la 24 ani!), Eminescu ignora bineînţeles că-i vor fi hărăziţi doar 17 ani de viaţă intelectuală activă. Cu superbia tinereţii pentru care extincţia ei deplasată într-un răspoimîine nebulos («ceilalţi» fiind singurii care mor!) şi cu titanismul propriu firii sale, caracterizată de o veritabilă «asupra de măsură» în domeniul spiritual, Eminescu avea toate motivele să-şi croiască planuri pe un picior mare, fără să-şi drămu-

iască minutele, cum o fac adulții în pierdere de viteză. Unghiul lui de privire era al istoriei posibile (al nostru e al istoriei consumate) — pe care deznodământul tragic al poetului a metamorfozat-o în destin.

O a doua corectură de perspectivă trebuie operată în evaluarea termenului de «subsidiar»: nu tot ce e pentru noi valoros era și pentru epoca lui Eminescu și, invers, derizoriul de atunci ne poate apărea astăzi drept important sau productiv. Judecînd pe autorii traduși de Eminescu după rangul lor în palmaresul culturii actuale, vom constata că cei mai mulți aparțin campionilor absoluți, prețuiți azi aproape tot atît cît și ieri. Kant, Bopp, Leskien, Ricardo, Adam Smith, Machiavelli sînt, fiecare în felul său și-n domeniul specific de referință, capi de serie, autorități indiscutabile. Dar Hurmuzaki? Evident, nu mai e vorba — și probabil nu era vorba nici pentru Eminescu — de un «prinț al științei». Nu e însă deloc greu să înțelegem de ce lucrarea învățatului bucovinean — prima de amploare a epocii moderne pînă la sinteza lui Xenopol — putea să incite un spirit fascinat de trecut, ca al poetului; dealtfel, măsura în care i-a aprins imaginația și i-a catalizat elanul creator a lăsat urme recognoscibile pe întinsul operei. Dar Rötscher? Știu că voi contraria pe unii afirmînd că *Arta reprezentațiunii dramatice* pe care o cunoaștem de altfel din excelența versiune a Aureliei Rusu, din 1979) nu mai are azi decît o importanță istorică: esteticianul german pare prolix și pedant iar speculațiile lui, mai ales sub latura generalizării filozofice, sînt greoaie și demodate. La 1868, aprecierea era desigur alta: prin cercul larg de probleme atinse sub o formă sistematică, prin marele număr de exemple din toate sferele culturii, îndeosebi poate prin altitudinea punctului de privire, izvorît din conștiința proprie hegelienilor că poezia dramatică s-ar afla pe treapta cea mai de sus a artei, unind obiectivitatea epopeii cu subiectivitatea liricii, Rötscher trebuia să impună și să se bucure de o audiență considerabilă. Nici o mirare că tratatul său a putut fecunda mintea, deschisă tuturor zborurilor fanteziei a tînărului genial de 18 ani. Pentru Eminescu tratatul a avut — scrie cu îndreptățire Al. Oprea — «un caracter inițiatic, de revelare treptată a lumii unor adevăruri, simțite intuitiv, dar abia acum înțelese în totalitatea lor».

Dar fie că avem a face cu texte ce încă nu s-au relativizat la bursa în perpetuă mișcare a valorilor spirituale, fie că avem a face cu scrieri ce au pierdut iremediabil din voga de odinioară, cititorul atent constată imediat că traducerile lui Eminescu n-au funcția de a intermedia românilor accesul la niște opere străine, ci pe aceea de a-i servi poetului ca să devină el însuși. Cu excepția *Fragmentelor Hurmuzaki*, singura traducere tipărită, deși nu sub numele lui Eminescu (însă paternitatea sa e indiscutabilă), toate celelalte trebuie privite îndeosebi ca exerciții de laborator. Prin ele se afirmă — îl citez pe Petru Creția — «nevoia (poetului) de a se constitui pe sine în spațiul culturii înțeleasă ca totalitate diferențiată și convergentă a vieții spirituale». Senzația e că pătrundem în

intimitatea atelierului, unde poetul cioplește blocuri de piatră, nu ca să realizeze statui, ci deocamdată ca să-și facă mîna, să verifice rezistența materialului, să descopere legile durabile ale modelajului. Dialogul cu congenerii spiritualmente afini, aflați în toate punctele cardinale, se desfășoară exuberant; o veritabilă euforie a dezarticulării, domesticirii dar și a dezmierdării limbajului plutește peste pagini. Pare că ideile își caută singure expresia întrucît limba oferă un repertoriu insuficient de soluții. Pe de altă parte, cuvintele supuse uzurii cotidiene și deci ritualizării, sînt investite cu noi încărcături semantice. Ca atare, o lectură adecvată se cuvine să vizeze nu atît corectitudinea rigidă a sensului, cît mai ales puterea de reverberație a semnificației. Pentru cine preferă conceptele sub ipostaza lor genuină, încă îmbibate de lava adîncurilor, deci deschise și disponibile, neacaparate de sistematicitatea codurilor, spectacolul e neasemuit și memorabil.

Mai literară — fiindcă a înfruntat tiparul — dar fără calofilie, se înfățișează traducerea *Fragmentelor Hurmuzaki*. Fraza, de o desăvîrșită limpezime și un sunet firesc, ca și cum ar fi fost izvodită de-a dreptul în românește, aduce, ca la Bălcescu, o combinație încîntătoare de arhaic și modern, de lexic cronicăresc și achiziții neologistice perfect asimilate. Uneori Eminescu inventează dar instinctul limbii e atît de sigur iar sugestia exercitată de context atît de puternică, încît pare neverosimil ca formele respective să nu fi existat dintotdeauna. Exemplele sînt numeroase: «trezvie» (luciditate), «cumpătarețț», «țărmurean» (piraților prădau «țările țărmurene»), «panică» — în utilizare adjectivală («spaimă panică»), «circumvolează» (Carpații «circumvolează» marginile Transilvaniei), îi «succese» (îi reușii) etc.

Tălmăcirea *Criticii rațiunii pure* excelează prin voința de precizie; dornic să nu rateze nici o nuanță a originalului, Eminescu se zbate să creeze un vocabular filosofic suplu, bogat și expresiv într-un moment în care lexicurile specializate ale științelor umane se găseau de-abia în gestație. Impresionează în special tratamentul aplicat sinonimelor: în înfierbîntarea lui dialectică, poetul tinde să reducă similitudinile la aparențe, diferențiind maximal valorile semantice atribuite fiecărui termen, în funcție de context.

Versiunile românești ale *Gramaticii sanscrite* și *Gramaticii paleoslave* sînt neîndoielnic auxiliare propedeutice: oricine a învățat o limbă moartă, care nu se mai află pe buzele oamenilor, ci în cărți, știe că familiarizarea cu universul ei de sensuri și forme implică o redimensionare a reflexelor lingvistice curente; or, această refacere a circuitelor conceptualizării și verbalizării e accelerată de corelarea lecturii cu scrierea. E tocmai ceea ce a înțeles să facă Eminescu și anume în felul său responsabil și adîncit. Cît despre fragmentele de politologie, economie politică, teorie a culturii (interesantul articol *Cultură și știință*) etc., ele dau uneori impresia că sînt prelucrări sau excerpte compilative, nu neapărat traduceri în sensul îngust al cuvîntului, de unde poate și dificultatea de a li se descoperi în toate cazurile sursa. Senzația laboratorului reiese și din numeroasele adnotări, unele deosebit de interesante (în special cele din manualul lui Rötscher). Pentru elucidarea formației ideologice a lui Eminescu, importanța lor e de primul ordin. Din păcate nu e aci locul să mă întind asupra chestiunii.

Cîteva cuvinte acum despre munca editorilor. Coordonatorul ediției, Al. Oprea, dă un studiu introductiv amplu și informat, urmărind biografia intelectuală a poetului. Situînd-o în contextul specific al epocii el se poate distanța, în chip oportun, atît de «falsa idolatrie», denunțată cîndva de G. Călinescu, cît și de atitudinea «disimulat condescendentă» a celor ce-și iau propriul amatorism drept standard de competență. Sub raport textologic, volumul XIV beneficiază, ca și cele două volume apărute deja, din noua serie, de veghea luminată, acribia și priceperea lui Petru Creția (ajutat în cazul de față de Aurelia Creția). Principiile transcrierii interpretative, omologate de critică și de opinia comună, sînt cele cunoscute din volumele VII și IX: ele îmbină grija pentru autenticitatea lingvistică (respectarea grafiilor atestînd pronunții certe) cu refuzul formelor etimologizante (în cazul rostirilor neatestate). De remarcat osîrdia editorilor de a-l apropia pe cititor de realitatea «vie» a manuscrisului prin transcrierea indeciziilor poetului (mai multe echivalențe pentru același cuvînt), așezarea adnotărilor marginale pe cît posibil la locul lor din pagina scrisă, introducerea tuturor variantelor în notele de subsol în vederea «recuperării mișcării interioare a textului». Ingenios e rezolvată problema *Gramaticii sanscrite* (dar ne închipuim cu cîtă cazną!): inexistența caracterelor de imprimerie «devanagari» i-a împins pe editori să recurgă la soluția facsimilării, nu fără a oferi însă și o versiune transliterată, în

alfabet latin. Aparatul critic de istorie literară întocmit de eruditul D. Vatamaniuc, în colaborare cu Anca Costa-Foru și Eugenia Oprescu, e bogat, fără a fi excesiv, și la obiect, valorificînd mai toate contribuțiile bibliografice utile. Unele inegalități există în redactarea comentariilor dar ar fi inelegant să transformăm mici fleacuri în capete de afiș. În schimb, țin să menționez o «noutate» importantă: editorii datează *Gramatica sanscrită* în 1884—1886, ceea ce face mai puțin tragic peisajul anilor de boală, eliminînd în tot cazul ideea eclipsei totale, a unei bruște și iremediabile ieșiri din arenă. În fine, *last but not least*, salut inițiativa de a se încredința unor specialiști reputați, respectiv, Amitei Bhose și prof. Gh. Mihăilă, sarcina îngrijirii și a adnotării celor două texte «ezoterice»: Gramatica lui Bopp și cea a lui Leskien.

În ultima vreme, de pe șantierul editării lui Eminescu, cel mai important și în același timp cel mai «gingaș» din cîte sînt deschise în cîmpul istoriei noastre literare, ne vin vești bune. Ediția căreia persistăm să-i spunem Perpessicius, în semn de omagiu, dar și fiindcă numele criticului a devenit o instituție, avansează într-o cadență susținută. După atîtea dezamăgiri mijește, în fine, speranța că angajamentul cercetătorilor de la Muzeul literaturii române din preambulul volumului VII, de care atîția sceptici s-au îndoit, și anume că integrala Eminescu va fi încheiată la centenarul morții poetului, în 1989, are șansa de a fi împlinit. Ne va fi dată oare această mare bucurie?

Paul CORNEA

M. EMINESCU — OPERA OMNIA

Prezentăm în continuare tabloul ediției monumentale a Operei eminesciene, așa cum a fost gîndit și înfăptuit — în parte — de întemeietorul ei, Perpessicius, și continuat de cercetătorii Muzeului literaturii române în colaborare cu Academia R. S. România:

Volume editate sub îngrijirea lui Perpessicius:

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. I, **Poezii antume**, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1939

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. II, **Poezii antume**, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. III, **Poezii antume**, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. IV, **Poezii postume**, Editura Academiei R.P.R., București, 1952

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. V, **Poezii postume**, Editura Academiei R.P.R., București, 1958

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. VI, **Literatura populară**, Editura Academiei R.P.R., București, 1963

Volume editate sub auspiciile Academiei R. S. România și ale Muzeului literaturii române:

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. VII, **Proza literară**, Editura Academiei R. S. România, București, 1977

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. IX, **Publicistica I**, Editura Academiei R. S. România, București, 1980

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XIV, **Traduceri filosofice, istorice și științifice**, Editura Academiei R. S. România, București, 1983

În proiect, sub îngrijirea aceleași editori:

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. VIII, **Teatru**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. X—XIII, **Publicistica**, (II, III, IV, V)

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XVI, **Corespondența**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XVI, **Fragmentarium românesc**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XVII, **Fragmentarium german**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XVIII, **Documente și iconografie**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XIX, **Bibliografie generală**

M. EMINESCU, **OPERE**, vol. XX, **Glosar eminescian**

(Red.)

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 octombrie — 31 decembrie 1982)

A

ARGHEZI (Tudor)

Mihuță (Simion) — Din cutia cu scrisori a literelor românești. „*Almanah Flacăra*“ 1983, p. 249.

* * * — Poem [*Mă uit la dumneata din depărtare*] „*Almanah Luceafărul*“ '83, p. 52.

AGÂRBICEANU (Ion)

Popa (Mircea) — *Prietenie* — nuvelă „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 63—80.

B

BÂRSAN (Zaharia)

Gherman (Mircea) și Munteanu (Doru) — Corespondență cu Tiberiu Brediceanu (VII) „*Astra*“, anul XVII, nr. 10(135), decembrie 1982, p. 5.

BLAGA (Lucian)

Dimiu (Claudia) — Un alt chip al piesei *Meșterul Manole* — actul V. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 30—45.

Mihuță (Simion) — Din cutia cu scrisori a literelor românești. [O scrisoare către Eugen Filotti; 2 scrisori către Jean Vasiliu]. „*Almanah Flacăra*“, 1983, pp. 249—251.

Rugescu (Lelia) — « ...locul meu e acasă ». „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 164—166.

BRÂNCUȘI (Constantin)

Predoșanu (Ion) — Două scrisori către Frederic Storck „*Almanah Flacăra*“, 1983, pp. 49—52.

BREDICEANU (Tiberiu)

vezi Zaharia Bârsan (Gherman, Mircea și Munteanu, Doru)

BUJOR (Paul)

vezi Al. Vlahuță (Mâță, Ioan)

C

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Barbu) — Fișe de laborator — II. „*Manuscriptum*“, anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 146—150.

CAZIMIR (Otilia)

Ivănescu (D.) — Scrisori inedite — „*Convorbiri literare*“, anul LXXXVIII, nr. 1155 (II), noiembrie 1982, p. 10.

CELAN (Paul)

Alleman (Beda) și Bücher (Rolf) — Tălmăciri ale sonetelor lui Shakespeare. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 169—176.

CISEK (O. W.)

Cioculescu (Simona) — [*Frații Grimm*] — conferință. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4 (49), 1982, pp. 46—54.

COMARNESCU (Petru)

Mecu (Nicolae) — Scrisori către G. Călinescu, „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 96—97.

COȘBUC (G.)

Brezu (Constandina) — Erudiția folcloristului — marginalii la Bréal. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 24—29.

E

EFTIMIU (Victor)

Mecu (Nicolae) — O scrisoare către G. Călinescu — „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49) 1982, pp. 97—98.

ELIADE (Mircea)

Mihuță (Simion) — Din cutia cu scrisori a literelor românești [O scrisoare către Jean Vasiliu]. „*Almanah Flacăra*" 1983, p. 248.

EMINESCU (M.)

Petrescu (Mariana) — Alte însemnări germane. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 11—14.

Pintea (Gherasim) — Mică antologie poetică. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 15—23.

Vatamaniuc (D.) — Reflexii polemice « *...democraticul pământ românesc...* » — însemnări de gazetar. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, p. 8—10.

G

GIURESCU (Constantin C.)

* * * — *Vasile Pârvan. Așa cum l-am cunoscut.* „*Magazin istoric*", anul XVI, nr. 12(189), decembrie 1982, pp. 12—14.

H

HASDEU (B. P.)

Ilin (Stancu) — *Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naciunali.* „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 81—94.

HOGAȘ (Calistrat)

Pop (Augustin Z. N.) — *Nedumerire.* Un poem inedit. „*Almanah Convorbiri literare*" '83, p. 32.

L

LOVINESCU (E.)

Țurlea (Petre) — Contribuții biografice. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 167—168.

M

MĂRGĂRIT (George)

Șoitu (D. D.) — *În portul cu albe pontoane* (poem). „*Almanah Convorbiri literare*" '83 pp. 42—43.

MINULESCU (Ion)

Mecu (Nicolae) — O scrisoare către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, p. 98.

O

ODOBESCU (Al.)

Sandu (Vasile) — *În valea vulcanului; Cînd vara sosește* — versuri; *Lupul turbat* — nuvelă „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 112—121.

ODOBLEJA (Ștefan)

* * * — *Întrebare; De pe Olt și de pe Jii* — versuri. „*Almanah Luceafărul*" '83, p. 233.

P

PANĂ (Saşa)

Béhar (Henri) — În corespondență cu Tristan Tzara. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), pp. 151—160.

PAPADAT-BENGESCU (H.)

Mecu (Nicolae) — Scrisori către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 99—100.

PÂRVAN (Vasile)

Goci (Aureliu) — *« Acest savant român ambițios...* » — corespondență cu C. Sandu-Aldea. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 46—54.

PÂRVAN (Vasile) — semnat V. Andrei

Zub (Al.) — Schițe din viața socială germană. „*Viața Românească*", anul LXXVII, nr. 10, octombrie 1982, pp. 20—23.

vezi Constantin G. Giurescu

vezi Mircea Vulcănescu (Vetișanu, Vasile)

PETROVICI (Ion)

* * * — *Patria mai presus de orice.* „*Almanah Luceafărul*" '83, pp. 260—262.

Eșanu (L.) — Corespondență cu Petre Andrei. „*Almanah Convorbiri literare*", pp. 40—42.

PHILIPPIDE (Alexandru)

Mecu (Nicolae) — Scrisori către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 100—104.

PILLAT (Ion)

Kalustian (L.) — *Credință* [poem]. „*Flacăra*", anul XXXI, nr. 49, (1485), vineri, 10 decembrie 1982, p. 16.

Mecu (Nicolae) — Scrisori către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 100—101.

PREDA (Marin)

Drăgănoiu (Ion) — *« Istoria este una din obsesiile mele »* (interviu). „*Contemporanul*", nr. 50(1983), 10 decembrie 1982, p. 10.

* * * — *Obsedantul deceniu.* „*Almanah Luceafărul*" '83, pp. 54—56.

Q

QUASIMODO (Salvatore)

Marian (Rodica) — În dialog cu Dragoș Vrânceanu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 161—163.

R

RALEA (Mihai)

Mecu (Nicolae) — Scrisori către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, p. 104.

REBREANU (Liviu)

Mihuță (Simion) — Din cutia cu scrisori a literelor românești. [O scrisoare către Jean Vasiliu]. „*Almanah Flacăra*", 1983, p. 250.

S

SANDU-ALDEA (C.)

vezi Vasile Pârvan (Goci, Aureliu)

STERE (Constantin)

Mecu (Nicolae) — O scrisoare către G. Călinescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, p. 104.

T

TELEAJEN (Sandu)

Andrieş (Andi) — *Ciocoaica de la Dărmăneşti* (fragment inedit, manuscris datat de autor, 1953). Dramă în trei acte şi 9 tablouri, după *1907 din primăvară pînă în toamnă* şi schiţa *Arendaşul Român* de I. L. Caragiale). „*Almanah Convorbiri literare*", p. 44.

TZARA (Tristan)

vezi Saşa Pană (Béhar, Henri)

V

VLAHUŢĂ (Alexandru)

Mâţă (Ioan) — Corespondenţă cu Paul Bujor. „*Almanah Convorbiri literare*" '83, pp. 38—40.

VRÂNCEANU (Dragoş)

vezi Salvatore Quasimodo (Marian, Rodica)

VULCĂNESCU (Mircea)

Vetişanu (Vasile) — *Vasile Pârvan*. „*Viaţa Românească*", anul LXXVII, octombrie 1982, nr. 10, pp. 15—19.

Z

ZAMFIRESCU (Duiliu)

Săndulescu (Al.) — Obîrşia unei inamiciţii — corespondenţă. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 4(49), 1982, pp. 137—143.

Aureliu GOCI

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: **T. Arghezi (148); Jean Bart (39); M. Gh. Bujor (30); G. Călinescu (130); G. Duhamel (168); Mircea Eliade (91, 98, 105); M. Eminescu (14, 21, 27); Constantin Jireček (139, 140, 141); Pierre Loti (165); T. Maiorescu (59, 64); Al. I. Philippide (148, 156); Ion Pillat (142); Ernest Prévost (166); Liviu Rebreanu (55, 58); Mihail Sadoveanu (41).**

FOTOGRAFII: **Jean Bart (37, 40); Vasile Bogrea (106); M. Gh. Bujor (29); G. Duhamel (168); Mircea Eliade (94, 99, 103); C. Dobrogeanu-Gherea (81); B. P. Hasdeu (78); Pierre Loti (164); Al. I. Philippide (146); Liviu Rebreanu (50, 51); Elias Şaraga (126); Ştefan Zeletin (111, 116, 119); A. D. Xenopol (128).**

DESENE: **G. M. Cantacuzino** — Autoportret din 1958 **(131); Schiţă pentru Palatul Mitropoliei din Iaşi (132); Schiţă de capitelu (138).**

SCULPTURĂ: **Ion Georgescu** — Mihai Eminescu; **Carol Storck** — B. P. Hasdeu

ACTE: **B. P. Hasdeu (81, 87).**

COMMENTED SUMMARY

The first party of the working class in Romania and the revolutionary literature — editorial by academician Manea MĂNESCU

M. EMINESCU: About the revolution of Tudor Vladimirescu (commented texts by D. VATAMANIUC); Notes in German language at a lecture of universal history (G. PINTEA); « *...the old and dignified language of our ancestors* » — Philosophical reflections (Mariana PETRESCU)

M. Gh. BUJOR: *Gherea. Book from jail, Letter to George Grigorovici, If I were to die* — poems from jail (T. PINTEAN)

Jean BART to Ştefan PETICĂ and C. RACOVSKY — letters (Constantin MOHANU)

Mihail SADOVEANU — From the creation laboratory of the historical novels *The Sign of Cancer* and *Nicoară Potcoavă* (Nicolae FLORESCU)

Liviu REBREANU — pages of diary (Puia Florica VASILESCU-REBREANU)

T. MAIORESCU — letters to Garabet IBRĂILEANU, I.A. BASSARABESCU, D. NANU and so on (Georgeta STOIA-MĂNESCU, the translation of the German texts by Viorica NIŞCOV)

B. P. HASDEU — The dossier of the false accusation of immorality upon the short-story *Duduca Mamuca*

At the rubric *Restitutions* Ioan CHINDRIŞ presents a Bucharest drama of 1848

Mircea ELIADE: *I must write a novel, Mysteries* — the first chapters from *The novel of the short-sighted teen-ager* (Mircea HANDOCA)

Ştefan ZELETIN in dialogue with Vasile BOGREA — letters from the period 1909—1923 (C. D. ZELETIN)

G. CĂLINESCU about the editorial activity of the brothers ŞARAGA — documentary (Ileana ENE)

G. M. CANTACUZINO « To organize = to harmonize », epistolary confessions and an evocation of Theodor PALLADY (Zamfira MIHAIL)

At the rubric ALBUM LEAVES dedicated to **D. ANGHEL**, academician Şerban CIOCULESCU presents a serie of photographies of the well-known « poet of flowers » from the collections of State Central Library, communicated by Maria POLOJINŢEV

Again about the Wallachian origin of **Constantin JIREČEK** — Letter from Belgrad of professor Radu FLORA

Alfred Margul SPERBER is evoked by T. ARGHEZI, Ion PILLAT, Alexandru PHILIPPIDE within the rubric SENTIMENTAL ARCHIVES (Octaviana MIHĂILESCU)

In the rubric ROMANIAN WRITERS IN FOREIGN ARCHIVES, I. OPRIŞAN publishes the first part of the ample epistolary dialogue of **Al. I. PHILIPPIDE** with the German philologist **Hermann SUCHIER**

The rubric FOREIGN WRITERS IN ROMANIAN ARCHIVES contains a serie of letters from the collections of the S. R. of Romania Academy Library to **Elena VĂCĂRESCU**, signed by **Pierre LOTI, G. DUHAMEL, Ernest PRÉVOST** (Presentation by Gabriela DUMITRESCU).

THE BOOK OF LITERARY HISTORY

IN DEBATE: *The critical editions of reference* — the review „*Manuscriptum*" about the editions of the classics of the Romanian literature, in work at the S.R. of Romania Academy Publishing House and the „Minerva" Publishing House (inquiry by Fănuş BĂILEŞTEANU; commentators Paul CORNEA and Gheorghe SUCIU)

MENTIONS: *Self formation of the poet-scholar* — review at the volume XIV from the serie of M. EMINESCU, *WORKS*, published by the S.R. of Romania Academy Publishing House, Bucharest, 1983, volume that contains *Philosophical, historical and scientifical translations*

The issue ends with the usual rubrics: BIBLIOGRAPHICAL CARD INDEX, that inserts the novelties appeared in the Romanian literary press in the period 1st of October 1982 — 31st of December 1982 and ICONOGRAPHY

SOMMAIRE COMMENTÉ

Le premier parti de la classe ouvrière de Roumanie et la littérature révolutionnaire — éditorial par académicien Manea MĂNESCU

M. EMINESCU: Sur la révolution de Tudor Vladimirescu (textes commentés par D. VATAMANIUC); Notes en allemand à un cours d'histoire universelle (G. PINTEA); « ... *l'ancienne et digne langue de nos ancêtres* » — Réflections philosophiques (Mariana PETRESCU)

M. Gh. BUJOR: *Gherea, Livre de prison, Lettre à George GRIGOROVICI, Si je mourrais* — poèmes de prison (T. PINTEAN)

Jean BART à Ştefan PETICĂ et C. RACOVSKY — lettres (Constantin MOHANU)

Mihail SADOVEANU — Du laboratoire de création des romans *Le Signe du Cancer* et *Nicoară Potcoavă* (Nicolae FLORESCU)

Liviu REBREANU — pages de journal (Puia Florica VASILESCU-REBREANU)

T. MAIORESCU — lettres à Garabet IBRĂILEANU, I.A. BASSARABESCU, D. NANU (Georgeta STOIA-MĂNESCU, la traduction des textes allemands par VIORICA NIŞCOV)

B. P. HASDEU — Le dossier de la fausse accusation d'immoralité envers la nouvelle *Duduca Mamuca*

À la rubrique *Réstitutions* Ioan CHINDRIŞ présente une drame bucarestoise de 1848

Mircea ELIADE: *Je dois écrire un roman. Mystères* — les premiers chapitres du *Roman de l'adolescent myope* (Mircea HANDOCA)

Ştefan ZELETIN en dialogue avec Vasile BOGREA — lettres de la période 1909—1923 (C. D. ZELETIN)

G. CĂLINESCU sur l'activité éditoriale des frères ŞARAGA — documentaire (Ileana ENE)

G. M. CANTACUZINO « *Organiser = harmoniser* » confessions épistolaires et une évocation de Theodor PALLADY (Zamfira MIHAIL)

À la rubrique FEUILLES D'ALBUM dédiée à **D. ANGHEL**, académicien Şerban CIOCULESCU présente une série de photographies du connu « poète des fleurs » des collections de la Bibliothèque Centrale d'État, communiquées par Maria POLOJINŢEV

De nouveau sur l'origine valaque de **Constantin JIREČEK** — lettre de Belgrade du professeur universitaire Radu FLORA

Alfred Margul SPERBER est évoqué par T. ARGHEZI, Ion PILLAT, Alexandru PHILIPPIDE au cadre de la rubrique ARCHIVE SENTIMENTALE (Octaviana MIHĂILESCU)

Dans la rubrique ÉCRIVAINS ROUMAINS DANS DES ARCHIVES ETRANGÈRES I. OPRIŞAN publie la première partie de l'ample dialogue épistolaire de **Al. I. PHILIPPIDE** avec le philologue allemand **Hermann SUCHIER**

La rubrique ÉCRIVAINS ETRANGERS DANS LES ARCHIVES ROUMAINES contient une série de lettres des collections de la Bibliothèque de L'Académie de la R.S. de Roumanie à **Elena VĂCĂRESCU**, signées par **Pierre LOTI, F. DUHAMEL, Ernest PRÉVOST** (Présentation par Gabriela DUMITRESCU)

LIVRE D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

EN DÉBAT: *Les éditions critique de référence* — la revue „*Manuscriptum*" sur les éditions des classiques de la littérature roumaine, en travail à la Maison d'édition de L'Académie de la R.S. de Roumanie et à la Maison d'édition „Minerva" (enquête faite par Fănuş BĂILEŞTEANU; commentateurs Paul CORNEA et Gheorghe SUCIU)

MENTIONS: *La formation par soi-meme du poète-érudit* — compte rendu au volume XIV de la série: M.EMINESCU, *OEUVRES*, paru à l'Édition de l'Académie de la R.S.de Roumanie, Bucarest, 1983, volume qui contient les *Traductions philosophiques, historiques et scientifiques*.

Le numéro finit avec les habituelles rubriques: FICHIER BIBLIOGRAPHIQUE qui introduit les inédites parues dans la presse littéraire roumaine dans la période 1 Octobre 1982 — 31 Décembre 1982 et ICONOGRAPHIE.

INHALT

Die erste Partei der Arbeiterklasse Rumäniens und die revolutionäre Literatur — Leitartikel von Akad. Manea MĂNESCU

Mihai EMINESCU: Über die Revolution von Tudor Vladimirescu (Texte, kommentiert von D. VATAMANIUC). Notizen in deutscher Sprache aus einem Kurs über Weltgeschichte (G. PINTEA). *« ... die alte und die würdevolle Sprache muserer Urahnen »* — philosophische Überlegungen (Mariana PETRESCU)

M. Gh. BUJOR: *Gherea, Ein Buch aus dem Gefängnis, Brief an George Grigorovici, Wenn ich sterben sollte* — Gedichte aus dem Gefängnis (T. PINTEAN)

Jean BART an Ştefan PETICĂ und C. RACOVSKY — Briefe (Constantin MOHANU)

Mihail SADOVEANU — Bericht aus der Werkstatt: Über das Entstehen der historischen Romane *Zodia Cancerului* (Im Zeichen des Krebses) und *Nicoară Potcoavă* — (Nicolae FLORESCU)

Liviu REBREANU — Aus dem Tagebuch (Puia Florica VASILESCU-REBREANU)

T. MAIORESCU — Briefe an Garabet IBRĂILEANU, I.A. BASARABESCU, D. NANU u.a. (Georgeta STOIA-MĂNESCU, Übertragung der Texte aus dem Deutschen von Viorica NIŞCOV)

B. P. HASDEU — Die Novelle *Duduca Mamuca* und der ungerechte Vorwurf der Unmoral

In der Rubrik *Restituiri* (Literarisches Erbe) stellt Ioan CHINDRIŞ ein Bukarester Drama von 1848 vor.

Mircea ELIADE: *Ich muss einen Roman schreiben, Geheimnisse* — die ersten Kapitel aus dem *Roman eines kurzsischtigen Jugendlichen* (Mircea HANDOCA)

Ştefan ZELETIN und Vasile BOGREA im Dialog — Briefe aus der Zeit von 1909—1923 (C. D. ZELETIN)

G. CĂLINESCU über die publizistische Tätigkeit der Brüder Şaraga — eine Dokumentation (Ileana ENE)

G. M. CANTACUZINO « Organisieren = Harmonie schaffen » — Briefe und ein Bericht über Theodor PALLADY (Zamfira MIHAIL)

Die Rubrik *File de album* (ALBUMBLÄTTER) ist **D. ANGHEL** gewidmet. Der Akademiker Şerban CIOCULESCU stellt eine Serie von Photos vor von dem bekannten „Dichter der Blumen". Die Bilder stammen aus den Beständen der Zentralen Staatsbibliothek und wurden uns von Maria POLOJINŢEV zur Verfügung gestellt

Über die walachische Abstammung des **Constantin JIREČEK** — Briefe aus Belgrad von Universitätsprofessor Radu FLORA

In der Rubrik *Arhiva sentimentală* (SENTIMENTALISCHES ARCHIV) — Briefe von T. ARGHEZI, Ion PILLAT, Alexandru PHILIPPIDE an **Alfred Margul SPERBER** (Octaviana MIHĂILESCU)

In der Rubrik *Scriitori români în arhive străine* (RUMÄNISCHE SCHRIFTSTELLER IN AUSLÄNDISCHEN ARCHIVEN) veröffentlicht I. OPRIŞAN den ersten Teil des umfassenden Briefwechsels zwischen **Al. I. PHILIPPIDE** und dem deutschen Philologen **Hermann SUCHIER**

Die Rubrik *Scriitori străini în arhive româneşti* (AUSLÄNDISCHE SCHRIFTSTELLER IN RUMÄNISCHEN ARCHIVEN) enthält eine Serie von Briefen von **PIERRE LOTI, G. DUHAMEL, Ernest PRÉVOST** an **Elena VĂCĂRESCU.** Die Briefe befinden sich in der Bibliothek der Akademie der S.R. Rumänien (Gabriela DUMITRESCU)

DAS LITERAR-HISTORISCHE BUCH

DISKUSSION *über die kritischen Gesamtausgaben* — *„Manuscriptum"* berichtet über die kritischen Gesamtausgaben der Klassiker der rumänischen Literatur, die der Verlag der Akademie der S.R. Rumänien und der „Minervaverlag" herausbringen. Umfrage von Fănuş BĂILEŞTEANU, kritische Kommentare von Paul CORNEA und Gheorghe SUCIU

ANMERKUNGEN: *Der Selbstaufbau des Bildungsdichters* — Rezension zum 14. Band der EMINESCU-*Werke*, Verlag der Akademie der S.R. Rumänien, Bukarest 1983. Der Band enthält *Philosophische, historische und wissenschaftliche Übersetzungen*

Heft nr. 2 schliesst mit der BIBLIOGRAPHISCHEN LISE der Erstveröffentlichungen aus dem literarischen Erbe in der rumänischen Presse zwischen dem 1. Oktober und dem 31. Dezember 1982 und der Rubrik IKONOGRAPHIE

СОДЕРЖАНИЕ

Первая партия рабочего класса Румынии и революционная литература — редакционная статья акад. Мани МЭНЕСКУ

Михай ЭМИНЕСКУ. О революции Тудора Владимиреску (тексты прокомментированы Д. ВАТАМАНЮК). Записи на немецком языке на лекциях по всеобщей истории (Г. ПИНТЯ). *«...старый и достойный язык наших педков* — философские размышления (Марьяна ПЕТРЕСКУ)

М. Г. БУЖОР. *Геря, Книги из темницы, Письмо Джордже Григоровичу, Если бы я умер* — стихи из тюрьмы (Т. ПИНТЯН)

Жан БАР — Штефану Петике и К. Раковскому. Письма (Константин МОХАНУ)

Михаил САДОВЯНУ — Из творческой лаборатории исторических романов *Зодия Рака* и *Никоарэ Подкоавэ* (Николае ФЛОРЕСКУ)

Лавиу РЕБРЯНУ — Страницы из дневника (Пуя Флорика ВАСИЛЕСКУ-РЕБРЯНУ)

Титу МАЙОРЕСКУ. Письма Гарабету ИБРЭИЛЯНУ, И. А. БАССАРАБЕСКУ, Д. НАНУ и другим (Джорджета СТОЯ-МЭНЕСКУ, перевод текстов с немецкого Виорики НИШКОВ)

Б. П. ХАШДЕУ. Досье ложного обвинения в аморальности новеллы *Дудука-Мамука* (Станку ИЛИН)

Иоан КИНДРИШ рисует картины бухарестской драмы 1848-го года

Мирча ЭЛИАДЕ — *Я должен написать роман, Тайны* — первые главы *Романа близорукого подростка* (Мирча ХАНДОКА)

Диалоги **Штефана ЗЕЛЕТИНА** с Василе Богрей — письма периода 1909—1923 г.г. (К. Д. ЗЕЛЕТИН)

Джордже КЭЛИНЕСКУ об издательской деятельности братьев Шарага — документальные данные (Илеана ЕНЕ)

Г. М. Кантакузино *«Организация — гармонизация»*: эпистолярные признания и воспоминания Теодора Паллады (Замфира МИХАИЛ)

В рубрике «СТРАНИЦЫ АЛЬБОМА», посвященной **Д. АНГЕЛ**, акад. Шербан ЧОКУЛЕСКУ представляет серию фотографий этого известного поэта-певца цветов из коллекции Центральной Государственной библиотеки (Мария ПОЛОЖИНЦЕВ)

Снова о валашском происхождении **Константина ЖИРЕЧЕКА** — письмо проф. Раду Флоры из Белграда

Альфред Мануэль СПЕРБЕР в воспоминаниях Тудора АРГЕЗИ, Иона ПИЛЛАТА и Александра ФИЛИППИДЕ — в рубрике «Сентиментальный архив» (Октавиана МИХЭЙЛЕСКУ)

В рубрике «РУМЫНСКИЕ ПИСАТЕЛИ В ЗАРУБЕЖНЫХ АРХИВАХ» И. ОПРИШАН публикует первую часть обширного эпистолярного диалога между **Ал. И. ФИЛИППИДЕ** и немецким филологом **Германном СУШИЕРОМ**

Рубрика «ЗАРУБЕЖНЫЕ ПИСАТЕЛИ В РУМЫНСКИХ АРХИВАХ» содержит серию писем **Пьера ЛОТИ, Джорджа ДЮАМЕЛА, Эрнеста ПРЕВО** к **Елене ВЭКЭРЕСКУ** из коллекции Библиотеки Академии СРР (представляет Габриэла ДУМИТРЕСКУ)

КНИГА ПО ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ

ВЫНЕСЕНЫ НА ОБСУЖДЕНИЕ: критические спраточные работы «Манускриптума», посвященные изданиям румынской классической литературы, готовящиеся к выпуску в Издательстве Академии СРР и в издательстве «Минерва» (анкета Фэнуша БЭЙЛЕШТЯНУ комментарии Паула КОРНИ и Георге СУЧУ)

«ЗАМЕЧАНИЯ»: *Формирование поэта-ученого* — рецензия на 14-ый том из серии *«СОЧИНЕНИЯ* М. ЭМИНЕСКУ», вышедшего в Издательстве Академии СРР, Бухарест, 1983, и включившего *Философские, исторические и научные переводы*

Номер журнала заканчивается обычными рубриками: «БИБЛИОГРАФИЧЕСКИМ КАТАЛОГОМ» (представляет новинки румынской литературной прессы периода с 1 октября по 31 декабря 1982 г.) и «ИКОНОГРАФИЕЙ»

SALA DE LECTURA

ÎN CURÎND

MANUSCRIPTUM

în

50

de numere

SUMAR CRONOLOGIC

SUMARUL RUBRICILOR

SUMAR ICONOGRAFIC

INDICE DE AUTORI

O bibliografie generală

Un preţios instrument de lucru
pentru cercetători, editori, profesori,
studenţi, elevi

COLECȚIONE

Obiecte care au aparţinut lui M. Sadoveanu, actualmente în colecţiile Muzeului literaturii române.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuş foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor spicuim:

● M. EMINESCU — *Pacea pământului viu s-o cer...* scene din poemul dramatic *Decebal*

● Ion PILLAT — un poem dedicat lui Eminescu

● *Ridendo castigat mores:*
versuri satirice de Tudor ARGHEZI
o versiune necunoscută a poemului *Răsturnica* de Ion BARBU
Doamna Avezeanu, comedie de N. IORGA

● Mircea ELIADE — noi capitole din *Romanul adolescentului miop*

● *Doctrina substanţei* de Camil PETRESCU, comentată de C. Noica

● O piesă în dezbatere: *Rege, preot şi profet* de Radu STANCA. „Referent" — Paul Everac

● Contabilitatea unui mare scriitor: Mateiu I. CARAGIALE

● *Scriitori străini în arhive româneşti:* Henry BERGSON către editori bucureşteni

● Cartea de istorie literară: *Barocul*, dialog între Edgar Papu şi Paul Cornea

TAXELE POŞTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Te. nr. 137/527/1976.

Lei 35

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *